УНІВЕРСИТЕТ ДЕРЖАВНОЇ ФІСКАЛЬНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

СЕРІЯ «ПОДАТКОВА ТА МИТНА СПРАВА В УКРАЇНІ»

Серію «Митна справа в Україні» засновано в 2001 р. Її продовженням є серія «Податкова та митна справа в Україні», яку започатковано в 2015 р.

Св. В. Онишко,
Т. В. Паєнтко,
С. В. Онишко

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

Навчальний посібник

Ірпінь
2016

УДК 330.341.1:336.221(075.8)
ББК 65.261.513я73
О-59

Рекомендовано до друку Вченою радою Національного університету ДПС України (протокол № 6 від 11 грудня 2014 р.)

Рецензенти:

Белінська Я.В., д.е.н., професор, завідувач кафедри міжнародної економіки Національного університету ДПС України;

Зимовець В.В., д.е.н., с.н.с., завідувач відділу фінансів реального сектора Державної установи «Інститут економіки та прогнозування НАН України»;

Примостка Л.О., д.е.н., професор, завідувач кафедри менеджменту банківської діяльності ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана».

Онищко Св.В.

О-59 Фінансове забезпечення інноваційного розвитку : навчальний посібник / Онищко Св.В., Паєнтко Т.В., Онищко С.В. – Ірпінь : Університет ДФС України, 2016. – 330 с. – (Серія «Податкова та митна справа в Україні», т. 56).

ISBN 978-966-337-396-6

У навчальному посібнику висвітлюються сутність, основи та завдання фінансового забезпечення інноваційного розвитку. Розглянуто базисні теоретичні поняття інноваційного розвитку, формування національних інноваційних систем, формування фінансового забезпечення інноваційного розвитку. Приділено увагу проблемам диверсифікації джерел фінансування інноваційного розвитку та особливостям вирішення цієї проблеми у країнах світу.

Посібник містить приклади розв'язування типових задач, тести та задачі для самостійного розв'язування.

Для студентів економічних спеціальностей вищих навчальних закладів, практиків, а також науковців, які досліджують проблеми фінансового забезпечення інноваційного розвитку.

УДК 330.341.1:336.221(075.8)
ББК 65.261.513я73

© Онищко Св.В., Паєнко Т.В.,
Онищко С.В., 2016
© Університет
ДФС України, 2016

ISBN 978-966-337-396-6

ЗМІСТ

Вступ 6
Розділ 1. Економічний зміст і цілі інноваційного розвитку 8
1.1. Сутнісна характеристика інноваційного розвитку 8
1.2. Еволюція концептуальних підходів до інноваційного розвитку 19
1.3. Вплив інноваційного розвитку на економічне зростання 26
1.4. Інноваційна економіка – стратегічний вектор розвитку України у XXI столітті 33
Питання до самоконтролю знань 47
Тестові завдання 48
Розділ 2. Понятійно-категоріальне забезпечення інноваційного розвитку 50
2.1. Інновації: сутність та класифікація 50
2.2. Інноваційна діяльність: базові та похідні поняття 59
2.3. Інноваційний потенціал, його формування та розвиток 75
2.4. Національні інноваційні системи: визначення, принципи формування і структурування 82
Питання до самоконтролю знань 89
Тестові завдання 89
Розділ 3. Базові основи формування системи інноваційного розвитку 92
3.1. Складові системи інноваційного розвитку 92
3.2. Знання як стратегічний ресурс інноваційного розвитку 95
3.3. Держава як домінанта сучасних інновацій 104
3.4. Організаційні форми інноваційної діяльності 116
3.5. Основи інноваційного менеджменту: сутність і специфіка 122
Питання до самоконтролю знань 127
Тестові завдання 128
Розділ 4. Роль фінансів у забезпеченні інноваційного розвитку 130

4.1. Теоретичні основи фінансового забезпечення інноваційного розвитку ... 130
4.2. Сутність і принципи побудови механізму фінансового забезпечення інноваційного розвитку ... 137
4.3. Фінансові ресурси та фінансовий потенціал як економічна основа фінансового забезпечення інноваційного розвитку ... 149
4.4. Система, форми та методи фінансового забезпечення інноваційного розвитку ... 160
Питання до самоконтролю знань ... 168
Тестові завдання ... 168
Розділ 5. Макроекономічні механізми фінансового забезпечення інноваційного розвитку ... 172
5.1. Участь держави у формуванні фінансового забезпечення інноваційного розвитку ... 172
5.2. Фіскальні інструменти підтримки інноваційного розвитку ... 180
5.3. Донорське фінансування інновацій ... 194
Питання до самоконтролю знань ... 196
Тестові завдання ... 197
Розділ 6. Формування ресурсів фінансового забезпечення інноваційної діяльності на мікрорівні ... 199
6.1. Власні ресурси підприємницьких структур ... 199
6.2. Банківські кредити та лізинг ... 207
6.3. Залучення венчурного капіталу на фінансування інноваційного розвитку ... 224
6.4. Міжнародні інвестиції ... 231
Питання до самоконтролю знань ... 237
Тестові завдання ... 238
Задачі ... 239
Розділ 7. Ефективність фінансового забезпечення інноваційної діяльності ... 241
7.1. Критерії результативності інноваційної діяльності ... 241
7.2. Ризики інноваційних проектів ... 245
7.3. Методи оцінки інноваційних проектів ... 251

7.4. Види ефективності та проблеми оцінки ефективності інноваційної діяльності 256
Питання до самоконтролю знань 263
Тестові завдання 264
Задачі 265
Розділ 8. Світові тенденції інноваційного розвитку та його фінансового забезпечення 267
8.1. Концепції і стратегічні напрями світового інноваційного розвитку 267
8.2. Огляд світових тенденцій фінансового забезпечення інноваційної діяльності 276
8.3. Напрями міжнародного інноваційного співробітництва України 281
Питання до самоконтролю знань 285
Тестові завдання 285
Розділ 9. Резерви нарощування фінансового потенціалу інноваційного розвитку в Україні 288
9.1. Стан фінансового забезпечення інноваційного розвитку в Україні 288
9.2. Резерви сфери публічних фінансів 296
9.3. Резерви фінансового ринку 304
9.4. Резерви залучення іноземного капіталу 314
Питання до самоконтролю знань 317
Тестові завдання 318
Список використаних джерел 320

ВСТУП

Питання інноваційного розвитку посідають надзвичайно важливе місце і в економічній теорії, і в господарській практиці. Це пояснюється тим, що інновації, інноваційна діяльність безпосередньо стосуються економічного зростання – основного джерела підвищення добробуту населення, економічної могутності будь-якої держави. Тому інновації, інноваційна діяльність займають особливе місце у складній системі економічного знання.

Нові процеси в економіці України, що утворюються під впливом внутрішніх та зовнішніх глобалізаційних факторів, вносять суттєві зміни в умови та тенденції економічної динаміки і значно ускладнюють її реалізацію. Водночас зазначені зміни не зменшують значення фундаментальних закономірностей суспільного розвитку. Це, насамперед, стосується реалізації потенціалу інноваційного розвитку. Роль і місце країни у світовому співтоваристві, життєвий рівень населення, забезпечення національної безпеки в сучасних умовах вирішальною мірою залежать від ефективності переходу економіки на інноваційний тип розвитку.

Ці процеси визначатимуть тенденції розвитку українського суспільства, розробку основних стратегічних напрямів вітчизняної економіки, конкретні форми і методи підприємницької діяльності. Нагальний національний інтерес полягає в переході від напівсировинної моделі економічного розвитку України до моделі, яка базується на стимулюванні інноваційної діяльності.

Зростання ролі та значення інновацій вимагає особливої уваги до вивчення фінансових аспектів їх економічного руху. Адже для успішного розв'язання поставлених стратегічних завдань необхідна належна фінансова база, підвищення регулюючої ролі фінансових важелів. Це визначає потребу у поглибленні відповідних науково-теоретичних основ для побудови механізму фінансового забезпечення у їх взаємозв'язку із закономірностями інноваційного розвитку та функціонуванням інноваційної системи, що торкається інтересів не лише суб'єктів підприємницької діяльності, а практично всіх членів суспільства.

Такі міркування й визначили структуру навчального посібника. У посібнику викладені концептуальні позиції щодо економічного змісту, понятійно-категоріального забезпечення і складових системи інноваційного розвитку як першооснови його фінансового забезпечення. Відштовхуючись від ролі фінансів у забезпеченні інноваційного розвитку, його форм і методів, зроблено акцент на визначенні можливостей фінансування інноваційного розвитку на макро- і мікрорівнях, методичних підходах до оцінки його ефективності з урахуванням світового досвіду розв'язання цих проблем. Особливу увагу у такому контексті приділено виявленню резервів нарощування фінансового потенціалу інноваційного розвитку в Україні.

Навчальний посібник містить питання до самоконтролю знань, тестові завдання і ситуації, що дає можливість користувачам перевірити вміння застосовувати отримані теоретичні знання на практиці.

Автори вдячні шановним рецензентам доктору економічних наук, професору, завідувачу кафедри міжнародної економіки Національного університету ДПС України Яніні Василівні Бєлінській, доктору економічних наук, старшому науковому співробітнику, завідувачу відділу фінансів реального сектора Державної установи «Інститут економіки та прогнозування НАН України» Владиславу Вікторовичу Зимовцю та доктору економічних наук, професору, завідувачу кафедри менеджменту банківської діяльності ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» Людмилі Олександрівні Примостці за вказані зауваження та надані поради.

Запропонований навчальний посібник допоможе читачам вивчити та сформувати власну думку щодо фінансового забезпечення інноваційної діяльності в Україні та світі і буде корисним не тільки студентам та аспірантам, а й фінансистам й бухгалтерам підприємств та організацій усіх форм власності

Розділ 1
Економічний зміст і цілі інноваційного розвитку

1.1. Сутнісна характеристика інноваційного розвитку.

1.2. Еволюція концептуальних підходів до інноваційного розвитку.

1.3. Вплив інноваційного розвитку на економічне зростання.

1.4. Інноваційна економіка – стратегічний вектор розвитку України у XXI столітті.

Питання до самоконтролю знань.

Тестові завдання.

> *Ключ до успіхів у бізнесі – в інноваціях, які, у свою чергу, породжуються креативністю.*
>
> *Джеймс Гуднайт*

1.1. Сутнісна характеристика інноваційного розвитку

Ідеологія «розвитку» стала пануючою ідеологією у Західній Європі з кінця XVIII ст. – з періоду французької буржуазної революції. Вже понад 200 років ідея розвитку – це найважливіше завдання, що стоїть перед людством. При цьому слід розрізняти поняття «*функціонування*», в основі якого лежить переважно консервативна діяльність, від поняття «*розвиток*», в межах якого відбуваються якісні зміни параметрів діяльності, тобто включаються процеси оновлення.

У найширшому розумінні **розвиток означає покращення якості життя та складається із багатьох складових.** Це якість освіти, рівень здоров'я й харчування, розв'язання проблем бідності, оздоровлення навколишнього середовища, особиста свобода, багате культурне життя та ін. Все перелічене є самодостатніми цінностями, однак їх досягнення потребує, насамперед, економічного розвитку, в основі якого лежить економічне зростання. У свою чергу, економічне зростання лише тоді має загальнолюдський і цивілізаційний сенс, коли воно супроводжується адекватними соціальними перетвореннями та при цьому не погіршує

життєво важливих екологічних показників[1]. Хоча стан економічного розвитку визначається цілим рядом факторів, проте визначальним є швидке зростання доходу країни. Тому питання про економічний розвиток і динамічне зростання доходу країни як кінцева мета державної політики є ключовим для будь-якої держави.

Економічна історія свідчить, що *швидкий розвиток країн є можливим і здатен набирати дедалі більших темпів*. Наприклад, щоб подвоїти реальний дохід на душу населення Великобританії знадобилося, починаючи від 1780 року, 60 років. У США цей процес зайняв 47 років (за точку відліку взято 1839 р.). Після закінчення Другої світової війни багато країн подвоїли обсяг виробництва на душу населення ще за коротший термін, наприклад Бразилія – за 18, Південна Корея – за 11, Китай – за 10 років.

Проте у багатьох країнах зростання йде повільно або й взагалі не відбувається, внаслідок чого життєвий рівень у цих країнах навіть знизився за останні 30 років, а бідність залишається серйозною проблемою. Якщо Західна Європа остаточно звільнилася від загрози голоду у середині XIX ст., Східна – у 1930-ті, країни Азії – у 1970-ті, то в Африці ця проблема актуальна й сьогодні. Усвідомлення причин такої значної різниці становить найважливішу передумову успішного розвитку.

У такому контексті слід зазначити, що існують окремі типи розвитку за його характером (рис. 1.1).

Проте фундаментом світового розвитку було й залишається розвиток і поширення технічного прогресу. Водночас навіть якби всі країни застосовували однакові технології, то і в таких умовах темпи зростання будуть різними через ряд причин, зокрема через відмінності у структурі людських ресурсів та здатності швидко сприймати нові технології. Тобто важливим постає співвідношення кількісних та якісних складових, що формують економіч-

[1] Економічний розвиток України: інституціональне та ресурсне забезпечення / О. М. Алимов, А.І. Даниленко, В. М. Трегобчук та ін. – К.: Об'єднаний ін-т економіки НАН України, 2005. – 540 с.

ний розвиток. На думку більшості науковців, його забезпечення екстенсивним шляхом об'єктивно не може зберегти таке зростання у довгостроковому періоді. *Приріст національного багатства залежить як від темпів, так і від якості економічного зростання, головним фактором якого є технічний прогрес, а на нього, у свою чергу, мають вплив історія, культура, освіта, політика.* Тобто продуктивність має тісний зв'язок з інвестиціями у «людський капітал».

Рис. 1.1. Типи розвитку

Джерело: складено авторами.

Залежно від джерел технічного прогресу будувалися різні концепції розвитку. У період 1950–1980 рр. серед зарубіжних економістів панувала *концепція екзогенного розвитку*, що базувалася на перенесенні технологічного прогресу в економічну систему з інших більш розвинених країн. Вважалося, що науково-технічний прогрес, до якого мають однаковий доступ усі країни поряд із іншими факторами економічного зростання, а саме капіталом та робочою силою, здатні забезпечити приблизно однакові темпи зростання продуктивності праці, чого в реальній дійсності не відбувалося. Тому з середини 80-х років минулого століття з'явилися нові підходи до моделей економічного зростання, в

основі яких лежала *концепція ендогенного технологічного прогресу*, що піднімала на новий рівень значимість людського капіталу. Накопичення нових знань за умови цілеспрямованої державної політики забезпечують довгострокове економічне зростання. У межах теорії ендогенного розвитку науковцями здійснено ряд досліджень процесів економічної динаміки, про які буде йтися в наступних підрозділах.

Сьогодні не існує сумнівів, що існуюча і майбутня економіка своєю матеріальною основою мають фундаментальні досягнення науково-технічного прогресу. В економічній літературі західні автори зазначають, що, наприклад, у торговельному балансі США за 25 років нова техніка забезпечила одержання 25 млрд дол. доходу, а традиційна завдала 16 млрд дол. збитків[2].

В основі пізнання суті техніко-економічного розвитку лежить поняття «технологічний уклад» (далі – ТУ), яке вперше було введене у науковий обіг російським вченим С. Глазьєвим[3].

Технологічний уклад – це послідовне заміщення макроекономічних комплексів технологічно пов'язаних виробництв

Вважається, що технічний розвиток економіки може відбутися лише через послідовну заміну ТУ. Сучасна світова економіка свідчить, що життєвий цикл ТУ формує відповідний етап розвитку і охоплює майже століття. При цьому **життєвий цикл ТУ має дві фази:**

1) *становлення* у несприятливих умовах домінування попереднього ТУ;

2) *фаза зростання*, що настає після структурної перебудови економіки, що відбувається після заміщення попереднього ТУ.

---

[2] Краснокутська Н. В. Інноваційний менеджмент: навч. посібник / Краснокутська Н. В. – К.: КНЕУ, 2003. – С. 132.

[3] Глазьев С. Ю. Экономическая теория технического развития / С. Ю. Глазьев – М.: Наука, 1990. – С. 84.

Щоб плавно замінити застарілий ТУ новим і досягти ефективності управління інноваційним розвитком, стоїть завдання завчасної підготовки до перерозподілу ресурсів і переорієнтації науково-технічного потенціалу.

Згідно з теорією технологічних укладів сьогодні виділяють шість етапів економічного розвитку, пов'язаних із ТУ. Для постіндустріального суспільства характерною ознакою є зростання частки 5-го і 6-го ТУ, які базуються на сучасних наукових досягненнях.

Економічний розвиток може здійснюватися в окремі періоди різними шляхами, а саме: коли затрати живої праці зменшуються, а уречевленої збільшуються або навпаки чи одночасно скорочуються затрати живої і уречевленої праці. У такому контексті **важливим є розмежування розвитку за критерієм його окремих фаз** (рис. 1.2).

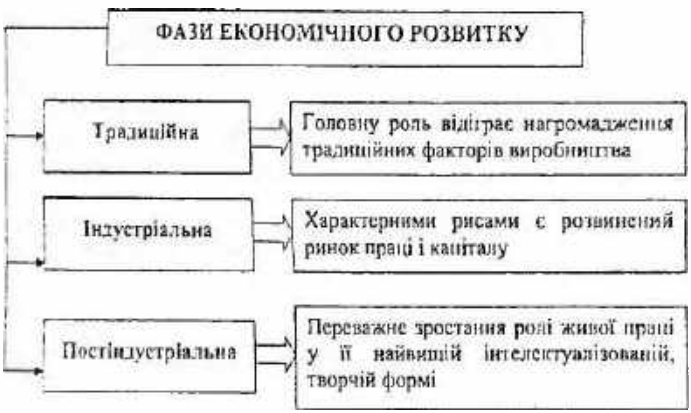

Рис. 1.2. Характеристика фаз економічного розвитку
Джерело: складено авторами.

Індустріальне суспільство наприкінці XX століття переходить у постіндустріальне, у якому домінують інформація та знання і яке має принципово нову соціальну організацію. На думку Д. Белла, постіндустріальне суспільство характеризується тим, що воно базується не на механічній техніці, а на «інтелектуальній технології», що дозволяє говорити про новий принцип суспільної

організації і соціальних змін. Це також закладає в основу теоретичне знання як джерело оновлення та змінює природу технічного прогресу[4]. Нова економічна система, яка прийшла після розширеної індустріалізації, пов'язана із посиленням ролі нематеріальних активів і розширеним інвестуванням в інтелектуальний капітал.

Про економіку XXI ст. говорять як про інноваційну. Інновація, за визначенням родоначальника теорії інновацій Й. Шумпетера, як історично безповоротна зміна способу виробництва речей[5] перетворюється у найважливіший макроекономічний показник розвитку національних економік і фактор конкурентоспроможності. Інновація – основа і ресурс економічного прогресу, завдяки яким через економію на витратах, залучення внутрішніх резервів, мультиплікативний ефект підвищується ефективність соціально-економічної системи, зростає добробут, утверджується і розвивається вся гама сучасних суспільних відносин.

Основна властивість інноваційної економіки полягає у значній кількості відкриттів, розробці на їхній основі можливих для впровадження інновацій, в оновленні значної частини виробничого й організаційного апарату економіки. Забезпечення якісного зростання можливе за умов активізації та посилення його інноваційної складової.

Інноваційною вважають таку модель розвитку, яка безпосередньо грунтується на отриманні наукових результатів та їх впровадженні у виробництво, забезпечуючи приріст ВВП насамперед за рахунок виробництва і реалізації наукомісткої продукції та послуг.

Інноваційна економіка стає ключовою складовою концепції стійкого розвитку. Стійкість означає, що для створення довгострокової ефективності компанії повинні створюватись цінності в трьох вимірах: економічному, соціальному та екологічному.

---

[4] Даниел Белл. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Даниел Белл. – М.: Academia, 1999. – 256 с.

[5] Шумпетер Й. Капитализм, социализм и демократия / Шумпетер Й.; пер. с англ.; предисл. и общ. ред. В. С. Автономова. – М.: Экономика, 1995. – 540 с.

В Швеції, Китаї, Південній Африці держава вимагає від своїх компаній звітувати за цими показниками. В Малайзії, Данії і Франції звітність, відповідно до концепції стійкого розвитку, повинні складати компанії, акції яких котируються на біржах.

Інноваційний розвиток сьогодні повинен стати об'єктивною реальністю, змінити стиль і сенс життєдіяльності суспільства та окремої особистості. Цей висновок є дуже важливим для ідеологів сучасної державної соціально-економічної політики і не лише тих країн, що не належать до світових економічних лідерів. За умови відмови від постійної модернізації на основі інновацій навіть країни, які реалізують потужний економічний потенціал, також можуть бути відкинутими в аутсайдери економічного добробуту. Досить згадати так звані «рисові економіки», що до початку епохи індустріалізації стояли в ряду найзаможніших світових лідерів, а, зупинившись у аграрному технологічному укладі, стали найбіднішими країнами[6]. Зупинка таких латиноамериканських країн, як Аргентина, Уругвай на позиціях індустріалізації другої половини XIX ст., яка дозволила їм у першій чверті XX ст. бути в ряду світових економічних лідерів, сьогодні відкинула їх до розряду бідних країн.

Перехід до інноваційного розвитку економіки висуває головним завданням підвищення інноваційної активності підприємств на шляху використання найсучасніших досягнень науки і техніки – інформаційно-комунікаційних технологій, біотехнологій, нових матеріалів, ресурсо-екологомістких технологій тощо.

Світова практика свідчить, що **інноваційна економіка може бути двох видів**, що представлено у табл. 1.1.

Таблиця 1.1

Види і передумови розвитку інноваційної економіки

Вид	Основні характеристики	Передумови розвитку
I	Базується на збалансованому розвитку фундаментальної і прикладної науки, освіти і наукоємної промисловості	Стабільне законодавство, розвинені ринкові відносини, активне підприємництво, висококонкурентне середовище

[6] Francesca Bray. The Rice Economies : Technology and Development in Asian Societies. – University of California Press, 1986. – 254 p.

Продовження таблиці

II	Ґрунтується на прикладних дослідженнях, освіті та наукоємних галузях промисловості	Значною мірою залежить від державного регулювання інноваційного розвитку

Джерело: складено авторами.

Перший вид інноваційної економіки характерний для високорозвинених держав світу (США, країни ЄС). За *другим видом* будують економіку країни, що мають значний потенціал для впровадження інновацій (наприклад, Китай). Сьогодні масштабним і результативним державним регулюванням забезпечується ефективність китайської економіки, хоча й перебуває на індустріальному етапі розвитку. Свого часу державне регулювання забезпечило інноваційний розвиток також Японії та Німеччині[7].

Для практичної реалізації моделі інноваційного розвитку важливим є правильний вибір відповідної стратегії (табл. 1.2.), яка суттєво визначається станом соціально-економічного розвитку країни.

Таблиця 1.2

Типи стратегій інноваційного розвитку

Тип стратегії	Основна характеристика
Переносу	Використання світового науково-технічного потенціалу і перенесення створених за кордоном інновацій у власну економіку
Наздоганяння	Започаткування виробництва продукції, яка вже виготовлялася у розвинених країнах
Нарощування	Неухильне нарощування власного науково-технічного та інноваційного потенціалу для утримання лідируючих позицій на світовому ринку

Джерело: Фридлянов В. Интеграция инновационной сферы / В. Фридлянов, М. Марушкина // Экономист. – 1997. – № 2. – С. 18–27.

У зв'язку з потребою розбудови моделі інноваційного розвитку у світі особлива увага приділяється заходам, що пов'язані із зростанням **інтелектуального капіталу**, вперше визначеного

[7] Інноваційний розвиток економіки: модель, система управління, державна політика / за ред. д-ра екон.наук Л. І.Федулової. – К.: Основа, 2005. – С. 31–32.

Т. Стюартом як сума знань усіх робітників компанії, яка забезпечує її конкурентоспроможність[8], а, на думку О. Кендюхова, є засобом створення нової вартості[9]. При безумовному пріоритеті технологій, сьогодні володіння ними вже не розглядається як критична конкурентна перевага, зважаючи на можливість їх достатньо швидкого копіювання.

Особливість **інтелектуальної економіки** полягає у тому, що її основний ресурс – знання та інформація, на відміну від усіх інших ресурсів, не характеризується ні кінцевістю, ні вичерпаністю, ні споживанням у традиційному розумінні. Основною вимогою, яка лімітує цей доступний ресурс, є специфічні властивості самої людини – наявність або відсутність властивості до інтелектуальної активності у вигляді накопичення, переробки і генерації нових знань[10]. Саме тому й відбувається посилення ролі нематеріальних активів і розширене інвестування в інтелектуальний капітал.

Вважається, що високий темп розвитку в умовах швидкої зміни технологій можна зберегти лише за рахунок концентрації інтелектуального капіталу. При цьому акцентується увага, що «Існують соціальні та економічні вигоди від вкладень у людський капітал, що не мають відношення до ринку, оскільки надаються суспільству в цілому, а не тим, хто отримує освіту чи використовує спеціалістів»[11]. Ще А. Смітом, М. Вебером, Ф. Хайєком, Й. Шумпетером та іншими класиками було доведено, що поступальний розвиток економіки та суспільства в цілому зумовлюють прагнення людини до досконалості та вільний дух підприємництва.

Тому сучасний світовий соціально-економічний поступ, співвідношення сил між державами, їх місце у світовому табелі

---

[8] Stewart T. A. TheIntellectual Capital. The New Wealth of Organization. N.-Y.-L., 1997. – S. 7.

[9] Кендюхов А.В. Интеллектуальный капитал как новая экономическая категория / Кендюхов О. // Економіка промисловості. – 2002. – № 10. – С. 129-133.

[10] Федулова І. В. Передумови інноваційного розвитку промислових підприємств України: монографія / Федулова І.В. – К.: НУХТ, 2009. – С.7.

[11] Hombeck D. and Sal'mon L. Human capital and America's future. The J.Hopkins Univ. Press, 1991, Baltimore.

про ранги та відповідно міжнародна вага визначаються не стільки наявністю у них тих чи інших традиційних виробничих ресурсів, скільки порівнянням їх інтелектуальних потенціалів, умінням належним чином використовувати останні. Інтелектуалізація людської діяльності, що призводить до якісних перетворень не лише у виробництві, переходу від індустріального до постіндустріального технологічного способу виробництва, розвитку шостого технологічного укладу, що формується у найрозвинених країнах світу, але й в інших складових суспільного життя сьогодні є головною відмінністю та запорукою довгострокового економічного зростання. Забезпечення інноваційного характеру економічного розвитку неможливе у відриві від вирішення багатьох питань гуманітарного, екологічного характеру, розвитку особистості та її відношення до інновацій.

Та обставина, що основні якісні зрушення сьогодні пов'язані з людським фактором, людським капіталом, формує підстави до розширення горизонту пошуків заходів для реалізації довгострокового економічного розвитку. Це завдання постає все більш складним і залежним від здатності правильно визначити стратегічні підходи, а також обмеження, що накладають свій відбиток на механізм їх втілення в життя.

В умовах розвитку, коли якісно новим ресурсом стають творчі здібності людей, здатні постійно генерувати нові технології, важливим чинником формування бажаних параметрів інноваційного розвитку з точки зору довгострокового зростання, слід розглядати не стільки суто економічну, скільки соціально-економічну політику уряду, спрямовану на розвиток творчих здібностей людей, принципи політичної організації суспільства, процеси його демократизації тощо.

Таким чином, формування інноваційної моделі розвитку потребує нової ідеології, що орієнтується на нововведення в усіх сферах суспільного життя. Це означає, що в сучасному конкурентному світі боротьба не обмежується володінням ресурсами, матеріальними цінностями, а поширюється на здатність до нововведень, до всебічного оновлення. Найбільш життєздатними на рівні виробника

є інноваційні монополії, а на рівні держав – країни, що перейшли на інноваційний тип розвитку.

Тому основне завдання реалізації *політики інноваційного розвитку* є створення національної інноваційної системи, спроможної поєднати систему генерації знань (науку), їх розповсюдження (освіту й підвищення кваліфікації) та стимулювання ділової активності підприємців, в межах якої можуть бути реалізовані програми і проекти створення конкурентоспроможної на світовому ринку продукції та послуг, що грунтуються на використанні прогресивних виробничих технологій.

Підсумовуючи, слід зазначити, що до методологічно значимих положень, що визначають специфічний підхід до пізнання та ефективності інноваційного розвитку, важливо віднести такі:

– розуміння інноваційного розвитку як складної динамічної системи, що вимагає одночасних і взаємопов'язаних інновацій в усіх, матеріальних і нематеріальних, сферах суспільного життя;

– бачення інноваційного розвитку не просто як інструменту досягнення певної межі розвитку, але й неперервного процесу розвитку суспільства;

– набуття процесом інноваційного розвитку всезагального та всеохоплюючого характеру за рахунок доповнення техніко-економічних нововведень (які є його основою) комплексом соціальних, політичних, культурних, демографічних тощо перебудов суспільства і держави;

– важливість управління для ефективного розвитку інноваційних процесів, розвиток сучасних форм інноваційного менеджменту;

– запровадження механізму, що грунтується на теоретичних засадах, містить необхідні атрибути для саморегулювання і змішується відповідними важелями державного регулювання.

1.2. Еволюція концептуальних підходів до інноваційного розвитку

Якби людство чітко знало і могло керувати факторами економічного зростання, то воно спроможне було б уникати бідності і створювати достаток через свідоме керування процесами забезпечення свого добробуту. Тому питання, які фактори призводять до економічного зростання, завжди були важливими і в окремі періоди відповідь на них давалася по-різному.

Якщо повернутися до базових основ економічної історії та економічної теорії, можна спостерігати таке. Життєвий рівень європейського сільськогосподарського працівника в XVI ст. мало відрізнявся від рівня життя жителя Римської імперії, тобто упродовж трьохсот років лишався майже незмінним. Пояснення цього феномену вперше спробував дати Мальтус у своїй праці «Нарис про населення» у 1798 році. Він дійшов висновку, що кожного разу, коли збільшувалася пропозиція продуктів харчування, збільшувалося і населення. Тобто одиниця доходу на людину упродовж значного періоду історії людства була майже постійною.

Однак, починаючи з другої половини XVII ст., незважаючи на зростання кількості населення, почало відбуватися суттєве зростання виробництва продукції на людину. Адам Сміт, засновник теорії економічного зростання, у своїй фундаментальній праці «Багатство націй» (1776) пояснив ці процеси таким чином: «... к этому приводят мир, справедливые и небольшие налоги, справедливое управление и суд». Ще через 50 років відомий вчений Стюарт Міль до цих ознак додав «трудолюбие, изобретательность и гостеприимство к иностранным искусствам (технологиям) и капиталу».

Не важко помітити з наведених цитат, що економічне зростання явище закономірне через об'єктивно властиву людині любов до вигоди. Проте таке пояснення не дає нам відповіді на питання, чому західна цивілізація розвивалась значно успішніше, ніж інші. Соціологи дали цьому пояснення через рівень культури, менталітет, релігійні уподобання. Зокрема, Макс Вебер вважав, що саме протестантство сприяло розквіту капіталізму.

Подальші дослідження цієї проблеми засвідчили, що **основним фактором зростання були і залишаються інновації.** Людство з давніх часів завдячувало появі нових способів виробництва інноваціям. Голландський математик та історик науки Д. Стройк, характеризуючи вплив нових знань в епоху пізнього неоліту на розвиток господарських відносин, писав: «Деревни вели между собой значительную торговлю, которая настолько развилась, что можно проследить наличие торговых связей между областями, удаленными на сотни километров друг от друга. Эту коммерческую деятельность сильно стимулировали открытие техники выплавки меди и бронзы и изготовление сначала медных, а затем бронзовых орудий и оружия»[12]. І в економічній історії, і в історії науки можна знайти докази істотного впливу наукового прогресу на розвиток економічних відносин певного суспільства.

Взагалі наприкінці XX століття стало зрозумілим, що людство зіткнулося з новою, хоча можливо й більш зовнішньо м'якою формою колонізації одних країн іншими, яку вчені назвали інтелектуальним імперіалізмом.

Характеристика основних теорій інновацій

На сьогодні в арсеналі економічної науки існує ряд теорій інновацій, в основі яких лежать знання про інновації, що досягли високого ступеня зрілості.

Класична теорія інновацій. Поштовхом для її формування стала праця Й. Шумпетера «Теорія економічного розвитку» (1911 р.). Представники цієї теорії Й. Шумпетер, В. Зомбарт та В. Мічерліх вважали основним носієм технічного прогресу підприємця, а нововведення тим засобом, завдяки якому підприємець розраховує отримати високі прибутки. При цьому він не повинен зупинятися на зроблених відкриттях, а намагатися розповсюдити їх.

Згідно з Й. Шумпетером інновація є новою функцією виробництва і означає принципову зміну його технології. Витісняючи

---

[12] Стройк Д.Я. Краткий очерк истории математики / Д.Я. Стройк: пер. с нем. И. Погребысского. – 4 изд.. – М.: Наука, Главная редакция физико-математической литературы, 1984. – С. 22.

старі продукти та технології, інновації є фактором «створюючого руйнування».

До *основних ознак розвитку класичної теорії відносять*:

1) обгрунтування ролі підприємця як носія технічного прогресу;

2) введення поняття «інновація»;

3) визначення категорії «інновація» як нової функції виробництва;

4) встановлення зв'язку між інноваціями і циклічним розвитком економічних процесів.

У межах окремих напрямів класичної теорії особливе місце займають теорія циклів та теорія «довгих хвиль».

Теорія циклів. Хоча поштовхом до класичної теорії слугувала праця Й. Шумпетера, разом з тим, як справедливо акцентується багатьма вченими, наукові основи бізнесових циклів та економічного зростання, органічною складовою яких була теорія інновацій, пов'язана зі споживанням капіталу, заклав видатний український економіст Михайло Туган-Барановський в своїй роботі «Промислові кризи в сучасній Англії, їх причини і близький вплив на народне життя» (1894 р.).

Він дослідив різні підходи до пояснення циклічного характеру розвитку і дійшов висновку про особливе значення внутрішніх властивостей економічної системи, що відзначаються циклічною закономірністю відтворення основного капіталу.

Основними факторами, що є визначальними для теорії циклів, вважають такі:

1) пояснення циклічності економічного розвитку поряд із закономірностями відтворення основного капіталу й особливостями інвестування також ступенем наукових відкриттів та технічних удосконалень;

2) виникнення теорії «довгих хвиль»;

3) виявлення закономірностей розвитку інновацій;

4) класифікація інновацій.

Теорія «довгих хвиль». Продовжуючи дослідження у галузі кризових явищ економіки, М. Кондратьєв стає родоначальником

нової теорії «довгих хвиль». Вона мала винятково важливе значення для розуміння інновацій.

Учений встановив, що *економічні піднесення та спади, які регулярно відбуваються у країнах з ринковою економікою тісно взаємозв'язані з нововведеннями.* Саме вони змінюють тенденцію господарської кон'юнктури з понижувальної на підвищуючи, викликаючи при цьому утворення хвиль. Причому подібно різним типам хвиль: довгі, середні, короткі, – нововведення також нерівномірні у часі. Упродовж приблизно двох десятиліть перед початком «підвищуючої хвилі великого циклу» спостерігається пожвавлення у сфері технічних винаходів, а перед і на самому початку «підвищуючої хвилі» – широке застосування цих винаходів у сфері промислової практики. Саме внаслідок довгохвильових коливань відбулася зміна лідируючих секторів економіки.

М. Кондратьєв також вважав, що інновації розвиваються за своїми власними закономірностями, які він поділив на закономірності статики, динаміки і генетики. Так, *взакономірності статики* відображаються в чітко визначеному розподілі інноваційного потенціалу за видами діяльності, сферами і галузями відтворення, щоб кожна ланка суспільної системи отримала живлення нововведеннями і тим самим забезпечувалася збалансованість в еволюції суспільства. *Закономірності динаміки* знаходять відображення в циклічності інноваційної діяльності. З одного боку, це інноваційні цикли з їх хвилями та кризами, з іншого – інноваційні цикли вписуються у загальний ритм циклічної динаміки суспільства. І нарешті, *закономірності соціогенетики*, спадковості в динаміці інновацій дозволяють виявити внутрішню структуру, характер і наслідки інноваційної діяльності, обґрунтувати селективну державну інноваційну політику. Спадкове ядро (генотип) суспільства і кожної його структури не змінюється від циклу до циклу, бо в такому випадку перероджується чи взагалі руйнується система. Саме з цими закономірностями пов'язаний відбір, втручання держави, щоб відкрити шлях тим інноваціям, які спрямовані на збагачення генотипу і заміну застарілих, що вичерпали свій ресурс, елементів системи, та одночасно намагання захистити систему від безпечних інновацій, що здатні зруйнувати спадкове ядро, авантюрних інновацій, що не мають реальних

умов для реалізації, від марного витрачання ресурсів, а також псевдо інновацій – намагань удосконалити застарілі елементи системи, що повинні відмерти.

Розвиваючи положення М. Кондратьєва, Й. Шумпетер виявив зв'язок інновацій з «довгими хвилями». У своїй теорії «інноваційних пакетів» він *виділив три великі хвилі*, що були обумовлені створенням і використанням: 1) парової машини (1770–1842); 2) залізниці (1843–1897); 3) електричної енергії та автомобіля (1898–1949). Тобто усі без винятку зміни були пов'язані з радикально новими технологіями. Хоча науково-технічні революції Й. Шумпетер розглядав у сукупності інших факторів, що зумовлюють кожний цикл, проте найважливішими вважав саме технологічні.

Неокласичні теорії. Їх представники (Г. Менш, С. Кузнець, М. Калецкі, Б. Твісс) також відводили інноваціям принципово важливу роль в економічних процесах. Якщо за Й. Шумпетером, кожна інновація, що реалізує великий винахід, створює передумови для формування нових поколінь нової техніки і технології, є базовою інновацією і, у свою чергу, ініціює виникнення більш дрібних (вторинних) інновацій, то Г. Менш поділяв їх на базові, поліпшувальні та уявні. Він підкреслював, що базові інновації породжують чисельні інновації (мультиплікаційний ефект), що обумовлює циклічний розвиток. Відмінності між окремими видами інновацій, на його думку, зумовлюють і різний підхід стосовно стимулюючих заходів держави. Саме базові інновації, що справляють найсуттєвіший вплив на розвиток суспільства, повинні найбільше підтримуватися державою, тоді як уявні інновації, що лише затягують час, слід вилучати з системи державного регулювання.

До основних факторів, що характеризують розвиток неокласичної теорії інновацій, відносять такі:

1) подальший розвиток класифікації інновацій;

2) визнання стимулюючого впливу держави на регулювання інновацій;

3) визнання динаміки нововведень провідним фактором впливу на появу, тривалість та інтенсивність кон'юнктурних циклів.

В останні роки неокласична теорія пояснення економічних явищ зазнала суттєвої критичної переоцінки. Визнаючи її неоціне-

ний вклад у пізнання факторів, що обумовлюють економічне зростання, ця теорія, на думку представників еволюційної теорії економічних змін, «...не дает никакой возможности примирить анализ роста на уровне экономики или ее сектора с тем, что известно о процессах технологических изменений на микроэкономическом уровне»[13]. Тобто явища мікрорівня для неокласичної теорії є лише засобом для пояснення явищ макрорівня, який вона вважає фундаментальним.

Теорія інноваційного підприємництва. Вона стала своєрідною відповіддю на виклики економічного розвитку кінця XX століття, зокрема у сфері становлення нової підприємницької економіки. *Ця теорія щільно пов'язує підприємницьку та інноваційну діяльність.* Зокрема, зростання обсягів інвестицій в інноваційну сферу стає тим чинником, який через розвиток підприємництва забезпечує загальні економічні успіхи. При цьому відбуваються активні структурні зрушення економіки, що виявляються в падінні темпів розвитку традиційних галузей при одночасному зростанні сфери новітніх інформаційних технологій. Пітер Друккер, відомий представник цієї теоретичної школи, саме в такому перебігу подій вбачав високі темпи розвитку економіки в США у 80-х роках XX століття.

Важливими рисами теорії інноваційного підприємництва визнано:

1) тісний зв'язок підприємницької та інноваційної діяльності;

2) вплив на структурні зрушення в економіці;

3) зростання значення сфери інформаційних технологій.

Соціально-психологічна теорія. Її представники (Х. Барнет, Є. Вітте, Е. Денісон) пріоритет в управлінні інноваційною діяльністю надають людським відносинам, як особливому носію інформації. Йдеться про важливість соціальних, психологічних та організаційних факторів, які визначають поведінку людини і впливають на рівень освіти, а також про необхідність впровадження стимуляторів для забезпечення високих темпів інноваційного розвитку.

---

[13] *Нельсон Ричард Р.* Эволюционная теория экономических изменений / *Нельсон Р. Ричард, Уинтер Сидней Дж.*; пер. с англ. – М.: Дело. 2002. – С. 270.

Основний висновок досліджень американського економіста Е. Денісона полягав у тому, що, досліджуючи такі фактори економічного зростання, як капітал, праця, земля, рівень освіти, кваліфікація робочої сили та науково-технічний прогрес, він об'єднав три останні фактори назвою «сукупна продуктивність факторів» і визнав їх найважливішим чинником, що забезпечує зростання реального продукту і доходу.

Ключовими факторами розвитку соціально-психологічної теорії інновацій визнають:

1) виокремлення людини як особливого носія інновацій;

2) визнання необхідності врахування всієї сукупності факторів, що визначають поведінку людини;

3) потребу впровадження інституту стимулів для динамічного інноваційного розвитку.

Теорія «нової економіки», або «економіки знань». Вона активно розвивається в сучасних умовах. Економіка знань – термін, введений у науковий обіг ще в 1962 році австрійсько-американським вченим Фріцем Махлупом стосовно одного із секторів економіки. У сучасних умовах він (поряд із термінами «економіка, що базується на знаннях») вже використовується для визначення не сектора, а типу економіки, в якій знання відіграють вирішальну роль, а виробництво знань становить джерело зростання. На цьому наголосив у своїй доповіді «Економіка знань: уроки для Росії» академік В. Макаров, підкресливши, що поняття «інноваційна економіка», «високотехнологічна цивілізація», «суспільство знань», «інформаційне суспільство» є близькими поняттю «економіка знань»[14].

Економіка знань – це система взаємопов'язаних етапів, починаючи з набуття населенням країни певної суми знань у системі освіти і закінчуючи використанням матеріалізованих результатів інтелектуального розвитку суспільства в секторах економіки.

[14]Экономика знаний: уроки для России: (доклад академика В.Л. Макарова) // Литературная газета. – 2003.

Щодо структурних характеристик економіки знань важливим є те, що це не лише економіка виробництв. Це і університети, і фундаментальна наука, і система комунікацій, і патентна система, і прикладна наука, це також дослідження і розробки – увесь цей величезний комплекс становить економіку знань[15].

Система пріоритетів соціально-економічного розвитку країни має будуватися таким чином, щоб знання зайняли в ній значно вище місце порівняно із сьогоденням. Сьогодні існують країни, що повністю зорієнтовані на нову економіку, зокрема Сінгапур, Гонконг. У Китаї економіка знань офіційно визнана державною стратегією. На думку багатьох вчених, саме ті компанії, що формують свою діяльність і відповідні бізнес-плани з використанням систем управління знаннями, стануть лідерами на ринках XXI століття.

У цілому оцінка теоретичних концепцій інноваційного розвитку свідчить, що для них характерна суттєва еволюція, яка значною мірою зумовлена змінами впливу інновацій на виробництво і споживання продукції, умови життєдіяльності людини, а також посиленням зворотного зв'язку соціально-економічної діяльності на інноваційний розвиток. Тобто навіть стислий огляд еволюції основних теорій інновацій переконує, що спроби дослідити основи інноваційного розвитку завжди були нерозривно пов'язаними з теорією економічного зростання.

1.3. Вплив інноваційного розвитку на економічне зростання

При всій очевидності того, що в найбільш загальному розумінні **інноваційний розвиток** – це використання досягнень людського розуму для підвищення ефективності діяльності у певній сфері, *зв'язок між економічним та інноваційним розвитком й до сьогодні залишається недостатньо вивченим, складним.* Наприклад, США як безперечний лідер за абсолютними показниками економічного розвитку в інноваційній сфері не наздоганяє таких

[15] Сергеев В.М. Экономика знаний. Роль образования и науки в современном мире: выступление на семинаре ИГПИ / В.М. Сергеев. – 2002. – 9 сентября.

країн, як Фінляндія, Швеція, Тайвань та деяких інших. В усіх країнах також спостерігається суперечливе ставлення фірм до інноваційного розвитку через його високий рівень невизначеності, загрози знецінення активів фірм та підриву їх поточної конкурентоспроможності, високу затратність інноваційної діяльності. У найбільш розвинених країнах, таких як США, Німеччина, Великобританія, Японія та ін. основними учасниками інноваційного розвитку є індивідуальні винаходи, а не фірми.

За рівнем розвитку національного виробництва, на думку А. Ніколаєва[16], більшість країн не готові для розвитку сучасного інноваційного ланцюга та реалізації його результатів. Незважаючи, що такі країни, як Північна Корея, Таїланд, Малайзія та деякі інші, мають розвинені інноваційні сектори, це не гарантує загальної готовності їх економіки до інноваційного типу розвитку. Наприклад, у Малайзії в 2006 р. національний ВВП становив 156,4 млрд дол., а додана вартість у виробництві високотехнологічної продукції всього лише 8,9 млрд дол. При цьому експорт високотехнологічної продукції становив майже 56 % ВВП, оскільки виробництво такої продукції передбачалося для експорту, а не для внутрішнього споживання. Тобто *зв'язок між економічним та інноваційним розвитком не можна охарактеризувати як лінійний, прямий.*

Сьогодні розроблено багато різних схем, механізмів, моделей розвитку інноваційної діяльності, спрямованих на розширення можливостей економічного зростання. Однак їм передували складні процеси, які відображали складність і багатогранність форм інноваційного розвитку, зміни його концепцій залежно від зміни моделей економічного зростання, характеру відтворення. Так, перші спроби пояснити динаміку економічної системи враховували тільки вплив класичних факторів виробництва: праця (L), капітал (K). Класикою економічної науки вважається модель виробничої функції Харрода[17], у якій технічний прогрес постає

[16] Николаев А.Б. Международный инновационный процессии концепция национальных инновационных систем / Николаев А.Б. // Философия хозяйства. Альманах Центра общественных наук и экономического факультета МГУ им. М.В.Ломоносова. – 2010. – №3. – С. 128-141.

[17] Смирнов А.Д. Лекции по макроэкономическому моделированию: учеб-

нейтральним чинником. Тобто зростання виробництва досягається за тих же обсягів і структури витрат факторів виробництва. **Традиційна виробнича функція (1.1) передбачала пряму пропорційну залежність випуску (Y) від праці та капіталу:**

$$Y= F(K,L). \quad (1.1)$$

Необхідність урахування такого чинника, як технологія (Т) робить необхідним перегляд виробничої функції. Внаслідок технологічних змін вона набуває вигляду (1.2):

$$Y= F (K ;L; T). \quad (1.2)$$

Реалії сьогодення є переконливим свідченням того, що надлишок робочої сили і сировинних матеріалів усе менше можна розцінювати як конкурентну перевагу, відповідно до того, як знижується частка цих чинників у новоствореній вартості. З двох складових (природних ресурсів та технологій), які створюють багатство, *технологія* невимірно важливіша. Вона примножує сама себе, оскільки кожне технічне досягнення створює основу для наступного.

Математично цю глибоку істину відображають умовною формулою[18](3):

$$W = PT^n, \quad (1.3)$$

де W означає багатство,

Р – природні ресурси (земля, робоча сила, корисні копалини тощо),

Т - технологія,

n – ступінь впливу технічних досягнень на них самих.

Ця формула має глибокий зміст не лише з точки зору розуміння економічних основ суспільства, але й як ключ до розробки ефективнішої стратегії нашого життя як споживачів, підприємців і, власне, громадян. До традиційних факторів виробництва, а саме: землі, праці, капіталу, поступово додається фактор інновацій, знань, рівень творчого потенціалу людини, тобто рівень розвитку людського капіталу.

ное пособие для вузов / А. Д. Смирнов. – М.: ГУ ВШЭб, 2000. – 351 с.

[18] P. Piltzer, Unlimited Wealth. The Theory and Practice of Economic Alchemy. N.Y., Crown Publishers, 1990. Російський текст відеканновано із антології «Новая постиндустриальная волна на Западе», що вийшла в 1999 р. у видавництві Academia (Москва) за.ред. В.Л.Іноземцева.

У межах неокласичного аналізу економічного зростання особливе значення мали розробки Р. Солоу, який врахував **фактор технологічних змін і визначив його вирішальну роль у підвищенні добробуту країни.**

На якісно новий рівень розуміння ролі інновацій у процесі економічного розвитку вдалося вийти завдяки дослідженням Р. Лукаса, який ввів у предметну сферу досліджень ефект впливу *людського капіталу* та ефективності його використання [19]. При цьому під терміном «людський капітал» зазвичай розуміють сукупність усіх якостей людини, які вона свідомо та/або несвідомо може використати у трудовому процесі.

О. Голіченко вклад «інноваційної діяльності та накопичення людського капіталу в економічне зростання через технологічні зрушення» показує на прикладі підходу Поля Ромера та Ерроу-Шешинскі[20]. Вони розглядають виробничу функцію, як (1.4):

$$Y = F(\psi_l L; \psi_l L; K), \qquad (1.4)$$

де L та L – відповідно кваліфікована та некваліфікована праця,

ψ_l, ψ_l – коефіцієнти ефективності праці, які залежать не від фізичного обсягу капіталу K, а від множини значимих технологічних розробок (технологічних знань), що «втілені» в основному капіталі.

В.-Б. Занг розробив модель економічного зростання, яка враховує вплив на динаміку цього процесу інтелектуалів [21]. Процес збільшення знань знаходиться у степеневій залежності від кількості робітників інтелектуальної праці та вже існуючих знань. Знання породжують знання, а кількість висококваліфікованих робітників примножує наукові здобутки.

В умовах ринкових відносин інновації перетворюються на предмет особливо ретельної уваги підприємців як ключового

---

[19] Lucas R. On the Mechanism of Economic Development. – Journal of Monetary Economics, 1988, vol.22, p. 3-42.

[20] Голиченко О.Г. Проблема регулирования экономического роста в макроэкономических моделях / О. Г. Голиченко // Экономика и математические методы. – 2001. – № 4. – Т. 37. – С. 36.

[21] Занг В.-Б. Синергетическая экономика / В.-Б. Занг. – Москва: МИР, 1999. – С. 94–101.

факторі економічного розвитку. **Водночас інновації торкаються не лише глибинних основ життєстійкості та динамічності господарської діяльності, але й реалізації ключових законів соціально-економічного розвитку суспільства.** Значення та особливість інноваційного чинника полягає у його впливі на кількісні (що знаходять своє відображення у значному підвищенні темпів економічного зростання та «ваги» кожного відсотка) та якісні (зміни джерел та результатів цього зростання) показники.

Інноваційна модель здатна закласти міцний фундамент та забезпечити швидкий рух за всіма показниками економічного і соціального розвитку. Разом з тим її втілення в життя потребує складного механізму, який не обмежується відображенням лише змін в науці, техніці, технології. Він зачіпає інвестиційну, фінансову, грошово-кредитну політику, організацію праці та виробництва. Всі вони повинні бути тісно взаємопов'язані, оскільки мають однакову цільову спрямованість – забезпечення економічного зростання.

Всебічне використання наукових знань, творчого потенціалу людини дають можливість найбільш розвиненим країнам мати переваги в економічному розвитку перед іншими країнами. Ці переваги неможливо компенсувати ніякими іншими засобами: ні природними ресурсами, ні суто ринковими перетвореннями, ні політикою грубої агресії.

Можна навести приклад економічного розвитку Японії після Другої світової війни. Скориставшись можливостями доступу до інформації про інновації, Японія використала їх і перетворилася в потужну державу з високим рівнем науково-технічного прогресу. Це ж стосується і колишньої ФРН, Південної Кореї, Сінгапуру, Тайваню та деяких інших країн.

Те, що рівень інноваційного розвитку визначав темпи економічного зростання, чітко простежується з таких даних. Світу відомі *три промислові революції.* **Перша** (XVIII – початок XIX ст.), основними досягненнями якої були використання парової енергії та впровадження машинного виробництва, забезпечи-

ла темпи світового економічного зростання в 3 рази. Друга (кінець XIX – початок XX ст.), основними досягненнями якої були електрична енергія та автомобіль, – вже у 15 разів і третя, що базується на використанні нових знань та інформаційних технологій, забезпечила зростання ВВП у XX ст. в 19 разів. А це означає, що рівень інноваційного розвитку визначає і все більше буде визначати межу між багатими і бідними країнами. Він забезпечуватиме багатим країнам все більше процвітання, а країни, які не здатні використовувати нові знання, будуть постійно відставати у своєму розвитку, незалежно від того, як буде організована їх економіка.

Значимими можуть бути інновації для інших аспектів соціально-економічного розвитку. За їх допомогою визначають і запаси природних ресурсів, і ефективність, з якою ці ресурси використовуємо, і здатність знаходити, видобувати, розподіляти і зберігати ці ресурси.

У літературі зазначається, що «виробництво наукоємної продукції, світовий ринок якої оцінюється в 2300 млрд дол., забезпечується приблизно 50 макротехнологіями. Сім провідних країн світу, володіючи 46 макротехнологіями, контролює понад 80 % ринку наукоємної продукції. Лідером є США, що отримують від експорту цієї продукції 700 млрд дол., друге місце – Німеччина (530 млрд дол.), третє – Японія (400 млрд дол.)»[22].

Якщо Росія сьогодні володіє приблизно 17 макротехнологіями та ще потенційно 22, то вона може вийти на світовий рівень за 5-7 років. В Україні спеціалісти називають 10–12 макротехнологій (транспортне і енергетичне машинобудування, космічна техніка, спецметалургія, технологічне промислове устаткування і верстатобудування, мікро- і радіоелектроніка, інформаційні технології, надмірні матеріали, комунікації, біотехнології тощо)[23].

---

[22] Туманов Ю.Н. Есть ли свет в конце туннеля? / Ю.Н. Туманов // Независимая газета. – Наука, 2001. – 23 мая. – С.11.

[23] Огурцов А. Вихід на інноваційний шлях розвитку суспільства / А. Огурцов, Л. Мамаев, В. Заліщук// Науковий світ. – 2003. – № 4. – С. 4–6.

Завдяки інформаційним технологіям стає можливим суттєве підвищення ефективності господарської діяльності. Цією можливістю завдячуємо властивостям інформаційного ресурсу копіюватися, а не відтворюватися, як це є з традиційними факторами виробництва – капіталом, працею, землею. Водночас інформаційні технології мають класичні ознаки факторів виробництва. Вони є об'єктом власності, здатні створювати якісно новий продукт у поєднані з іншими факторами і є базою для розбудови якісно нової господарської системи. Нові системи виробничих сил та відносин, основою яких є інформаційні технології, у передових економіках світу все більше витісняють старі форми. Так, вклад інформаційних технологій у приріст ВВП США за період з 1948 по 1999 р. збільшився майже у 6 разів, а неінформаційних – зменшився майже на 25 %.

Слід зазначити, що *поняття «знання» та «інформація» часто використовуються як синоніми, проте вони не є такими* (табл. 1.3.).

Головне, що не самі знання або інформація виступають ресурсами, а специфічні властивості людини щодо накопичення, трансформації і генерації нових знань та ідей, які називають інтелектуальною спроможністю.

Таким чином, дослідження впливу інновацій на економічне зростання яскраво переконує, що подолання розриву між більш та менш розвиненими країнами сьогодні можливе лише шляхом інноваційного розвитку.

Соціально-економічні трансформації, які відбулися у незалежній Україні, характеризуються докорінними змінами в системі цінностей суспільства, інституційній структурі, методах господарювання тощо. Метою державної соціально-економічної політики визнана орієнтація на забезпечення стійких темпів економічного зростання. Для досягнення цієї мети була **проголошена необхідність запровадження інноваційної моделі розвитку України**.

Таблиця 1.3

Відмінності між поняттями «знання» та «інформація»

Знання	Інформація
Знання створюються із потоку інформації, проте залежать від думок і переконань його власника[24]	Потік повідомлень[25]
Продукт використання інформації[26]	Сукупність даних, які вже інтерпретовані, яким вдалося надати певний зміст[27]
Здатність застосовувати інформацію до конкретного виду діяльності[28]	Будь-які відомості, які можуть бути отримані із сигналу і додані вже до існуючого знання[29]

Джерело: складено авторами.

1.4. Інноваційна економіка – стратегічний вектор розвитку України у XXI столітті

Основою прийняття такого рішення стала наявність в Україні значного потенціалу інноваційного розвитку. Маючи лише 18 % населення Радянського Союзу і займаючи менше 4 % його території, Україна у 1990 році виробила близько 30 % промислової продукції і 1/4 сільськогосподарської продукції СРСР. Ще в 1990 р. в Україні було зосереджено 6,5 % світового науково-технічного потенціалу при населенні, яке становило близько

---

[24] Нонака Икуджиро Компания – созидатель знания. Зарождение и развитие инноваций в японских фирмах: / Нонака Икуджиро, Такеучи Хиротака: пер. с англ. – М.: ЗАО «Олимп-Бизнес», 2003. – 384 с.

[25] Нонака Икуджиро Компания – созидатель знания. Зарождение и развитие инноваций в японских фирмах/ Нонака Икуджиро, Такеучи Хиротака: пер. с англ. – М.: ЗАО «Олимп-Бизнес», 2003. – 384 с.

[26] Джонсон Дж. Социально-экономические последствия прогресса знаний и нарастания сложности / Джонсон Дж // Вопросы экономики. – 2001. – № 8. – С. 36–40.

[27] Там само. – С. 36–40

[28] Crowford R. In the of Human Capital The Emergence of Talent, Intelligence, and Knowledge as the Worldwide Economic Force and What / it Mears and Investors. New York Harper Business, 1991. – 197 p/ l.

[29] Сапир Ж. Эономика информацыы: новая парадигма и ее границы Сапир Ж.: пер. с фр. // Вопросы экономики. – 2005. – № 10. – С. 4–24.

0,1 % світового. З кожної тисячі зайнятих 11 осіб працювали в науково-технічній сфері[30].

Дотепер інтелектуальний потенціал України залишається досить потужним. За даними ЮНЕСКО, за інтелектом нації Україна посідає 23 місце, тоді як Фінляндія – 1, США – 13, Росія – 27[31], незважаючи, що за роки незалежності її науково-технічний потенціал скоротився у 2,5–3 рази. Згідно з цим джерелом насиченість науковими кадрами в Україні становить 5,4 виконавця наукових та науково-технічних робіт на 1000 осіб економічно активного населення, що відповідає рівню таких країн, як Іспанія, Польща, Угорщина, Чехія. Однак частка зайнятих дослідженнями та розробками становить приблизно 0,52 % від загальної кількості зайнятих в економіці при середньому значенні цього показника для країн ЄС 1,2 %.

Водночас, згідно з авторитетним рейтингом, який визначає місце країни у світі щодо цілого ряду показників, Україна не демонструє темпів економічного зростання, які б відповідали її інтелектуальному потенціалу. Зокрема, якщо за індексом глобальної конкурентоспроможності в рейтингу Всесвітнього економічного форуму (далі – ВЕФ) Україна у 2005–2006 рр. піднялася з 86 до 69 місця, то в 2008–2010 рр. її рейтинг знизився з 72 до 89 місця[32]. За показниками освіти і якості життя Україна на 40 місці, за динамікою економіки – на 66, а за охороною здоров'я – на 75 із 100 країн[33].

---

[30] Інноваційний розвиток економіки: модель, система управління, державна політика / за ред. д-ра екон. наук Л. І. Федулової. – К.: Основа, 2005. – 552 с.

[31] Ввозный В.Л. Шестая рамочная программа научных исследований, технологического развития, инноваций и создания европейского научно-исследовательского пространства в Европейском Союзе (2002–2006 г.). Информационный обзор / В.Л. Ввозный // Інноваційні технології. – 2003. – № 4–5. – С. 96–115.

[32] The Global Competitiveness Report 2011-2012 [Електронний ресурс]. – Доступно з: <http// www3.weforum.org/docs/WEF_GGR_ Report 2011-2012.pdf>.

[33] The Worlds Best Countries // Newsweek [Електронний ресурс]. – Режим доступу:: <http//ngocongress.kiev.ua/smagts/recommendation_ru.pdf>

За індексом людського розвитку (далі – ІЛР), визначеному для 169 країн і оприлюдненому у Звіті з людського розвитку за 2010 р. «Справжнє багатство народів: шляхи до людського розвитку», першими десятьма країнами у рейтингу є Норвегія, Австралія, Нова Зеландія, США, Ірландія, Ліхтенштейн, Нідерланди, Канада, Швеція та Німеччина, а Україна займає 69 позицію. За 2010 р. ІЛР України становить 0,710, що нижче середнього по країнах Європи та Центральної Азії, де він дорівнює 0,717. За період 1990–2010 рр. в Україні зменшилися очікувана тривалість життя приблизно на 1 рік та валовий національний дохід на душу населення на 27 %.

Відсоток населення, який знаходиться за межею бідності, в Україні в 2009 р. становив 26,4 % населення[34]. ВВП України в розрахунку на душу населення в 12,9–30,2 раза менше відповідного показника країн ЄС. Відсоток населення, що живе менше ніж на 2[35] дол. США в день, у 2002–2009 рр. становив 0,13–3,41 %, менше ніж на 1,25 дол. США – 0,1–0,51 %.

У провідних країнах світу тривалість всіх рівнів освіти вже далека від звичного для нас терміну в 15 років (10 років середньої та 5 років вищої освіти), а в передових з точки зору динаміки соціально-економічного розвитку країнах – перевищує або наближається до 20 років (Фінляндія – 21,2, Австралія – 20,6, Ісландія – 20,1, Бельгія – 20,0, Швеція – 19,8 років). У середньому в країнах Організації економічного співробітництва і розвитку (далі – ОЕСР), яка об'єднує 29 найбільш розвинених країн світу, очікувана тривалість освіти становить 17,6 років, а в 19 країнах ЄС – 17,7 років.

Світовим лідером за темпами зростання студентства є Китай, який збільшив чисельність своїх студентів більше ніж в 4 рази – на 419 % з 1999 по 2008 рік, Бразилія – на 243 %, Мексика – на

---

[34] Україна: на шляху до соціального залучення: [Електронний ресурс]: Національна доповідь про людський розвиток 2011 року. – 124 с. – Режим доступу: www.undp.org.ua. – С. 66.

[35] За даними Світового банку (за паритетом купівельної спроможності в міжнародних цінах 2005 р.). – 2005.

143 %, Індія тільки за 3 роки – на 26 %. Зростання студентського контингенту в Україні відбувалося на середньосвітовому рівні – 73 %, в інших постсоціалістичних країнах спостерігався приблизно такий же рівень (Естонія – 39 %, Латвія – 56 %, Литва – 92 %).

Вже досить давно в науковій літературі витрати на вищу освіту справедливо розглядаються як інвестиції у людський капітал, які, окупаючись, приносять користь і державі, і суспільству, і окремому працівнику. Дослідження, проведені Національним центром якості освіти персоналу США (National Center on the Educational Quality of the Workforce), показали, що збільшення витрат на підвищення освітнього рівня працівників на 10 % підвищить продуктивність їхньої праці на 8,6 %. Тоді як збільшення на 10 % інвестицій в обладнання призводить до підвищення продуктивності тільки на 3,4 %. Іншими словами, значно вигідніше вкладати кошти в інтелектуальний потенціал. За рахунок системи освіти та тісно пов'язаних із нею наукомістких галузей розвинені країни світу отримують до 40 % ВНП[36].

Однією із ключових складових забезпечення сталого економічного розвитку є збереження навколишнього середовища. Разом з тим, в Україні зростає карбомісткість ВВП (атмосферні викиди вуглекислого газу в кг на 1 дол. США ВВП), цей показник між 1992 і 1999 роками зріс на 29 % і в 2009 році в 7,7 раза перевищував середньосвітовий, тоді як у світі знизилася більше ніж на 1/3 між 1971 і 2009 рр. Починаючи з 1995 і по 2005 рік, Україна за цим показником посідала 2 місце у світі, у 2009 – 3 місце. Енергоємність ВВП, за розрахунками International energy agency, становила у 2009 році 2,54, що в 8 разів більше ніж світовий показник, у країнах ЄС цей показник становить 0,17, що свідчить про вкрай неефективне використання енергетичних ресурсів (табл. 1.4).

---

[36] Academic Ranking of World Universities-2006. Methodologies and Problems/ N.C. LIU and CHENG Institute of Higher Education, Shanghai Jiao Tong University, Shanghai 200240, China http://ed.sjtu.edu.cn/ranking.htm.

Таблиця 1.4

Зіставлення показників карбономісткості та енергоємності ВВП України та ЄС у 2002–2009 р.*

	Роки	Україна	Країни ЄС	Світ	Україна / країни ЄС	Україна / світ
Карбономісткість ВВП (відношення викидів CO_2 у кг до ВВП у дол. США)	2002	8,32	0,44	0,72	18,8	11,5
	2003	8,39	0,45	0,73	18,7	11,4
	2004	7,09	0,44	0,74	16,1	9,6
	2005	6,76	0,43	0,74	15,8	9,2
	2006	6,39	0,42	0,73	15,3	8,7
	2007	5,99	0,40	0,73	15,0	8,2
	2008	5,78	0,39	0,73	14,8	7,9
	2009	5,65	0,38	0,73	15,0	7,7
Енергоємність ВВП (відношення обсягу споживання енергії у млн т нафтового еквівалента до ВВП у дол. США)	2002	3,78	0,20	0,31	19,23	12,22
	2003	3,68	0,20	0,31	18,57	11,84
	2004	3,27	0,20	0,31	16,72	10,41
	2005	3,16	0,19	0,31	16,47	10,16
	2006	2,83	0,19	0,31	15,23	9,22
	2007	2,62	0,18	0,30	14,71	8,68
	2008	2,54	0,18	0,30	14,39	8,39
	2009	2,54	0,17	0,31	14,57	8,31

Джерело: розраховано за даними International energy agency (CO_2 emissions from fuel combustion IEA statistics at highlights: [Електронний ресурс]. – 2011. – 134 р. – Режим доступу: http://www.iea.org/)

Тоді як розвиненим країнам світу вдалося знизити рівень залежності між зростанням ВВП і зростанням антропогенного навантаження на навколишнє природне середовище, у Україні цього не сталося.

Ряд показників, які розраховуються фахівцями у сфері охорони навколишнього природного середовища (далі – НПС), свідчать про порушення екологічної стійкості в Україні. Зокрема, зафіксована негативна динаміка індексу якості НПС – в 2012 р. порівняно з 2010 р. темп його падіння був 20,4 %, ранг країни за значенням цього індексу – 102 з 132[37], «екологічний дефіцит»[38] становив у 2007 р. 1,08.

[37] Індекс Йельського університету, розраховано на підставі даних з сайтів [Електронний ресурс]. – Режим доступу http://www.epi2010.yale.edu/, http://epi.yale.edu/

[38] Показник екологічного навантаження на землю, різниця між

Зіставлення показників свідчать про диспропорції економіки України, переважання низькотехнологічних, енергоефективних підприємств, які спричиняють високе техногенне навантаження на НПС.

На формування рейтингових показників в Україні значною мірою негативно вплинув стан наукової та науково-технічної сфери. *Україна значно відстає від провідних країн світу за рівнем інноваційної активності, станом виробництва високотехнологічної продукції, обсягами фінансування науки, розвитку інфраструктури.* Досить навести такі дані.

Відомо, що Україна належить до великих виробників і експортерів чорного металу (у 2011 р. її частка у загальносвітовому виробництві чавуну становила 2,7 %). За обсягами виробництва сталі та напівфабрикатів, отриманих неперервним литтям, Україна в 2011 р. посіла 8 місце у світі. Однак у товарній структурі вітчизняної металопродукції переважає продукція низької якості та ступеня обробки через використання застарілого технічного і технологічного обладнання. У загальному обсязі виробленої сталі частка мартенівської сталі займає понад 40 %, киснево-конверторної – менше 55 %, виробництво електросталі – трохи більше 4 %, тоді як у світі виробництво електросталі перевищує 30 %[39].

Експлуатація технічно застарілих фундацій становить основну причину високої енергомісткості продукції. Так, енергомісткість виробництва чавуну на українських виробництвах майже на 33 % вища, ніж на провідних підприємствах світу, що в ряду інших причин загрожує Україні втратою конкурентоспроможності на світових ринках. Подібні тенденції мають місце й стосовно інших видів економічної діяльності.

«екологічним слідом» (environmental footprint) и біосмністю (biocapacity), розраховано на підставі даних: Ecological Footprint Atlas 2010. [Электронный ресурс]. – Режим доступу: http://www.footprintnetwork.org/en/index.php/GFN/page/ecological_footprint_atlas_2010.

[39] Ризики та перспективи розвитку України у період постризового відновлення: [монографія] Ф.І.Даниленко, В.В.Зимовець, В.І. Сіденко та ін.; за ред. Чл.-кор. НАН України А.І. Даниленка / Нан України, Ін-т екон. та прогноз. НАН України. – К., 2012. – С. 60.

Сьогодні зростання продуктивності економіки відбувається за рахунок, у першу чергу, традиційної продукції. Якщо навіть зважати на збільшення кількості впровадження нових технологічних процесів у 2006–2010 рр., то питома вага маловідходних та ресурсозберігаючих технологічних процесів залишається майже стабільною впродовж останніх десяти років. У таких умовах навіть наздоганяючий розвиток сповільнюється.

Серед видів промислової діяльності значні частки в обсязі реалізованої продукції мали низькотехнологічні й екологічно небезпечні ВЕД, які мають високі частки і у сукупному експорті. Цей факт не підтверджує наявності прогресивних структурних зрушень у економіці України, що повинні спричиняти формування прогресивно-інноваційних ВЕД. Основні структурні співвідношення в національній економіці залишаються фактично на рівні початку 2000-х рр. Важка промисловість (гірничо-металургійна й паливно-енергетична, а також хімічна і нафтохімічна галузі) нині становить близько 62,9 % від усієї економіки країни, порівняно з 26,5 % у 1990 році. Частка машинобудування (включаючи виробництво промислового обладнання, яке сприяє модернізації та вдосконаленню виробничих процесів) зменшилася: від 30,5 % у 1990 році до 10,9 % у 2010 році. У структурі витрат на технологічні інновації перше місце належить металургійному виробництву та виробництву готових металевих виробів, друге – виробництву харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів, на третьому місці – виробництво машин та устаткування.

Зменшення частки машинобудування відобразилося і на базових ВЕД. Ступінь зносу основних фондів промисловості становить у 2010 році 61,2 %, темп зростання показника, порівняно з 2002 роком, дорівнює 129,7 %, причому найбільші значення цього показника в машинобудуванні – 84,3 %. Для порівняння в США з метою забезпечення конкурентоспроможності продукції заміна технологічного обладнання в пріоритетних наукомістких виробництвах відбувається кожні 5 років.

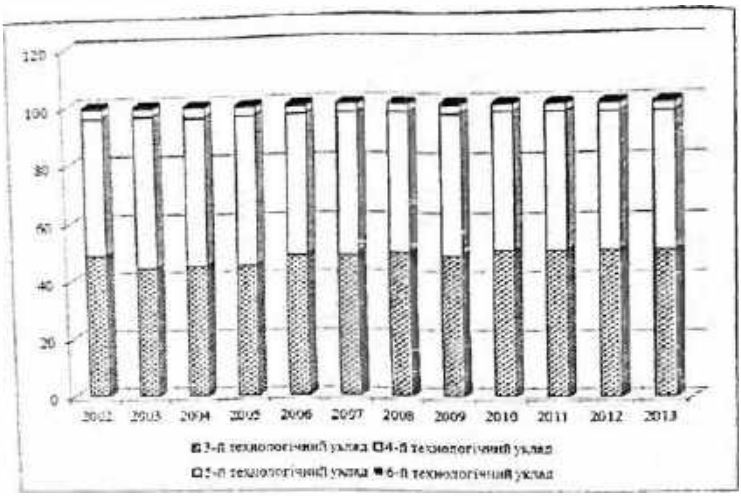

Рис. 1.2. Структура обсягу реалізованої продукції в Україні за технологічними укладами у 2002-2013 рр.

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України.

Як видно з рис. 1.2, найбільшу питому вагу мають обсяги реалізації продукції ВЕД 3-го технологічного укладу – 50,18 % (промисловість будівельних матеріалів, чорної металургії, суднобудування, обробка металів, легка, деревообробна, целюлозно-паперова промисловості), на частку якого припадає 85,4 % викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення, 31,7 % скидання забруднених вод у водні об'єкти, 93,1 % обсягів утворення відходів. Питома вага обсягу реалізації продукції ВЕД 4-го технологічного укладу становить – 46,43 %. Обсяги реалізації продукції ВЕД 5-го та 6-го укладів мають незначні частки: 2,6 % і 0,69 %. Найбільші ранги в інвестиціях в основний капітал з промислових ВЕД мають з 3-го та 4-го укладів, в технологічних інноваціях – 1-й ранг має металургія (3-й – технологічний уклад), 3-й, 5-й ранги – виробництво машин та устаткування та виробництво транспортних засобів (4-й технологічний уклад), 7-й ранг має виробництво електричного та електронного устаткування (5-й технологічний уклад). Таким чи-

ном, більша частина інвестицій та інновацій спрямовується в 3-й та 4-й уклади, що й визначатиме перспективи економічного розвитку на найближчі 10–15 років.

Світовий ринок технологій має багатоступеневу структуру: якщо високі технології обертаються між розвиненими країнами, то в інших країнах, у т.ч. і в Україні, – більшою мірою середні (традиційні) технології й навіть низькі (морально застарілі). Сьогодні Україна ще не визначилась зі своїм місцем на світовому ринку технологій, її частка у світовому експорті високотехнологічних товарів менша ніж 0,01 %.

Оцінюючи стан розвитку науково-технологічної та інноваційної політики в Україні, фахівці виявляють ряд серйозних проблем та доходять висновку, що стан науково-технологічного розвитку і існуюча система його фінансового забезпечення не відповідають сучасним викликам як за обсягами, так і за структурними параметрами, а тому не можуть забезпечити економічне зростання України на якісній основі та здійснити інноваційний прорив. Хоча Україна офіційно визнала положення щодо інноваційного спрямування розвитку національної економіки, реальність така, що через відсутність впливу якісних факторів економічного зростання – науки, технологій, інновацій – загальні макроекономічні показники знижуються, що зменшує шанси України зайняти гідне місце на світовому ринку[40].

Низькою залишається інноваційна активність вітчизняних підприємств. Кількість українських підприємств, що впроваджували інновації, у 2010 р. становила 1217 од., половина з яких освоювала виробництво інноваційної продукції, 43 % – впроваджувала нові технологічні процеси[41]. Питома вага таких підприємств у загальній кількості промислових підприємств була на рівні 12,8 % і залишається значно нижчою (у 3–5 разів) за рівень

---

[40] Ризики та перспективи розвитку України у період постризового відновлення: [монографія] / Ф. І. Даниленко, В. В. Зимовець, В. І. Сіденко таін.; за ред. чл.-кор. НАН України А. І. Даниленка; України, Ін-т екон. та прогноз. НАН України. – К., 2012. – С. 91–98.

[41] Статистичний щорічник України за 2010 рік / [за ред. О.Г. Осауленка]. – К.: ТОВ «Август Трейд», 2011. – 560, [325] с.

розвинених країн. Частка промислових підприємств, які впроваджували нові технологічні процеси, становить лише 4 %, що значно нижче за цей показник не тільки у країнах-лідерах щодо впровадження технологічних інновацій, але й інших країнах Східної Європи та країнах БРІКС. Найвища частка промислових підприємств, які здійснюють технологічні інновації, у загальній їх кількості характерна для Німеччини (69,7 %), Бельгії (59,7 %), Ірландії (56,7 %). Данії (56,5 %), Естонії та Фінляндії (55,4 %), Австрії (53,0 %), Швеції (51,2 %), Аргентини (45,0 %), Великобританії (44,2 %), Норвегії (41,0 %) та ін.[42]

Аналіз напрямів інноваційної діяльності вітчизняних підприємств показав, що переважна частина підприємств (57,5 %) займалася придбанням машин, обладнання і програмного забезпечення; 15,3 % інноваційно активних підприємств здійснювали внутрішні науково-дослідні розробки; 8,5 % підприємств – закуповували такі розробки. Для порівняння, у розвинених країнах дослідження і розробки, виконані власними силами, становлять більше 50 %, а придбання машин і обладнання – менше 30 %. Тобто стратегія українських інноваційно активних підприємств спрямована на придбання готової інноваційної продукції, а не на розроблення власної.

В Україні спостерігається постійне падіння рівня наукомісткості виробництва і продукції. Так, наукомісткість ВВП (частка обсягу виконаних наукових та науково-технічних робіт у ВВП) знизилась з 1,36 % у 1996 р. до 0,79 % у 2011 р.[43] Наукомісткість промислового виробництва становить біля 0,3 %, що у десятки разів менше за світовий рівень. В Україні жоден вид економічної діяльності не досягнув середньоєвропейського рівня за часткою нової для ринку продукції. Негативним аспектом є зменшення обсягу випуску і реалізації підприємствами принципово нової продукції, яка характеризується високою міжнародною конку-

---

[42] Характеристика інноваційної діяльності підприємств: матеріали УкрІНТЕІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.uintei.ua.

[43] Наукова та інноваційна діяльність (1990 – 2010 рр.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua.

рентоспроможністю і могла б поліпшити структуру експорту. Її частка в обсязі інноваційної продукції у 2010 р. становила 32,6 %.

Серед основних причин такого стану називають насамперед нестачу фінансових ресурсів. Не відкидаючи правомірність такого пояснення, потрібно наголосити, що проблема полягає не тільки і не стільки у пошуках відповідного фінансового забезпечення інноваційного розвитку.

Інноваційний розвиток країни базується на впровадженні досягнень науково-технологічного прогресу в економіку, але потребує відповідної структури економіки, яка була б сприйнятною до ефективного впровадження інновацій, а отже, відповідної державної технологічної політики, яка сьогодні в Україні є невизначеною[44].

Водночас проблема переходу України на інноваційну модель розвитку значно ширша. Крім використання високих технологій, вона передбачає інтелектуалізацію суспільної діяльності, поширення інновацій у всіх сферах суспільного життя, розвиток людського потенціалу тощо.

У структурі витрат на кінцеве споживання домашніх господарств упродовж 2001–2010 рр. найбільшу частку становили витрати на продукти харчування та тютюнові вироби, алкогольні напої, причому ця частка коливалася від 49,17 у 2001 році до 37,6 у 2007 році (у країнах ЄС ця частка становить 13,0 %), найменша частка спостерігалася в періоди з найбільшим приростом доходів населення (з 2005 по 2008 рік). Сумарна частка витрат на задоволення потреб населення першого порядку (фізіологічних), харчування, одяг та взуття, утримання житла становить у середньому за аналізований період близько 61,93 %, для порівняння така частка у країнах ЄС дорівнює 41,5 %. Тобто після фінансування обов'язкових статей витрат на інші витрати, пов'язані з лікуванням, освітою, транспортом, зв'язком, відпочинком та культурою,

[44] Інноваційно-технологічний розвиток України: стан, проблеми, стратегічні перспективи: аналітичні матеріали до Парламентських слухань [«Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів»] ; за ред. Л.І.Федулової, Г.О.Андрощука / Ін-т екон. та прогнозув. НАН України. – К., 2009. – 196 с.

готелями й ресторанами та різними товарами й послугами, залишається частка 38,07 %, на відміну від 58,5 % у країнах ЄС. Такі співвідношення свідчать про низький рівень добробуту домашніх господарств України (рис. 1.3).

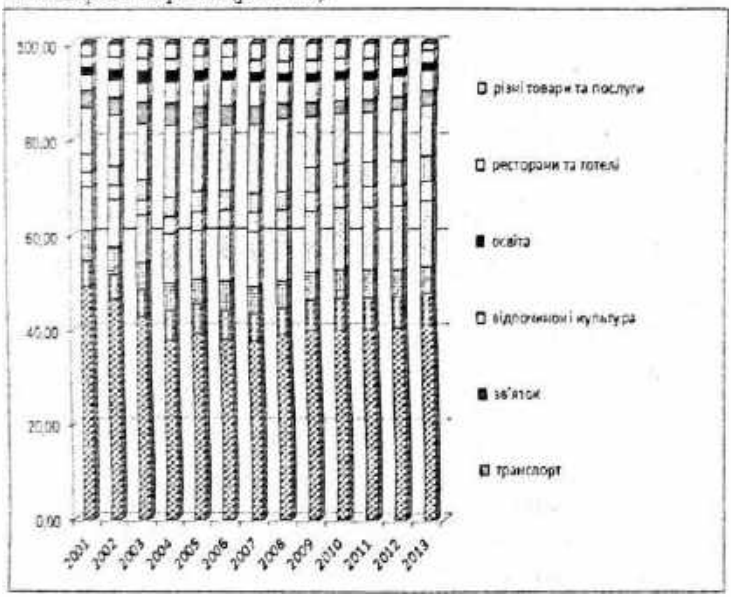

Рис. 1.3. Динаміка структури кінцевих споживчих витрат домогосподарств в Україні у 2001–2013 рр.

Джерело: розраховано авторами за даними Державної служби статистики України.

Тому пріоритетною стратегією державної політики має стати розбудова національної інноваційної системи (далі – НІС), про сутність якої буде йтися.

Прихильники[45] розбудови нової НІС в Україні вважають, що в Україні є передумови створення такої системи, хоча й існують ряд проблем, до ключових з яких відносять (табл. 1.5):

[45] Економіка знань та її перспективи для України / за ред. акад. НАН України В. М. Геєця. – К.: Ін-т екон. прогнозув., 2005. – 168.

Таблиця 1.5

Передумови та проблеми створення НІС в Україні

Передумови	Проблеми
1) збереження науково-технічного потенціалу та частини високотехнологічного виробництва	1) відсутність єдиної науково обґрунтованої і затвердженої моделі інноваційного розвитку країни, що визначала б пропорції розподілу ресурсів між: - інвестуванням в інновації, які вже використовуються у світовій практиці, та процесами створення вітчизняних інновацій; - інвестуванням у модернізацію існуючих виробництв минулих ТУ і створенням виробництв, що базуються на інноваціях сучасного і перспективних ТУ; - фінансуванням сучасного ТУ та авансуванням у ТУ майбутнього; - орієнтацією інноваційної продукції на експорт та обслуговуванням внутрішнього попиту; - розподілом функцій державного і приватного сектора у розбудові інноваційної економіки; - розподілом прав та обов'язків між центральними і місцевими органами влади
2) збереження та певні прогресивні зміни системи освіти та професійної підготовки	2) відсутність програми розвитку національної інноваційної системи, в якій мають бути визначені черговість, терміни, обсяги необхідних ресурсів, інструментарій та механізми розвитку складових інноваційної системи
3) прийняття пакета нормативних актів щодо інноваційної діяльності	
4) формування механізмів державного і ринкового фінансування інноваційних проектів	
5) розвиток мережі об'єктів інфраструктури інноваційної діяльності	
6) зростання можливостей масового інформаційного забезпечення і освіти на базі інтернет-технологій	
7) формування малого інноваційного підприємництва	

Джерело: складено авторами.

Водночас, багато вітчизняних вчених вважають, що НІС в Україні вже існує, проте сьогодні для неї характерні структурна та функціональна неповнота, просторова неоднорідність, а також структурна деформованість її складових, відсутність координаційних зв'язків, що призводить до неузгодженої дії механізмів підтримки інноваційних процесів, неефективного використання всіх ресурсів їх підтримки. Тому постає завдання виявлення перешкод в інноваційному розвитку України і коригування окремих сфер державної політики, основними з яких є (табл. 1.6).

Таблиця 1.6

Перешкоди в інноваційному розвитку України та окремі сфери державної політики, які потребують коригування

Перешкоди	Сфери коригування
Низький платоспроможний попит вітчизняного ринку на інновації	У сферах підвищення національної конкурентоспроможності з метою розвитку конкуренції як стимулятора інноваційної активності
Відсутність широкого прошарку агентів, спроможних до ефективної трансформації наукових знань у технології і їх швидкої дифузії серед господарських суб'єктів	У сфері освіти та професійної підготовки для формування нового рівня людського капіталу
Несформованість інфраструктури інноваційної діяльності, функція якої полягає в комплексній експертизі, розробці і ресурсному забезпеченні інноваційних проектів, просуванні нової продукції на внутрішньому та світовому ринку	У сфері регулювання підприємницької діяльності з метою сприяння підвищенню ділової активності в країні
Нерозвиненість сучасних форм інноваційного менеджменту та комерціалізації нововведень	У сфері комунікацій для сприяння поширенню інформації
Низький рівень наукомісткості виробничих підприємств	У сфері іноземних інвестицій і зовнішньої торгівлі з метою сприяння поширенню технологій в глобальному масштабі
	У сфері регіональної політики для досягнення системності державної політики на різних територіальних рівнях
Відсутність інноваційної культури в суспільстві	

Джерело: складено авторами.

Орієнтація України на реалізацію моделі економічного зростання на основі НІС дозволить Україні зайняти гідне місце серед високорозвинених держав світу.

Викладене розуміння інноваційного розвитку висуває підвищені вимоги до організації інноваційного процесу та інноваційної діяльності, а також державної інноваційної політики. Це, у свою чергу, ставить високі вимоги до понятійно-категоріального забезпечення інноваційного розвитку, розуміння багатогранної сутності категорії «інновація» та похідних категорій від неї.

Питання до самоконтролю знань

1. У чому полягає сутність технологічного укладу?
2. Що являє собою розвиток та які існують типи розвитку?
3. Обґрунтуйте сутність та основні риси інноваційної моделі розвитку.
4. Охарактеризуйте основні теорії інновацій.
5. У чому полягає сутність класичної теорії інновацій?
6. Які основні положення теорії циклів?
7. Назвіть визначальні фактори теорії циклів.
8. У чому полягає сутність та особливості теорії довгих хвиль?
9. У чому полягають основні положення неокласичних теорій?
10. У чому полягає сутність теорії інноваційного підприємництва?
11. Що таке економіка знань та які її особливості?
12. У чому полягає сутність інноваційного розвитку?
13. У чому полягають проблеми та передумови створення НІС?
14. Назвіть перешкоди на шляху інноваційного розвитку України.

Тестові завдання

1. Тип розвитку за його характером, що малопов'язаний із прогресом і досить повільний через природну еволюцію, – це:

а) доганяючий;

б) еволюційний;

в) випереджаючий;

г) еволюційний.

2. Концепція, що базувалася на перенесенні технологічного прогресу в економічну систему з інших більш розвинених країн, – це:

а) концепція екзогенного розвитку;

б) концепція ендогенного технологічного прогресу;

в) концепція екстернального розвитку;

г) концепція індустріального розвитку.

3. Країни, які відставали від загально-цивілізаційного розвитку, прагнуть наздогнати передові країни шляхом широкого застосування їх досвіду, мають характер:

а) доганяючий;

б) еволюційний;

в) випереджаючий;

г) революційний.

4. Послідовне замішення макроекономічних комплексів технологічно пов'язаних виробництв – це:

а) технологічний уклад;

б) становлення;

в) фаза зростання;

г) фаза розвитку.

5. Для постіндустріального суспільства характерною ознакою є зростання частки:

а) 5-го і 6-го технологічного укладу;

б) 4-го і 5-го технологічного укладу;

в) 4-го і 6-го технологічного укладу;
г) 3-го і 4-го технологічного укладу.

6. Життєвий цикл технологічного укладу має фази:
а) традиційну індустріальну;
б) становлення, зростання;
в) традиційну, індустріальну, постіндустріальну;
г) становлення, зростання, занепаду.

7. Інноваційна економіка є ключовою складовою концепції:
а) стійкого розвитку;
б) екзогенного розвитку;
в) ендогенного розвитку;
г) економічного зростання.

Розділ 2
Понятійно-категоріальне забезпечення інноваційного розвитку

2.1. Інновації: сутність та класифікація.

2.2. Інноваційна діяльність: базові та похідні поняття.

2.3. Інноваційний потенціал, його формування та розвиток.

2.4. Національні інноваційні системи: визначення, принципи формування і структурування.

Питання до самоконтролю знань.

Тестові завдання.

> *Все, що ви повинні зробити – створити продукт або сервіс з метою змінити світ. І якщо ви зробите це, то зможете стати легендою.*
>
> *Гай Кавасакі*

2.1. Інновації: сутність та класифікація

Інновації – центральна складова забезпечення економічного прогресу. Однак не всі інновації можуть викликати такий ефект і бути значимими для економічного зростання. Саме тому особливого значення при формуванні інноваційної політики та інструментів її реалізації набуває визначення сутності інновацій та їх класифікація за окремими критеріями, у тому числі й за рівнем їх впливу на економічне зростання.

> *Поняття «інновація» з'явилося в науковому обігу у XX ст., однак і сьогодні не існує загальноприйнятого його визначення.*

У нашій свідомості це поняття найперше пов'язується з різними технічними нововведеннями. Однак це неповне відображення їх змісту і є досить складним питанням.

Першим широкий зміст інновацій відобразив угорський вчений Йозеф Шумпетер. Він визначив п'ять наступних випадків:

1) виготовлення нового блага;

2) впровадження нового методу (засобу) виробництва;

3) освоєння нового ринку збуту;

4) отримання нового джерела сировини чи напівфабрикатів;

5) проведення відповідної реорганізації.

Тобто інновації не можна обмежувати новими технологіями чи новою технікою. Інновація є вирішальним джерелом економічного прогресу, інновації призводять до оновлення діяльності або заміни одних елементів діяльності іншими чи доповнення існуючих новими.

Глибше дослідити сутність інновацій можливо через функції, які вони виконують в економічній системі (рис. 2.1).

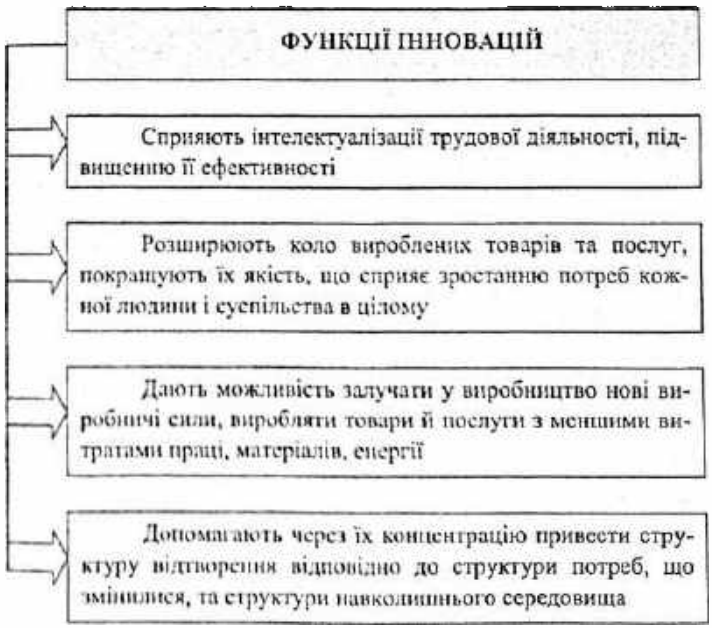

Рис. 2.1. Функції інновацій

Джерело: побудовано авторами.

Таким чином, необхідно розрізняти поняття «інновація» та «нововведення».

Інновація – це процес розробки, освоєння, експлуатації та вичерпання виробничо-економічного й організаційного потенціалу, закладеного у нововведенні

Нововведення – це будь-яка цілеспрямована, позитивна та прогресивна зміна матеріальних і нематеріальних елементів

Проте не всі вчені погоджуються з таким визначенням. Наведемо найпоширеніші визначення інновації. На думку А. Кузнєцової, ***інновація*** – це комплексний процес, широкомасштабне нововведення, яке включає стадії: виникнення ідеї, її доробку, впровадження у конкретному продукті чи процесі, доведення до комерційного використання, розповсюдження нового рішення, яке викликає якісні зміни у виробництві з метою отримання соціально-економічної вигоди[46].

У світовій економічній літературі ***інновація*** інтерпретується як перетворення потенційного науково-технічного прогресу в реальний, який втілюється у нових продуктах та технологіях.

Відповідно до світових стандартів у статистиці науки, техніки та інновацій ***інновація*** – кінцевий результат інноваційної діяльності, який отримав втілення у вигляді нового або удосконаленого продукту, що впроваджений на ринку, нового або вдосконаленого технологічного процесу, що використовується в практичній діяльності або в новому підході до соціальних послуг.

Згідно із Законом України «Про інноваційну діяльність» ***інновації*** – це новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоспроможні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного,

[46] Кузнєцова А. Фінансування інвестиційно-інноваційної діяльності: монографія / А. Кузнєцова / Інститут економічного прогнозування НАН України. – Л.: Львів. Банків. Ін-т НБУ, 2005. – С.24.

комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери.

Враховуючи багатогранність поняття «інновації», їх сутність може проявлятися таким чином (рис. 2.2).

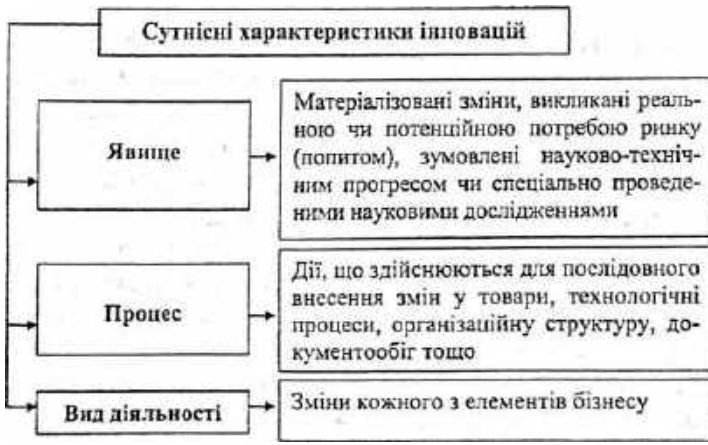

Рис. 2.2. Прояви сутності інновацій

Джерело: побудовано авторами.

У загальному вигляді різноманітні підходи до визначення сутності інновацій представлені у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Визначення сутності інновацій

Сутність	Характеристика інновацій
Зміни	з метою впровадження і використання нових видів споживчих товарів, нових виробничих і транспортних засобів, ринків і форм організації в промисловості (Й. Шумпетер)
Процес	що починається у часі та має чіткі стадії, у ході якого наукова ідея чи технічний винахід доводяться до стадії практичного використання і починають давати економічний ефект
Результат	науково-виробничого циклу, виступає як особливий товар – науково-технічна продукція; матеріалізації нових наукових ідей, знань, відкриттів, винаходів, розробок у виробництві з метою комерційної реалізації для задоволення конкретних потреб

Економічна необхідність, усвідомлена через потреби ринку	задовольняти ринковий попит та приносити прибуток виробнику
Джерело	економічного розвитку

Джерело: складено авторами.

Перелік можливих інновацій та сфер їх використання невичерпний – як невичерпне винахідництво людського розуму і різноманітність сфер діяльності людини. Проте не підлягає сумніву одне – інновації безпосередньо пов'язані з досягненнями людського розуму і спрямовані на зміну попередньої діяльності.

Щодо **основних рис інновацій**, то слід виділити такі:

1) *випадковий характер створення*, тобто стохастичність. Яскраво ілюструє ірраціональний процес народження нових ідей М. Вебер у роботі «Про внутрішнє покликання до науки»: «Раптовий здогад не може замінити праці. З іншого боку, праця не може замінити або примусово викликати нову ідею, так само як не може зробити цього пристрасть. Лише обидва названі моменти, разом узяті, сприяють появі нових ідей. Проте останні з'являються, коли їм заманеться, а не коли ми на них чекаємо. Справді, кращі ідеї спадають на думку, як зауважує Ієрінг, тоді, коли палиш сигару, сидячи на канапі, або ж – як з природничонауковою точністю свідчить про себе Гельмгольц – під час прогулянки вулицею, що повільно підіймається вгору, або у якийсь інший схожий момент, – у кожному разі тоді, коли їх не ждеш, а не під час роздумів і пошуків за письмовим столом. Та, звичайно, нові ідеї не спали б на думку, якби цьому не передували роздуми за письмовим столом і пристрасне прагнення знайти відповідь на те чи інше питання»[47];

2) *можливість спричинення масштабних змін за нетривалий період часу*. Вони не завжди вимагають суттєвих матеріальних витрат. Можна згадати винахід Генрі Форда – конвеєр, який зробив своєрідну революцію у виробництві, але не вимагав великих матеріальних витрат.

[47] Вебер М. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика / Вебер М.; пер. з нім. О. Погорілого – К.: ОСНОВИ, 1998. – С. 312.

Наведені риси інновацій вимагають і особливих підходів до їх ресурсного забезпечення, зокрема фінансового, тобто вони не можуть враховувати лише критерій прибутковості та важко підлягають прогнозуванню. Якщо це належним чином не враховується при визначенні інноваційної політики, то її ефективність суттєво знижується, а отже, і перспективи економічного зростання.

За своїм характером і сферою діяльності інновації можуть розглядатись під різним кутом зору (рис. 2.3).

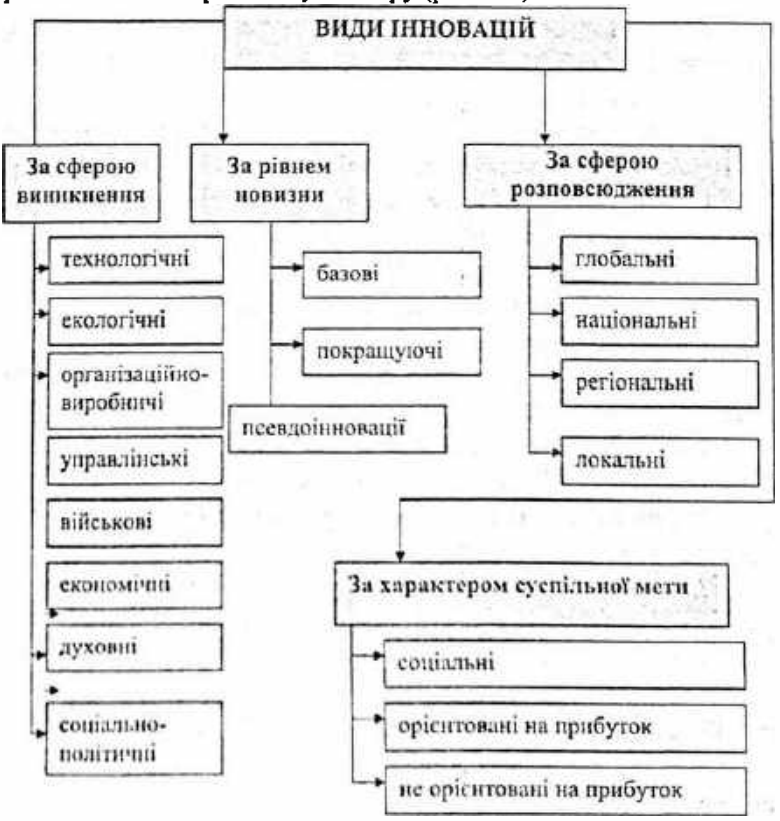

Рис. 2.3. Класифікація інновацій з урахуванням їхнього характеру і сфери діяльності

Джерело: побудовано авторами.

Так, інновації за *функціональним спрямуванням або сферою виникнення* бувають технологічні, екологічні, організаційно-виробничі, управлінські, військові, економічні, соціально-політичні, державно-правові, духовні тощо.

Стосовно *рівня їх новизни,* інновації поділяються на базисні, покращуючі, псевдоінновації.

➢ Базисні інновації – ті, що сприяють появі нових галузей і нових ринків.

➢ Покращуючі інновації – ті, які не змінюють основну технологію, а лише змінюють її частково для економії ресурсів та покращують якість предмета.

➢ Псевдоінновації – ті, що вносять зміни під впливом короткотермінових коливань споживчого попиту.

Цей поділ інновацій був запропонований Г. Меншем, а поділ інновацій на базисні та вторинні здійснив основоположник інноваційної теорії Й. Шумпетер.

За *сферою розповсюдження* інновації бувають глобальні, національні, регіональні, локальні тощо.

За *характером суспільної мети* розрізняють інновації економічні: (орієнтовані на прибуток, наприклад виробництво лікарських препаратів на експорт), не орієнтовані на прибуток (наприклад, екологічні) та соціальні (військові, охорона здоров'я, освіта тощо).

За *поширенням* А. Пригожин пропонує розрізняти інновації одиничні та дифузійні (що тиражуються)[48].

За *ступенем матеріалізації різних за рівнем наукових знань* А. Анчишкін розглядає три типи інновацій:

➢ які втілюють принципово нові ідеї;

➢ засновані на зміні поколінь техніки, появі нової технології при збереженні вихідного фундаментального наукового принципу;

➢ які модифікують, кількісно покращують окремі параметри цього виду техніки[49].

---

[48] Пригожин А. И. Нововведения: стимулы и препятствия (социальные проблемы инноватики) / А. И. Пригожин. – М.: Политиздат, 1989.

[49] Анчишкин А.И. Наука-техника-экономика / А.И. Анчишкин. – М.: Экономикаа. 1986,. – С. 28.

Загальновизнаною для економічної діяльності стала типологія інновацій на:

- радикальні (базові), тобто принципово нові технології, види продукції, методи управління;

– комбіновані, що передбачають поєднання різних факторів виробництва;

– модифікуючі, що пов'язані з покращенням, доповненням базових конструкцій продукту, принципів і форм господарської діяльності.

Така різноманітність видів інновацій вимагає їхньої чіткої класифікації. Класифікація – це не просто перелік видів інновацій, а їх поділ за ознаками, що мають відбивати і мету інновацій, і сферу застосування, і джерела фінансування, і економічне значення та вплив на економічний потенціал та інноваційний зокрема. З цієї точки зору найповнішою слід визнати класифікацію інновацій, запропоновану Л. Антонюк, А. Поручник та В.Савчук, за такими критеріями[50] (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Класифікація інновацій за критеріями

Критерій	Інновації
Мета інновацій	Стратегічні; тактичні; оперативні
Сфера застосування	Виробничі; соціальні; комплексні; ринкові
Джерело появи	Інновації, що виникли у результаті НТП; інновації, що виникли внаслідок потреби ринку та виробництва
Джерело фінансування	Венчурні; державні; корпоративні; підприємницькі
Економічне значення	Інновації, нововведення
Інноваційний потенціал	Радикальні; ординарні
Сфера управління	Продуктові; процесні; продуктово-процесні; трудові; управлінські
За спрямованістю результатів інноваційних процесів	Продуктово-технологічні; продуктово-модифіковані
Значення у відтворювальному процесі	Споживчі; інвестиційні
Ефективність	Ефективність виробництва; ефективність управління; соціальна ефективність

Джерело: складено авторами.

[50] Антонюк Л.Л. Інновації: теорія, механізм розробки та комерціалізації: [монографія] / Антонюк Л.Л., Поручник А.М., Савчук В.С. – К.: КНЕУ, 2003. – 394 с.

Наведена класифікація дає змогу виділити основні види, особливості інновацій та сфери їх застосування, з тим щоб ефективно організувати інноваційну діяльність. Так, якщо для реалізації покращуючих інновацій достатньо сприятливої ринкової кон'юнктури, що сприяє зацікавленості господарюючого суб'єкта в постійних модифікаціях матеріальної бази виробництва й розширенні асортименту, то для базисних інновацій потрібні значні зміни зовнішніх умов господарювання, що спонукають господарюючого суб'єкта піддатися ризику здійснення значних вкладень для реалізації такого нововведення.

Функціонуючий ринковий механізм та виникаючий попит сприяють розвитку і диференціації базисних технологій через серію покращуючих інновацій. Проте впровадження радикальних інновацій часто здійснюється всупереч пріоритету ринкової доцільності, якщо в цьому бере безпосередню участь держава. Для реалізації радикальних інновацій важливу роль відіграє політична ситуація в країні та на міжнародній арені, соціальна та економічна політика, що проводиться державою. Слід зазначити, що поява радикальних нововведень меншою мірою пов'язана з потребами ринку, оскільки попит на них не визначений через відсутність у момент їх появи ринкових очікувань. Можливості застосування базових нововведень достатньо віддалені від сфери їх появи, тому це часто вимагає суттєвих змін у суміжних сферах.

Затримка зі здійсненням базових інновацій тісно пов'язана зі стагнацією в певній сфері господарської діяльності, а модифікуючі нововведення здатні виконувати консервативну, уповільнюючу роль щодо радикальної зміни умов виробництва.

Крім того, існує залежність виду інновацій і від стадії економічного зростання. Так, в період покращання економічного стану активніше реалізуються покращуючі нововведення, а в період кризи – здійснюється субсидіювання базових інновацій.

Таким чином, поділ інновацій на їх окремі види має суттєве значення при визначенні політики їх створення та реалізації.

2.2. Інноваційна діяльність: базові та похідні поняття

Виходячи з багатогранності інновацій, для забезпечення ефективності інноваційної діяльності важливе значення має її сутнісна характеристика, що також вимагає багаторівневого пізнання.

Інноваційна діяльність (у широкому розумінні) – етап життєдіяльності суспільства, який охоплює природні, штучні, соціально-політичні, економічні та інші фактори суспільного розвитку.

Тому можна вважати, що інноваційна діяльність – це цілеспрямоване перетворення різних сфер суспільного життя з метою отримання соціальних, економічних та інших практичних результатів.

У більш вузькому розумінні, зважаючи, що будь-які зміни у засобах взаємодії суспільного суб'єкта із природною чи суспільною сферою виникають у процесі його практичної діяльності, інноваційну діяльність можна розглядати як забезпечення нового рівня взаємодії факторів виробництва шляхом використання науково-технічних знань. Тобто про інноваційну діяльність можна говорити, коли виникає нова якість у процесі цільового перетворення природно-суспільного середовища.

Інноваційна діяльність розповсюджується на суспільне виробництво, його структуру, процеси реалізації продукції та управління. В *економічній сфері змістом інноваційної діяльності* є створення і розповсюдження нововведення в матеріальному виробництві. Це ланка, що опосередковує наукову та виробничу сфери та здійснюється в умовах ринкової економіки через комерційну доцільність.

При цьому важливо відрізняти інноваційну сферу від наукової та виробничої за специфічні методи маркетингу, фінансування, кредитування, регулювання, мотивації, які обумовлені специфікою інноваційної праці та інноваційного продукту.

Інноваційний продукт – це результат спеціалізованої праці, який в умовах ринку набуває форми товару, що має споживчу вартість та вартість, нижня межа якої визначається затратами праці.

Результатом інноваційної діяльності виступає і такий вид кінцевої продукції, як *інтелектуальна власність* (винахід, патент тощо), що містить нову інформацію і призначений до реалізації.

У Законі України «Про інноваційну діяльність» інноваційна діяльність розглядається як діяльність, що спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоспроможних товарів та послуг[51].

У світовій практиці інноваційна діяльність визначається як діяльність, спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень і розробок для розширення і відновлення номенклатури і поліпшення якості продукції, що випускається (товарів, послуг), удосконалення технології їх виробництва з наступним впровадженням і ефективною реалізацією на внутрішньому чи зовнішньому ринках[52].

«Керівництво Осло» визначає технологічну продуктову або процесну інноваційну діяльність як діяльність, яка охоплює всі ті наукові, технологічні, організаційні, фінансові і комерційні заходи, включаючи інвестиції і нові знання, які фактично або за задумом призводять до появи технологічно нових або удосконалених продуктів або процесів[53].

Узагальнюючи наведене в найбільш стислій формі, *можна* дати таке визначення інноваційній діяльності.

---

[51] Про інноваційну діяльність: Закон України № 40-IV від липня 2002 р. // Урядовий кур'єр. -2002. – 7 серпня.

[52] Основы инновационного менеджмента. Теория и практика: учебн. пособие / Под ред. П.Н.Завлина, А.К.Казанцева, Л.Э.Миндели. – СПб., Наука, 1997. – С.14.

[53] Proposed Guidelenes for Colecting and Interpreting Technological Innovation Data : Oslo Manual. Paris : OECD, Eurostat, 1997.

Інноваційна діяльність – діяльність, спрямована на використання та комерціалізацію результатів наукових досліджень і розробок з метою задоволення потреб суспільства у нових, конкурентоспроможних товарах і послугах.

Інноваційна діяльність може здійснюватися в усіх галузях економіки: виробництві, сфері послуг, державному управлінні, в охороні здоров'я і навіть у приватних домогосподарствах.

Основою інноваційної діяльності на підприємстві є комерціалізація нових видів продукції або технологій виробництва. Обираючи напрям інноваційної діяльності, керівництво підприємства вирішує, на чому саме варто зосередити увагу та, враховуючи, хто є ініціатором інновації: споживач, постачальник чи конкурент.

Інноваційна діяльність пов'язана з трансформацією наукових досліджень і розробок у новий продукт (товар, технологічний процес), що впроваджується у виробництво або новий підхід до соціальних послуг, передбачає створення комплексу наукових, технологічних, організаційних, фінансових і комерційних заходів, які у сукупності ведуть до створення повністю готової інновації для реалізації на ринку.

Таким чином, **інноваційна діяльність має системний характер і поєднує широкий спектр робіт** (рис. 2.4).

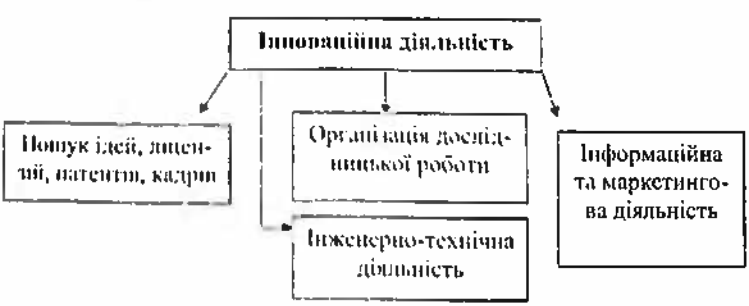

Рис. 2.4. Спектр робіт, який охоплює інноваційна діяльність

Джерело: складено авторами.

Виступаючи як система, інноваційна діяльність може мати у своєму складі окремі підсистеми діяльності, перелік яких відрізнятиметься залежно від рівня, на якому здійснюється інноваційна діяльність (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Узагальнені підсистеми інноваційної діяльності

Підсистеми інноваційної діяльності на рівні		
Національної економіки	Галузі	Підприємства
Наукова	Науково-технічна	Науково-технічна
Науково-технічна	Науково-організаційна	Науково-організаційна
Науково-організаційна	Науково-інформаційна	Науково-інформаційна
Науково-інформаційна	Діяльність з розвитку людського капіталу	Господарсько-комерційна, що включає: виробничу, фінансово-інвестиційну, маркетингову, діяльність з розвитку людського капіталу
Господарсько-комерційна	Інвестиційно-фінансова	
Діяльність з розвитку людського капіталу		
Інвестиційно-фінансова		

Джерело: складено на основі: Федулова І. В. Передумови інноваційного розвитку промислових підприємств України: монографія / І. В Федулова – К.: НУХТ, 2009. – С. 48–49

Основний зміст і форми окремих видів діяльності, що в сукупності формують зміст інноваційної діяльності, представлені у табл. 2.4.

Таблиця 2.4

Характеристика окремих видів діяльності

Вид діяльності	Поняття і форми
Наукова	Це інтелектуальна діяльність, спрямована на одержання і використання нових знань. Її основними формами є фундаментальні та прикладні наукові дослідження
Науково-технічна	Це інтелектуальна і творча діяльність, спрямована на одержання і використання нових знань в усіх галузях техніки і технологій. Її основними формами є науково-

	дослідні, дослідно-конструкторські, технологічні, пошукові та проектно-пошукові роботи, виготовлення дослідних зразків або партій науково-технічної продукції, а також інші роботи, пов'язані з доведенням наукових і науково-технічних знань до стадії практичного використання
Науково-організаційна	Діяльність, спрямована на методичне, організаційне забезпечення та координацію наукової, науково-технічної та науково-педагогічної діяльності
Науково-інформаційна	Це сукупність дій, спрямованих на задоволення потреб громадян, юросіб, держави у науково-технічній інформації, що полягає у її збиранні, обробці, фіксації, зберіганні, пошуку і поширенні
Господарсько-комерційна (підприємництво)	Це самостійна, ініціативна, систематична господарська діяльність, що здійснюється на власний ризик суб'єктами господарювання з метою одержання прибутку та економічних і соціальних результатів
Діяльність з розвитку людського капіталу	Це діяльність, спрямована на формування широкого світогляду фахівців та вчених, розвиток знань і здатності їх засвоєння, приведення рівня і якості освітнього потенціалу та кадрового забезпечення відповідно до вимог інноваційної економіки
Інвестиційно-фінансова діяльність	Це цілеспрямований процес пошуку необхідних інвестиційних ресурсів, вибору ефективних об'єктів інвестування, формування інвестиційної програми та забезпечення її реалізації

Джерело: складено на основі: Федулова І. В. Передумови інноваційного розвитку промислових підприємств України: [монографія] / І. В. Федулова. – К.: НУХТ, 2009. –С. 48-49.

До ряду найважливіших характеристик інноваційної діяльності відносять поняття «інноваційний цикл» – період від пошуку нових ідей до їх прикладного використання або отримання конкретних результатів. Інноваційний цикл відрізняють від *життєвого циклу* інновації – час від моменту впровадження інновації до її старіння. Інноваційний цикл пов'язаний зі стадією створення наукових ідей, а життєвий цикл – зі стадією практичного використання досягнень науки і техніки. Це свідчить про те, що процес відтворення включає як невід'ємні і взаємодоповнюючі його частини – інноваційну та виробничу діяльність.

Неможливо розглядати інноваційну діяльність поза її зв'язком із інноваційним процесом, що характеризується високим рівнем невизначеності та ризику і формується для досягнення інноваційною діяльністю поставленої мети. Якщо діяльність містить «...ціль, засоби, результат і сам процес діяльності», то процес – це послідовна зміна станів, стадій розвитку або сукупність послідовних дій для досягнення будь-якого результату»[54]. Тому пізнання закономірностей інноваційного процесу важливе для забезпечення ефективності впровадження інновацій.

> ***Інноваційний процес*** – це процес перетворення наукових знань в інновацію, її освоєння і впровадження; він об'єднує сукупність послідовних етапів робіт від зародження ідеї і створення нововведення до його освоєння і виробництва самої інновації.

Як упорядкована форма організації інноваційної діяльності інноваційний процес охоплює весь складний комплекс суспільно-виробничих і фінансово-кредитних відносин у циклі «наука-техніка-виробництво-споживання» і в кінцевому підсумку стає чинником прогресивних змін у техніці та технологіях, підвищує конкурентоспроможність виробництва, формує та задовольняє нові суспільні потреби[55].

Зважаючи на складність поняття «інноваційний процес», в літературі зустрічаються різні підходи до **структурування інноваційного процесу**.

Так, М. Лапін називає його *шість фаз*:

- прикладні дослідження;
- дослідно-конструкторські розробки;
- первинне освоєння (впровадження);
- розповсюдження;

---

[54] Пригожин Н. Порядок из хаоса. Новый диалог человека с природой / Пригожин Н., Стенгерс И.. – М.: Эдиторнал УРСС, 2001. – 312 с.

[55] Гусєв В. Система пріоритетів державної інноваційної політики: зб. наук. праць Української академії державного управління при Президентові України / В. Гусєв; за заг. ред. В.І. Лугового, В.М. Князєва. – К.: Вид-во УАДУ, 2002. – Вип. 2. – С. 101.

- використання нововведень;
- старіння нововведень[56].

Ю. Морозов фактично повторює цей перелік, додавши до нього лише фазу фундаментальної науки[57]:

Фактично, відмінності полягають у ступені деталізації, за якою різні автори підходять до визначення елементів системи. Однак зрозуміло, що перша стадія – це ***зародження*** ідеї, тобто визнання спочатку потреби та можливості інновації і, власне, її створення. Далі – ***освоєння*** інновацій, тобто її експериментальне впровадження у виробництво. І, нарешті, – масове впровадження, ***тиражування***, або дифузія інновацій. Саме завдяки дифузії інновацій і досягається економічне зростання.

Виходячи з такого поділу інноваційного процесу, надзвичайно важливим є врахування в інноваційному менеджменті відповідного поділу суб'єктів ринку. Це ***новатори*** – ті, хто забезпечують створення інновацій, процес прориву на новий рівень розвитку, та ***імітатори*** – ті, хто забезпечують процес поширення, дифузії інновацій. Природно, що між новаторами та імітаторами існують суттєві відмінності, які обов'язково повинні враховуватися при організації інноваційної діяльності та її ресурсному забезпеченні з метою ефективності інноваційного розвитку.

В економіці інноваційну діяльність пояснюють двома гіпотезами:

1) в основі інноваційної діяльності лежить технологічний поштовх. Ця гіпотеза ґрунтується на ідеї автономного розвитку науки і не надає значення зворотному зв'язку між економічним середовищем й спрямованістю технічного прогресу. Тому для здійснення інноваційної діяльності надзвичайно важливими є економічні умови, що обумовлюють використання результатів науки;

---

[56] Лапин Н.И. Актуальные проблемы исследования нововведений / Н. И. Лапин // Социальные факторы нововведений в организационных системах. – М., 1980. – С. 10.

[57] Морозов Ю.П. Инновационный менеджмент: учебн. пособие для вузов / Ю.П. Морозов. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2000. – С. 12–13.

2) інноваційна діяльність пов'язана із вимогами ринку, появою нових галузей та реконструкцією старих. Однак практика не завжди свідчить про прямий, лінійний зв'язок наукових досліджень та економічного попиту.

Всі фактори, що впливають на інноваційну діяльність, діють комплексно та взаємообумовлені. На масштаби інноваційної діяльності впливають ресурсні можливості як окремих агентів ринку, так і суспільства в цілому, а результативність інноваційної діяльності визначається ефективністю нововведень порівняно з витратами на їх здійснення та реалізацію.

Разом з тим існують певні закономірності щодо масштабів інноваційної діяльності. Максимум інноваційної активності припадає на період криз, низьких прибутків, коли спостерігається вичерпаність технологічних укладів. Виникає потреба докорінної модернізації базових галузей та появи нових, створюються передумови переходу до нових поколінь техніки під впливом виникнення суспільної потреби. Період зростання супроводжується незначною інноваційною активністю.

Інноваційну діяльність розглядають як одну із форм інвестиційної діяльності. У Законі України «Про інвестиційну діяльність» це – діяльність з метою впровадження досягнень науково-технічного прогресу у виробництво і соціальну сферу. Вона передбачає: випуск і поширення принципово нових видів техніки і технології; прогресивні структурні міжгалузеві зрушення; реалізацію довгострокових науково-технічних програм; фінансування фундаментальних наукових досліджень; розробку і впровадження ресурсозберігаючих технологій, призначених для поліпшення соціального становища й екологічного стану.

На розвиток інноваційної діяльності впливає значна кількість чинників як позитивних, так і негативних (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Характеристика впливу на інноваційну діяльність сукупності чинників

Позитивний вплив	Негативний вплив
1. Техніко-економічні чинники	
– наявність резерву фінансових та матеріальних ресурсів; – наявність необхідної господарської інфраструктури; – розвиток конкуренції; – державна підтримка інноваційної діяльності; – розвиток інноваційного потенціалу	– відсутність джерел фінансування; – слабка матеріальна база; – домінування інтересів існуючого виробництва; – високий рівень ризиків; – відсутність попиту на продукцію; – недостатнє інформаційне забезпечення; – подорожчання наукових розробок; – низький науково-інноваційний потенціал
2. Організаційні чинники	
– демократичний стиль управління; – гнучкість організаційних структур; – грамотно поставлений процес планування; – міжнародна науково-технічна кооперація; – створення інноваційної інфраструктури	– надмірна централізація, консервативність управління; – орієнтація на короткострокову окупність; – орієнтація на сталі ринки; – недостатність співробітництва на різних рівнях
3. Юридичні чинники	
– законодавча захищеність інтелектуальної власності; – наявність податкових стимулів для інноваційної діяльності; – пільгові режими функціонування інноваційних підприємств	– недосконалість законодавчої бази з питань охорони інтелектуальної власності; – недосконалість законодавства щодо регулювання інноваційної діяльності
4. Психологічні чинники	
– сприйняття до змін; – розвиток умов творчої праці; – суспільне визнання, моральна винагорода	– опір змінам; – небажання змінювати стереотипи поведінки; – страх відповідальності за помилку; – низький соціальний статус новатора; – відсутність умов для творчої праці, – відсутність матеріальної винагороди; – недостатність наукових кадрів

Хоча без активізації інноваційної діяльності неможливі прогресивні зрушення в країні, забезпечення сталого економічного розвитку держави, проте не кожна інноваційна ідея реалізується; значна їх кількість зазнає невдач. Тому дослідженню причин успіху та невдач нововведень присвячено багато праць вчених. Дослідження вчених Західної Європи та США свідчать, що в середньому лише 9 % ідей виявляються успішними, інші – гинуть.

Чинники успішності нововведень

1. Наявність джерел творчих ідей.
2. Ефективна система відбору та оцінки ідей.
3. Орієнтація на потреби ринку.
4. Маркетингові переваги над конкурентами.
5. Відповідність інноваційної стратегії меті організації.
6. Доступ до необхідних ресурсів.

У конкурентному середовищі підприємства намагаються першими вийти на ринок з новими продуктами, щоб отримати додаткові прибутки, оскільки з дифузією товару попит на нього зменшиться. Крім того, керівництво зацікавлене у створенні продукції, яка не має аналогів або значно перевищує за показниками продукцію конкурентів, до того ж в подальшому така продукція повинна стати базовою для модифікацій відповідно до потреб ринку.

Звідси *ключовими чинниками успіху* вважають:

1. Переваги товару над товарами конкурентів, саме наявність властивостей, які краще задовольняють потреби споживача. Такий товар має краще сприйматись споживачем, що може забезпечуватись відповідною маркетинговою програмою – приваблива упаковка, інформування споживачів, післябутовий сервіс, різноманітні акції.

2. Знання психології споживача, прогнозування його реакції на появу новинок.

3. Висока взаємодія науки і виробництва.

Вказані чинники є суб'єктивними, тобто перебувають під контролем підприємства, а їхній ефект повністю залежить від системи управління підприємством.

У дослідженнях американських вчених Буза, Аллена і Хемілтона виділяють такі основні ***чинники успіху*** нововведень:[58]

- адаптивність товару до умов ринку;
- технологічна перевага товару;
- підтримка інновації керівництвом фірми;
- використання оцінних процедур;
- сприятливе конкурентне середовище;
- відповідність організаційної структури.

Тобто продукт, який пропонується, має відповідати вимогам ринку та можливостям фірми.

Купер запропонував ***15 правил успіху*** нововведень[59]:

1. Унікальний товар, який приносить споживачу додаткові переваги.

2. Потужна маркетингова орієнтація на ринок і клієнта.

3. Глобальна концепція товару, який первісно орієнтований на міжнародний ринок.

4. Інтенсивний первісний аналіз: ще до початку розроблення виділяються відповідні ресурси на всебічне техніко-економічне обґрунтування.

5. Точне формулювання концепції: перелік конкретних завдань, вибір цільового ринку, набору властивостей і позиціювання товару.

6. Структурований план освоєння: перехід від наміченого позиціювання до плану операційного маркетингу в термінах ціни, збуту і комунікації.

7. Міжфункціональна координація: НДДКР – виробництво – маркетинг.

8. Підтримка керівництва: спеціальна структура підтримки інновації, ресурси і правильне сприйняття процесу.

9. Використання синергії: реалізувати сильні сторони, використовуючи технологічний і комерційний синергізм.

10. Привабливість ринків.

---

[58] Ламбен Ж.-Ж. Стратегический маркетинг. Европейская перспектива / Ж.-Ж. Ламбен; пер. с фр. – Спб.: Наука, 1996.

[59] Там саме.

11. Попередній відбір: успіх і провал можна передбачити.

12. Контроль за перебігом розроблення.

13. Доступ до ресурсів: необхідно мати певні кадрові, фінансові і технічні ресурси.

14. Чинник часу: швидкий вихід на ринок.

15. Багатоступінчаста процедура: корисно розробляти поетапно.

Більшість аналітиків гадають, що в подальшому відсоток невдалих нововведень зростатиме, бо цьому сприятиме ряд чинників.

Чинники, що сприяють невдачам інновацій:

- скорочення життєвого циклу товарів;
- зростання витрат на дослідження новацій;
- глобалізація конкуренції;
- збільшення сегментованості ринків;
- зростання пропозицій нових товарів;
- жорсткість законодавчих актів про охорону навколишнього середовища і захист прав споживачів;
- зменшення рентабельності торгових марок підприємств-послідовників;
- зволікання з розробленням інновацій[60].

Тобто невдачі можна вважати невід'ємною частиною інноваційної діяльності, але менеджери, постійно аналізуючи причини провалу нововведень, можуть значно знизити їх вагомість. Для цього важливо дослідити альтернативні варіанти стратегій інноваційного розвитку і обрати найбільш вірогідний, що значно знизить ризик невдачі.

Один із підходів до визначення альтернатив інноваційного розвитку запропонований А. Гречан[61]. ***Для прийняття менеджером позитивних управлінських рішень щодо вибору інноваційної***

---

[60] Краснокутська Н.В. Інноваційний менеджмент: навч. посібник / Краснокутська Н.В. – К.: КНЕУ, 2003. – 504 с.

[61] Гречан А.П.Стратегічні альтернативи інноваційного розвитку промислових підприємств / А.П. Гречан // Економіка та держава. – 2005. – № 9. – С. 45-47.

стратегії автор пропонує використовувати дев'ятисекторну матрицю, побудовану за критеріями «інноваційний потенціал – ринковий попит». Ця матриця пов'язує ринкові чинники інноваційного розвитку з інноваційним потенціалом підприємства. Застосування такої моделі дає можливість сформулювати типові заходи щодо окремих напрямів інноваційної діяльності підприємства з різними характеристиками потенціалу і ринкового попиту. Позитивним аспектом цієї матриці також є можливість обрати інноваційну стратегію залежно від позиції інноватора у галузі. Матриця дозволить розрізнити позиції, які є в галузі, та можливості, які можуть бути використані кожним із галузевих підприємств. У будь-якій галузі є підприємства лідери та аутсайдери. Кожне підприємство прагне зайняти на ринку найліпшу позицію, а найбільш амбіційні підприємства – стати лідерами. Останні мають переваги як на рівні інноваційного потенціалу, так і за рахунок агресивної поведінки на ринку.

Комбінація можливих варіантів ринкового попиту з трьома видами забезпеченості інноваційними ресурсами дозволить виявити дев'ять найбільш типових ситуацій, в яких може опинитись підприємство. Кожному стану підприємства-інноватора можна запропонувати найбільш прийнятну для нього інноваційну стратегію. Вона дозволить впорядкувати інноваційну діяльність підприємства у найбільш ефективному напрямі за умов зіставлення інноваційного потенціалу підприємства з ринковим попитом. Тобто привести систему на певний проміжок часу до рівноваги (рис. 2.5)[62].

---

[62] Гречан А.П.Стратегічні альтернативи інноваційного розвитку промислових підприємств / А.П. Гречан // Економіка та держава. – 2005. – № 9. – С. 45-47.

Інноваційний потенціал (P)				
	Високий (достатній) P3	Диверсифікація міжгалузева	Удосконалення	Благополуччя
	Обмежений (недостатній) P2	Диверсифікація внутрігалузева	Виживання	Стабілізація
	Низький (P1)	Ліквідація (реструктуризація)	Криза	Вичікування
		Слабкий D1	Нестійкий D2	Зростаючий D3
		Ринковий попит D		

Рис. 2.5. Матриця аналізу варіантів інноваційних стратегій підприємств

Брак ресурсів, що зумовлює низький рівень інноваційного потенціалу, може призвести підприємства до банкрутства. Тому навіть при будь-якому стані ринку головним завданням для підприємства є пошук ресурсів ззовні або нагромадження ресурсів за рахунок власних коштів для розвитку, оновлення виробництва, вдосконалення систем управління тощо. У випадку слабкого ринкового попиту менеджментом розглядаються варіанти щодо реструктуризації або ліквідації підприємства.

P1:D1. Стан ліквідації передбачає ліквідаційну стратегію, тобто продаж залишків продукції, обладнання, будівель, споруд, інших ресурсів. Частіше всього це може відбутися у процедурі банкрутства. Позитивний вихід з цієї ситуації може бути знайдений за рахунок залучення зовнішніх інвестицій. Часто зовнішній інвестор користується ситуацією банкрутства підприємства для його придбання на вигідних умовах. У цьому випадку застосовується стратегія «інновації після банкрутства», підприємство фактично починає працювати з нульової відмітки. У цих умовах будь-які інноваційні перетворення, підкріплені фінансовими ресурсами інвестора, збільшують інноваційний потенціал підприємства і, як правило, дають позитивний ефект.

P1:D2. Невисокий ринковий попит і відсутність інноваційного потенціалу ставлять підприємство в ситуацію кризи. Інноваційна

стратегія такого підприємства лежить не в площині оновлення виробництва, а в скороченні витрат у зв'язку з тим, що важко залучити інвестиції. У зв'язку з цим можуть набувати поширення управлінські інновації, пов'язані з упровадженням новітніх систем управління ресурсами, бюджетуванням та іншими напрямами. Але, на нашу думку, такі інновації мають найбільший ризик невдачі через існуючий часовий лаг від моменту впровадження інновації до моменту залучення джерел фінансування.

P1:D3. Стан «вичікування» характеризується високим попитом на продукцію підприємства, а отже, і високим ринковим потенціалом, що викликає стан заспокоєності і не спонукає менеджмент до активних перетворень, тим більше, що у підприємства існуючий інноваційний потенціал є низьким. Здійснюють продажі, підприємство отримує прибутки, за рахунок яких може здійснювати модернізацію обладнання, впроваджуватися інноваційні маркетингові технології. Разом з тим за такої пасивної стратегії ситуація може розвиватись за різними сценаріями:

1) підприємство може втратити ринкові позиції в разі агресивності політики сильних конкурентів;

2) накопичення власних ресурсів для збільшення інноваційного потенціалу з метою проведення активної інноваційної політики;

3) залучення зовнішнього інвестора.

P2:D1. «Диверсифікація внутрігалузева» – характеризує ситуацію, коли підприємство має обмежений інноваційний потенціал, щоб здійснювати комплексну інноваційну діяльність, водночас стримує інноваційний розвиток, в обраному напрямі слабкий ринковий попит. Виходом із такої ситуації може бути впровадження ринкових інноваційних технологій, які дозволять знайти нові ринкові сегменти і здійснити внутрігалузеву диверсифікацію.

P2:D2. У ситуації «виживання» при обмеженому інноваційному потенціалі здійснюється так звана імітація інноваційного розвитку, що супроводжується удосконаленням виробництва, деякими змінами продукції, що випускається, вдосконалюється управлінська структура. Деякі підприємства починають масштабні інноваційні перетворення, однак обмеженість інноваційного

потенціалу дозволяє впроваджувати інновації невеликими кроками, у результаті втрачається комплексність інноваційних перетворень, підприємство недоотримає ефекту від інновацій. Політика невеликих нововведень у ситуації недостатності ресурсів, попиті, що знижується і формує невисокий ринковий потенціал, має специфічні ознаки. В основі рішення про впровадження інновацій домінуючою є політика виживання, а не масштабного інноваційного розвитку. Цілі інноваційної діяльності постають у необхідності збереження підприємства, підтримки існуючих форм функціонування.

P2.D3. Ситуація «стабілізація» виникає в умовах високого ринкового попиту на продукцію підприємства. Підприємство має обмежений інноваційний потенціал, тому намагається закріпитись на розкручених ринкових сегментах. Стратегія стабілізації положення не передбачає впровадження комплексних інноваційних проектів, перетворення мають покроковий характер. Разом з тим зростаючий ринковий попит може стимулювати підприємство до накопичення ресурсів, зростання його інноваційного потенціалу для реалізації масштабних інноваційних перетворень в майбутньому.

P3:D1. Диверсифікація міжгалузева виникає в ситуації високого інноваційного потенціалу підприємства з низьким попитом на його продукцію, тобто слабким ринковим потенціалом. У цих умовах підприємства, як правило, домагаються повноцінної диверсифікації, переходячи до випуску продукції для іншої галузі. Для цього здійснюються масштабні інноваційні перетворення за рахунок придбаних сучасних технологій та обладнання.

P3:D2. У ситуації «удосконалення» інноваційний потенціал підприємства дозволяє сконцентруватись на інноваційному розвитку продукції за рахунок технічного оновлення, підвищувати її якість, розширювати асортимент з метою підвищення ринкового попиту.

P3:D3. Ситуація «благополуччя» створює для підприємства унікальні можливості для реалізації широкомасштабної інноваційної діяльності. Поле інноваційної діяльності для таких підпри-

ємств є дуже великим за рахунок обрання різних стратегічних альтернатив.

Таким чином, успіх чи невдача інноваційної ідеї пов'язана з відповідністю стратегії інноваційного розвитку місцю підприємства на ринку та величині його інноваційного потенціалу.

Знизити ризик невдачі можна за рахунок таких дій:

➢ розробка і впровадження заходів щодо збільшення власного інноваційного потенціалу – для підприємств, у яких він на низькому рівні;

➢ направлення інноваційної діяльності на реалізацію заходів, пов'язаних із збільшенням ринкового попиту на продукцію – для підприємств з невисоким ринковим попитом.

2.3. Інноваційний потенціал, його формування та розвиток

Центральною проблемою забезпечення економічного розвитку будь-якої держави на основі інновацій постає ефективне використання інноваційного потенціалу. Він має важливе значення для обґрунтування державної інноваційної політики, комплексу наукових та науково-технічних програм, діяльності інноваційних структур. На мікрорівні активізація інноваційної діяльності підприємств також безпосередньо пов'язана з наявністю у нього інноваційного потенціалу.

Поняття інноваційний потенціал отримало розвиток з початком 80-х років минулого століття, хоча й сьогодні в науковій літературі відсутнє єдине його визначення і він не рідко ототожнюється з поняттями наукового, інтелектуального, науково-технічного потенціалів.

Часто *інноваційний потенціал* тлумачиться як сукупність ресурсів. Проте така позиція не пояснює, чому в різних умовах використання однакові ресурси не гарантують однакових економічних результатів. Тому ресурсний потенціал є однією із складових інноваційного потенціалу.

Н. Чухрай [63] розглядає сутність інноваційного потенціалу підприємства як складну сукупність матеріальних і нематеріальних ресурсів (інтелектуальний потенціал), які підприємство використовує як ресурс для сприйняття та впровадження нововведень, при цьому залишаючи певну їх частину нагромадженою і невикористаною як резерв на майбутнє. Матеріальні ресурси, що формують інноваційний потенціал, вміщують оборотні засоби і оборотні активи. Враховуючи неоднорідність інтелектуального потенціалу, серед його ресурсів, за твердженням автора, доцільно виділяти нематеріальні активи, маркетингові, управлінсько-інфраструктурні та трудові ресурси.

А. Гриньов визначає ***інноваційний потенціал*** як сукупність виробничих, трудових, фінансових ресурсів. Однак, зазначаючи, що на інноваційний розвиток впливає як зовнішнє, так і внутрішнє середовище, автором не розкривається механізм впливу ринкового потенціалу на інноваційний потенціал[64].

А. І. Захарченко визначає ***інноваційний потенціал*** як одну з трьох складових інноваційного простору, яка включає «особисті й ділові якості керівників, професійну й економічну підготовку, професійні досягнення (авторські посвідчення, винаходи тощо), матеріально-технічне й фінансове забезпечення»[65].

Із наведених у табл. 2.6 визначень інноваційного потенціалу у межах ресурсного підходу можна побачити, що одні автори наголошують на наявності ресурсів, а інші – на можливості їх використання.

---

[63] Чухрай Н.І. Формування інноваційного потенціалу промислових підприємств на засадах маркетингу і логістики: дис. .. док. ек. Наук / Н.І. Чухрай. – Львів: Національний університет «Львівська політехніка», 2003. – С. 127.

[64] Гриньов А.В. Інноваційний розвиток промислових підприємств: концепція, методологія, стратегічне управління / А. В. Гриньов. – Х.: ВД«ІНЖЕК», 2003. – С.38

[65] Захарченко В.И. Экономический механизм процесса нововведений / В.И. Захарченко;под ред. И.П. Продиуса. ВАЭК. – Одесса: АОЗТ «ИРЭПТиТ». – С. 149.

Таблиця 2.6

Тлумачення інноваційного потенціалу

Визначення	Автори
Сукупність різних видів ресурсів, включаючи матеріальні, фінансові, інтелектуальні, інформаційні та інші ресурси, необхідні для здійснення інноваційної діяльності	Балабанов И. Т. Инновационный менеджмент: уч. пособие / И. Т. Балабанов. – СПб.: Питер, 2000. – С. 208
Невикористані, приховані можливості накопичених ресурсів, що можуть бути задіяні для досягнення цілей економічних суб'єктів	Кокурин Д. И. Инновационная деятельность / Д.И. Кокурин. – М., 2001. – С. 111.
Категорія особливого змісту, що включає не лише інноваційні ресурси та механізми їх використання в організаційно-господарській системі, а й активність інноваційних процесів у регіональній економіці	Масалов А. Инновационный тип развития / Масалов А. // Журнал для акционеров. – 1999. – № 9. – С.12
Сукупність організованих у певних соціально-економічних формах ресурсів, що можуть за певних дієвих внутрішніх і зовнішніх чинників інноваційного середовища бути спрямовані на реалізацію інноваційної діяльності, метою якої є задоволення нових потреб суспільства	Мартюшева Л.С. Інноваційний потенціал підприємства як об'єкт економічного дослідження / Л.С. Мартюшева, В.О. Калишенко // Фінанси України. – 2002. – № 10. – С. 61–66

Джерело: складено авторами.

Тобто, крім ресурсної складової, до визначення включають й результативну складову, а саме: той фактичний інноваційний продукт, який однак визначається також і станом інноваційної сфери. Таким чином, можна стверджувати, що

> ***Інноваційний потенціал*** – це сукупність природних і трудових ресурсів, організаційних та інформаційних компонентів, матеріальних умов, що функціонують як єдине ціле з метою вирішення завдань інноваційної діяльності.

Звідси зрозуміло, **що інноваційний потенціал – це сукупність його ресурсної, результативної та внутрішньої складових.** При цьому *ресурсна складова* інноваційної діяльності визначається зовнішнім для неї середовищем, *результативна* (кінцевий інноваційний продукт) – потребами національної економіки,

з капіталом – здатністю інноваційної діяльності ефективно перетворювати ресурси в інноваційний продукт.

Використання ресурсів в інноваційній діяльності приносить соціально-економічний ефект: продукт інноваційної діяльності поповнює ресурси виробничої сфери, де вони споживаються або залишаються як резерв. Ту частину інноваційних продуктів, яка залишається не затребуваною, слід визнати як втрату суспільства. Відтворення інноваційного потенціалу залежить від здатності акумулювати в межах інноваційного процесу важливі ресурси, а також від відповідності завдань інноваційної сфери інтересам суб'єктів господарювання.

Стан інноваційного потенціалу характеризує здатність національної економіки до створення і раціонального використання накопиченого багатства. Масштаб і рівень використання інноваційного потенціалу дозволяють оцінити місце країни у світовому співтоваристві, визначити напрями майбутнього економічного розвитку. На макрорівні охарактеризувати підприємство як спроможне здійснювати інноваційну діяльність можливо, якщо воно має певні ознаки інноваційності, що характеризуються певними параметрами, показниками. У сукупності вони й характеризують інноваційний потенціал підприємства. Фахівці пропонують різний набір таких параметрів, але найповніший їх перелік запропоновано Л. С. Мартюшевою та В. О. Калишенко (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

Комплекс параметрів інноваційності підприємства[66]

Вид параметра	Показники, що характеризують (входять) у параметр
Параметри наукомісткості виробництва	– чисельність науково-технічних кадрів у загальній кількості зайнятих (не менше ніж 15 %); – річний приріст витрат на НДДКР; – обсяг фактично проведених і нормативних витрат на НДДКР (не менше ніж 5 % обсягу продукції); – обсяг витрат на оплату праці, послуг суб'єктів інноваційної інфраструктури щодо маркетингу, реклами, підготовки кадрів,

[66] Мартюшева Л.С. Інноваційний потенціал підприємства як об'єкт економічного дослідження / Л.С.Мартюшева, В.О.Калишенко // Фінанси України. – 2002. – № 10. – С. 62-63.

	– частка прибутку, спрямована на НДДКР (не менше ніж 5 %)
Параметри якості й конкурентоспроможності продукції	– якість і диференціація продукту; – чисельність каналів постачання й збуту готової продукції; – частка ринку, його структура; – обсяг витрат на проведення випробувань, сертифікацію продукції, термін чинності дії сертифікатів
Параметри техніко-економічного рівня продукції	– відповідність товарів національним і світовим стандартам; – фондоозброєність; – середній життєвий цикл інновацій (не більше ніж 3 роки); – наявність у складі промислової продукції принципово нових товарів, які не випускаються іншими
Параметри оновлення продукції	– частка принципово нової продукції у загальному обсязі виробництва (не менше ніж 10 %); – частка науково-технічних витрат у собівартості виробів (не менше ніж 30 %); – коефіцієнт оновлення продукції (не менше 5 % на рік); – наявність технологічних інновацій (процесів); – співвідношення інновацій-продуктів та інновацій-процесів (не менше ніж 2:1)
Параметри експортоспроможності продукції виробництва	– питома вага виробів, що знаходять збут за кордоном; – обсяги зарубіжних ринків, їх сегментація; – частка виробів, реалізованих за межі митної території України

Активна політика щодо розвитку інноваційного потенціалу неможлива без урахування змін у зовнішньому середовищі і своєчасної адаптації до динамічних ринкових умов. Комунікація між підприємством і ринком значною мірою забезпечується *комплексом маркетингових ресурсів*. Тому можна погодитись з думкою щодо широких функцій маркетингу, який, з одного боку, орієнтується на ринок (тобто на задоволення потреб споживачів на нову продукцію), а з іншого – забезпечує інтереси підприємства (враховує рентабельність капіталу, витрати на виробництво і збут, рівень цін)[67]. Маркетингові ресурси спроможні сприяти

[67] Гречан А.П. Інноваційний потенціал промислового підприємства і вплив

розвитку інноваційного потенціалу шляхом використання новітніх маркетингових технологій, а також відповідного матеріального забезпечення і висококваліфікованих кадрів. Крім того, успіх інноваційної діяльності багато в чому визначається спроможністю менеджменту підприємства налагоджувати взаємовигідні зв'язки з усіма суб'єктами зовнішнього середовища: постачальниками, конкурентами, місцевими і галузевими органами влади, науково-дослідними та фінансовими організаціями.

Таким чином, основними складовими, що формують та впливають на інноваційний потенціал та рівень його використання, слід вважати не тільки ресурси, якими володіє або залучає підприємство для здійснення своєї діяльності, але й ті, які визначають ступінь реалізації інноваційного потенціалу та напрями його подальшого розвитку (рис. 2.6).

Рис. 2.6. Формування та реалізація інноваційного потенціалу підприємства

Джерело: побудовано авторами.

Виходячи з викладеного, інноваційний потенціал як економічна категорія відповідає таким вимогам:

- вміщує складові ресурси загального конкурентного потенціалу підприємства (матеріальні, нематеріальні, фінансові);

зовнішніх можливостей на його реалізацію / А.П. Гречан // Економіка та держава. – 2005. – №12. – С. 50–51.

➢ характеризується особливістю взаємодії складових потенціалу, що сприяє здатності до створення додаткової вартості і її значущості щодо науково-технічного прогресу підприємства;

➢ націлений на ринковий попит, який сприяє формуванню й реалізації інноваційного потенціалу.

Таким чином, інноваційний потенціал характеризується синергійною[68] сукупністю ресурсів (матеріальних, нематеріальних, фінансових), які під впливом ринкового попиту спроможні створювати додаткову вартість і забезпечувати інноваційний розвиток підприємства, що визначає рівень інноваційного розвитку галузі і держави в цілому.

Практика свідчить, що існує стійка тенденція, яка спонукає підприємства певною мірою проявляти інноваційну активність. Це може бути викликано навіть об'єктивними причинами: зносом необоротних активів, старінням технології, недосконалими методами управління, відсутністю маркетингової культури. Агресивна діяльність конкурентів може призвести до різкого попиту на продукцію підприємства, що зменшує його шанси стабільно працювати в обраних сегментах.

На практиці не поодинокі випадки суттєвого збільшення ресурсів, а отже, потенційного інноваційного потенціалу внаслідок різноманітних факторів. Відомо, що при падінні курсу національної валюти експортери на певний час за умов укладення форвардних контрактів, збільшуючи свої фінансові ресурси, збільшують шанси інноваційного розвитку. Ринковий попит також може змінюватись за рахунок факторів, що не залежать від підприємства.

Підприємства прагнуть контролювати обидві тенденції, максимально зменшувати ризики при розбалансуванні системних показників, насамперед через інноваційну діяльність. Підприємство, здійснюючи інноваційну діяльність, має можливість за рахунок

---

[68] Синергетика – методологія пізнання, що підвищує увагу до випадкових, невизначених, нелінійних процесів. Її перевага – у можливості побудувати множинність альтернативних сценаріїв розвитку, комплексно врахувати всю сукупність факторів, що визначають вибір певного сценарію розвитку.

нових продуктів, технологій, систем управління, ефективної взаємодії із суб'єктами зовнішнього середовища захоплювати значну частину ринку, отримувати високі прибутки, таким чином нарощувати свій інноваційний потенціал. З іншого боку, використовуючи інноваційний потенціал на інноваційний розвиток, підприємству вдається високими темпами витискувати конкурентів, захоплювати ринок, збільшуючи свою присутність на ринку і таким чином формуючи ринковий попит.

У сучасних умовах відбувається багато змін, які впливають на інноваційний потенціал і які слід враховувати при управлінні його розвитком. Це і розширення варіантів використання ресурсів для досягнення цілей інноваційної діяльності, і посилення функцій держави з мобілізації й ефективного використання інноваційних ресурсів, і підвищення ролі імовірнісних факторів, пов'язаних із визначенням напряму інноваційного потенціалу, і ускладнення змісту, структури й динаміки ресурсної бази інноваційного розвитку економічних суб'єктів. *Одночасно слід також враховувати, що інноваційний потенціал має свої обмеження:* функціональне (визначає якісний зміст потенціалу) й відтворювальне (вказує на межі його існування, поза якими потенціал втрачає свої властивості і особливості).

Тому кожному суб'єкту господарювання важливо розуміти теоретичні основи, закономірності процесу формування, структуру, джерела зростання, методи оцінки й напрями ефективного використання інноваційного потенціалу. Це дозволить об'єктивно оцінювати свої можливості, розробляти нові напрями інноваційної діяльності, формувати ефективну стратегію інноваційного розвитку.

2.4. Національні інноваційні системи: визначення, принципи формування і структурування

Інноваційна модель розвитку на практиці реалізується за допомогою функціонування національної інноваційної системи (*далі – НІС*) – новий економічний механізм саморозвитку, що грунтується на створенні та експлуатації нових знань, інноваційному характері капіталу, підприємницькому підході, інтеграції в зовнішнє

ринкове високотехнологічне середовище за допомогою реалізації на світових ринках високотехнологічної продукції, активного міжнародного технологічного обміну, а також на ефективному управлінні та спрямованому на систематизоване вдосконалення галузевої структури виробництва й прискореному розвитку конкурентоспроможності країни і територій.

Теоретична модель НІС виникла на початку 80-х років минулого століття і досить швидко стала популярною в багатьох країнах світу. Створення фундаменту концепції НІС пов'язують із прізвищами трьох економістів: Р. Нельсона, К. Фрімена, професорів Колумбійського університету (США), Б.-А. Лундвелла, професора Центру вивчення наукової політики при Сассекському університеті (Великобританія). На думку цих вчених, така модель покликана пояснити причинну обумовленість інноваційного розвитку окремих економік і відмінностей в його рівнях. Щодо поняття «національна інноваційна система», то воно було використано у 1987 р. К. Фріменом у науковій праці, присвяченій дослідженню технологічної політики Японії.

Вченими Американської академії наук найбільш визначальною подією XX століття в США було визнано формування НІС як механізму, що забезпечив появу усіх значних відкриттів в економіці. Таке визнання місця та значення НІС у суспільному розвитку викликає безперечний інтерес щодо визначення поняття цієї системи та її структури.

Слід одразу зазначити, що *серед науковців не існує одностайності стосовно визначення НІС*. Так, за Р. Нельсоном, НІС – це сукупність інститутів, взаємодія яких визначає інноваційну ефективність національних фірм[69]. Пізніше в документах ОЕСР набуло поширення інше визначення: НІС – це сукупність інститутів, що належать до приватного та державного секторів, які індивідуально та у взаємодії між собою обумовлюють розвиток і поширення нових технологій у межах конкретної держави. Тобто

[69] Nelson R.R. National Innovation Systems. A Comparative analysis, Oxford University Press, New York and Oxford.

в організаційному контексті національна інноваційна система – це сукупність інститутів, які забезпечують розвиток інноваційних процесів у межах країни.

Н. Іванова визначає НІС як сукупність взаємозв'язаних організацій, зайнятих виробництвом та комерційною реалізацією наукових знань і технологій у межах національних кордонів (дрібні та великі компанії, університети, держлабораторії, технопарки та інкубатори). Інша, не менш важлива частина НІС – це комплекс інститутів правового, фінансового та соціального характеру, які забезпечують взаємодію наукових та підприємницьких структур, що мають міцні національні корені, традиції, політичні та культурні особливості[70]. Тут йдеться про більш вузьке, конкретне розуміння. У такому випадку кожна система має певний набір інституціональних факторів, що забезпечують її роботу, і на основі своїх потреб формує функції з певними вимогами до властивостей кожного об'єкта. Її основна проблематика згруповується навколо об'єктивних для цієї країни факторів і закономірностей соціально-економічних процесів, які відбуваються в межах національних держав.

Поширеним є визначення НІС як сукупності державних, приватних та суспільних організацій і механізмів їхньої взаємодії, у межах яких здійснюється діяльність щодо створення, збереження, поширення нових знань та технологій. Ще деякі визначення національних інноваційних систем представлено у табл. 2.8.

Таблиця 2.8

Визначення національних інноваційних систем (далі – НІС)

Визначення	*Автор*
1) сукупність суб'єктів народного господарства, які беруть участь у створенні та розповсюдженні нового знання, його трансформації у технології та наступному споживанні та *2) сукупність відносин між цими суб'єктами*	Салтиков Б. Г. Национальная инновационная система: проблемы и перспективы (Електронний ресурс) / Б. Г. Салтиков. – Режим доступу: //http://www.novaman. ru.

[70] Иванова Н. И. Национальные инновационные системы / Н. И.Иванова. – М.: Наука. 2002. – 244 с.

Продовження таблиці 2.8

Мережа інститутів державного та приватного секторів, діяльність якої створює, імпортує, трансформує, поширює та впроваджує нові знання та технології, підштовхуючи інноваційні процеси, сприяючи на практиці конкурентоспроможності та економічному зростанні	Кусраев А. Г. Интеллект народа и образ жизни[Електронний ресурс] / А. Г. Кусраев. – Режим доступу: //http://www.dar-ial-online. ru.

Джерело: складено авторами.

Наведені визначення вказують на функції та роль НІС в економічному розвитку.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що *НІС – це системне та складне явище, що ускладнює її визначення, формування і функціонування.*

Структура і принципи структурування НІС

Подібною складністю відзначається і структура НІС, щодо якої також відсутня однозначна думка. Окремі науковці застосовують різні принципи які до структурування НІС.

Згідно з однією із позицій в ряду таких принципів називають *розподіл функцій державного та приватного секторів у процесах інноваційного розвитку країни.* Відповідно до цього базова модель НІС складається з двох великих підсистем: 1) державна, основною функцією якої є сприяння виробництву фундаментального знання та комплексу технологій стратегічного характеру у створенні інфраструктури та сприятливих інституційних умов для інноваційної діяльності у приватних компаніях; 2) приватна, функція якої полягає у розробці технологій на базі власних досліджень і ринковому освоєнні інновацій [71].

Принцип безпосередньої участі в інноваційних процесах покладений в основу структурування НІС у працях таких західних науковців, як Ч. Едквіст та Б. Лундвалл. Відповідно до нього виділяють дві групи інститутів: 1) які безпосередньо беруть участь у процесах виробництва, передачі та використання нових знань, а

[71] Иванова Н. Национальные инновационные системы / Н. Иванова // Вопросы экономики. – 2001. – № 7. – С.59-70

...фірми та їх мережі, наукова система та дослідницькі уста...
...економічна інфраструктура; 2) ті, що формують середови...
...у якому відбуваються інноваційні процеси. Серед останніх ...ляють такі макроекономічна політика держави; рівень гнуч...сті системи освіти та професійної підготовки кадрів; специфіка ...арних та ресурсних ринків; рівень комунікаційного розвитку ...аїни [72].

Ще одним принципом структурування НІС є *спільність ви...я продуктів і послуг, що забезпечують зростання інноваційного ...есу*. Тому в базовій моделі НІС виділяються чотири підсис...еми: 1) та, що виробляє знання і технології; 2) та, що використо...ує нові знання і технології; 3) підсистема інфраструктури, що ...адає послуги посередника між першою і другою підсистемами ...іноваційні центри, центри передачі знань і технологій тощо); 4) ...ідсистема інфраструктури, що надає послуги ресурсного забезпечення (освіта, підготовка кадрів, кредитно-банківська система, венчурний капітал тощо).

П. Ковалишин у ряду структурних елементів НІС називає [73]:

- урядові структури;
- законодавчу базу;
- підприємців;
- технопарки та інші спеціалізовані організації;
- механізми державних програм;
- наукову базу;
- інформаційне та правове забезпечення;
- кредитні установи та інноваційні фонди;
- фондовий ринок.

За ознаками, оприлюдненими Світовим банком у 1999 р., ефективною НІС буде така, що складається з таких елементів:

- установ у сфері науки і освіти, в яких створюються спеціалізовані знання;

---

[72] Інноваційний розвиток економіки: модель, система управління, державна політика / за ред. д-ра екон.наук Л. І. Федулової. – К.: Основа, 2005. – С. 47–48.

[73] Ковалишин П. Інноваційний менеджмент. Актуальні питання / П. Ковалишин // Економіст. – 2004. – № 6. – С. 60-61.

➢ макроекономічної та нормативної бази, що включає й заходи торговельної політики, які впливають на просування технологій;

➢ інноваційних підприємств і мережі підприємств корпоративного характеру, здатних реалізувати інновації і перетворювати їх у товар;

➢ адекватної комунікаційної інфраструктури;

➢ можливостей доступу до глобальних джерел знань;

➢ наявності визнаних ринкових умов, що сприяють впровадженню інновацій.

Незважаючи на різні підходи до визначення НІС, Н. Іванова, згадуючи про розробку у 1980-ті роки практично одночасно великою групою авторів Концепції національних інноваційних систем, вказує, що ними дотримувалися загальні методологічні принципи. Серед них: 1) слідування ідеям Й. Шумпетера про конкуренцію на основі інновацій та наукових розробок корпораціях як головних факторів економічної динаміки; 2) визнання особливої ролі знання в економічному розвитку; 3) розгляд інституціонального контексту інноваційної діяльності як фактора, що прямо впливає на її зміст і структуру[74].

У найбільш укрупненому вигляді складовими НІС визнано:

➢ систему генерації і поширення знання;

➢ систему виробництва товарів та послуг;

➢ організаційно-фінансову структуру інноваційної діяльності.

При визначенні структури НІС методологічно важливим постає поділ складових НІС на зони впливу держави і ринку. Так, підсистеми освіти, професійної підготовки, залучення кадрів, система виробництва нового знання, система підтримки пріоритетних напрямів інноваційної діяльності перебувають переважно під впливом держави. Водночас система інформаційного забезпечення, система практичного використання нових знань, система

[74] Иванова Н. Национальные инновационные системы / Н. Иванова // Вопросы экономики. – 2001.– № 7. – С. 59–70.

саме: фірми та їх мережі, наукова система та дослідницькі установи, економічна інфраструктура; 2) ті, що формують середовище, у якому відбуваються інноваційні процеси. Серед останніх виділяють такі макроекономічна політика держави; рівень гнучкості системи освіти та професійної підготовки кадрів; специфіка товарних та ресурсних ринків; рівень комунікаційного розвитку країни [72].

Ще одним принципом структурування НІС є *спільність видів продуктів і послуг, що забезпечують зростання інноваційного процесу.* Тому в базовій моделі НІС виділяються чотири підсистеми: 1) та, що виробляє знання і технології; 2) та, що використовує нові знання і технології; 3) підсистема інфраструктури, що надає послуги посередника між першою і другою підсистемами (інноваційні центри, центри передачі знань і технологій тощо); 4) підсистема інфраструктури, що надає послуги ресурсного забезпечення (освіта, підготовка кадрів, кредитно-банківська система, венчурний капітал тощо).

П. Ковалишин у ряду структурних елементів НІС називає [73]::

- урядові структури;
- законодавчу базу;
- підприємців;
- технопарки та інші спеціалізовані організації;
- механізми державних програм;
- наукову базу;
- інформаційне та правове забезпечення;
- кредитні установи та інноваційні фонди;
- фондовий ринок.

За ознаками, оприлюдненими Світовим банком у 1999 р., ефективною НІС буде така, що складається з таких елементів:

- установ у сфері науки і освіти, в яких створюються спеціалізовані знання;

---

[72] Інноваційний розвиток економіки: модель, система управління, державна політика / за ред. д-ра екон.наук Л. І. Федулової. – К.: Основа, 2005. – С. 47–48.

[73] Ковалишин П. Інноваційний менеджмент. Актуальні питання / П. Ковалишин // Економіст. – 2004. – № 6. – С. 60–61.

➢ макроекономічної та нормативної бази, що включає й заходи торговельної політики, які впливають на просування технологій;

➢ інноваційних підприємств і мережі підприємств корпоративного характеру, здатних реалізувати інновації і перетворювати їх у товар;

➢ адекватної комунікаційної інфраструктури;

➢ можливостей доступу до глобальних джерел знань;

➢ наявності визнаних ринкових умов, що сприяють впровадженню інновацій.

Незважаючи на різні підходи до визначення НІС, Н. Іванова, згадуючи про розробку у 1980-ті роки практично одночасно великою групою авторів Концепції національних інноваційних систем, вказує, що ними дотримувалися загальні методологічні принципи. Серед них: 1) слідування ідеям Й. Шумпетера про конкуренцію на основі інновацій та наукових розробок корпораціях як головних факторів економічної динаміки; 2) визнання особливої ролі знання в економічному розвитку; 3) розгляд інституціонального контексту інноваційної діяльності як фактора, що прямо впливає на її зміст і структуру[74].

У найбільш укрупненому вигляді складовими НІС визнано:

➢ систему генерації і поширення знання;

➢ систему виробництва товарів та послуг;

➢ організаційно-фінансову структуру інноваційної діяльності.

При визначенні структури НІС методологічно важливим постає поділ складових НІС на зони впливу держави і ринку. Так, підсистеми освіти, професійної підготовки, залучення кадрів, система виробництва нового знання, система підтримки пріоритетних напрямів інноваційної діяльності перебувають переважно під впливом держави. Водночас система інформаційного забезпечення, система практичного використання нових знань, система

[74] Иванова Н. Национальные инновационные системы / Н. Иванова // Вопросы экономики. – 2001. – № 7. – С. 59–70.

матеріального забезпечення інноваційної діяльності, як правило, створюються за ініціативою ринкових агентів і функціонують на ринкових засадах [75].

При дотриманні всіх перерахованих умов і підходів результатом успішної реалізації національного інноваційного проекту стане отримання «внутрішнього джерела» конкурентоспроможності національної економіки на базі високих технологій, системного оновлення виробництва, освіти і науки. У межах НІС держава формує та здійснює свою політику з метою підтримки високого рівня ефективності економіки країни та досягнення на цій основі нових стандартів життя.

Спрямованість НІС на внутрішні національні фактори не применшує при її формуванні значення процесів інтернаціоналізації та глобалізації світового господарства. Інноваційний процес стає міжнародним. Національне та інтернаціональне тісно переплітаються. Інноваційний розвиток в одній країні стає залежним від протікання інноваційного процесу у світі. Зокрема, це простежується з таких даних. Наукові дослідження і розробки, що є першим етапом інноваційного ланцюга, сконцентровані в межах 30–31 економіки із 220, які є у світі. З них на частку США, Японії, Німеччини і Китаю припадає 67 % річних інвестицій в НІОКР. 14 країн (США, Японія, Китай, Німеччина, Південна Корея та ін.) зосередили 88 % світового виробництва високотехнологічної продукції[76].

Тобто як у теоретичному, так і у практичному аспекті слід враховувати, що національна специфіка існує, проте стає ослабленою, оскільки залежить від процесів, які проходять поза межами територіальних кордонів, а це призводить до виникнення нових закономірностей, які слід детально досліджувати, щоб забезпечити ефективність формування і реалізації НІС.

---

[75] Інноваційний розвиток економіки: модель, система управління, державна політика / за ред. д-ра екон.наук Л.І.Федулової. – К.: Основа, 2005. С.50

[76] Николаев А.Б. Международный инновационный процесси концепция национальных инновационных систем / А.Б. Николаев // Философия хозяйства: альманах Центра общественных наук и экономического факультета МГУ им. М.В.Ломоносова. – 2010. – № 3. – С. 128–141.

Таким чином, загальний підсумок полягає у тому, що до формування НІС не можна підходити як до простої сукупності окремих елементів. Це суперечливий історичний соціально-економічний, політичний і культурний процес, в якому спостерігається взаємодія об'єктивного і суб'єктивного, часткового і спільного у межах як національних територій, так і світової спільноти.

Питання до самоконтролю знань

1. У чому відмінність інновацій від нововведень?
2. Охарактеризуйте риси інновацій.
3. Які функції виконують інновації?
4. Види класифікаційних ознак інновацій.
5. У чому полягає різниця між базисними та покращуючими інноваціями?
6. Що таке псевдоінновації?
7. Охарактеризуйте сутність та особливості інноваційної діяльності?
8. Що являє собою інноваційний продукт?
9. Який спектр робіт охоплює інноваційна діяльність?
10. У чому полягає сутність інноваційного процесу?
11. Які чинники сприяють успіху інновацій?
12. Які чинники сприяють невдачі інновацій?
13. Що таке інноваційний потенціал?
14. У чому сутність та значення національної інноваційної системи?
15. Яка структура національної інноваційної системи?

Тестові завдання

1. До функцій, що виконують інновації в економічній системі, відносять:

а) сприяють інтелектуалізації трудової діяльності, підвищенню її ефективності;

б) виготовлення нового блага;

в) розширюють коло вироблених товарів і послуг, покращують їх якість, що сприяє зростанню потреб кожної людини і суспільства в цілому;

г) освоєння нового ринку збуту;

д) дають можливість залучати у виробництво нові виробничі сили, виробляти товари й послуги з меншими витратами праці, матеріалів, енергії;

е) допомагають через їх концентрацію привести структуру відтворення відповідно до структури потреб, щоб змінилися, та структури навколишнього середовища.

2. Система інноваційного розвитку є:

а) нелінійною;

б) лінійною;

в) дискретною;

г) безперервною.

3. Процес розробки, освоєння, експлуатації та вичерпання виробничо-економічного й організаційного потенціалу, закладеного у нововведенні, – це:

а) нововведення;

б) інновація;

в) вид діяльності;

г) процес.

4. Система інноваційного розвитку є системою:

а) змішаного типу;

б) відкритого типу;

в) закритого типу;

г) глобального типу.

5. За сферою виникнення інновації бувають:

а) технологічні, екологічні, організаційно-виробничі, управлінські, військові, економічні, духовні, соціально-політичні;

б) базові, покращуючі, псевдоінновації;

в) глобальні, національні, регіональні, локальні;

г) соціальні, орієнтовані на прибуток, не орієнтовані на прибуток.

6. За сферою розповсюдження інновації поділяються на:

а) технологічні, екологічні, організаційно-виробничі, управлінські, військові, економічні, духовні, соціально-політичні;

б) базові, покращуючі, псевдоінновації;

в) глобальні, національні, регіональні, локальні;

г) соціальні, орієнтовані на прибуток, неорієнтовані на прибуток.

7. Система інноваційного розвитку набуває вигляду:

а) наука – освіта – техніка;

б) наука – техніка – економічне зростання;

в) наука – техніка – виробництво – економічне зростання – освіта;

г) наука – техніка – виробництво – економічне зростання.

8. За характером суспільної мети економічні інновації бувають:

а) орієнтовані на прибуток, не орієнтовані на прибуток, соціальні;

б) комбіновані, радикальні, модифікуючі;

в) базові, покращуючі, псевдо інновації;

г) комбіновані, покращуючі, модифікуючі.

9. Здатність нарощувати кількість інформації в пам'яті – це:

а) знання – ознайомства;

б) знання – трансформації;

в) знання – вміння;

г) знання – концепції.

Розділ 3
Базові основи формування системи інноваційного розвитку

3.1. Складові системи інноваційного розвитку.
3.2. Знання як стратегічний ресурс інноваційного розвитку.
3.4. Держава як домінанта сучасних інновацій.
3.4. Організаційні форми інноваційної діяльності.
3.5. Основи інноваційного менеджменту: сутність і специфіка.
Питання до самоконтролю знань.
Тестові завдання.

> *Успішне новаторство – це досягнення не інтелекту, а волі.*
>
> *Й. Шумпетер*

3.1. Складові системи інноваційного розвитку

Зважаючи на значення системності для забезпечення ефективності інноваційного розвитку, важливо звернутися, в першу чергу, до її основоположних характеристик.

Принцип системності спочатку виник як цілісний підхід до об'єкта дослідження, що знайшло відображення в понятті цілого (цілісності). Потім це поняття було розвинене й конкретизоване в понятті системи як сукупності елементів та, що принципово важливо, не простого їх набору, а взаємопов'язаної сукупності, що мають однорідні ознаки[77]. Тому сьогодні в більшості визначень **система – це сукупність елементів, що взаємодіють.** При системному підході основна увага спрямовується не на цілісність об'єкта, а на його склад, коли окремі складові системи, перебуваючи в органічному взаємозв'язку з іншими, є рушієм еволюції цієї системи в цілому та водночас передумовою посилення усіх інших складових.

---

[77] Проблемы методологии и системного исследования / ред. коллегия И. В. Блауберг и др. – М.: Мысль, 1970. – С. 51.

Виходячи із сутності інноваційного розвитку, зрозуміло, що одна з його основних умов полягає в належному рівні розвитку науки. Тобто *наука* становить важливий елемент системи інноваційного розвитку. Далі, щоб використати ту чи іншу ідею, її слід перетворити в нову технологію, новий товар, послугу тощо. Поєднаємо це в елементі *«техніка»*. Потім, щоб отримати економічний ефект, новацію слід впровадити у виробництво – елемент системи *«виробництво»*. Така система інноваційного розвитку і повинна зумовити *економічне зростання*. Таким чином, **система інноваційного розвитку економіки набуває вигляду: «наука – техніка – виробництво – економічне зростання»**.

Однак така система недостатня для того, щоб бути ефективною. Розвиток всього інноваційного ланцюга неможливий без відповідного освітянського рівня населення країни. По-перше, рівнем освіти безпосередньо детермінується розвиток науки. Далі, щоб перетворити ідею у новий предмет (новацію), необхідні інженери, конструктори. Щоб впровадити нові техніку, технологію, потрібні не лише кваліфіковані інженери, але й робітники. Така схема стосується не тільки технологічних інновацій, а всіх інших їх видів. Тобто система інноваційного розвитку економіки «наука-техніка-виробництво-економічне зростання» вимагає доповнення елементом «освіта», який передує всім іншим.

Одна із основних характеристик системи інноваційного розвитку та, що вона не є лінійною. Кожний елемент цієї системи впливає на інший та відчуває дію попередніх.

Крім того, **кожний елемент можна і необхідно розглядати також як систему, що містить свої елементи**. Так, наприклад, щодо блоку «освіта», то його можна представити, як: *«початкова освіта → середня освіта → вища освіта → друга вища освіта і т.д. → освіта протягом всього життя»*. Якщо продовжувати цей ланцюг у напрямі все більшої спеціалізації знань, то блок «освіта» стає багатим елементом блоку «наука»: *вища освіта → аспірантура → докторантура*. Саме завдяки наявності тісного взаємозв'язку між складовими блоків «освіта» та «наука» закладаються основи цілісності системи інноваційного розвитку.

Наступна характеристика системи інноваційного розвитку полягає в тому, що вона є системою відкритого типу, тобто перебуває під впливом зовнішніх факторів. Серед них.

По-перше, імміграція наукових кадрів. Процесу імміграції наукових кадрів та взагалі трудових ресурсів внутрішньо притаманна наявність інноваційних елементів. Достатньо згадати досвід передових країн світу, які, незважаючи на жорсткі імміграційні обмеження, завжди відкриті для припливу спеціалістів у наукомісткі передові галузі національної економіки. У цьому контексті навіть доречно говорити про позитивний вплив низькокваліфікованих спеціалістів, які, створюючи необхідну пропозицію робочої сили в традиційних секторах економіки, тим самим надають можливість для більш широкого використання національної робочої сили в пріоритетних галузях економіки. Стратегічні інтереси таких соціально-економічних систем підтримуються за рахунок ресурсів інших країн.

По-друге, зовнішні інвестиції. Вони мають елементи інноваційного характеру, і це переважно стосується прямих стратегічних інвестицій. У таких випадках інвестор безпосередньо зацікавлений в ефективному виробничому процесі і надає не тільки фінансові кошти, а й здійснює інвестиції у формі нових технологій, ноу-хау, елементах організації бізнесу, наукових досліджень тощо. До певної міри можна говорити й про інноваційні якості портфельних іноземних інвестицій. Портфельний інвестор оцінює пріоритетні, найбільш прибуткові галузі виробництва й опосередковано підтримує їх. Це збільшує інноваційний потенціал всієї економіки взагалі, однак інноваційні якості портфельних інвестицій, порівняно з прямими, істотно обмежені, оскільки портфельний інвестор у більшості випадків не контролює виробничий, науково-дослідні процеси.

По-третє, інформаційні потоки. Вони у сучасних умовах, коли все більше набирають сили та поширюються глобалізаційні процеси, вони виступають вагомим фактором впливу на інноваційну систему економіки. У цьому контексті термін глобалізація використовується у найбільш його стереотипному тлумаченні, що використовується у засобах масової інформації, світовій та

вітчизняній науковій літературі: як зростаюча свобода міжнародних потоків ідей, товарів, послуг, капіталів та людей, що веде до інтегрування національних економік та суспільств.

По-четверте, імпорт технологій. Він також вміщує елементи зовнішнього інноваційного впливу. І хоча в системі пріоритетів зовнішніх інвестицій часто превалюють такі критерії, як обсяг інвестицій, абстрактні стратегічні пріоритети країни при відданні переваги певному інвестиційному проекту головним критерієм повинен бути критерій «якості» технологій: ресурсомісткість, вплив на природне середовище, частка доданої вартості в ціні продукту тощо.

Використання переваг системного підходу та урахування особливостей системи інноваційного розвитку має важливе значення для забезпечення його ефективності та досягнення кінцевої мети – економічного зростання.

3.2. Знання як стратегічний ресурс інноваційного розвитку

В умовах інноваційного розвитку процес створення наукового знання та процедури виникнення нових інтелектуальних активів займають першочергове значення. Нові знання покладені в основу інноваційної діяльності, і практично всі види продукції містять уречевлені знання.

> *Знання – це правильне відображення дійсності в мисленні людини, це перевірений суспільною практикою результат процесу пізнання.*

За сучасних умов здобуття, використання та розповсюдження нових знань становить рушійну силу прискореного розвитку економіки, забезпечуючи високий рівень конкурентоспроможності країни, зростання якості життя. У 2000 році в Лісабоні країни ЄС проголосили, що в 2010 р. Європа стане найбільш конкурентоспроможним суспільством у світі, суспільством знань. Знання є найважливішим інструментом, знаряддям і предметом праці. Виходячи з цього, основним завданням сьогодення є формування такого комплексу знань, засвоєних людиною, який стане основою розвитку особистості як суб'єкта прогресивних перетворень.

У цьому контексті цікаво навести висновки психологів щодо поділу знань на їх окремі види. Вважається, що існують ***знання-знайомства, знання-коп'ї, знання-вміння і знання-трансформації***. Перші два рівні засвоєння знань означають здатність нарощувати кількість інформації в пам'яті; третій викликає нове осмислення уже накопичених знань. Нарешті, четвертий рівень – уміння «настроювати», «трансформувати» знання до проблем, що виникли, і генерувати нове знання. Хоча кожний вид знань важливий, зрозуміло, що саме знання-вміння і знання-трансформації становлять мету навчання.

Поняття «знання» часто використовують як синонім поняття «інформація», хоча для такого використання немає достатніх підстав (табл. 3.1)

Таблиця 3.1

Визначення понять «знання» та «інформація»

Тлумачення	
знання	*інформація*
	Потік повідомлень[78]
Продукт використання інформації[79]	Сукупність даних, які вже інтерпретовані, яким вдалося надати певний зміст[80]
Здатність застосувати інформацію до конкретного виду діяльності[81]	Будь-які відомості, які можуть бути отримані із сигналу і добавлені до вже існуючого знання[82]

Джерело: складено авторами.

---

[78] Нонака Икуджиро. Компания – создатель знания. Зарождение и развитие инноваций в японских фирмах. Нонака Икуджиро, Такеучи Хиротака: пер. с англ. – М.: ЗАО «Олимп-Бизнес», 2003. – 384 с.

[79] Джонсон Дж. Социально-экономические последствия прогресса знаний и нарастания сложности / Джонсон Дж. // Вопросы экономики. – 2001. – № 8. – С.36-40

[80] Тем саме.

[81] Crowford R. In the of Human Capital The Emergence of Talent, Intelligence, and Knowledge as the Worldwide Economic Force and What \ it Mears and Investors. New York Harper Business, 1991- 197 p/ 1

[82] Сапир Ж. Экономика информации: новая парадигма и ее границы; пер. с фр. Сапир Ж. // Вопросы экономики. – 2005. – №10. – С. 4–24

Дійсно, в умовах сьогодення основним ресурсом будь-яких трансформацій стала інформація, проте сама по собі вона не має виняткового значення. Лише певним чином перероблена, усвідомлена й передана інформація стає дієвим фактором життєдіяльності, саме цей процес і породжує знання – правильне відображення дійсності в мисленні людини.

Знання як здатність застосувати інформацію та стратегічний ресурс інноваційного розвитку неможливі без відповідної освіти та навчання. Один із уроків минулого полягає у тому, що країни, які приділяли більше уваги освіті та навчанню, досягли більших успіхів як у розвитку населення, так і в економічному зростанні. Навчаючи і удосконалюючи здатність людини використовувати інформацію, освіта удосконалює людину та вибір, який вона робить як споживач, виробник і громадянин. Освіта є головним детермінантом інтелектуального та соціального потенціалу людини, до того ж її вплив відбувається впродовж найбільш важливого періоду формування людини як неповторної інтелектуальної одиниці та становлення її соціально-психологічного типу особистості.

При цьому йдеться не лише про вищу освіту. Фундатор економічної науки А. Маршалл писав: «Ничто так не будет способствовать быстрому росту материального богатства, как совершенствование нашего школьного образования, особенно средней школы...»[83].

Завдання освіти – навчити дітей у світі, що постійно змінюється.

Необхідні вміння поєднати, синтезувати різні знання та навички. Ще в дослідженнях 90-х років при визначенні макроекономічних факторів зростання різні автори дійшли до однакових висновків щодо ролі освіти. Так, Р. Нуреєв вказує, що серед 10 ключових макроекономічних змінних, які зазвичай розглядаються

[83] Маршалл А. Принципы экономической науки / А. Маршалл. – М.: Прогресс, 1993. – Т.1.

при аналізі динаміки економічної системи, тільки освіта має позитивну функціональну залежність зі зростанням ВВП. За рештою чинників такої спільності висновків не має. У зв'язку з цим можна стверджувати, що існує нагальна потреба інвестицій у людський капітал, зокрема необхідність тотального поширення освіти в контексті створення інноваційної системи розвитку.

Відбувається зміна організаційних форм освітньої діяльності (концентрація, централізація, диверсифікація: спільні дипломи, мережеві університети). Сучасна тенденція диверсифікації форм організації освітньої діяльності зумовлена цілим рядом чинників: зростанням масового і навіть загального характеру вищої освіти, загостренням конкуренції між університетами на національному, регіональному та глобальному рівнях, найголовніше – змінами в самій ідеї та місії університету.

Невід'ємною рисою сучасності стає посилення практичної спрямованості (утилітарчості) університетської освіти, що разом із зростанням масовості вищої освіти спонукає університети до більш тісної співпраці з бізнесом. Національна система освіти будь-якої країни повинна орієнтуватися не просто на підготовку кваліфікованих кадрів для розвитку своєї економіки, а на підготовку кадрів, які поряд з цією важливою метою також забезпечуватимуть конкурентоспроможність її економіки в сучасному глобальному середовищі.

Все більше втрачається суто національна обмеженість освітнього процесу, оскільки система освіти повинна випускати фахівців, які мають бути готові працювати не тільки в своїй країні, а водночас і відповідати вимогам світових ринків праці. В останньому столітті процеси міграції робочої сили між країнами та континентами набули якісно нових рис. Міграція стає глобальним процесом, в який все більше включаються висококваліфіковані працівники. Серед країн-лідерів світового ринку освітніх послуг перебувають: США, Велика Британія, Австралія, Німеччина та ін. Активну стратегію експорту освітніх послуг займають такі країни, як Росія, що вдвічі збільшила свою присутність на світовому ринку освітніх послуг, Південна Африка, Китай, Індія, Мексика, Малайзія та інші.

Вищі навчальні заклади виступають основними генераторами і передатчиками знань та інформації в новій економіці. Провідні країни світу вже давно усвідомили пряму залежність між динамікою економічного розвитку та ефективністю національної системи освіти.

У сучасному складному глобальному та інформаційно насиченому середовищі країни світу перебувають у пошуку нових моделей управління освітою та вищим навчальним закладом зокрема, нових гнучких систем фінансування, нових форм ефективної організації спільної освітньої, наукової та господарської діяльності університетів. Для нашої країни є вкрай важливим урахування цих тенденцій у розробці сучасної стратегії розвитку національної освіти з тим, щоб перетворити її на реальний чинник підвищення конкурентоспроможності економіки.

Світовий досвід функціонування освітніх систем у багатьох країнах свідчить про відхід від концепції централізованого управління та організації системи освіти і професійної підготовки.

Натомість приходить концепція децентралізації, яка передбачає посилення незалежності установ, секторів і механізмів таким чином, щоб підвищити їх гнучкість в адаптації до змін середовища.

Пріоритет надається реальним принципам саморегулювання, свободи і гнучкості закладів освіти.

Водночас відхід від методів жорсткого адміністрування не повинен означати послаблення регулюючої ролі держави, її міцність має проявлятися в гарантуванні високої якості освіти, що може бути забезпечено тільки високими освітніми стандартами, яким мають повністю відповідати учні та студенти. Важливо стимулювати розширення кола доходів ВНЗ від інших видів діяльності, в першу чергу – від наукової, інноваційної діяльності, що

означає розвиток й удосконалення їх підприємницьких функцій[84]. Вибір Україною адекватної щодо її соціально-економічних реалій форм організації та фінансування освіти є важливою запорукою ефективності її кроків і щодо успішного інноваційного розвитку національної економіки.

Зважаючи на те, що розвиток сучасного інтелектуального потенціалу виявляється не стільки в безмежному збільшенні обсягів знань, скільки в їхній постійній диференціації, урізноманітненні й ускладненні, знання мають свою структуру і підрозділяються на певні групи (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Окремі підходи до структурування знань

Структура окремих груп знань за позицією		
С. Санієль	*І. Красавіна*	*В. Рубан*
Інструментальні, тобто знання в комплексі дій та контролю	Практичні, тобто ті, які використовують і функціонують у контексті різних виробничих і політичних практик	Відомі – ті, що передаються від людини до людини
Інтелектуальні, тобто знання з нематеріальної культури	Духовно-практичні, тобто знання про спілкування, а також культове, регулятивне, художнє тощо	Прогалинні – які отримуються в результаті наукових досліджень та розробок
Духовні, тобто знання в духовній сфері	Теоретизовані, тобто ті, які є результатами дослідницької діяльності й існують у формах ідеології, філософії, теології, науки	Таємниці – ті, що ще не отримані

Джерело: складено авторами.

---

[84] Фінансовий механізм структурної модернізації економіки України: монографія/ За ред.. С.В. Онишко, В.П. Унинець-Ходаківської. – Ірпінь: в-во НУДПСУ, 2013. – С. 441-442.

[85] Економіка й організація інноваційної діяльності: підручник / О. І. Волков, М. П. Денисенко, А. П. Гречан та ін.; під ред. проф. О. І. Волкова, проф. М. П. Денисенка. – К.: ВД»Професіонал», 2004. – С. 686.

Інші науковці, наприклад М. Беккер, виділяють лише дві групи знань: загальні, які підвищують продуктивність праці індивіда, незалежно від того, де він їх отримав і де він працює, та специфічні, тобто знання, цінні лише в межах конкретної установи, підприємства, місця, де працює індивідуум.

Узагальнюючи точки зору науковців щодо групування знань, можна зробити висновок, що склався їх конкретний поділ на *знання загального характеру*, тобто ті, що становлять основу інтелекту індивіду, й *специфічні, тобто професійні*. Крім того, знання можна поділити на теоретичні та практичні. Перші дають комплексне, системне уявлення про об'єкт спостереження, другі дають інформацію про конкретне явище та його особливості.

Знання за своїми якостями і властивостями, відрізняються від традиційних чинників виробництва. У них суперечливо поєднуються справжня безмежність – з рідкісністю вищого рівня, об'єктивний характер – з безпрецедентним суб'єктивізмом, невичерпність – із здатністю до тиражування та імітації. На противагу іншим факторам виробництва знанням одночасно притаманні властивості рідкісності, неможливості вилучення зі споживання, морального старіння, невідтворюваності.

Таким чином, поширення знань разом із специфікою розвитку їхніх особливостей спричиняє тенденцію до зміни фундаментальних основ традиційних вартісних відносин. Це відбувається через те, що досить важко обчислити витрати на вироблення масиву інформації і знань, які стають головними елементами виробничого процесу. З іншого боку, процес суспільного відтворення дедалі більше втрачає свою традиційну, суто економічну форму.

Значного поширення набуває виробнича діяльність, орієнтована на досягнення спільного блага й підвищення якості життя. *Знання спричиняють відчутні зрушення у відносинах власності, влади, розподілу, трудової структури тощо.* Як об'єкт власності, знання впливають на всю систему відносин власності. Доступність знань для всіх людей не обмежується жодними соціальними перепонами. Єдиною межею щодо цього є природна здатність людини до їх засвоєння. Якщо матеріальні об'єкти власності

сприяє розвитку й удосконаленню їх підприємницьких функцій[84]. Вибір Україною адекватної щодо її соціально-економічних реалій форм організації та фінансування освіти є важливою запорукою ефективності її кроків і щодо успішного інноваційного розвитку національної економіки.

Зважаючи на те, що розвиток сучасного інтелектуального потенціалу виявляється не стільки в безмежному збільшенні обсягів знань, скільки в їхній постійній диференціації, урізноманітненні й ускладненні, знання мають свою структуру і підрозділяються на певні групи (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Окремі підходи до структурування знань

Структура окремих груп знань за позицією[85]		
С. Саніель	*І. Красавіна*	*В. Рубан*
Інструментальні, тобто знання в комплексі дій та контролю	Практичні, тобто ті, які виникають і функціонують у контексті різних виробничих і політичних практик	Відомі – ті, що передаються від людини до людини
Інтелектуальні, тобто знання з нематеріальної культури	Духовно-практичні, тобто знання про спілкування, а також культове, регулятивне, художнє тощо	Прогалинні – які отримуються в результаті наукових досліджень та розробок
Духовні, тобто знання в духовній сфері	Теоретизовані, тобто ті, які є результатами дослідницької діяльності й існують у формах ідеології, філософії, теології, науки	Таємничі – ті, що ще не отримані

Джерело: складено авторами.

---

[84] *Фінансовий механізм структурної модернізації економіки України: монографія* / За ред. С.В. Онишко, В.П. Упиненць-Ходаківської. – Ірпінь: в-во НУДПСУ, 2013. – С. 441-442.

[85] *Економіка й організація інноваційної діяльності: підручник* / О. І. Волков, М. П. Денисенко, А. П. Гречан та ін.; під ред. проф. О. І. Волкова, проф. М. П. Денисенка. – К.: ВД»Професіонал», 2004. – С. 686.

Інші науковці, наприклад М. Беккер, виділяють лише дві групи знань: загальні, які підвищують продуктивність праці індивіда, незалежно від того, де він їх отримав і де він працює, та специфічні, тобто знання, цінні лише в межах конкретної установи, підприємства, місця, де працює індивідуум.

Узагальнюючи точки зору науковців щодо групування знань, можна зробити висновок, що склався їх конкретний поділ на *знання загального характеру*, тобто ті, що становлять основу інтелекту індивіду, й *специфічні, тобто професійні*. Крім того, знання можна поділити на теоретичні та практичні. Перші дають комплексне, системне уявлення про об'єкт спостереження, другі дають інформацію про конкретне явище та його особливості.

Знання за своїми якостями і властивостями, відрізняються від традиційних чинників виробництва. У них суперечливо поєднуються справжня безмежність – з рідкісністю вищого рівня, об'єктивний характер – з безпрецедентним суб'єктивізмом, невичерпність – із здатністю до тиражування та імітації. На противагу іншим факторам виробництва знанням одночасно притаманні властивості рідкісності, неможливості вилучення зі споживання, морального старіння, невідтворюваності.

Таким чином, поширення знань разом із специфікою розвитку їхніх особливостей спричиняє тенденцію до зміни фундаментальних основ традиційних вартісних відносин. Це відбувається через те, що досить важко обчислити витрати на вироблення масиву інформації і знань, які стають головними елементами виробничого процесу. З іншого боку, процес суспільного відтворення дедалі більше втрачає свою традиційну, суто економічну форму.

Значного поширення набуває виробнича діяльність, орієнтована на досягнення спільного блага й підвищення якості життя. *Знання спричиняють відчутні зрушення у відносинах власності, влади, розподілу, трудової структури тощо.* Як об'єкт власності, знання впливають на всю систему відносин власності. Доступність знань для всіх людей не обмежується жодними соціальними перепонами. Єдиною межею щодо цього є природна здатність людини до їх засвоєння. Якщо матеріальні об'єкти власності

ь належать обмеженій кількості власників, то знання до-
ь-якій кількості осіб.

ложування і використання знань одним індивідом не ви-
е інших людей з цього процесу. Знання й інформація мають
ість необмежено збільшуватись і накопичуватись. А це, у
чергу, призводить до активного руху факторів виробництва,
ки нових ідей, способів та методів їхнього впровадження й
ічного використання, що і є основою формування і розвит-
новітнього суспільства.

*Знання як один з основних елементів розвитку людства
ає свої конкретні закони формування і розвитку.*

Перший з них – *закон здобуття знань.* Він полягає в тому, нання здобуваються завдяки процесу «теза – аналіз – син-

Вперше цей закон відкрив Гегель. Він довів, що центром си-матизації теорії діалектики є поняття розвитку, тобто рух чи-думки у зростаючому ланцюгу категорій, які стають дедалі ретнішими. Рушійною силою розвитку є суперечність – внут-ре джерело розвитку. Доводиться цей закон через опанування-ого властивостей.

Так, тезисна обробка інформації відображає результат по-овного збору й систематизації усіх видів інформації за змі-ими складовими та їхнього кількісного упорядкування у пев-послідовності.

Аналіз є процесом виявлення й конкретизації суті, яка міс-ься у вибраній множині, розподіл цієї множини на класи з ування ознак критеріїв оцінки. Аналіз робиться для оцін-об'єкта спостереження (дослідження), тобто порівнюється з ним еталоном. Таку роботу виконує експерт, знавець предме-галузі, знання якого є джерелом формування бази знань. ержання інформації про предметну галузь від експертів і ви-ення її мовою подання знань – це й є здобуття знань.

Синтетична обробка інформації є логічним об'єднанням льтатів двох попередніх процесів і отримання на цій основі

якісно нових знань для прийняття рішень, тобто це реалізація інформаційно-логічної системи, яка слугує для переробки наявної інформації з метою отримання якісно нових знань та практичних навичок.

Другий закон – *закон узагальнення знань*. Він полягає в тому, що знання, здобуті завдяки процесу «тезис – аналіз – синтез», формують знання вищого ступеня ієрархії.

Внаслідок об'єднання цих двох законів отримуємо **загальний** закон здобуття, накопичення й реалізації знань – *закон когнітивності*. Застосовуючи цей закон, можна створити інтелектуальні інформаційні системи, які матимуть розвинені бази даних і працюватимуть під керівництвом оптимальних банків знань, що, у свою чергу, кардинально змінить економіку та соціальні орієнтири розвитку країни. А від того, наскільки буде розроблено інтелектуальні інформаційні системи, залежатиме рівень науково-технічного й інноваційного розвитку суспільства.

Функціонування системи знань реалізується через проходження життєвого циклу знань, який має таку структуру: генерація (виробництво) нового знання; трансфер і дифузія знань, тобто передача знання від продуцентів іншим суб'єктам і поступове нарощування масштабів використання знань у суспільстві; інтеграція знань в існуючі системи знань, коли відбувається використання знання у власних умовах конкретного користувача; старіння і відмирання знання, коли нові факти і проблеми не можуть бути пояснені з позиції існуючих знань, що призводить до виникнення нових підходів і формування нового знання[86]. Джерелом генерації нового знання є інтелектуальна активність людини.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що інновації на основі знань як фактор конкурентоспроможності приходять на зміну капіталу, який є лімітованим фактором в умовах індустріальної економіки, а заміна праці знаннями перетворює суспільне виробництво із матеріального в інноваційне.

---

[86] Казакова Н. В. Некоторые подходы к управлению знаниями и интеллектуальным капиталом в современной экономике / Н. В. Казакова // Инновации. – 2003. – № 1. – С. 54–60.

3.3. Держава як домінанта сучасних інновацій

Питання співвідношення держави і ринку історично відносилося до найактуальніших, особливо на критичних етапах розвитку економіки. Та не зважаючи на це, його не можна вважати вирішеним остаточно. Основні причини, по-перше, – безпосередня залежність цього співвідношення від динаміки реального стану економіки в кожен період часу та, по-друге, наростаючі глобалізаційні процеси, що спричиняють активний вплив на конкретні механізми розв'язання цього питання.

> *Державна політика в широкому її розумінні визначається як вибір державними органами між діяльністю та бездіяльністю при розв'язанні суспільних проблем.*

Кожна країна має певні, історично обумовлені, відмінності від інших країн щодо норм, процедур та традицій вироблення державної політики, побудови системи органів державної влади.

Світовий досвід розвитку економіки засвідчує, що однією з його визначальних рис було постійне чергування періодів посилення то ринкового, то державного регулювання. Для наукового обґрунтування цих процесів на практиці використовувалися різні теорії макроекономічного регулювання (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Основні теорії макроекономічного регулювання

Назва теорії	Період	Представники	Основні положення
Меркантилізм	XV–XVII ст.	А. Монкретьєн, Е. Міссельден, Т. Мен, Дж. Чайлд	Активна роль держави у розвитку економіки, зокрема, міжнародної торгівлі
Класична теорія (фізіократи, англійська (промислова) школа	XVIII–початок XIX ст.	Ф. Кене, А.Р. Ж. Тюрго, А. Сміт, Д. Рікардо, С. Сісмонді, Ж. Б. Сей,	Обмежене втручання держави в економіку
Кейнсіанство	XIX до кінця 70-х рр. XX ст.	Дж.М.Кейнс, Д. Д'ю	Активна державна політика, спрямована на стимулювання сукупного попиту

Продовження таблиці 3.3

Монетаризм	70–90-ті рр. XX ст.	М. Фрідмен, Ф. Кейген, К. Бруннер	Обмежене втручання держави в економіку, активізація політики регулювання грошового обігу
Неокласичний напрям (теорія раціональних очікувань, неокласичний синтез)	80–90-ті рр. XX ст.	А. Маршалл, Дж. С. Мілль, А. Пігу, Ф. Хайск, Р. Лукас, Дж. Тобін, Т. Серджент, Д. Мут,	Мінімальне втручання держави через існування в розвиненій ринковій економіці тенденції до рівноваги та стабільності завдяки конкуренції
Неокейнсіанський напрям	Друга половина 60-х рр. XX ст.	Р. Клауер, Р. Берроу, Г. Гросманн, П. Девідсон	Активне втручання держави в економіку внаслідок збереження в ринковій економіці корінних причин, здатних викликати нестабільність та неефективне використання ресурсів
Неоліберальний напрям («економіка пропозиції»)	50-ті рр. XX ст.	В. Ойкен, А. Лаффер, М. Фельдстайн, Р. Мандела, Н. Роберте	Усунення державного втручання в економіку, орієнтація на стимулювання пропозиції, формування і захист конкурентного господарського порядку

Джерело: складено авторами.

Кожен із охарактеризованих варіантів співвідношення держави і ринку, маючи позитивні та негативні риси, тією чи іншою мірою знайшов практичне застосування, бо раціональне співвідношення ринку і держави ніколи не було сталим у жодній країні. Воно формувалося під впливом багатьох умов, які повинні були забезпечити розвиток економіки та задоволення суспільних потреб. Проте існують і загальні закономірності: державні інститути діють паралельно з інститутами ринкової самоорганізації шляхом знаходження своєї ніші в розв'язанні загальних проблем. Тому як *основне завдання постає досягнення оптимальної взаємодії ринку і держави, адже ні надмірна активність, ні відсутність активності держави в сфері регулювання – недопустимі.*

Проголошений курс на інноваційну модель розвитку, масштабність необхідних для цього змін в усіх сферах суспільного життя визначають особливу роль держави в реалізації поставлених цілей. Принциповим є забезпечення максимальної адаптивності суспільства та кожного його громадянина до утвердження ідеології інноваційного розвитку. І саме відповідна роль держави визначає всезагальність і активність, тобто підтримку суспільства. Зважаючи, що самостійні детермінанти прогресу суспільства є недостатньо розвиненими, потрібний новий рівень зрілості економічних і соціально-політичних інститутів, що вимагає оновлення функціонального змісту державного управління інноваційними процесами.

Високі вимоги до держави, до її здатності дати адекватну відповідь на вимоги нових обставин зумовлює і той факт, що в умовах глобальної конкуренції динамізм інноваційної сфери перетворився у визначальний чинник, що визначає конкурентоспроможність економіки та місце країни у світі. В підсумку ці обставини перетворюють державне регулювання інноваційного розвитку в ключовий домінант забезпечення стратегічних цілей розвитку країни. Система цілеспрямованих заходів органів державної влади щодо інноваційного розвитку повинна стати вирішальною складовою внутрішньої і зовнішньої політики України.

Необхідність державної підтримки інноваційних процесів зумовлена в першу чергу масштабами фінансових витрат на проведення досліджень і реалізацію їх результатів. Ускладнення наукової методології робить науково-дослідні роботи дедалі дорожчими, від науковців вимагається дедалі вищий рівень кваліфікації, а отже, необхідною є і вища оплата їх праці. Ще більше витрат потребує реалізація нововведень. До них належать і капітальні вкладення, і витрати на навчання персоналу, і організаційні заходи. Великих витрат вимагає експертиза, патентування, сертифікація нової продукції. Не варто рихтувати тим фактом, що інноваційна діяльність не може існувати відокремлено від інших видів діяльності. Це зумовлено тим, що досягнення позитивного економічного ефекту в більшості випадків є можливим тільки тоді, коли масштаб впровадження інновації значний. Крім того, є ряд інновацій, які не можуть бути комерціалізовані – екологічні інновації, інновації, спрямовані на охорону праці, на підвищення обороноздатності та ін.

Держава централізувала функції розробки науково-технічної політики, включаючи прогнозування, планування та стимулювання програм досліджень і розробок, їх зв'язок із забезпеченням збереження навколишнього середовища, підготовки наукових кадрів, оснащення науки матеріально-технічними засобами. Взагалі всі особливості інноваційної діяльності свідчать про те, що їй складно обійтися без державної підтримки. У зв'язку з цим держава стає одним із найважливіших чинників забезпечення зростання сучасної національної економіки.

Тут слід зазначити, що **історично склалися чотири варіанти інноваційної політики** (табл.3.4).

Таблиця 3.4

Варіанти інноваційної політики [87]

Варіант інноваційної політики	Основна характеристика інноваційної політики	Країни, де цей варіант був пріоритетним
Технологічного прориву	Держава визначає пріоритетні напрями розвитку науки і техніки і реалізує їх через державні програми і великі капіталовкладення та інші прямі форми державної участі	США (40–50-ті роки XX ст.)
Ринкової орієнтації	Провідна роль у розподілі ресурсів і визначенні напрямів розвитку науки і техніки належить ринковому механізму обмеження ролі держави	США, Німеччина, Японія (70-ті роки XX ст.). У 80-ті роки XX ст. – більшість розвинених країн
Соціальної орієнтації	Прийняття рішень щодо НТП на широкому соціально-економічному консенсусі із залученням громадськості	США (60–70-ті роки XX ст.) спрямування військових розробок у цивільну промисловість
Зміна економічної структури господарського механізму	Забезпечення значного впливу передових технологій на всі сфери суспільного життя, розв'язання соціально-економічних проблем	Японія (сучасний період), однак паралельно з ринковою політикою

[87] Інноваційний розвиток економіки: модель, система управління, державна політика / за ред. д-ра екон. наук, проф. Л. І. Федулової. – К.: Основа, 2005. – С. 471–472

У найбільш загальному розумінні **державне регулювання** економіки – це регулюючий вплив держави на соціально-економічний розвиток країни. *Загальна суть державного регулювання інноваційного розвитку* полягає у цілеспрямованому впливі органів державного управління на економічні інтереси суб'єктів інноваційної сфери. Формування інноваційної моделі розвитку держави визначає державна інноваційна політика.

Державна інноваційна політика – комплекс принципів та взаємопідтримуючих економічних, правових, організаційних, соціальних методів планування, стимулювання, регулювання та контролю процесів інноваційної діяльності з метою її активного здійснення суб'єктами інноваційної сфери

Тобто інноваційну політику можна розглядати як процес, що об'єднує науку, техніку, підприємництво, економіку і управління та торкається всього соціально-економічного середовища, включаючи виробництво, банки, науково-технічні кадри, рівень науково-технічної грамотності населення тощо.

Узагальнені *основні принципи державної інноваційної політики та функції державних органів в інноваційній сфері* представлені в табл. 3.5.

Таблиця 3.5

Основні принципи державної інноваційної політики[88] та функції державних органів[89] в інноваційній сфері

Принципи	Функції державних органів
Орієнтація на інноваційний шлях розвитку економіки України	Акумулювання коштів на НДДКР та інновації
Визначення державних пріоритетів інноваційного розвитку	Координація інноваційної діяльності
Формування нормативно-правової бази у сфері інноваційної діяльності	Стимулювання інновацій, конкуренції у даній сфері, страхування ризиків; запровадження державних санкцій за випуск застарілої продукції

[88] Про інноваційну діяльність: Закон // Інноваційне законодавство України: Повне зібрання нормативно-правових актів. – Т.1 – К., 2003. – С. 35–55.

[89] Питання створення технопарків та інноваційних структур інших типів: Розпорядження Президента України від 23 січня 1996 року № 17-96-рп // Інноваційне законодавство України: Повне зібрання нормативно-правових актів. – Т.1 – К., 2003. – С. 131

Продовження таблиці 3.5

Створення умов для збереження, розвитку і використання науково-технічного та інноваційного потенціалу	Створення правової бази інноваційних процесів, зокрема захисту авторських прав, охорони інтелектуальної власності
Забезпечення взаємодії науки, освіти, виробництва, фінансово-кредитної сфери у розвитку інноваційної діяльності	Кадрове забезпечення інноваційної діяльності
Ефективне використання ринкових механізмів для сприяння інноваційній діяльності, підтримка підприємництва у науково-виробничій сфері	Формування інноваційної інфраструктури
Підтримка міжнародної науково-технологічної кооперації, трансферу технологій, захисту вітчизняної продукції на внутрішньому ринку і просування її на зовнішній ринок	Інституційне забезпечення інноваційних процесів у сферах державного сектора
Фінансова підтримка інноваційної діяльності	Забезпечення відповідної інноваційної інфраструктури
Сприяння розвитку інноваційної інфраструктури	Регулювання соціальної та екологічної спрямованості інновацій
Інформаційне забезпечення суб'єктів інноваційної діяльності	Підвищення суспільного статусу інноваційної діяльності
Підготовка кадрів у сфері інноваційної діяльності	Регіональне регулювання інноваційних процесів
	Регулювання міжнародних аспектів інноваційних процесів

Головною метою інноваційної політики в Україні є сприяння розвитку науки, техніки, технологій, підвищенню інноваційної активності, що забезпечує конкурентоспроможність національної продукції на світовому ринку, обороноздатність країни, покращує екологічну ситуацію, сприяє розвитку венчурного довгострокового бізнесу. Виходячи з цієї мети, держава визначає пріоритетні напрями розвитку інноваційної діяльності та обирає основні шляхи підтримки підприємств, які працюють над виконанням державних інноваційних програм.

До найбільш пріоритетних напрямів державної підтримки в країні сьогодні відносять[30]:

- *у сфері наукового розвитку* – фундаментальну науку, прикладні дослідження і технології, вищу освіту, підготовку та перепідготовку наукових кадрів, розвиток наукових засад розбудови ринково-орієнтованої ринкової економіки, наукове забезпечення здоров'я людини та екологічної безпеки, систему інформаційного та матеріального забезпечення наукової діяльності;

- *у сфері технологічного розвитку* – дослідження і створення умов для високопродуктивної праці та сучасного побуту людини, розроблення засобів збереження і захисту здоров'я людини, розроблення ресурсо-, енергозберігаючих технологій, сучасних технологій і техніки для окремих галузей і видів економічної діяльності;

- *у сфері виробництва* – формування наукомістких виробничих процесів, сприяння створенню та функціонуванню інноваційних структур, конкурентоспроможних переробних виробництв, технологічне й технічне оновлення базових галузей економіки, реалізація високорентабельних інвестиційно-інноваційних проектів;

- *у сфері фінансово-банківської діяльності* – стимулювання створення спеціалізованих інноваційних банків фондів довгострокового кредитування функціонуючих банків шляхом встановлення відповідних пільг, диференціація ставок податку на прибуток, створення системи пільгового рефінансування банків, які надають кредити для реалізації інноваційних проектів, запровадження створення інноваційних асоціацій, державної системи страхування ризиків інноваційної діяльності.

Механізм реалізації державної інноваційної політики складається з таких трьох блоків:

1) організаційного, який включає об'єкти і суб'єкти інноваційної діяльності, центральні органи і структури управління інноваційною діяльністю, інноваційну інфраструктуру;

---

[30] Майорова Т.В. Інвестиційна діяльність: підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / Т.В.Майорова. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – С. 230–231.

2) економічного, до якого входять економічне стимулювання, фінансова підтримка інноваційної діяльності та джерела її фінансування, державні інноваційні фінансово-кредитні установи та інноваційні фонди, податкове і митне регулювання;

3) правового, що об'єднує нормативно-законодавчу базу у сфері інноваційної діяльності, державну реєстрацію та експертизу інноваційних проектів[91].

Тобто державна інноваційна політика як засіб реалізації інноваційної моделі розвитку передбачає скоординовану діяльність органів державної влади щодо системного впровадження комплексу заходів, спрямованих на реалізацію та стимулювання інноваційного процесу в національній економіці. У такий спосіб, використовуючи важелі і засоби державного регулювання, державні органи формують інноваційну систему країни, визначають конкретні цілі, завдання, напрями інноваційних процесів та інноваційної діяльності, забезпечують можливості та умови для розвитку інноваційної сфери на рівні підприємства, галузі та регіону, країни в цілому.

До конкретних **засобів державного регулювання у сфері інноваційної діяльності** відносять такі.

1. Законодавчі акти

Прийняття законів і правил, що регулюють економічну діяльність, а також контроль за їх виконанням. Створюючи законодавчу базу, держава встановлює юридичні принципи функціонування економіки, виконувати які зобов'язані всі суб'єкти економічної діяльності.

Правовою основою інноваційної діяльності в Україні є Конституція, Господарський кодекс України, Податковий кодекс України, Бюджетний кодекс України та ряд Законів України й нормативних документів, зокрема:

---

[91] Інноваційний розвиток економіки: модель, система управління, державна політика / за ред. д-ра екон. наук, проф. Л. І. Федулової. – К.: Основа, 2005. – С. 473.

1. Закони України: «Про інвестиційну діяльність» (1991, у редакції від 09.11.2013 р.), «Про інноваційну діяльність» (2002, у редакції від 05.12.2012 р.), «Про наукову і науково-технічну експертизу» (1995, у редакції від 05.12.2012 р.), «Про наукову і науково-технічну діяльність» (1991, у редакції від 06.09.2014 р.), «Про спеціальний режим інвестиційної та інноваційної діяльності технологічних парків» (1999, у редакції від 05.12.2012 р.), «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» (2011, у редакції 05.12.2012 р.), «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» (2006, у редакції 05.12.2012 р.).

2. Постанова Верховної Ради України «Про Концепцію науково-технологічного та інноваційного розвитку України» (від 13.07.1999р.).

3. Програма діяльності Кабінету Міністрів України, інші законодавчі акти, що регулюють відносини у цій сфері.

Крім того, правове поле інноваційної діяльності формують законодавчі акти, які прямо її не стосуються, але здатні створювати як стимули, так і перешкоди для її розвитку.

2. Обсяги і джерела інвестицій

Держава у своєму розпорядженні має дієві важелі регулювання інвестиційних потоків, у процесі використання яких відбувається перемішення фінансових потоків від централізованих до децентралізованих джерел. Серед засобів перерозподілу фінансових ресурсів важливе місце належить державним асигнуванням і дотаціям.

3. Податкові та митні режими і важелі

Одним із головних засобів впливу на інноваційні процеси є податки та податкові пільги. За допомогою податкових пільг держава може стимулювати виробництво найбільш необхідних видів продукції, впровадження досягнень науково-технічного прогресу, підтримувати режим енергозбереження. На відміну від прямого субсидування, податкові пільги надають право скористатись субсидіями у непрямій формі всім виробникам без заздалегідь визначених обсягів фінансування. Така форма економічного

впливу дає змогу уникнути безпосереднього державного втручання у справи субсидованих компаній.

Для виконання пріоритетних інноваційних проектів, що передбачає виробництво інноваційного продукту при ввезенні в Україну необхідних для цього сировини, устаткування, обладнання, комплектуючих, створюється особливий митний режим щодо звільнення від сплати ввізного мита та податку на додану вартість.

4. Фінансово-кредитні важелі

Будь-яке підприємство має бути поставлене в умови, за яких воно використовуватиме власні кошти, далі банківський кредит, і, нарешті, асигнування з державного бюджету. Банківський відсоток, як один із головних інструментів фінансово-кредитної політики, відіграє подвійну роль: стимулюючу й попереджальну, що пов'язано з процесом авансування позичених коштів і розподілу вартості, створеної за їх допомогою.

Грошово-кредитний механізм має забезпечити узгодженість між матеріально-речовим і вартісним складом позикового фонду в процесі розширеного відтворення, між позиковим фондом та суспільними потребами у кредиті на базі певної норми ефективності витрат, що кредитуються.

5. Ліцензування і квотування

До стаціонарних засобів державного регулювання можна віднести ліцензування, квотування, стандартизацію та експертизу інноваційно-інвестиційних проектів як прямих засобів впливу держави.

6. Підтримка інфраструктурних утворень

Велике значення для ефективності інноваційної діяльності має розгалужена ринкова інфраструктура, яка передбачає широку мережу банківських установ, кредитних інституцій, фондових бірж, інвестиційних фондів та інвестиційних компаній. Не менш важливого значення набуває розвиток страхових компаній, які повинні надавати широкий комплекс страхових послуг. Підвищу-

...треба в послугах консалтингових фірм, які виконують ...ційні та проектні роботи.

Розробка і реалізація державних і цільових комплексних програм

Держава визначає пріоритетні напрямки розвитку інноваційної діяльності на різних рівнях, формує державні, галузеві, регіональні та місцеві програми та обирає основні шляхи підтримки підприємств, які працюють над виконанням державних інноваційних програм. Пріоритетні напрямки – це ті, які мають першочергове завдання для досягнення перспективних і поточних цілей соціально-економічного розвитку, які формуються під впливом соціально-економічних, політичних, екологічних та інших чинників. Більш детально заходи державної підтримки будуть розглянуті в інших розділах.

Реалізація всіх етапів інноваційного процесу (від фундаментальних розробок до практичного впровадження нової технології) в багатьох галузях науки і техніки пов'язана з високими затратами, а тому є ефективною за наявності державної підтримки.

У загальному підході **форми державного регулювання інноваційного розвитку поділяють на прямі та непрямі (опосередковані).**

Серед *прямих (адміністративних) форм* виділяють прийняття законів та інших нормативних актів, що регулюють інноваційну діяльність, надання фінансової підтримки (бюджетні асигнування, дотації, субвенції, субсидії, позики), встановлення державних норм і стандартів, проведення державної експертизи, забезпечення захисту інновацій тощо. В умовах ринку вони базуються на законодавчій основі, що обмежує або сприяє розвитку певних видів діяльності.

Серед *непрямих (економічних) форм* – бюджетно-податкова, грошово-кредитна, амортизаційна, фондова політика, цінове регулювання, політика заохочення іноземних інвесторів, міжнародного технологічного обміну тощо. Їх завданням є формування не індивідуальних, а суспільних умов інноваційного розвитку.

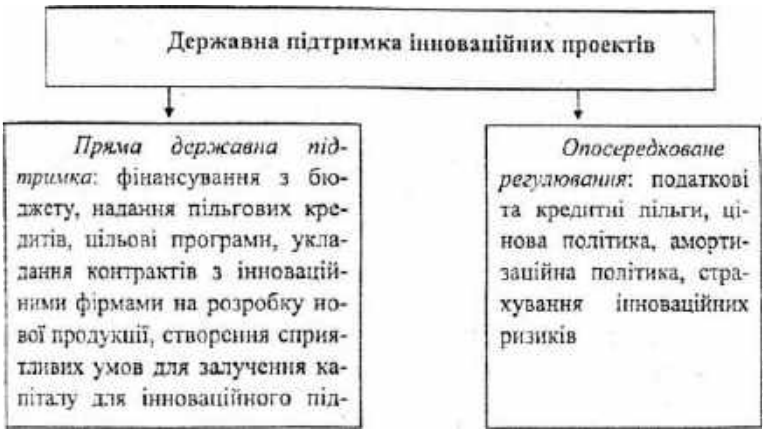

Рис. 3.1. Форми державної підтримки інноваційного розвитку

Джерело: складено авторами.

Регулюванням рівня заощаджень населення, які виступають джерелом кредитних ресурсів на ринках капіталів, а також шляхом управління рівнем позичкового проценту, тобто регулюючи ціну фінансових ресурсів інновацій та їх структуру (частку кредитних коштів у загальному обсязі фінансування), держава активізує інноваційну діяльність.

Підводячи підсумок, зазначимо, що підвищення ролі держави у сфері інноваційної діяльності є об'єктивним процесом. Для того, щоб сформувалися умови, за яких інноваційна діяльність буде неперервною та ефективною, потрібні:

- по-перше, додаткові стимули, які не завжди може надати ринок;
- по-друге, стрімке зростання витрат, необхідних для її здійснення;
- по-третє, необхідність довгострокового прогнозування результатів інноваційної діяльності.

Таким чином, державна політика є однією із передумов успішного впровадження інноваційної моделі економічного розвитку, а держава постає як домінанта розробки і впровадження інновацій в усі сфери суспільного життя.

3.4. Організаційні форми інноваційної діяльності

За останні 20 років розвинені країни накопичили значний досвід організації інноваційної діяльності. Виникли різноманітні форми впровадження наукових розробок у виробництво: промислово-фінансові групи, науково-промислові комплекси, технопарки, технополіси, інноваційні центри тощо. Залежно від структури послуг інноваційні центри можна поділити на такі групи:[92]

1. Центри передачі технологій

➢ *Створення* відбувається урядом та регіональними органами влади за участі приватного капіталу в рамках національних програм промислового і технологічного розвитку.

➢ *Мета* – тісніша інтеграція наукових організацій (у першу чергу державних) з промисловістю (організація бізнес-конференцій, публікації інформаційних збірників про науково-технічні можливості, пошук партнерів для взаємодії, пошук дослідницьких проектів).

➢ *Фінансування* – початкові кошти на створення і діяльність подібних центрів повинні виділятися з державного і місцевих бюджетів, подальший їх розвиток забезпечується підтримкою приватного капіталу.

2. Бізнес-центри

➢ *Створення* відбувається урядом, регіональними урядовими організаціями, приватними особами.

➢ *Мета* – спеціалізуються на підтримці малого бізнесу на початкових етапах його становлення. Основні функції полягають в інформаційній підтримці підприємців-початківців, пошукові замовників на їх проекти, залученні зовнішніх експертів тощо. Як правило, вартість подібних послуг набагато нижча, ніж на вільному ринку, оскільки діяльність самих бізнес-центрів частково фінансується за рахунок бюджетних коштів і коштів засновників.

➢ *Фінансування*. Державний та місцеві бюджети, приватний капітал.

---

[92] Забарная Э. Современные организационные формы инновационной деятельности / Э. Забарная // Економіст. – 2004. – № 6. – С. 63–65.

3. Бізнес-інкубатор

➢ ***Створення***. Складний багатофункціональний комплекс, що забезпечує сприятливі умови для ефективної діяльності новоутворених малих інноваційних фірм, які реалізують цікаві наукові ідеї. Створюються місцевими органами влади або великими компаніями.

➢ ***Мета***. Вирощування нових видів бізнесу. Займаються реалізацією прибуткових проектів, як правило, на засадах самофінансування, зацікавлені у тому, щоб малі інноваційні структури якомога швидше ставали рентабельними: інкубатору гарантується значна частка в їхніх майбутніх прибутках.

➢ ***Фінансування***. Державний та місцеві бюджети, приватний капітал, венчурний капітал. Бізнес-інкубатори, які є юридично і господарсько-самостійними, прибутковими організаціями, насамперед займаються розвитком незалежних суб'єктів господарювання. У зв'язку з цим основним показником діяльності бізнес-інкубаторів поряд з традиційними (прибуток, рентабельність тощо) є такі, що відображають їх специфіку, зокрема:

– кількість фірм, що функціонують на площах бізнес-інкубатора;

– розміри фірм, їх вік та походження;

– спеціалізація фірм, рівень їх наукомісткості;

– темпи зростання показників економічної діяльності фірм-клієнтів;

– питома вага фірм, що змінять профіль своєї діяльності після виходу з інкубатора;

– питома вага малих (середніх) підприємств, які припинили свою діяльність на різних етапах існування за рахунок хибності ідей та передумов, закладених при їх існуванні, так і комерційної неспроможності.

Важливою складовою економічного механізму функціонування інкубатори, поряд із джерелами фінансування, зв'язками зі спонсорами, стосунками з клієнтами, є процедура «виведення» малих підприємств з інкубаторів. Як свідчить зарубіжний досвід, за нормальних умов клієнти перебувають в інкубаторі від 2 місяців до 2–3 років (у середньому – 1 рік). Термін перебування

фірми в інкубаторі зумовлюється, з одного боку, тривалістю циклу освоєння високотехнологічними малими підприємствами нової технології чи продукції, а з іншого – запровадження керівництвом інкубаторів системою стимулів, які підштовхують нові фірми до прискорення налагодження власної справи, зокрема за рахунок пільгової орендної плати чи встановлення низького рівня оплати праці керівництву фірми-клієнта.

4. Технопарки

➢ *Створення*. Найбільш масштабні інноваційні центри, в яких, крім перерахованих вище послуг, забезпечуються умови, максимально сприятливі для науково-технічних інноваційних проектів, що виконуються спільними зусиллями наукових центрів і промисловості. Технопарки в своїй більшості створюються великими науковими центрами (частіше за все університетами) на спеціально відведеній території, яка насичена першокласною інженерною, науково-виробничою та соціальною інфраструктурою.

➢ *Мета* технопарків – залучити на свою територію представників великого бізнесу, що працюють у сферах високих технологій, для здійснення силами спеціалістів наукового центру за рахунок коштів залучених компаній розробок інноваційних продуктів, в основі яких лежать результати наукових досліджень, що проводяться в центрі-засновнику.

➢ *Фінансування* –державні кошти, приватний капітал, венчурний капітал.

Розробку інноваційних продуктів у технопарках, як правило, ведуть малі, спеціально створені для цього фірми, засновниками яких можуть виступати вчені центру, корпорації-інвестори тощо. Важливо зазначити, що засновники технопарків, самі парки та компанії, що працюють на їх території, – це незалежні юридичні особи, що виконують власні задачі: університети організовують наукові дослідження, компанії розробляють нові продукти з метою їх комерціалізації, парки сприяють обом цим процесам за рахунок створення відповідних умов. Вказана спеціалізація є необхідною умовою ефективності подібних конгломератів, оскільки кожен окремий вид діяльності організовується і управляється по-різному.

Механізм функціонування технопарків є ефективним для країн, які мають високий рівень фундаментальних досліджень, що не мають комерційної орієнтації. Серед факторів, що сприяють формуванню технопарків, можна виділити такі:

– наявність у регіоні науково-дослідних установ високого класу;

– наявність кваліфікованих спеціалістів;

– наявність ризикового капіталу.

Місцева влада надає технопаркам допомогу у вигляді безповоротного фінансування, пільгового надання земельних ділянок, податкових пільг (щодо місцевих податків). Зацікавлені в створенні технопарків і промислові підприємства, які використовують їх для вирішення технологічних проблем і підтримки конкурентоспроможності. Вкладом підприємства є фінансова і матеріальна підтримка.

Таким чином, технопарк – це єдиний організм, в якому підтримується безперервний взаємозв'язок між дослідженнями, дослідним виробництвом, впровадженням прикладних розробок і ринком.[93]

Варто зазначити, що більшість держав розглядають створення наукового парку як важливий стратегічний засіб для розвитку сучасної конкурентоспроможної промисловості, стимулювання підйому економіки і розвитку суспільства. За статистичними даними, у світі налічується більше 400 різноманітних технопарків, які розташовані переважно в Америці, Європі та Азії. За кількістю перше місце займає США (більше 100), друге – Німеччина (більше 60), далі Великобританія (40), Франція (30), Японія (20), Південна Корея (10)[94].

5. Технополіси

Японська модель «наукових парків», на відміну від американської, передбачає будівництво абсолютно нових міст – так званих технополісів, що зосереджують наукові дослідження в пе-

[93] Забарная Э. Современные организационные формы инновационной деятельности. / Э. Забарная // Економіст. – 2004. – № 6. – С. 63–65

[94] Там само.

ресових та поверних галузях, а також наукомістке промислове виробництво. Створення технополісу передбачає новий підхід до регіональної економічної політики. Технополіс – місто з дослідними центрами, висококваліфікованими кадрами, сучасним виробництвом. Серед особливостей технополісу можна виділити те, що він: формується в умовах помірних темпів зростання економіки; передбачає розвиток електроніки, біотехнологій, нових матеріалів, підтримується переважно органами місцевої влади; передбачає підтримку малих і середніх підприємств з високим науковим і виробничим рівнем.

Серед основних умов формування технополісу можна виділити:

– присутність у регіоні престижного університету або ряду науково-дослідних інститутів;

– наявність технопарку;

– залучення венчурного капіталу;

– сприятливі економічні умови.

6. Фінансово-промислові групи (ФПГ)

Серед передових організаційних форм інноваційної діяльності в Україні вони отримали найбільше розповсюдження.

➢ ***Створення.*** Об'єднання банківського і промислового капіталу.

➢ ***Мета*** фінансово-промислових груп – підвищення конкурентоспроможності вітчизняних товарів через прискорення впровадження заходів НТП. Фінансово-промислові групи об'єднують виробничі підприємства, організації, банки та інші об'єкти підприємницької діяльності.

➢ ***Фінансування.*** Банківський капітал.

Ефективне функціонування технопарків, бізнес-інкубаторів, інших інноваційних структур потребує створення розвиненої ринкової інноваційної інфраструктури. Це, зокрема, інноваційні (венчурні) фонди, інноваційні біржі, бізнес-центри, інформаційно-комп'ютерні центри колективного користування, бюро патентного й юридичного захисту інтелектуальної власності, незалежної експертної оцінки інноваційних проектів, інформаційно-маркетингові, рекламні, лізингові, аудиторські, консалтингові

фірми, центри підготовки та підвищення кваліфікації підприємців-новаторів.

Чільне місце серед інноваційних структур мають посісти малі інноваційні підприємства. Специфікою малих форм є те, що вони орієнтовані на вирішення як наукових проблем, так і конкретних завдань із чітко визначеним кінцевим результатом. Тому вони покликані виконувати важливу роль у розв'язанні ключової проблеми реалізації інноваційної моделі розвитку, а саме у подоланні розриву між стадіями наукових досліджень та впровадженням новацій.

Розрізняють три основні види інноваційно спрямованого малого підприємництва. До них належать традиційні малі фірми, науково-дослідні малі фірми, інноваційно орієнтовані малі фірми, відрізняються за регулярністю і метою ведення інноваційної діяльності і потребують різних підходів до стимулювання свого розвитку.

Традиційні малі фірми – працюють у сферах старої економіки, але під тиском конкуренції змушені періодично оновлювати процеси і принципи організації своєї діяльності. Тобто новаторська діяльність не належить до їх ключової стратегії, а тому їх інноваційна діяльність не потребує значних капіталовкладень.

Науково-дослідні малі фірми – професійно займаються діяльністю у сфері досліджень і розробок на замовлення ринкових агентів або державних структур. Значна частина цих фірм працює на замовлення великого бізнесу і є головним постачальником новаторських ідей для оновлення великого виробництва. Необхідні фінансові ресурси вкладуються замовниками або надаються з коштів програм державного замовлення або підтримки.

Інноваційно орієнтовані малі фірми – зосереджують свою діяльність, як правило, на власних новаторських ідеях. Їх роль надзвичайно важлива, оскільки вона полягає у винайденні радикальної інноваційної ідеї і здійсненні повного циклу її практичної реалізації. Діяльність цих фірм є високоризиковою, а тому потребує відносно великих інвестицій.

Існують й інші науково-виробничі структури, які повноцінно працюють на ринок інновацій і здатні швидко реагувати на

3) організаційна згуртованість, корпоративний патріотизм, спеціальні технології висунення здібних менеджерів, мотивація і стимулювання персоналу;

4) підприємницька, інноваційна атмосфера;

5) порядність і відповідальність у веденні бізнесу;

6) висока кваліфікація вищих менеджерів.

Звідси **важливе розуміння існування відмінностей традиційного та інноваційного менеджменту**. У *традиційному менеджменті* підприємець у своїй діяльності орієнтується на стабільність попиту і пропозиції, а в *інноваційному менеджменті* – на динамізм співвідношення попиту і пропозиції, на його зміну[96]. Ця відмінність відповідно відображається на змісті основних управлінських функцій, а саме: плануванні, організації і координації діяльності, підборі, розстановці та стимулюванні кадрів, моніторингу і контролю результатів діяльності.

Для інноваційних суб'єктів основним джерелом доходу в оперативній і довгостроковій перспективі є лідерство, а тому стратегія їх розвитку будується на підприємницькій активності, а їх цінності перебувають у межах постійного бажання до змін.

При плануванні діяльності в інноваційних компаніях розробляється декілька варіантів альтернативних планів, які до кінцевого прийняття проходять тривалий етап аналізу та оцінки альтернатив.

Організаційні структури в інноваційних компаніях є менш формалізованими, а більш гнучкими. Їх особливістю є наявність тимчасових підрозділів, що створюються з працівників стабільних підрозділів на час виконання того чи іншого інноваційного проекту. Відповідно при відборі кадрів, крім суто кваліфікаційних ознак, велике значення надається таким якостям, як ініціативність, відповідальність, стремління до творчості, а також їх закріплення в компанії за рахунок різних мотивацій і стимулювання.

В інноваційних компаніях до традиційного переліку показників, які контролюються, додається велика кількість нових, пов'язаних із

---

[96] Б.В.Гринев. Инноватика / Б. В.Гринев, В. А. Гусев. – Харьков: «ИСМА», 2010. – С. 176–184.

інноваційними особливостями їх діяльності, внаслідок чого зростає статус контрольних та інформаційно-аналітичних підрозділів.

Відмінності також існують і в стратегіях діяльності традиційних та інноваційних систем.

За своєю сутністю **стратегія є набором правил для прийняття рішень, якими організація керується у своїй діяльності.** При цьому принципово важливими є такі *характеристики стратегії*:

– стратегія повинна бути пов'язана з уявленням про майбутнє в достатньо віддаленій перспективі;

– стратегія передбачає поетапне розгортання діяльності, наявність проміжних цілей по кожному етапу і пов'язує всі ці етапи і цілі єдиними основами для прийняття рішень;

– стратегія повинна враховувати не тільні наявні й доступні відомим чином ресурси, але й передбачати потенційні можливості їх отримання.

Існують два типи ринкових стратегій сучасних компаній: активні (технологічні) і пасивні (маркетингові). Обидва типи стратегій можуть бути віднесені до інноваційних, проте з різним змістом такої інноваційності.

Технологічні стратегії – являють собою реагування на зміни в ринковій сфері, що відбуваються, або можливі внаслідок здійснення постійних технологічних інновацій. Вони характерні для компаній, що працюють на самих динамічних ринках наукомісткої продукції.

Суть *маркетингових стратегій* – полягає у пошуку і реалізації можливостей розширення (чи утримання) своєї частки на ринку, зокрема, за рахунок зниження затрат виробництва, виводу старої продукції на нові ринки, а також інших маркетингових інновацій. Серед них, наприклад, *стратегія диференціації товару* з виділенням у ньому все нових і нових конкурентних переваг. Це і *стратегія репозиціонування*, що пов'язана з пошуком нового застосування для старої або злегка модифікованої продукції.

Маркетингові стратегії характерні для компаній, що працюють у більш традиційних і консервативних галузях виробництва.

Зазначається, що переважна частина інновацій, що здійснюються на ринках, належать саме до маркетингового типу[97].

Технологічний тип ринкових стратегій також поділяють на два окремі типи: лідерства та імітації.

Стратегія лідерства передбачає створення піонерських для ринку товарів. Якщо технологія, що використовується при виробництві нового товару, є абсолютно новою для ринку, то це означає використання стратегії технологічного лідерства. Такі інновації і тимчасова монополізація ринку є високоприбутковими і надають новатору конкурентні переваги. Разом з тим існують значні проблеми реалізації стратегії лідерства, пов'язані з невизначеністю, що проявляється у таких сферах. Насамперед, *технологічна невизначеність*, яка пов'язана з відсутністю гарантій реалізації технологічної ідеї в кінцевий продукт. *Ринкова нев*изначеність, пов'язана зі складністю прогнозування реакції споживача на абсолютно нову продукцію. І, нарешті, *ділова невизначеність,* пов'язана із можливими реакціями конкурентів, а також можливими змінами макроекономічних факторів.

Характеристика окремих типів *імітаційних стратегій* представлена в табл. 3.6.

Таким чином, здатність систем будь-якого масштабу до розвитку і темпи цього розвитку визначаються наявністю ряду умов і механізмів, що створюють і підтримують інноваційні процеси та у підсумку забезпечують формування системи інноваційного розвитку економіки і суспільства в цілому. У цьому контексті підвищення ролі інноваційних менеджерів у забезпеченні зростання інтелектуального капіталу, результативності інноваційного процесу в усіх сферах виробництва і реалізації інновацій, ефективності інноваційної діяльності постає необхідною складовою формування системи інноваційного розвитку, підсистеми якої мають різні засоби втілення, але спільну цільову функцію – створення нововведень та їх практичне використання.

---

[97] Б.В.Гринев / Инноватика Б.В.Гринев, В.А.Гусев – Харьков: «ИСМА», 2010. – 352 [184–190].

Таблиця 3.6

Характеристика окремих імітаційних стратегій

Імітаційні стратегії	
Назва	***Характеристика***
Слідування за лідером	Виробництво і реалізація нової продукції відбувається після її виведення на ринок лідером, при цьому відбувається її коригування з урахуванням прорахунків лідера
Копіювання	Отримання у лідера чи його послідовника ліцензії на право виробництва точної копії нового товару та активне використання цінового фактора для підвищення рентабельності власного виробництва
Залежності	Вимушеність під зовнішнім тиском імітувати інновації інших через появу нових стандартів, перебудову ринку на продукцію нового рівня, низький рівень наукомісткості, перебування на державному субсидіюванні тощо
Удосконалення	Орієнтація на періодичне удосконалення товару з метою зниження його собівартості

Джерело: складено авторами.

Питань до самоконтролю знань

1. Охарактеризуйте складові системи інноваційного розвитку. Обгрунтуйте основну характеристику системи інноваційного розвитку.
2. Що таке знання?
3. У чому полягає різниця між знаннями та інноваціями?
4. Охарактеризуйте підходи до структурування знань.
5. У чому полягає відмінність знань від традиційних факторів виробництва?
6. Які закони формування і розвитку мають знання?
7. У чому полягає сутність життєвого циклу знань?
8. Охарактеризуйте основні теорії макроекономічного регулювання.
9. У чому полягає необхідність державної підтримки інноваційних процесів?
10. Охарактеризуйте основні варіанти інноваційної політики.
11. У чому полягає сутність державного регулювання економіки?

Тестові завдання

1. Концепція, яка передбачає посилення незалежності установ, секторів і механізмів таким чином, щоб підвищити їх гнучкість в адаптації до змін середовища це концепція:

а) централізованого управління та організації системи освіти;

б) концепція професійної підготовки;

в) децентралізації;

г) консолідації.

2. Знання, здобуті завдяки процесу «тезис – аналіз – синтез», формують знання вищого ступеня ієрархії – це:

а) закон здобуття знань;

б) закон узагальнення знань;

в) закон когнітивності;

г) закон синергії.

3. Закон здобуття знань вперше відкрив:

а) Маршалл;

б) Гегель;

в) Нурєєв;

г) Кейнс.

4. До основних теорій макроекономічного регулювання XV–XVII століття відносять:

а) класичну теорію (фізіократи, англійська (промислова) школа;

б) меркантилізм;

в) неокейнсіанський напрям;

г) інституціоналізм.

5. Неокейнсіанський напрям відносять до:

а) другої половини 60-х років XX століття;

б) 80–90 років XX століття;

в) 70–90 років XX століття;

г) початку XXI ст.

6. Неоліберальний напрям («економіка пропозиції») відносять до:

а) другої половини 60-х років XX століття;

б) 80–90 років XX століття;

в) 70–90 років XX століття;

г) 50 років XX століття.

7. Представниками неокласичного напряму (теорія раціональних очікувань, неокласичний синтез) є:

а) Р. Клауер, Р. Берроу, Г. Гросманн, П. Девідсон;

б) А. Маршалл, Дж. С. Мілль, А. Пігу, Ф. Хайек, Р. Лукас, Дж. Тобін, Т. Серджент, Д. Мунт;

в) М. Фрідмен, Ф. Кейген, К. Бруннер;

г) А. Вагнер, Д. Норт, О. Вільямсон.

8. До характеристик інноваційної політики «технологічного прориву» належать:

а) прийняття рішень щодо НТП на широкому соціально-економічному консенсусі із залученням громадськості;

б) забезпечення значного впливу передових технологій на всі сфери суспільного життя, розв'язання соціально-економічних проблем;

в) держава визначає пріоритетні напрями розвитку науки і техніки та реалізує їх через державні програми, великі капіталовкладення та інші прямі форми державної участі;

г) дефіцитне фінансування бюджету з метою придбання технологій за кордоном.

Розділ 4
Роль фінансів у забезпеченні інноваційного розвитку

4.1. Теоретичні основи фінансового забезпечення інноваційного розвитку.

4.2. Сутність і принципи побудови механізму фінансового забезпечення інноваційного розвитку.

4.3. Фінансові ресурси і фінансовий потенціал як економічна основа фінансового забезпечення інноваційного розвитку.

4.4. Система, форми та методи фінансового забезпечення інноваційного розвитку.

Питання до самоконтролю знань.

Тестові завдання.

> Бережіть пенси, а фунти самі себе збережуть. Це прислів'я настільки ж справедливе для формування особистості, як і для накопичення капіталу.
>
> *Джордж Бернард Шоу*

4.1. Теоретичні основи фінансового забезпечення інноваційного розвитку

Активізація процесу розбудови моделі інноваційного розвитку пов'язана, передусім, з пошуком джерел і форм фінансування, які повинні забезпечити баланс між інноваційними витратами та фінансовими можливостями. Прийняття управлінських рішень щодо фінансового забезпечення інноваційного розвитку повинно здійснюватися з позиції інноваційної стратегії, яка, в свою чергу, базуватиметься на аналізі існуючих фінансових проблем.

Ключову **теоретико-методологічну засаду** формування фінансових відносин в інноваційній сфері **становить поєднання базових фінансових понять та категорій** (фінанси, фінансова система, фінансування, фінансове забезпечення тощо) **з вихідними поняттями та властивостями інновацій, інноваційної діяльності, системи інноваційного розвитку**. Лише на цій основі

можна забезпечити розробку теоретичних засад та здійснити перехід до ефективних практичних положень.

Тепер звернемося до вихідних понять та категорій, що здатні суттєво вплинути на розуміння теоретичних основ фінансового забезпечення інноваційної діяльності.

Економічна теорія **сутність фінансів як економічної категорії** *розглядає як сукупність економічних відносин, пов'язаних із обміном, розподілом і перерозподілом у грошовій формі вартості валового внутрішнього продукту (ВВП).*

З точки зору побудови **механізму фінансового забезпечення інноваційної діяльності** важливо розглядати **фінанси** *як сукупність економічних відносин, що знаходять своє конкретне відображення у фінансових ресурсах – матеріальній основі фінансів.* У процесі інноваційної діяльності фінансові ресурси капіталізуються в основних засобах виробництва, новій продукції, що створюється на основі їх використання, в нових послугах та витратах на нові методи організації й управління виробництвом.

Для організації фінансового забезпечення інноваційного розвитку особливо важливим з точки зору його джерел є поняття **фінансової системи.** За комплексним визначенням О. Василика, *це – сукупність окремих її ланок, що мають особливості в створенні та використанні фондів фінансових ресурсів, які зосереджені в розпорядженні держави, нефінансового сектора економіки, певних фінансових інститутів, домогосподарств для фінансового забезпечення економічних і соціальних потреб суспільства в цілому, окремих його верств населення, господарських структур, окремих громадян*[98]. Пізнання цієї категорії формує теоретичні засади щодо багатоканальності фінансового забезпечення інноваційної діяльності.

Для дослідження фінансової складової інноваційного розвитку важливо також визначитися з поняттям **«фінансування»**, що належить до ряду найбільш загальних понять фінансової науки. Та, не зважаючи на це, існує гама визначень, що полярно відріз-

---

[98] Василик О. Д. Теорія фінансів: підручник / О. Д. Василик. – К.: НІОС, 2000. – С. 22.

няються між собою. Так, група авторів – В. Гончаров, І. Бузько, В. Євстигнєєв – вважають «фінансування» специфічною економічною формою управління суспільним виробництвом[99]. За М. Романовським, – це форма перерозподілу, за В. Чантладзе – фінансова категорія, за Г. Лахтіним, – спосіб управління, який полягає в тому, що «управляемой организации передаются денежные средства на приобретение необходимых ей ресурсов и права на использование этих средств».

Забезпечити різносторонню характеристику фінансування з'являється можливість за умови розгляду фінансування одночасно і як фінансової категорії (абстрактного відображення об'єктивно існуючих фінансових відносин), і його різних проявів, сторін і рис.

На сучасному постіндустріальному етапі розвитку *фінансування інноваційна складова відіграє таку ж динамічну роль фактора розвитку, яку на індустріальному етапі відігравали природні ресурси, капітал і робоча сила*[100]. Це пов'язано з можливістю дифузії інновацій, внаслідок чого вони вже не потребують такої кількості джерел фінансових ресурсів, а через свої мультиплікативні властивості і відносно незначні витрати здатні забезпечити суттєво більший приріст ВВП для держави чи прибутку для фірми, а також підйому в суміжних галузях економіки. Тобто інноваційний розвиток стає джерелом нарощування фінансових ресурсів, а це, в свою чергу, формує нову основу такого розвитку.

Основними **принципами фінансування** інноваційного розвитку повинні бути:

1) цільове використання фінансових ресурсів;

2) системний підхід;

3) пріоритетність;

4) оптимізація структури джерел фінансування;

5) результативність фінансового забезпечення.

---

[99] Фальцман В. К. Динамика национального богатства СССР / В. К. Фальцман // Экономика и математические методы. – 1991. – Т. 27. – Вып. 2. – С. 8.

[100] Третяк І. О. Фінансовий аспект економічного розвитку України // Науковий вісник Волинського державного університету ім. Лесі Українки. Економічні науки. – 2001. – № 4. – С. 355.

До стадій організації процесу фінансування інноваційної програми слід віднести:

1. Попереднє вивчення життєздатності інноваційної програми (визначення її доцільності по затратах і плановому прибутку).

2. Розробку плану реалізації програми (оцінка ризиків, визначення обсягів необхідного ресурсного забезпечення).

3. Організацію фінансування, а саме:

- оцінку можливих форм фінансування;
- вибір конкретної форми фінансування;
- визначення організації-донора;
- визначення структури джерел фінансування;
- контроль виконання умов фінансування.

Кожен етап інноваційної діяльності опосередковує інноваційний капітал, що набуває різних форм.

Класифікація інноваційного капіталу

- *за формою вкладення і здійснення контролю за інноваційною діяльністю*: прямі інвестиції (безпосереднє вкладення фінансових, інтелектуальних та інших коштів у виробництво новацій чи придбання реальних активів); портфельні (придбання цінних паперів); або надання коштів у вигляді кредитів;
- *за видами інвестування*: фінансові інвестиції або вкладення грошових коштів чи їх еквівалентів (цільові вклади, оборотні кошти, цінні папери, паї, позики); інтелектуальні інвестиції, майнові права;
- *за формами власності*: державні, муніципальні, приватні, змішані;
- *за умовами асигнувань*: пільгові, не пільгові;
- *за альтернативними способами фінансового забезпечення*: венчурні, лізингові, факторингові, спільнопайові.

У загальному розумінні фінансування передбачає надання капіталів і залучення інвестицій (капіталовкладень) для втілення (реалізації) певного проекту.[101] Тому **фінансування інноваційної діяль-**

---

[101] Алексєєнко Л. М.. Економічний словник: банківська справа, фондовий ринок (українсько-англійський тлумачний словник) / Л. М. Алексєєнко, В. М. Олексієнко, А. І. Юркевич. – К.: Видавничий будинок «Максимум». Тернопіль: «Економічна думка», 2000. – С. 213.

ності тісно пов'язане з таким поняттям, як інвестування. Проте у випадку фінансування інноваційної діяльності вони не є тотожними.

Слід зазначити, що не зважаючи на тривале використання понять «інвестування», і «фінансування», єдності щодо їх економічного змісту серед фахівців до цих пір не існує. Так, на думку деяких авторів, інвестиція – це будь-який інструмент, в який можна вкласти кошти, розраховуючи зберегти або примножити їхню вартість і забезпечити позитивну величину доходу.[102] Тут не враховується можливість, а іноді і необхідність одержання соціального ефекту. Тому неточним є обмеження фінансування лише економічними проектами, йому підлягають і соціальні проекти.

У науковій літературі інколи зустрічається ототожнення понять «джерела фінансування» та «джерела інвестування», що також не можна визнати коректним. Адже при інвестуванні можуть вкладатись не лише фінансові ресурси, але й виражені в грошовому еквіваленті інші інвестиції, зокрема основні й оборотні кошти, майнові права, нематеріальні активи, кредити, права землекористування тощо.

Порівнюючи інвестиції та фінансування на предмет мети, яку вони ставлять перед собою, слід зазначити, що інвестиції практично завжди мають на меті отримання прибутку та примноження капіталу, а фінансування, як правило, пов'язане із отриманням соціального ефекту. Прикладом може бути бюджетне фінансування, що передбачає надання коштів у безповоротному порядку на здійснення різноманітних соціальних програм, фундаментальних досліджень тощо. Спільні і відмінні риси фінансування та інвестування представлені в табл. 4.1.

---

[102] Лабенко О. М. Інвестування та фінансування: співвідношення економічних понять / О. М. Лабенко // Економіка, фінанси, право. – 2005. – № 7. – С. 10-13.

Таблиця 4.1

Порівняльні риси фінансування та інвестування

Характеристика	Фінансування	Інвестування
Сфера діяльності	Соціально-економічна	Господарська
Функція і мета	Покриття суспільно-необхідних витрат	Покриття витрат господарського характеру (економічні потреби)
Результат	Соціально-економічний, утримання невиробничої сфери, управління	Фінансово-економічний
Типи ресурсів	Фінансові	Інвестиційні
Джерело ресурсів	Фонди грошових коштів	Фінансово-промисловий капітал та інтелектуальна власність
Форма ресурсів	Грошова	Грошові, матеріальні та нематеріальні ресурси

Джерело: складено авторами.

Отже, інвестиції та фінансування подібні у тому, що як процес вони зорієнтовані на платежі та мають спільну мету – отримання з часом вигоди як економічної, так і соціальної. Таким чином, для забезпечення інноваційного розвитку необхідне як інвестування, так і його фінансування.

Фінансове забезпечення інноваційного розвитку означає весь комплекс діяльності щодо залучення, розподілу та використання фінансових ресурсів на інноваційний розвиток. Повніше сутність фінансового забезпечення інноваційного розвитку можна відобразити за допомогою розкриття його функцій.

Таблиця 4.2

Функції фінансового забезпечення

Функція	Основна характеристика
Відтворювальна	означає, що фінансові ресурси опосередковують рух інноваційного капіталу на всіх стадіях: придбання науково-технічної продукції, приріст капітального майна; виробнича, товарна і грошова фаза обігу інноваційного капіталу. Вони здатні збільшувати чи уповільнювати швидкість переливу інвестицій в різні сфери інноваційної діяльності, що мають загальну мету – створення (придбання) нововведення та його практичного використання

Продовження таблиці 4.2

Розподільча	*полягає у формуванні і використанні фондів грошових коштів для забезпечення ефективної структури капіталу як з точки зору грошово-кредитної політики держави на усіх рівнях, так і потреби у фінансових коштах суб'єкта інноваційної діяльності*
Контрольна	*полягає у здійсненні фінансового моніторингу за реальним грошовим обігом в інноваційній сфері та реалізується у формі контролю за умовами створення інновацій, їх фінансуванням, за зміною фінансових показників, станом платежів і розрахунків інноваційного підприємства та замовників*

Джерело: складено авторами.

Узагальнюючи теоретичні положення щодо організації та управління фінансовим забезпеченням інноваційного розвитку, слід враховувати не просто його забезпечувальну роль, але й регулятивну. Від правильної регулятивної функції фінансової складової залежить не просто протікання інноваційних процесів, але й стійкість функціонування інноваційної системи в цілому та її ефективність.

Основними вимогами до фінансового забезпечення інноваційного розвитку для його ефективності є.

По-перше, врахування нового підходу до інновацій не просто як до споживача фінансових ресурсів, але і їх джерела, що формується внаслідок дифузії інновацій. При цьому важливо враховувати специфіку як окремих видів інновацій (піонерні, поліпшуючі тощо), так і суб'єктів інноваційного ринку (новатори й імітатори), вклад яких у ці процеси суттєво відрізняється, а тому вимагає й специфічних підходів до фінансового забезпечення. У першу чергу повинні фінансуватися ті з них, що забезпечують найбільший вклад в активізацію та ефективність розбудови моделі інноваційного розвитку.

По-друге, забезпечення переходу від структурного (поетапного) фінансування інноваційного циклу до системного. Інноваційна діяльність являє собою складну систему взаємопов'язаних між собою етапів інноваційного циклу, тому важливим є фінансування як окремих ланок чи процесів, так і її кінцевих результатів.

По-третє, забезпечення системності фінансового забезпечення інноваційного розвитку для реалізації повноти зв'язку між освітою, наукою, виробництвом і рівнем розвитку інфраструктури. Лише ті держави стають міцними, де забезпечено повний комплекс руху інновацій у суспільстві в цілому, їх відтворення, обмін, передачу, примноження, що можливе через фінансування всіх складових інноваційної системи.

По-четверте, розуміння фінансового забезпечення інноваційного розвитку як вирішального елементу фінансової та соціально-економічної в цілому політики держави. Для ефективного інноваційного розвитку важливим є виявлення найбільш значущих, пріоритетних для кожного періоду напрямів з точки зору його впливу на економічний стан країни та життєвий рівень населення. Тому тенденції фінансування таких науково-технологічних пріоритетів повинні становити відповідний орієнтир при спрямуванні державних фінансових потоків.

На практиці фінансове забезпечення реалізується за допомогою фінансового механізму, що надзвичайно актуалізує пізнання його сутності, структури та принципів побудови. Тому розглянемо загальні теоретичні засади формування фінансового механізму.

4.2. Сутність і принципи побудови механізму фінансового забезпечення інноваційного розвитку

Категорія фінансового механізму в переліку теоретичних основ управління процесом фінансового забезпечення є однією з вихідних та найбільш дискусійних. Питанням визначення поняття фінансового механізму присвячено багато наукових праць та разом з тим воно залишається дискусійним і це достатньо чітко простежується з табл. 4.3.

Теоретичними положеннями, на яких грунтується сучасне розуміння фінансового механізму та його практична відпрацьованість, є такі:

- фінансовий механізм об'єктивно включений у загальну систему управління економікою, займаючи в ній особливе місце;

➢ зміст фінансового механізму об'єктивно обумовлений суттю фінансів, закономірностями їх розвитку, сферою охоплюваних ними фінансових відносин, роллю в процесі суспільного відтворення, що, в свою чергу, визначається економічним устроєм суспільства, природою і функціями держави;

➢ фінансовий механізм має зворотну дію на розвиток фінансових відносин, на темпи й результативність, фінансовий стан держави та суб'єктів економіки;

➢ фактори, що визначають зміни фінансового механізму, високодинамічні, що веде до його постійного розвитку. Кожному новому періоду відповідають свої особливості фінансового механізму;

➢ внутрішня структура фінансового механізму характеризується комплексом взаємопов'язаних і взаємодіючих підсистем, що являють собою найбільш суттєві його рушійні сили, та елементів, об'єднаних за ознакою загальної цільової спрямованості;

➢ принципове методологічне значення має комплексність фінансового механізму. Як єдине ціле, він повинен бути зорієнтованим на виконання завдань, визначених економічною стратегією;

➢ основне призначення структурних елементів фінансового механізму у формуванні, розподілі та використанні фінансових ресурсів з метою забезпечення різноманітних потреб державних структур, господарських суб'єктів і населення.

Таблиця 4.3

Головні відмінності визначень фінансового механізму

Вид	Ознака	Структура	Цілі
Система	Відносин	Фінансові, фінансово-кредитні відносини	Управління фінансовими відносинами
	Важелів	Організація, планування, стимулювання використання фінансових ресурсів	Вплив на суспільне виробництво
	Управління	Фінансовими відносинами, фінансами, фінансовою діяльністю	Задоволення потреб суспільства, максимізація прибутку
	Дії	Фінансових важелів	Організація, планування і стимулювання використання фінансових ресурсів

Продовження таблиці 4.3

Сукупність	Фінансових важелів	Фінансові важелі	Вплив на суспільне виробництво
	Форм, методів, інструментів, важелів	Форми, методи використання фондів фінансових ресурсів	Забезпечення розподільних і перерозподільних відносин
	економіко-організаційних, правових форм і методів управління	Економічні, організаційні, правові форми, методи управління	Задоволення потреб суспільства
Складова іншого механізму	Господарського	Форми організації суспільного виробництва, господарських зв'язків, форми і методи планування, сукупність важелів і стимулів впливу на виробництво	Управління народним господарством
	Економічного	Сукупність економічних форм і методів	Регулювання економічних процесів і відносин

Джерело: складено авторами.

Враховуючи наведені визначення та положення, можна зробити висновок, що:

***Фінансовий механізм** – складне фінансове явище, яке формується на високому рівні соціально-економічної організації суспільства, тому дослідження повинно здійснюватися на різних рівнях.*

На глибинному рівні фінансовий механізм є системою фінансових відносин, які виникають на стадіях формування, розподілу і перерозподілу ВВП з приводу створення, акумуляції та використання фінансових ресурсів. Об'єктом цих відносин є вироблений ВВП, суб'єктом – виробники ВВП (підприємці та робітники і службовці) і держава (за правом керуючої структури суспільства)[103].

[103] Опарін В. М. Фінанси (загальна теорія): навч. посібник / В. М. Опарін. –

На мезо глибокому рівні дослідження фінансовий механізм є системою нормативно-правових актів, що регулюють фінансові відносини. Як зазначає проф. О. Василик, фінансовий механізм – це, по суті, методичні, організаційні і правові положення та заходи, які визначають функціонування фінансів в економіці держави, їх практичне використання для досягнення визначених відповідними програмами цілей і завдань. Фінансовий механізм можна визначити як комплекс спеціально розроблених і законодавчо закріплених у державі форм і методів створення та використання фінансових ресурсів для забезпечення економічного розвитку та соціальних потреб громадян [104].

На практичному рівні фінансовий механізм – це складова частина господарського механізму і являє собою взаємопов'язану сукупність фінансових стимулів, важелів, інструментів, форм і способів регулювання економічних процесів і відносин.

Таким чином, **структура фінансового механізму включає:**

- фінансове забезпечення;
- нормативно-правове забезпечення;
- інформаційно-методичне забезпечення фінансового управління.

Схематично її відображають таким чином (табл. 4.4)[105].

При цьому *фінансове забезпечення* здійснюється через сукупність фінансових методів, важелів, інструментів.

Методи – конкретні способи дії, спрямовані на практичне досягнення поставлених цілей. Наприклад, дія цих методів проявляється в утворенні й використанні грошових фондів.

Важелі – прийоми дії та реалізації фінансових методів. До них належать стимули і санкції, норми і нормативи, умови і принципи фінансування, умови і порядок формування доходів.

К.: КНЕУ, 1999. – 164 с.

[104] Василик О.Д. Державні фінанси України: підручник / О. Д. Василик, К. В. Павлюк. – К.: НІОС, 2002. – 608 с.

[105] Кузнецова А. Я. Фінансування інвестиційно-інноваційної діяльності: монографія / А. Я. Кузнецова // Інститут економічного прогнозування НАН України. – Л.: Львів. банків. ін-т НБУ, 2005. – С. 58–59.

Інструмент *– засіб, спосіб для досягнення чогось, наприклад, цілей фінансового забезпечення*

Таблиця 4.4

Структура фінансового механізму

Фінансовий механізм				
Фінансове забезпечення			*Нормативно-правове забезпечення*	*Інформаційно-методичне забезпечення*
методи	Важелі	інструменти	Закони Постанови Укази Накази Інструкції Нормативи Норми Методичні рекомендації	Програми розвитку Звітні дані: підприємств, статистичних збірників Одноразові обстеження Повідомлення
Планування Регулювання Інвестування Оподаткування Страхування Кредитування Оренда Лізинг Факторинг Дисконтування	**Стимули:** Пільгове кредитування Облікова ставка НБУ Процентна ставка Умови формування резервів Застава Гарантія Порука Дисконтні ставки Податкові пільги Заохочувальні фонди Страхові резерви Компенсації **Санкції:** Неустойка Штраф Пеня	Податки Відрахування Внески Кредити Дотації Збори Субсидії Кредитний договір Депозитний договір Цінні папери Сертифікати Закладна Ф'ючерси Опціони		

Джерело: складено авторами

На мезо глибокому рівні дослідження фінансовий механізм є системою нормативно-правових актів, що регулюють фінансові відносини. Як зазначає проф. О. Василик, фінансовий механізм – це, по суті, методичні, організаційні і правові положення та заходи, які визначають функціонування фінансів в економіці держави, їх практичне використання для досягнення визначених відповідними програмами цілей і завдань. Фінансовий механізм можна визначити як комплекс спеціально розроблених і законодавчо закріплених у державі форм і методів створення та використання фінансових ресурсів для забезпечення економічного розвитку та соціальних потреб громадян [104].

На практичному рівні фінансовий механізм – це складова частина господарського механізму і являє собою взаємопов'язану сукупність фінансових стимулів, важелів, інструментів, форм і способів регулювання економічних процесів і відносин.

Таким чином, **структура фінансового механізму включає**:

- фінансове забезпечення;
- нормативно-правове забезпечення;
- інформаційно-методичне забезпечення фінансового управління.

Схематично її відображають таким чином (табл. 4.4)[105].

При цьому *фінансове забезпечення* здійснюється через сукупність фінансових методів, важелів, інструментів.

Методи – конкретні способи дії, спрямовані на практичне досягнення поставлених цілей. Наприклад, дія цих методів проявляється в утворенні й використанні грошових фондів.

Важелі – прийоми дії та реалізації фінансових методів. До них належать стимули і санкції, норми і нормативи, умови і принципи фінансування, умови і порядок формування доходів.

К.: КНЕУ, 1999. – 164 с.

[104] Василик О.Д. Державні фінанси України: підручник / О. Д. Василик, К. В. Павлюк. – К.: НІОС, 2002. – 608 с.

[105] Кузнєцова А. Я. Фінансування інвестиційно-інноваційної діяльності: монографія / А. Я. Кузнєцова // Інститут економічного прогнозування НАН України. – Л.: Львів. банків. ін-т НБУ, 2005. – С. 58–59.

Інструмент – засіб, спосіб для досягнення чогось, наприклад, цілей фінансового забезпечення

Таблиця 4.4

Структура фінансового механізму

Фінансовий механізм				
Фінансове забезпечення			*Нормативно-правове забезпечення*	*Інформаційно-методичне забезпечення*
методи	Важелі	інструменти	Закони Постанови Укази Накази Інструкції Нормативи Норми Методичні рекомендації	Програми розвитку Звітні дані: підприємств, статистичних збірників Одноразові обстеження Повідомлення
Планування Регулювання Інвестування Оподаткування Страхування Кредитування Оренда Лізинг Факторинг Дисконтування	**Стимули:** Пільгове кредитування Облікова ставка НБУ Процентна ставка Умови формування резервів Застава Гарантія Порука Дисконтні ставки Податкові пільги Заохочувальні фонди Страхові резерви Компенсації **Санкції:** Неустойка Штраф Пеня	Податки Відрахування Внески Кредити Дотації Збори Субсидії Кредитний договір Депозитний договір Цінні папери Сертифікати Закладна Ф'ючерси Опціони		

Джерело: складено авторами

Нормативно-правове забезпечення – охоплює закони і постанови Верховної Ради, укази Президента, постанови і розпорядження уряду, накази і листи міністерств і відомств, інструкції, нормативи, норми, методичні рекомендації.

Інформаційне забезпечення – звітні дані підприємств, статистичних збірників, одноразові обстеження.

Функціональна структура фінансового механізму включає фінансове забезпечення (власне фінансування) і фінансове регулювання. Тобто, крім основної **функції фінансового механізму** – *фінансування* тих чи інших процесів, важливо вирішувати ряд питань якості такого фінансування, що можливо реалізувати через його *регулятивну* функцію.

Сутність фінансового забезпечення полягає у виділенні певної суми ресурсів на розв'язання окремих завдань науково-технічної та інноваційної діяльності.

Сутність фінансового регулювання полягає в тому, що за допомогою фінансових інструментів встановлюються певні пропорції розподілу доходів юридичних і фізичних осіб, які впливають на забезпеченість останніх фінансовими ресурсами. Тим самим визначаються їхні фінансові можливості. Фінансове регулювання проводиться за допомогою фінансових інструментів, якими виступають елементи розподільчих відносин. Одні з них діють у процесі вилучення доходів – податки і внески у цільові та корпоративні фонди. Другі, навпаки, впливають шляхом збільшення доходів – банківські позики й бюджетні субсидії. Це інструменти вторинного впливу. При цьому дія фінансових інструментів може мати як загальний для всіх суб'єктів характер, на основі єдиного рівня оподаткування, так і селективний – на основі диференційованого підходу. Переважає селективний, бо саме він є основою забезпечення збалансування інтересів і суперечностей у суспільстві.

Фінансове регулювання ґрунтується на використанні нормативного і сальдового розподілу доходу[106].

***Нормативний метод** – полягає у застосуванні нормативів щодо об'єкта розподілу, наприклад, прибутку в разі його оподаткування, коли ставка податку на прибуток розподіляє його на дві частини, одна з яких може використовуватися на інноваційні цілі.*

***Сальдовий метод** – передбачає виділення підсумкового елемента у розподілі доходу, який є для підприємства головним стимулом діяльності.*

Всі наведені характеристики фінансового механізму тісно взаємопов'язані і в комплексі формують його економічну сутність.

Розглянуті загальні положення щодо фінансового механізму становлять основу для побудови механізму фінансового забезпечення інноваційної діяльності. Разом з тим, хоча механізм фінансового забезпечення інноваційної діяльності і підпорядкований загальним закономірностям фінансового механізму, одночасно він є порівняно самостійною і особливою сферою фінансових відносин, яка має свою специфіку і принципи функціонування. Його відрізняє набір форм та методів впливу, спрямованих на функціонування всіх елементів інноваційної системи. Тому можна дати найбільш узагальнене визначення такому механізму.

Механізм фінансового забезпечення інноваційної діяльності – сукупність фінансових відносин, стимулів, важелів, інструментів, форм та методів, здатна до автономного забезпечення інноваційної діяльності (табл. 4.5).

---

[106] Крупка М. І. Фінансово-кредитний механізм інноваційного розвитку економіки України / М .І.. Крупка. – Львів: Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка, 2001. – С. 64.

Таблиця 4.5

Складові механізму фінансового забезпечення інноваційного розвитку

Методи і форми	Важелі та інструменти
➢ інвестування ➢ кредитування ➢ оподаткування ➢ оренда ➢ лізинг ➢ факторинг ➢ страхування ➢ тощо	➢ прибуток ➢ амортизаційні відрахування ➢ ціна ➢ податки ➢ видатки бюджету ➢ орендна плата ➢ процент ➢ дивіденди ➢ податкові стимули ➢ валютні курси ➢ інвестиції ➢ дотації ➢ субсидії ➢ штрафи ➢ премії тощо

Джерело: складено авторами.

Забезпечувальна дія фінансового механізму щодо інноваційної діяльності проявляється у визначенні обсягів та джерел фінансування інноваційних проектів, робіт, заходів тощо. При цьому основними формами фінансування виступають:

1) державне фінансування, що включає бюджетне фінансування та податковий кредит;

2) самофінансування за рахунок власних коштів;

3) фінансування за рахунок позичкового капіталу, до якого відносять: банківський кредит, небанківське фінансування, страхові кошти, іноземний капітал, заощадження фізичних осіб.

Регулююча дія фінансового механізму здійснюється шляхом використання відповідних інструментів, основними із яких виступають бюджетні стимули для підтримки високоефективних або соціально значимих проектів та податкові пільги, головними видами яких є вирахування із суми оподатковуваного доходу окремих видів витрат та податкова знижка на приріст окремих видів витрат.

Ефективність фінансового забезпечення передбачає відхід від формування механізму фінансового забезпечення інноваційного розвитку, враховуючи лише сутність фінансів та відносин, що виражаються цією категорією, а одночасно виходити із властивостей як окремого елемента системи інноваційного розвитку, так і системи в цілому. Це вимагає врахування при побудові механізму фінансового забезпечення інноваційного розвитку також таких **властивостей**:

1. *Розгляд техніко-економічного розвитку як послідовного заміщення технологічних укладів.* Враховуючи, що матеріальні умови для становлення нового ТУ формуються внаслідок розвитку попереднього, через обмеженість ресурсів між ними обов'язково виникає конкуренція. Звідси перша вимога до оптимального фінансового забезпечення – завчасна підготовка до перерозподілу ресурсів, переорієнтації науково-технічного потенціалу, щоб максимально вчасно передбачити та плавно замінити застарілий ТУ новим.

2. *Існування двох фаз життєвого циклу ТУ*: фази становлення (у несприятливих умовах домінування попереднього ТУ) та фази зростання, що настає після структурної перебудови економіки, яка відбувається у зв'язку з заміщенням попереднього ТУ наступним. Але навіть в умовах нового ТУ багато виробництв попереднього ТУ продовжують діяти, що накладає суттєвий відбиток на функціонування нового ТУ. Особливо несприятливі умови спостерігаються при зародженні нового ТУ. Ситуація покращується лише з набуттям попереднім ТУ порогових меж зростання та пониженням прибутковості виробництв, які входять до нього. Тому важливий своєчасний та прискорений перерозподіл ресурсів при становленні нового ТУ.

3. *Відмінності типів розвитку*[107] – мобілізаційного та інноваційного через різне значення, яке надається тут інноваціям. Мобілізаційний тип розвитку прямо не пов'язує науково-технічну

---

[107] Фонотов А. Теоретико-методологические подходы к разработке инновационной политики / А. Фонотов // Российский экономический журнал. – 1992. – № 9. – С. 103.

політику з ефективністю економічного розвитку держави. Фінансування науково-технічної діяльності відбувається за рахунок використання примусових засобів перерозподілу ресурсів, а тому не формує зацікавленості в проведенні інноваційної діяльності безпосередньо господарюючими суб'єктами. Інноваційний тип розвитку вимагає нових підходів до фінансового забезпечення, заснованих на визнанні ключової ролі інновацій.

4. Залежність масштабів вкладень в інноваційну сферу від фази циклу економічного розвитку. Освоєння базових інновацій, що потребує крупних та на довготривалий термін окупності вкладень, відбувається у періоди виходу економіки із кризи. Оскільки схильність до накопичення та інновацій у період кризи послабляється, держава безпосередньо (на основі бюджетних вкладень) і опосередковано (шляхом надання економічних пільг) повинна підтримувати інноваційну активність. У фазах підйому і стабільного розвитку масштаби державної підтримки повинні скорочуватися, а сам інноваційний процес здійснюватися на конкурентній основі. У цей період переважають покращуючі інновації, що потребують менших інвестицій і не пов'язані з великими ризиками. Ці закономірності мають вирішальне значенні і для побудови механізму фінансового забезпечення інноваційної діяльності.

5. Залежність ефективності фінансового забезпечення від особливостей інноваційної діяльності. Серед яких:

а) непередбачуваність результатів творчого процесу, складності його технічної реалізації, непередбачуваність реакції ринку на появу новинки і т.д., що обумовлюють наявність ризику втрати авансованого капіталу. Відсутність гарантованого повернення залучених коштів призводить до зростання вартості кредиту чи отримання права на співвласність новинкою;

б) здійснення інновацій завжди має на меті покращання фінансового стану підприємства, однак слід враховувати часовий лаг від моменту авансування фінансових коштів в інновації до моменту отримання комерційної віддачі від них;

в) можливість виникнення на кожній відносно самостійній стадії інноваційного циклу певного результату, що здатен стати

самостійним товаром. Разом з тим, цей результат лише проміжний продукт щодо всього інноваційного ланцюга. Тому фінансове забезпечення повинно бути зорієнтоване на кінцевий продукт, а також на результат на будь-якій стадії інноваційного циклу. Звідси важливим постає наскрізне фінансування процесів створення та освоєння нововведень.

Наскрізне фінансування процесів створення та освоєння нововведень можливо забезпечити шляхом реалізації таких етапів фінансового забезпечення:

- оцінка економічної доцільності створення і використання інноваційного продукту;
- визначення суб'єктів інноваційних відносин, джерел та форм їх фінансового забезпечення; розподіл авансованих коштів за фазами інноваційної діяльності; визначення ступеня ризику і прогнозування ефекту на кожній стадії;
- перетворення ресурсів у конкретні об'єкти інноваційного продукту;
- виявлення проміжних ефектів від реалізації інновацій;
- фінансове забезпечення розширеного відтворення інновацій;
- компенсація витрачених фінансових коштів і отримання комерційного ефекту.

У зв'язку з цим необхідний розвиток *базової моделі фінансового* механізму за рахунок урахування комплексу факторів, що визначають специфіку окремих видів інновацій (піонерні, поліпшуючі тощо), суб'єктів інноваційного ринку (новатори та імітатори), а також елементів системи інноваційного розвитку «освіта-наука-техніка-виробництво-економічне зростання», що диктує перехід від структурного (поетапного) фінансування до системного.

Схематично відобразити, як окреслені підходи модифікують діючий фінансовий механізм можна у таблиці 4.6.

Таблиця 4.6

Загальна характеристика механізму фінансового забезпечення системи інноваційного розвитку

Складові системи інноваційного розвитку	Суб'єкти ринку	
	Новатори	*Імітатори*
Освіта	1. Цільові урядові програми підтримки обдарованої молоді. 2. Іноземні гранти та кредити в межах підтримки освітянських програм	1. Державні витрати в межах фінансування національної загальноосвітньої програми. 2. Власні кошти фізичних осіб (плата за навчання, підвищення кваліфікації, перепідготовку кадрів)
Наука	1. Цільові урядові програми фінансування фундаментальних досліджень. 2. Венчурне фінансування. 3. Емісійний механізм	1. Урядові програми фінансування прикладних досліджень. 2. Іноземні інвестиції та гранти
Техніка	1. Венчурне фінансування. 2. Фінансово-промислові групи з інноваційними структурними підрозділами. 3. Податкові пільги. 4. Покриття збитків минулих періодів за рахунок поточних або/та майбутніх доходів	1. Фінансування за рахунок власних коштів суб'єктів господарювання, трансферу технологій. 2. Кредити та залучені кошти 3. Легалізація тіньових фінансових ресурсів
Виробництво	1. Фінансування за рахунок коштів, отриманих від захисту прав інтелектуальної власності (нематеріальні активи, торговельні марки, патентування). 2. Фінансово-промислові групи з інноваційними структурними підрозділами. 3. Довгострокові кредити та стратегічні інвестиції	1. Власні кошти суб'єктів господарювання (державні кошти, якщо підприємство державне). 2. Запозичені та залучені кошти (наприклад, емісія акцій або облігацій). 3. Застосування методів прискореної амортизації
Економічне зростання	Якісні характеристики	Кількісні характеристики

Джерело: складено авторами.

Ефективне фінансове забезпечення інноваційного розвитку передбачає також:

1) орієнтацію на множинність джерел фінансування та швидке й ефективне впровадження інновацій, їх комерціалізацію, що забезпечить зростання фінансової віддачі від інноваційної діяльності;

2) тісний зв'язок із структурною перебудовою економіки. Плани і програми фінансування інноваційних пріоритетів мають відповідати задоволенню потреб високотехнологічних галузей і, в першу чергу, машинобудування. Однак пріоритет високотехнологічних галузей не означає, що інноваційним розвитком не повинні бути охоплені інші сфери економіки;

3) збалансування фінансових потоків на інноваційний розвиток окремих секторів економіки на основі врахування попиту на науково-технічну продукцію.

4) фінансову підтримку одночасних і взаємопов'язаних інновацій в усіх, матеріальних і нематеріальних сферах суспільного життя для забезпечення неперервного процесу розвитку суспільства.

За умови врахування перелічених чинників механізм фінансового забезпечення інноваційного розвитку вирішуватиме, крім своєї основної функції – фінансування інноваційного розвитку – також і питання його ефективності.

4.3. Фінансові ресурси і фінансовий потенціалу як економічна основа фінансового забезпечення інноваційного розвитку

Поняття **«ресурси»** є ключовим для характеристики будь-якої діяльності та розвитку. Масштаби, черговість вирішення певних проблем у кінцевому рахунку визначають ресурсні можливості, що в широкому розумінні охоплюють фактично все, що може бути використано в процесі діяльності та здатне забезпечити отримання її кінцевих результатів.

Підхід, згідно з яким інноваційний розвиток пов'язується із сукупністю ресурсів, має умовну назву – ресурсний.

У складі ресурсних елементів виділяють такі складові:

- ресурсна,
- техніко-технологічна,
- кадрова,
- фінансова,
- інформаційна,
- організаційна.

Водночас при забезпеченні інноваційного розвитку особливе місце належить фінансовим ресурсам. Це пов'язано з тим, що фінансові ресурси забезпечують умови реалізації інших елементів, а також виконують роль їх кількісної оцінки. Спиратися на відповідні фінансові ресурси важливо і формуючи пріоритети інноваційного розвитку.

Основним принципом виділення ресурсних елементів при здійсненні інноваційної діяльності є їх функціональна роль в інноваційному процесі: виробництво інноваційного продукту, його обмін, розподіл, споживання і відновлення циклу інноваційного процесу. Наявність сукупності ресурсів визначає можливості майбутнього інноваційного розвитку. Ресурси, що можуть бути використані в інноваційному процесі, забезпечують отримання інноваційного продукту. Разом з тим самі кінцеві результати інноваційної діяльності в певному розумінні стають вихідним ресурсом наступного інноваційного процесу. Тому ці кінцеві результати можуть бути розглянуті також як його ресурси.

За економічним змістом фінансові ресурси є частиною ВВП та сумою наступних показників системи національних рахунків: валовий прибуток економіки, відрахування в державні позабюджетні соціальні фонди, податки на виробництво та імпорт, податки з фізичних осіб, заощаджень домашніх господарств, трансфертів, отриманих від «іншого світу».

У вітчизняній фінансовій науці фінансові ресурси розглядаються як фінансовий результат процесу відтворення за певний період, що характеризується рядом ознак.

Ознаки фінансових ресурсів

- це фонди грошових коштів акумуляційного характеру, джерела формування яких – амортизація, прибуток, відрахування в державні позабюджетні соціальні фонди, податкові доходи, неподаткові доходи бюджету та ін.;
- це кінцеві доходи, тобто грошові кошти, що призначені для обміну на товари і послуги;
- будучи фінансовим результатом процесу відтворення, вони використовуються для фінансування капітальних вкладень, приросту оборотного капіталу, витрат на соціально-культурні потреби, науку, оборону, утримання органів державної влади та ін.

На макрорівні поняття «**фінансові ресурси**» фактично використовується як синонім поняття «грошові кошти».

Фінансові ресурси *– це грошові кошти, що створюються у процесі розподілу, перерозподілу і використання валового внутрішнього продукту, що створюється упродовж певного часу в державі.*

Гроші, що не беруть участі в процесі відтворення, не є фінансовими ресурсами.

Особливості фінансових ресурсів на макрорівні

Структура фінансових ресурсів визначається джерелами їх надходження. На загальнодержавному рівні це податки, збори, інші обов'язкові платежі, доходи державних підприємств, а також доходи держави від зовнішньоекономічної діяльності. Частково вони можуть формуватися за рахунок національного багатства, що залучається в господарський обіг. Можливе також формування фінансових ресурсів за рахунок запозичених та залучених коштів як із внутрішніх джерел, так і з зовнішніх (інших держав).

Особливості фінансових ресурсів на мікрорівні

Фінансові ресурси підприємства – це грошові кошти, що залишаються в розпорядженні підприємств після здійснення поточних витрат з покриття матеріальних витрат і оплати праці. Ос-

новними елементами фінансових ресурсів підприємств є статутний фонд, амортизаційні відрахування, невикористаний прибуток, кредиторська заборгованість усіх видів, ресурси, отримані з бюджетних і позабюджетних фондів та ін.

З поняттям фінансові ресурси тісно пов'язане розуміння фінансового стану будь-якого економічного суб'єкта. *Фінансовий стан*, як комплексне поняття, є результатом взаємодії всіх елементів фінансових відносин підприємства і характеризується системою показників, які відображають наявність, розміщення зі використання фінансових ресурсів[108].

Функції фінансових ресурсів:

- забезпечення надходжень фінансових коштів для здійснення інноваційних процесів;
- реалізація необхідної еластичності надходжень фінансових ресурсів у відповідності з проходженням етапів інноваційного процесу;
- впливу на здійснення інноваційних процесів;
- створення стимулів та умов для розробки інновацій;
- впливу на вибір тематики інноваційних проектів у відповідності з потребами функціонування та розвитку самої інноваційної сфери;
- сприяння ефективному формуванню витрат на інновації.

Зважаючи на ці функції, стоїть стратегічне завдання розробки механізмів, що стимулюватимуть нагромадження фінансових ресурсів з метою створення матеріальної бази інноваційного розвитку.

При всій очевидності такого підходу він виглядає дещо обмеженим, оскільки висвітлює односторонню залежність між обсягами фінансових ресурсів і рівнем інноваційного розвитку, не враховуючи при цьому багатьох процесів, пов'язаних з формуванням і використанням фінансових ресурсів.

---

[108] Харко А. Ю. Аналіз фінансової діяльності підприємства в нових умовах господарювання / А. Ю. Харко // Науковий вісник Волинського державного університету ім. Лесі Українки. Економічні науки. – 2001. – № 4. – С. 288.

Для пояснення і комплексного відображення об'єктивної реальності економічна теорія пропонує скористатися науковою категорією **«потенціал»**. Для того, щоб зрозуміти необхідність застосування цієї категорії, звернемося спочатку до її визначення.

У Великому енциклопедичному словнику поняття «потенціал» розглядається у двох ракурсах:

1) як засоби, запаси, джерела, які є в наявності та можуть бути мобілізовані, приведені в дію, використані для досягнення певної мети, здійснення плану, вирішення якого-небудь завдання;

2) як можливості окремої особи, суспільства, держави в цілому в певній сфері. Тобто потенціал містить невикористані, приховані можливості накопичених ресурсів, які здатні бути приведені в дію для досягнення цілей економічних суб'єктів

. Це означає, що процес нарощування потенціалу лежить не просто в площині збільшення його обсягів, а й у структурному аналізі ресурсів у поєднанні з умовами господарської діяльності.

Хоча фінансові ресурси розуміються як результат функціонування економіки країни, з точки зору факторів, які їх формують, вони вже характеризуються як фінансовий потенціал. Адже саме він включає в себе також і ті ресурси, які через різні причини можуть не дійти до ринку ресурсів. Йдеться про те, що *фінансові ресурси становлять частку фінансового потенціалу, частку саме спожитої частини фінансового потенціалу*. У цьому полягає взаємозв'язок між категоріями фінансові ресурси та фінансовий потенціал.

Таким чином, при всій невіддільності категорій «фінансові ресурси» і «фінансовий потенціал» між ними існують суттєві відмінності з огляду на сутність, структуру та їх джерела (табл. 4.7.).

Якщо фінансові ресурси обмежуються сумою їх окремих видів, то фінансовий потенціал являє собою передумову продовження руху не лише за рахунок наявних ресурсів, але й невикористаних можливостей. Відтак, якщо фінансові ресурси дають можливість зрозуміти їх місце на траєкторії руху, то фінансовий потенціал – подальший напрям такого руху.

Таблиця 4.7

Відмінності між «фінансовими ресурсами» і «фінансовим потенціалом»

Фінансові ресурси	Фінансовий потенціал
Обмежуються сумою їх окремих видів	Являє суму наявних ресурсів і невикористаних можливостей
Виявляють місце на траєкторії руху	Означає напрям подальшого руху
Відображають вплив зовнішніх і внутрішніх чинників	Відображає також нереалізовані чи незатребувані можливості
Їх сутність формують наявні ресурси	Їх сутність становить взаємодія наявних ресурсів і невикористаних можливостей

Джерело: складено авторами.

При використанні поняття «фінансові ресурси» ми маємо на увазі обсяги власного і позикового капіталу. Водночас, аналізуючи фінансовий потенціал, ми повинні враховувати, що зміна обсягів позикового капіталу здатна вплинути на розміри фінансового потенціалу, оскільки використання позик знижує податок на прибуток, бо виплати відсотків за кредит зараховуються до витрат і на підприємстві залишається більша величина прибутку, а, отже, фінансові можливості (потенціал) збільшуються. У кінцевому результаті це переконує, що ці два показники не можна ототожнювати. Показник «фінансові ресурси», на противагу показнику «фінансовий потенціал», менше націлює до прийняття рішень про пошуки додаткових ресурсів.

Тому для повноцінного розуміння фінансового забезпечення інноваційного розвитку поряд із категорією **«фінансові ресурси інноваційного розвитку»** важливе використання і категорії **«фінансовий потенціал інноваційного розвитку»**. Це здатне здійснити мобілізуючий вплив на розкриття джерел такого розвитку, виявити нові грані фінансових резервів, чітко окреслити перспективи інноваційного розвитку та, головне – зробити ці перспективи реальними.

Збільшення національного доходу (новостворена вартість або вартість валового внутрішнього продукту за відрахуванням спожитих у процесі виробництва знарядь і засобів) *є головною умовою зростання фінансових ресурсів*. Національний дохід країни – це основне матеріальне джерело грошових прибутків і фондів. Проте

фінансовий потенціал не може виражатися загальною сумою фінансових ресурсів держави і ототожнюватися та розглядатися як сукупний дохід суспільства чи розмір національного доходу. Сукупний дохід суспільства не може виступати фінансовим потенціалом із-за об'єктивної необхідності відтворення технологічних засобів виробництва і предметів праці. Розмір національного доходу, виступаючи джерелом фінансового забезпечення інноваційного розвитку, також не може характеризувати фінансовий потенціал інноваційного розвитку. Але величина національного доходу, зменшена на суму витрат для відтворення життєво необхідних потреб громадян, і капітал, що залишається після забезпечення потреб суб'єктів господарювання на заміщення виробничих основних фондів, які вибувають у результаті морального та фізичного зносу основного капіталу (реновація), може теоретично оцінюватися як фінансовий потенціал інноваційного розвитку. Тобто *фінансовий потенціал інноваційного розвитку необхідно визначати з урахуванням співвідношення елементів вартості, що споживається та створюється.*

Джерела фінансування потреб суб'єктів господарювання на мікрорівні представлені в таблиці 4.8[109]. Перелічені джерела можна розглядати як фактори, що вказують на шляхи нарощування фінансових ресурсів та зміцнення фінансового потенціалу суб'єктів господарювання, зокрема й для інноваційного розвитку.

У структурі фінансових ресурсів забезпечення інноваційної діяльності прибуток є вирішальним. В умовах ринкової економіки кінцевим результатом будь-якої економічної діяльності є не балансовий, а чистий прибуток, що залишається в повному розпорядженні підприємства чи організації[110]. Тому, коли йдеться про фінансовий потенціал інноваційної діяльності, особливо гостро стоїть проблема розблокування джерел формування та раціоналізації напрямів використання прибутку.

---

[109] Бочаров В. В. Управление денежным оборотом предприятий и корпораций / В. В. Бочаров. – М.: Финансы и статистика, 2001. – С. 23.

[110] Мірошников П. С. Щодо методичних рекомендацій В.Г.Чиркова з обґрунтування фінансування інноваційних проектів / П. С. Мірошников, Л. П. Мірошников // Фінанси України. – 1998. – № 6. – С. 15.

Таблиця 4.8

Джерела фінансування корпорацій

Джерела фінансування				
Внутрішні		Зовнішні		
		Фінансування на основі власних коштів (пайове фінансування)	Фінансування за рахунок залучених коштів	
			Короткостроковий залучений капітал	Довгостроковий залучений капітал
Активне самофінансування	Неактивне (приховане) самофінансування (це додаткові джерела внаслідок заниження оцінки майна (нематеріальних активів), понижених відрахувань до резервних фондів, що не відображено в балансі)	1. Внески засновників в уставний капітал. 2. Емісія власних акцій. 3. Ризиковий (венчурний) капітал	1. Комерційний кредит. 2. Передоплата. 3. Бланковий кредит. 4. Контокорентний кредит. 5. Вексельний кредит. 6. Кредит під гарантію. 7. Факторинг. 8. Інші позички	1. Емісія корпоративних облігацій. 2. Довгостроковий банківський кредит. 3. Іпотечний кредит. 4. Довгострокові займи 5.Фінансовий лізинг 6. Інші кредити

Джерело: складено авторами.

Основні шляхи вивільнення фінансового потенціалу цілком виправдано вбачають у стимулюванні відродження джерел утворення інвестиційних ресурсів на мікрорівні, зменшенні податкового тиску на виробництво, зміні політики доходів у державі з метою залучення до інноваційно-інвестиційних процесів населення як масового інвестора, відновленні довгострокового банківського кредитування тощо [111].

Фахівці приходять до висновку, що значна частина фінансових коштів підприємств, зокрема і фондів відшкодування, різними шляхами відволікається з виробничої сфери і спрямовується на поточне приватне споживання, накопичується на рахунках

[111] Третяк І. О. Фінансовий аспект економічного розвитку України / І. О. Третяк // Науковий вісник Волинського державного університету ім. Лесі Українки. Економічні науки. – 2001. – № 4. – С. 354.

населення. Це дає підстави зробити висновок, що внутрішній фінансовий потенціал не втрачений, тому важливо сформувати ефективний механізм, здатний спрямувати ці кошти на потреби розвитку виробництва, запобігти їх перекачуванню з виробничих галузей у сферу власного споживання та спекулятивного обігу. В економічно розвинених країнах чверть національних заощаджень формується за рахунок заощаджень населення. У виробничій сфері зростання обсягів фінансування на відновлення виробництва слід забезпечувати за рахунок реалізації системи заходів щодо зниження витрат на виробництво.

Основними заходами *фінансового оздоровлення* виробничої сфери як основи її інноваційного розвитку вбачають[112]:

- переборення тенденції відпливу капіталу з галузей матеріального виробництва у сферу обігу та за кордон;
- підвищення норми нагромадження за рахунок капіталізації чистого (після сплати податків) прибутку шляхом введення тимчасового режиму інвестиційного контролю в приватизованому і державному секторах економіки;
- створення умов для формування і використання за цільовим призначенням фондів амортизаційних відрахувань;
- акумулювання заощаджень населення для подальшого їх перетворення в реальний промисловий і фінансовий капітал;
- зняття перешкод для об'єднання вітчизняного банківського і промислового капіталу з метою формування ПФГ (за умов посилення гарантії повернення залучених коштів);
- забезпечення капіталізації доходів від реалізації акцій приватизованих підприємств, що належать трудовим колективам, управлінській номенклатурі, стороннім одержувачам, зокрема великих пакетів акцій, що є власністю регіональних органів влади;
- прийняття заходів для покращання поточного фінансового стану підприємств шляхом створення державної системи нагляду за виконанням ними своїх фінансових зобов'язань.

---

[112] Рудько-Силиванов В. Финансовый и реальный секторы: поиск взаимодействия / В. Рудько-Силиванов // Вопросы экономики. – 1998. – № 5. – С. 88.

Велике значення для пошуку резервів фінансового потенціалу має обумовленість його розмірів загальним станом економічних процесів, недостатньою фінансовою стійкістю на макро- та мікрорівнях.

Параметри фінансової стійкості:

– соціально-політична ситуація (рівень соціальної стабільності, вплив опозиції, фінансово-економічна і соціальна політика);

– загальноекономічний стан (стан платіжного балансу, інвестиційний клімат, стан реального сектору економіки, масштаби тіньової економіки, рівень оновлення виробничих потужностей), стан фінансового ринку, попит і пропозиція грошової маси, темпи інфляції та інфляційне очікування, вартість і графік обслуговування державного боргу, рівень дохідності ринку цінних паперів, обмінний курс валют, грошова емісія, спрямованість грошово-кредитної політики Нацбанку);

– внутрішня стійкість (рівень менеджменту, якість стратегії, рівень кваліфікації персоналу).

Тобто внаслідок багатогранності категорії «фінансовий потенціал» проблема визначення джерел фінансового потенціалу інноваційного розвитку є надзвичайно складною. Аналогічно існує багато складностей і для кількісної оцінки фінансового потенціалу. Разом з тим для аналітичних потреб можливо використати ряд показників та коефіцієнтів, що пропонує економічна наука[113] (табл. 4.9.).

Таблиця 4.9

Деякі показники кількісної верифікації окремих фінансових параметрів

Показники та коефіцієнти, що характеризують:		
фінансовий стан	*Фінансову стійкість*	*фінансовий потенціал*
Показники оцінки стану і структури майна та виробничого потенціалу	Коефіцієнт співвідношення залучених і власних коштів (фінансовий леверидж)	Фінансова гнучкість, а саме – спроможність збільшувати капітал у визначені терміни за несприятливих умов

[113] Финансы: учебник / под ред. проф. С.И. Лушина, проф. В.А. Слепова. – М.: Изд-во Рос. экон. акад. – С. 191–193, 202.

Продовження таблиці 4.9

Оцінка зміни темпів зростання мобільних оборотних засобів та іммобілізованих засобів	Коефіцієнт автономії – частка власного і залученого капіталу в активі балансу	Оптимізація структури капіталу, досягнення фінансової стійкості
Оцінка зміни джерел формування коштів	Коефіцієнт реальної вартості засобів у майні підприємства	Досягнення фінансової відкритості підприємства для власників (акціонерів, засновників), інвесторів і кредиторів
Оцінка стану розрахунків підприємства	Коефіцієнт нагромадження амортизації	Використання ринкових механізмів залучення капіталу за допомогою емісії корпоративних цінних паперів
Оцінка зміни показників, що характеризують фінансову стійкість	Коефіцієнт вартості засобів виробничого призначення у вартості майна підприємства	
	Коефіцієнт концентрації власного капіталу	
	Коефіцієнт фінансової залежності	
	Коефіцієнт покриття відсотків	
	Коефіцієнт маневреності власними оборотними коштами	
	Коефіцієнт маневреності, що показує частку вільних грошових коштів у власному капіталі	

Джерело: складено авторами.

Зі значного переліку факторів, що формують фінансовий потенціал, завжди можливо виокремити найбільш істотні.

4.4. Система, форми та методи фінансового забезпечення інноваційного розвитку

Інноваційний розвиток передбачає створення чіткої системи його фінансового забезпечення. Найбільш обгрунтованим слід визнати наступне визначення цієї системи [114].

> ***Система фінансового забезпечення інноваційного розвитку*** *– сукупність економічних відносин, які виникають у зв'язку з пошуком, залученням і ефективним використанням фінансових ресурсів, а також організаційно-управлінських принципів, методів і форм їхнього впливу на життєдіяльність інновацій*

Тобто система фінансового забезпечення інноваційного розвитку складається із взаємопов'язаних елементів, які перебувають в ієрархічній підпорядкованості та мають специфічні функціональні особливості.

Складові системи фінансового забезпечення інноваційного розвитку

- джерела фінансових ресурсів для здійснення інноваційної діяльності (процес фінансування);
- механізм акумуляції коштів, що надходять із різних джерел, принципи та процедури вкладення мобілізованого капіталу;
- механізм контролю за інвестиціями;
- механізм повернення авансованих в інноваційні процеси коштів;
- організаційні форми, через які здійснюється використання коштів.

Далі коротко зупинимося на змісті кожної із складових цієї системи.

Щодо *джерел фінансових ресурсів для фінансового забезпечення інноваційної діяльності*, то ними є такі:

- бюджетні асигнування, які виділяються на загальнодержавному і місцевому рівнях;

---

[114] Економіка й організація інноваційної діяльності: підручник / О. І.Волков, М. П.Денисенко, А. П. Гречан та ін. під ред.. проф.. М. П. Денисенка. – К.: ВД «Професіонал», 2004. – С. 389.

➢ кошти спеціальних позабюджетних фондів фінансування науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, які утворюються підприємствами, регіональними органами управління, іншими організаційними структурами;

➢ власні ресурси підприємств;

➢ фінансові ресурси різних типів комерційних структур (інвестиційних компаній, комерційних банків, страхових об'єднань, холдингових фінансово-промислових груп тощо);

➢ кредитні ресурси спеціально уповноважених державою інвестиційних установ (банків);

➢ іноземні інвестиції;

➢ ресурси національних і зарубіжних наукових фондів, інноваційних, венчурних фондів;

➢ приватні накопичення фізичних осіб.

Така різноманітність джерел фінансування інноваційної діяльності вимагає їх певної класифікації для прийняття правильних рішень щодо їх вибору. У вітчизняній практиці найбільш прийнятною є наступна класифікація:

1. За видами власності:

1.1. *Державні інвестиційні ресурси* – бюджетні кошти і кошти позабюджетних фондів, державні позики, пакети акцій, інше державне майно.

1.2. *Інвестиційні (фінансові) ресурси суб'єктів господарювання*, громадських організацій, фізичних осіб, зокрема іноземних інвесторів. Ці інвестиційні ресурси містять власні і залучені кошти підприємств, в тому числі інвестиційних фондів і компаній, пайових інвестиційних фондів, недержавних пенсійних фондів, страхових компаній і т.д.

1.3. *Інвестиційні ресурси іноземних інвесторів* – кошти іноземних держав, міжнародних фінансових та інвестиційних інститутів, окремих організацій, банків і кредитних установ.

2. За рівнями власників:

2.1. *На рівні держави* – власні кошти бюджетів і позабюджетних фондів, залучені кошти державної кредитно-банківської і фінансової системи, позичені кошти у вигляді міжнародних державних кредитів, державних облігацій тощо.

2.1. *На рівні організації* – власні кошти (прибуток, амортизаційні відрахування, страхові суми відшкодування збитків, мобілізовані надлишки основних і оборотних коштів, нематеріальних активів), залучені кошти, в тому числі внески і пожертвування, кошти, отримані від реалізації акцій, позичені кошти у вигляді бюджетних, банківських і комерційних кредитів.

3. На рівні інноваційної програми:

3.1. Кошти бюджетів і позабюджетних фондів, кошти суб'єктів господарювання, іноземні інвестиції в різних формах.

Структура джерел фінансування інноваційної діяльності на рівні підприємств формується залежно від багатьох факторів, зокрема: оподаткування прибутків підприємств, темпів зростання обсягів реалізації продукції та їх стабільності, структури активів підприємства, ринку капіталу, відсоткової політики банків, стратегічних цільових фінансових рішень тощо.

Нижче представлена одна з класифікацій таких джерел, що хоча й передбачає три групи, однак надзвичайно деталізована[115]:

1. Самофінансування

за рахунок власних і прирівняних до них засобів, а саме за рахунок:

- прибутку фірм;
- амортизаційних відрахувань;
- використання резервного фонду для покриття тимчасових поточних збитків підприємства на період до виходу підприємства на проектні показники обсягів випуску та продажу, що перевищують обсяги беззбиткового випуску та продажу.

2. Позикові кошти:

- кредитні інвестиції;
- фінансовий лізинг;
- засоби наукових фондів;
- спонсорські засоби;
- банківські кредити, насамперед, довгостроковий і середньостроковий інвестиційний кредит;

---

[115] Бондаренко В. Малый и средний бизнес в крупнейших городах мира / В. Бондаренко // Бизнес для всех. – 1999. – № 2. – С. 16.

➢ позикові кошти від розміщення на біржовому та позабіржовому ринках випущених облігацій підприємства;

➢ комерційний кредит постачальників матеріальних купівельних ресурсів (запасів сировини, напівфабрикатів тощо);

➢ лізинг спеціально замовленого устаткування.

3. Залучені кошти:

➢ залучені кошти акціонерів-засновників (пайовиків) з випуску акцій нової емісії;

➢ кошти від розміщення на фондовому ринку нових випусків акцій;

➢ інші змішані чи нетрадиційні джерела фінансування, наприклад, випуск і розміщення конвертованих одна в одну акцій та облігацій, інноваційний кредит, отримання форвардних контрактів на поставку освоюваної продукції із простроченим терміном постачання, але за наявності від замовника значних, аж до певної оплати за зниженою ціною авансових платежів і т.д.

У зарубіжній практиці використовуються також й інші джерела фінансування інноваційної діяльності, які будуть розглянуті більш детально в розділі 8, а тут лише перелічимо їх джерела.

Класифікація джерел фінансування відповідно до світової практики

➢ Державне фінансування.

➢ Власні кошти суб'єктів господарювання.

➢ Кредитні ресурси.

➢ Кошти інвесторів.

➢ Венчурний капітал.

Взагалі в кожній країні формується власна структура джерел фінансового забезпечення інноваційного розвитку, яка залежить від багатьох чинників. Світовій практиці фінансового забезпечення інноваційного розвитку присвячено розділ 7, а вітчизняній – розділ 9.

Основними принципами вкладення мобілізованого капіталу вважаються такі:

Принципи вкладання коштів

1) цільове використання;

2) системний підхід;

3) пріоритетність;

4) концентрація;

5) оптимізація структури джерел;

6) результативність.

За рахунок бюджетних коштів та на безповоротній основі проводяться здебільшого фундаментальні дослідження. Дослідження прикладного характеру фінансуються як за рахунок бюджету (державні наукові програми, конкурсна основа), так і за рахунок замовників. Саме такі програми носять ризиковий характер, оскільки виникає можливість високих втрат вкладених коштів. До фінансування залучається венчурний капітал, який активно вкладає свої кошти на всіх етапах комерціалізації інновацій.

У ринкових умовах великого значення набуло **корпоративне фінансування**, оскільки транснаціональні корпорації та інші великі компанії можуть здійснювати наукові дослідження у власних лабораторіях.

Державне фінансування проводиться за рахунок коштів бюджету, державних підприємств та спеціальних фондів. Це дає можливість проводити наукові дослідження, які часто бувають неприбутковими. Таке фінансування здійснюється у більшості країн на адміністративно-відомчій чи програмно-цільовій основі.[116] *Адміністративно-відомча* передбачає пряме дотаційне фінансування інновацій, *програмно-цільова* – концентрацію значних фінансових ресурсів з використанням їх для науково-технічних програм. Функціонування таких програм значно впливає на розвиток науково-технологічної сфери, оскільки державним пріоритетом є створення, поширення і використання новітніх технологій.

До **недержавних джерел фінансування** зараховують акціонерне фінансування, яке передбачає додаткову емісію цінних паперів під конкретні інноваційні програми. Цей вид фінансування є альтернативою кредитуванню. За допомогою кредитів банку можна залучити значні обсяги фінансових ресурсів, але складність отримання цих коштів (необхідність застави, поручителів), обмеженість терміну використання та платність є негативними сторонами цього фінансування.

---

[116] Антонюк Л.Л. Інновації: теорія, механізм розробки та комерціалізації: [монографія] / Л. Л. Антонюк, А. М. Поручник, В. С. Савчук. – К.: КНЕУ, 2003. – С. 58.

Механізм контролю як елемент системи фінансування інноваційної діяльності має забезпечити:

- збалансованість між потребою у фінансових ресурсах і реальними можливостями їх отримання;
- своєчасність і повноту виконання фінансових зобов'язань підприємств перед державним і місцевими бюджетами;
- раціональність витрат матеріальних цінностей і грошових коштів організацій;
- вирішення інших завдань, які випливають із практики економічних відносин із замовниками, контрагентами та постачальниками.

У таких цілях здійснюють фінансовий моніторинг за реальним грошовим обігом в інноваційній сфері, який дозволяє:

- виявити співвідношення між структурою фондів грошових коштів та передбаченими цілями інноваційної діяльності;
- скоригувати невідповідність між доходами і витратами інноватора;
- визначити можливості зупинення фінансування в неефективній сфері і відкрити фінансування нових напрямів.

Невід'ємний елемент системи фінансового забезпечення – це **організаційні форми,** через які здійснюється використання коштів. Успіх інноваційної діяльності значною мірою визначається формами її організації і способами фінансової підтримки. Такими організаційними формами можуть бути підприємства, фінансово-промислові групи, інвестиційні та інноваційні фонди, органи місцевого самоврядування, приватні особи тощо. Всі вони беруть участь у господарському процесі і тим самим сприяють розвитку інноваційної діяльності. Якщо представити цей елемент системи фінансування з його поділом на інноваційні структури та суб'єкти фінансування, то організаційні форми, через які здійснюється використання фінансових коштів, можуть бути відображені таким чином[117]: (табл. 4.10.).

---

[117] Кузнєцова А. Я. Фінансування інвестиційно-інноваційної діяльності: [монографія] / А. Я. Кузнєцова / Інститут економічного прогнозування НАН України. – Л.: Львів. банків. ін-т НБУ, 2005. – С. 58–59.

Таблиця 4.10

Основні організаційні форми фінансування інноваційної діяльності

Інноваційно-територіальні структури	Суб'єкти фінансування
Венчурні фонди Промислово-фінансові групи Технологічні парки Бізнес-інкубатори Технополіси Регіональні інноваційні мережі	Держава Підприємства малого і середнього бізнесу Населення Інноваційні банки та банки розвитку Гарантійні фонди Кредитні спілки Лізингові компанії Інститути спільного інвестування Позабюджетні фонди Недержавні пенсійні фонди Страхові компанії Міжнародні фінансово-кредитні інститути

Джерело: складено авторами.

Про основні характеристики організаційних форм проведення інноваційної діяльності вже йшлося у розділі 3.

Щодо основних **форм фінансового забезпечення інноваційного розвитку,** то в найбільш загальному вигляді фінансове забезпечення інноваційного розвитку має три головні форми: державне фінансування, кредитування, самофінансування.

1. Державне фінансування – це фінансування інноваційної діяльності суб'єктів господарювання на безповоротних засадах за кошти бюджету і позабюджетних фондів. За рахунок бюджетних асигнувань виконуються цільові комплексні програми, пріоритетні державні проекти. У загальному вигляді систему бюджетного фінансування можна представити таким чином (рис. 4.11.).

2. Кредитування – це фінансування інноваційної діяльності з позик банків та інших кредитних інституцій, зокрема й міжнародних.

Об'єкти бюджетного фінансування			
	Пріоритетні напрями	Державні інноваційні програми	Контракти на виконання держзамовлення
		Державні науково-технічні програми	
		Міжнародні проекти і програми	
	Базове фінансування стратегічного ядра	Академічний сектор, включаючи вищу школу	Гранти, фінансове забезпечення ініціативних перспективних робіт і проектів
		Державні наукові центри, лабораторії	
		Утримання унікальних об'єктів дослідно-експериментальної бази	

Рис. 4.2.Схема бюджетного фінансування

Джерело: складено авторами.

3. Самофінансування – передбачає використання суб'єктами господарювання власних та акціонерних фінансових ресурсів в інноваційних цілях: головними джерелами таких ресурсів є прибуток і амортизація.

У таблиці 4.11 форми фінансування представлено у їх поєднанні із джерелами фінансування інвестиційно-інноваційної діяльності.

Таблиця 4.11

Форми і джерела фінансування інвестиційних проектів[118]

Форми фінансування	Джерела фінансування
Власні фінансові ресурси	Прибуток, амортизаційні відрахування, страхові виплати тощо
Позичені фінансові засоби	Облігаційні позики, банківські кредити, бюджетні кредити
Лізингове фінансування	Фінансовий лізинг, операційний лізинг, зворотній лізинг
Інвестиційні асигнування	Державний бюджет, місцеві бюджети, позабюджетні фонди
Іноземні інвестиції	Капітал іноземних юридичних і фізичних осіб
Міжнародні інвестиції	Кредити світового банку, кредити ЄБРР, засоби міжнародних фондів і агентств

[118] Крупка М. І. Фінансово-кредитний механізм інноваційного розвитку економіки України / М. І. Крупка. – Львів: Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка, 2001. – С. 208.

Питання до самоконтролю знань

1. У чому полягає сутність фінансів як економічної категорії?

2. Охарактеризуйте принципи фінансування інноваційного розвитку.

3. Яким чином класифікують інноваційний капітал?

4. У чому полягають характерні відмінності між фінансуванням та інвестуванням?

5. Охарактеризуйте функції фінансового забезпечення інноваційної діяльності.

6. Які існують основні вимоги до фінансового забезпечення інноваційного розвитку?

7. У чому полягає сутність механізму фінансового забезпечення інноваційного розвитку?

8. Охарактеризуйте складові механізму фінансового забезпечення інноваційного розвитку.

9. У чому полягає сутність фінансового потенціалу?

10. Охарактеризуйте джерела фінансування корпорацій.

Тестові завдання

1. До основних принципів фінансування інноваційного розвитку належать:

а) цільове використання фінансових ресурсів; системний підхід; пріоритетність; оптимізація структури джерел фінансування; результативність фінансового забезпечення;

б) системний підхід; пріоритетність; попереднє вивчення життєздатності інноваційної програми; розробка плану реалізації програми;

в) пріоритетність; попереднє вивчення життєздатності інноваційної програми; розробка плану реалізації програми;

г) оптимізація структури джерел фінансування; визначення організації-донора; контроль виконання умов фінансування; результативність фінансового забезпечення.

2. Які функції виконує фінансове забезпечення:

а) відтворювальна, розподільча, контрольна, господарська;

б) відтворювальна, розподільча, контрольна;

в) відтворювальна, інвестиційна, розподільча, контрольна;

г) відтворювальна, стабілізаційна, інвестиційна.

3. Характеристика, яка означає, що фінансові ресурси опосередковують рух інноваційного капіталу на всіх стадіях і збільшують або уповільнюють швидкість переливу інвестицій у різні сфери інноваційної діяльності, що мають загальну мету – створення (придбання) нововведення та його практичного використання належить до функції:

а) відтворювальної;

б) розподільчої;

в) контрольної;

г) стабілізаційної.

4. Структура фінансового механізму включає:

а) тільки фінансове забезпечення;

б) тільки нормативно-правове забезпечення;

в) фінансове та інформаційне забезпечення;

г) фінансове забезпечення, нормативно-правове забезпечення; інформаційно-методичне забезпечення фінансового управління.

5. До фінансових методів відносять:

а) планування, регулювання, інвестування, оподаткування, страхування, кредитування, оренду, лізинг, факторинг, дисконтування;

б) податки, відрахування, внески, кредити, дотації, збори, субсидії;

в) процентну ставку, умови формування резервів, заставу. Податкові пільги, заохочувальні фонди, страхові резерви;

г) податки і видатки бюджету.

6. Сутність фінансового забезпечення полягає:

а) у виділенні певної суми ресурсів на розв'язання окремих завдань науково-технічної та інноваційної діяльності;

б) за допомогою фінансових інструментів встановлюються певні пропорції розподілу доходів юридичних і фізичних осіб, які впливають на забезпеченість останніх фінансовими ресурсами;

в) всі відповіді правильні;

г) забезпеченні ефективного використання фінансових ресурсів.

7. Наскрізне фінансування процесів створення та освоєння нововведень можливо завдяки:

а) непередбачуваності результатів творчого процесу; здійсненню інновацій; можливості виникнення на кожній самостійній стадії інноваційного циклу;

б) оцінці економічної доцільності створення і використання інноваційного продукту; визначення суб'єктів інноваційних відносин; перетворенню ресурсів у конкретні об'єкти інноваційного продукту;

в) виявлення проміжних ефектів від реалізації інновацій; фінансовому забезпеченню розширеного відтворення інновацій;

г) компенсації витрачених фінансових коштів і отриманню комерційного ефекту.

8. До короткострокового залученого капіталу відносять:

а) внески засновників в уставний капітал; емісію власних акцій; ризиковий (венчурний капітал);

б) комерційний кредит; передоплату; банковий кредит; контокорентний кредит; вексельний кредит; кредит під гарантію; факторинг;

в) активне самофінансування; неактивне (приховане) самофінансування;

г) форфейтинг, селенг.

9. До зовнішнього фінансування на основі власних коштів відносять:

а) активне самофінансування; неактивне (приховане) самофінансування;

б) вексельний кредит; фінансовий лізинг; емісію корпоративних облігацій;

в) внески засновників до статутного капіталу; емісію власних акцій; ризиковий (венчурний капітал);

г) факторинг.

Розділ 5
Макроекономічні механізми фінансового забезпечення інноваційного розвитку

5.1. Участь держави у формуванні фінансового забезпечення інноваційного розвитку.

5.2. Фіскальні інструменти підтримки інноваційного розвитку.

5.3. Донорське фінансування інновацій.

Питання до самоконтролю знань.

Тестові завдання.

> *Гроші – загальне надбання. Кожен може взяти стільки, скільки захоче, за умови, що він це зможе.*
>
> *Вільгельм Швебель*

5.1. Участь держави у формуванні фінансового забезпечення інноваційного розвитку

Державне сприяння фінансовому забезпеченню інноваційної діяльності – одне з найважливіших завдань економічного зростання та переходу країни до більш високого рівня розвитку.

Державне замовлення та державні закупівлі є ефективним засобом підтримки інноваційної діяльності. Це пояснюється не просто тим, що державним замовленням як інструментом державного регулювання формуються завдання на виготовлення, поставку різноманітної продукції за номенклатурою і в обсягах, що забезпечують реалізацію державних та міждержавних цільових програм, створення державних резервів. Значення цього засобу підтримки інноваційної діяльності полягає і в тому, що з його допомогою створюються додаткові фінансові джерела забезпечення такої діяльності.

Державне замовлення може охоплювати підприємства різних форм власності, будь-яке підприємство може подавати

пропозиції до органів виконавчої влади, що формують державне замовлення, про включення їх продукції у державне замовлення.

Дієвість державного замовлення визначається його забезпеченістю матеріально-технічними ресурсами. Враховуючи те, що можливості української економіки на сьогодні надто обмежені, державна підтримка має надаватись тим підприємствам, які формують стратегію розвитку країни.

У різних галузях національної економіки роль держави у процесі формування, доведення та контролю за виконанням державного замовлення має свою специфіку. Так, замовлення на поставку сільськогосподарської продукції має забезпечувати першочергові потреби України щодо створення резервів, виконання міжурядових угод тощо. Державні замовлення на продукцію харчової промисловості є засобом забезпечення потреб споживачів і поповнення державного резерву. Державні замовлення на інноваційні продукти передбачають забезпечення перспективного економічного зростання.

За сучасних умов державне замовлення повинно стимулювати розвиток пріоритетних галузей, виконання міжурядових угод, впровадження нових технологій. Тобто державне замовлення повинне стати ефективним засобом підтримки реалізації науково-технічних програм. Через обмеження коштів на фінансування державних програм їх надання має здійснюватись на конкурсній основі. При прийнятті рішень щодо конкурсного відбору виконавців, котрі отримали адресне фінансування, необхідно враховуватись їх рейтинг, який визначено при атестації науково-дослідних установ, проектних та конструкторських організацій. Джерелами фінансування новітніх розробок є кошти державного бюджету, а також кошти спеціальних позабюджетних фондів та зацікавлених юридичних і фізичних осіб.

Виходячи із завдань розвитку національної економіки на найближчий час та оцінки її реального стану, державний вплив у формі замовлення доцільно поширювати на об'єкти державного регулювання, які є вирішальними або без підтримки яких держава неспроможна забезпечити нормальне функціонування суспільства.

Важливе значення для суспільства має застосування механізму державного замовлення для вирішення природоохоронних проблем. Державний вплив у цій сфері є запорукою впровадження запланованих заходів щодо ліквідації критичних наслідків порушення екологічної рівноваги та забезпечення виконання першочергових заходів у рамках розроблених державних програм екологічного оздоровлення регіонів за рахунок Державного бюджету.

Таким чином, державне замовлення зорієнтоване на виконання ряду функцій, важливих для збереження цілісності та поступального розвитку економіки і суспільства - відтворювальної, цінового регулювання, стимулюючої й структуроутворюючої, соціальної та інноваційної.

Одним із шляхів виконання державного замовлення є проведення **державних закупівель.** Вони забезпечують матеріальне наповнення заходів, спрямованих на виконання загальних державних міжгалузевих програм і виконують функцію підтримки та реалізації програм розвитку й економічного зростання країни. Зокрема, *через державні закупівлі реалізується державне замовлення на науково-технічну продукцію за пріоритетами розвитку науки і техніки.*

Державні закупівлі за своїми масштабами та економічним впливом на суспільне відтворення набувають вирішального соціально-економічного значення у більшості країн з ринковою економікою. Наприклад, у країнах ЄС на державні закупівлі в середньому припадає понад 15 % ВВП.

Державні купівлі мають важливе значення для недержавного сектора економіки, оскільки вони є важливим ринком збуту для великих і численних малих та середніх підприємств-виробників, постачальників товарів, послуг. Якщо задоволення потреб та інтересів господарюючих структур пов'язане з пріоритетами розвитку, державні закупівлі стають важелем управління і стимулювання різних аспектів інноваційного розвитку.

Важливим інструментом стимулювання інноваційного розвитку економіки за участі держави вважається надання державних

гарантій за іноземними чи вітчизняними кредитними лініями, що значно полегшує вихід підприємств на ринок капіталів.

Здійснення такої державної підтримки є не лише полегшенням доступу суб'єктів господарювання до одержання кредитних ресурсів, але й зниження їх витрат на оплату відсотків за банківський кредит. Для держави перевагами даного інструменту є низький обсяг необхідних фінансових ресурсів. Однак існує і небезпека, яка полягає у ризику зростання зовнішнього державного боргу.

Існують *два діаметрально протилежні погляди відносно державних гарантій за іноземними кредитами*:[119]

- без таких гарантій неможливо підтримати вітчизняне виробництво через слабкість банківської системи України;
- необхідно зовсім відмовитись від іноземних кредитів чи накласти на них мораторій до стабілізації економічної і політичної ситуації.

Гарантії уряду забезпечують легший доступ до одержання кредитних коштів, тому вони є однією з форм субсидіювання підприємств. Обсяг цієї субсидії можна оцінити виходячи зі зниження витрат підприємства на оплату відсотків за банківський кредит. У випадку неповернення підприємством кредиту обсяг субсидії дорівнює сумі бюджетних витрат з його погашення й обслуговування. Такі випадки в умовах ринкової економіки практично виключені завдяки використанню процедури банкрутства.

Тобто, на перший погляд, надання державних гарантій при одержанні кредитів чи державної допомоги на їх обслуговування не порушує ринкового механізму: держава просто допомагає отримати кредит у ринкових умовах. Однак, з народногосподарського погляду, це означає фінансування проектів, які без участі держави не були б здійснені через високі витрати чи недостатню надійність. При обмеженості кредитних коштів це призводить до заміни рентабельності інвестицій. Звідси можна зробити висновок, що втручання держави створює певні перешкоди для фінансування більш прибуткових проектів, отже,

---

[119] Основи інноваційно-інвестиційної діяльності: навч. посіб. / за науковою редакцією В. Г. Федоренко. – К.: Алеута, 2004. – 431 с.

спотворює умови конкуренції і знижує загальну ефективність народного господарства.

За умовами погашення зовнішніх зобов'язань кредити під гарантію уряду поділяють на 4 групи[120]**:**

1. Так звані «бюджетні кредити». При наданні гарантій щодо таких кредитів відразу передбачається, що їх обслуговування і погашення відбуватимуться за рахунок бюджету без будь-якої участі підприємств.

2. Кредити, надані підприємствам на умовах валютної самоокупності. Усі витрати щодо їх погашення і обслуговування (в іноземній валюті) повинні нести самі підприємства.

3. Кредити на умовах погашення зовнішніх зобов'язань за рахунок бюджету з подальшим відшкодуванням його витрат поставками продукції у державний резерв.

4. Кредити на умовах погашення зовнішніх зобов'язань за рахунок бюджету з подальшим відшкодуванням його витрат у національній валюті.

Таким чином, при наданні лише половини кредитів однозначно встановлено, що відповідальність за їх погашення (у валюті кредиту) і обслуговування боргу покладається на самих позичальників, як і належить в умовах ринкової економіки. До них відносять тільки кредити другої групи. У решти кредитів весь валютний ризик покладається на державу.

У багатьох випадках кредити під гарантію уряду являють собою нову форму державного фінансування незалежно від критеріїв економічної ефективності. Фактично багато підприємств не несуть відповідальності за їх повернення, тому не зацікавлені в ефективному використанні залучених коштів. Це стосується, в першу чергу, кредитів, які надаються за умов погашення зовнішніх зобов'язань з бюджету, з подальшим відшкодуванням витрат держави у національній валюті або поставками продукції у державний резерв. Від надання таких кредитів доцільно відмовитися. Коли гарантії є однією з форм підтримки підприємств з

---

[120] Луніна І. О. Державні фінанси та реформування міжбюджетних відносин / І. О. Луніна. – К., «Наукова думка», 2006. – С. 212–228.

соціально-політичних міркувань, незалежно від критеріїв економічної ефективності, то їх надання не тільки спричиняє збільшення державного боргу і витрат щодо його обслуговування, але й перешкоджає переміщенню обмежених народногосподарських ресурсів до ефективніших сфер діяльності, отже, веде до падіння темпів економічного розвитку країни.

Надання урядових гарантій вважається більш прогресивним інструментом порівняно з такими способами державного сприяння підприємствам, як надання прямих бюджетних дотацій, субсидій, податкових пільг.

Порівняно з іншими формами субсидіювання підприємств в умовах ринкової економіки *надання державних гарантій має дві важливі переваги:*

- держава дістає можливість надати підтримку підприємствам без використання бюджетних коштів;
- необхідність повернення кредитів стає для підприємств стимулом до максимально ефективного використання позикових коштів.

Однак у країнах з перехідною економікою кредити під гарантію уряду не лише не мають зазначених переваг, але здатні створювати значні економічні проблеми. Зокрема, це характерно для України. У процедурі надання гарантій беруть участь як мінімум 11 установ (міністерства економіки, фінансів, зовнішньоекономічних зв'язків і торгівлі, Фонд держмайна, банк-агент, галузеві управління Кабінету Міністрів, центральний орган виконавчої влади відповідної галузі, незалежна організація, що здійснює цінову експертизу, інші інститути). Зростання числа учасників експертизи збільшує витрати на її проведення, але не завжди підвищує ступінь обґрунтованості вибору інноваційного проекту.

Практика свідчить, що в тих випадках, коли держава надає гарантії щодо кредитів, призначених для фінансування проектів, ефективних за ринковими умовами, це забезпечує позитивні результати не тільки для підприємств-позичальників, але й для суміжних підприємств, отже, для народного господарства в цілому.

Надання державних гарантій, як правило, базується на прийнятій системі пріоритетів. Це один із найважливіших

аргументів при доборі інноваційних. На жаль, дотепер не існує глибокого економічного обґрунтування пріоритетів, яке б виходило із аналізу порівняльних переваг і реальних можливостей їхнього використання, а також тенденцій розвитку субсидованих галузей в інших країнах. Найчастіше пріоритетність пов'язується з необхідністю використовувати наявний виробничий потенціал, тобто випливає з минулого, а не орієнтована на майбутнє. Усе це збільшує ймовірність виключення ефективних проектів. До того ж просте формулювання «окремі, надзвичайно важливі об'єкти» може служити підставою для будь-якого суб'єктивного рішення.

Вибіркова підтримка визначених секторів економіки приводить до зміни відносних цін, а, отже, і структури виробництва, яка у результаті такого втручання повинна відповідати перевагам споживачів.

Таким чином, *аналіз процедури надання державних гарантій свідчить, що вона має принаймні три серйозних недоліки*, що пов'язані з:

1) відсутністю чіткої відповідальності за прийняті рішення;

2) неринковою оцінкою майна, що не відбиває його реальну ліквідність;

3) відсутністю надійного економічного обґрунтування пріоритетності використання іноземних кредитів.

Практика реалізації інноваційних проектів за кредитами під гарантію уряду свідчить, що підприємства пріоритетних галузей мають досить реальні шанси компенсувати зміну кон'юнктури (наприклад, цін на сировину, обмінного курсу, ринків збуту), пов'язані з можливістю домогтися для себе спеціальних умов. Можливість одержання пільги для конкретного інноваційного проекту у процесі його реалізації за спеціальним рішенням уряду зводить нанівець твердість процедури й умов надання державних гарантій за іноземними кредитами.

Фактично багато підприємств не несуть відповідальності за повернення кредитів і тому не зацікавлені в ефективному використанні залучених коштів. У першу чергу це стосується кредитів, що надаються на умовах погашення зовнішніх зобов'язань

бюджету з подальшим відшкодуванням витрат держави в національній валюті чи постачанням продукції в державний резерв. Тому думка про необхідність повної відмови від таких кредитів має право на існування.

Альтернативою цього процесу може бути організація фінансування інноваційних проектів без надання державних гарантій. У цьому випадку процес фінансування буде складатись з таких етапів[121]:

1. Підприємство-позичальник звертається до уряду за підтримкою інноваційного проекту у межах політики держави щодо пріоритетних напрямів розвитку економіки. При підтримці уряду підприємство-позичальник повинно одержати від НБУ ліцензію на відкриття рахунку в третій країні і пільги на повернення валютних цінностей протягом терміну понад 90 днів (оскільки деякі види устаткування виготовляються і постачаються протягом більш тривалого терміну).

2. Забезпечення оплати авансу (наприклад, 15 %). Кошти від експорту ліквідної продукції підприємства, що організовує іноземна компанія (компанія 1), надходять на рахунок у третій країні і використовуються для оплати 15 % авансу іноземній компанії (компанія 2), що є виконавцем інноваційного проекту.

3. Іноземний банк під гарантії іноземної компанії (компанія 2) і пакета забезпечення у вигляді валюти, що надходить від продажу виробленої нової продукції, фінансує залишок вартості проекту.

У такий спосіб можна буде залучити необхідні кошти для розвитку інновацій з урахуванням особливостей конкретного інноваційного проекту.

---

[121] Основи інноваційно-інвестиційної діяльності: навч. посіб. / за науковою редакцією В. Г. Федоренко. – К.: Алеута, 2004. – С. 286.

5.2. Фіскальні інструменти підтримки інноваційного розвитку

Фіскальний інструментарій дає можливість державі впливати практично на всі сторони діяльності, пов'язаної із інноваціями. Диференціювання умов оподаткування впливає на технологічну стратегію фірм, структуру, вартість і доступність інноваційних ресурсів, часові параметри інноваційної діяльності. Фіскальна політика може передбачати податкові субсидії на певні види діяльності, зокрема, виключення із суми доходів, що підлягають оподаткуванню, тієї частини, що пов'язана зі створенням і впровадженням нової техніки. Це сприятиме оновленню основного капіталу, стимулюватиме здійснення технологічних нововведень. Основними фіскальними інструментами підтримки інноваційного розвитку є податки та видатки бюджету.

У частині оподаткування з метою стимулювання інноваційного розвитку найчастіше застосовуються податкові пільги. Надаючи податкові пільги залежно від часового горизонту капіталовкладень, держава має можливість стимулювати довгострокові капіталовкладення, пов'язані зі створенням і впровадженням інновацій. Диференціюючи оподаткування доходів, отриманих з різних джерел, держава впливає на структуру фінансових джерел інноваційних процесів. Різні умови оподаткування прибутку і додаткового прибутку стимулюють діяльність, пов'язану зі створенням і впровадженням нової техніки.

Комплекс податкових пільг становить перспективний засіб підтримки інноваційної діяльності. Кошти, що залишаються внаслідок надання пільг виконавцям робіт та забезпечують інноваційний розвиток, фактично є коштами державного бюджету, які цільовим призначенням залишаються в розпорядженні зазначених суб'єктів. Згідно з дослідженням за даними 9 країн-ОЕСР, 10 % податкова пільга призводить до зростання інвестицій у дослідження та розробки на 1 % у короткостроковому і на 10 % у довгостроковому періоді. При цьому *податкові пільги, що стимулюють інноваційну активність, повинні мати такі обов'язкові риси* (рис. 5.1).

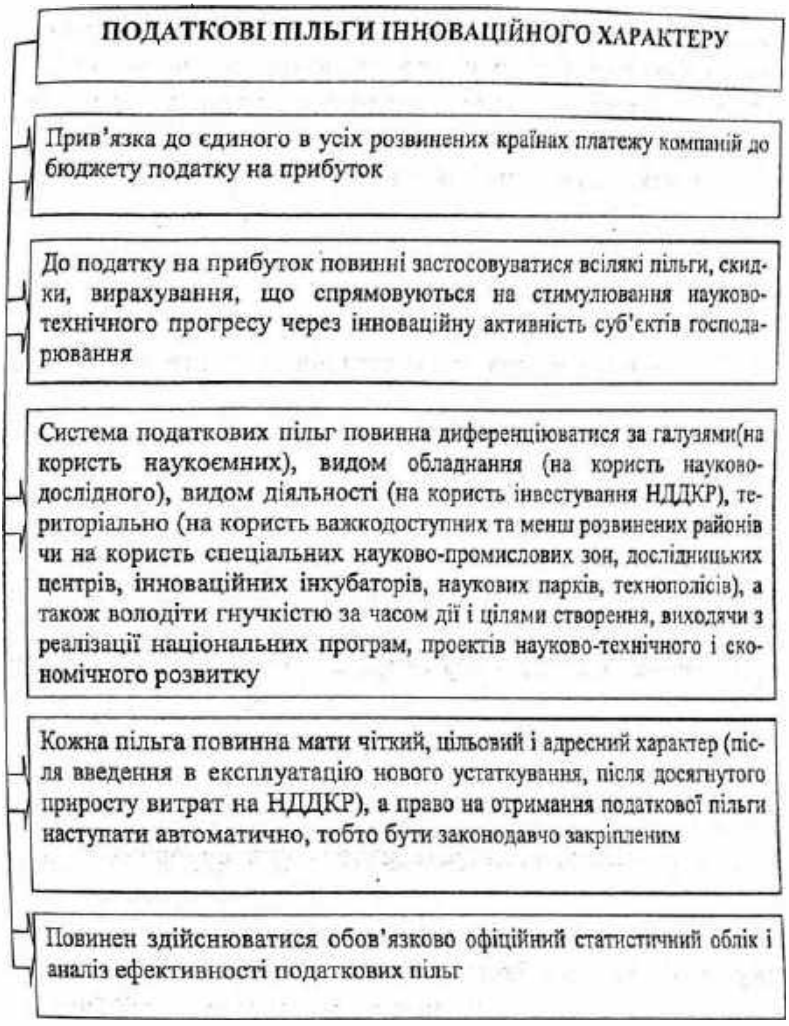

Рис. 5.1. Характерні ознаки податкових пільг, направлених на підтримку інноваційного розвитку

Джерело: складено авторами.

Світова практика свідчить про можливість застосування різних комбінацій податкових пільг з метою стимулювання інноваційного розвитку. Найбільш поширеними типами податкових пільг є такі:

- прискорена амортизація основних засобів та нематеріальних активів, задіяних у створенні інноваційного продукту;
- інноваційна податкова знижка;
- інвестиційний податковий кредит;
- податкові канікули;
- звільнення від оподаткування прибутку, отриманого внаслідок інноваційної діяльності;
- комбінації податкових звільнень, які надаються інноваційним (технологічним) паркам.

Нарахування амортизації саме по собі не призводить до формування фонду грошових коштів, оскільки сума нарахованої амортизації характеризує грошовий потік минулого періоду, частина якого відноситься на витрати звітного періоду відповідно до принципу нарахування. Амортизація є процесом, під час якого відбувається нарахування пасивів, але вона не здатна перетворити їх на активи, оскільки забезпечує визнання витрат на придбання основних засобів, але аж ніяк не їх покриття. Аналогічна проблема виникає при розгляді суми амортизації, нарахованої в податковому обліку, як джерела відновлення основних засобів. Податкова амортизація звільняється від оподаткування і стає ресурсним джерелом[122]. Отже, амортизаційні відрахування та амортизація не можуть бути ресурсним джерелом інвестицій. Навіть якщо припустити, що всю суму податкової економії буде депоновано на спеціальний рахунок (а без депонування грошових коштів про існування фонду відновлення основних засобів не може бути й мови)[123], називати цей фонд амортизаційним не можна: по-перше, сума грошових коштів у цьому фонді не тотожна

---

[122] Пархоменко В. М. Облік амортизації / В. М. Пархоменко // Фінанси України. – 2003. – № 8. – С. 65.

[123] Голов С. Дискусійні аспекти амортизації / С. Голов // Бухгалтерський облік і аудит. – 2005. – № 5. – С. 5.

сумі нарахованої амортизації, а, по-друге, існування цього фонду пов'язане з процесом амортизації штучно, оскільки податкова амортизація є законодавчо імперативною розрахунковою величиною. Надання підприємствам «пільги» у вигляді виведення з-під оподаткування суми амортизації не є дієвим засобом стимулювання інвестицій в оновлення основних засобів, оскільки податкова амортизація не враховує можливостей і потреб підприємства в тому чи іншому конкретному випадку. Більш доцільним засобом стимулювання економічної активності є звільнення від оподаткування тієї частини прибутку, яка *реінвестується*. Тобто звільняти від оподаткування слід не віртуальну суму нарахованої амортизації, лише незначна частина якої можливо стане капітальними інвестиціями, а суму реальних капітальних інвестицій[124].

Те, що ***прискорена амортизація*** стоїть на першому місці серед інших цільових податкових пільг, зумовлено її величезним впливом на інвестиційну діяльність і прискорення модернізації виробництва. У багатьох індустріально розвинених країнах у загальних інвестиціях на амортизаційні відрахування припадає в середньому 60–65 %. Їх ефективність проявляється таким чином. По-перше, господарюючі суб'єкти одержують додаткові кошти, які, на відміну від чистого прибутку, не обтяжені податком. По-друге, амортизаційні відрахування, на відміну від прибутку і позикових коштів, слугують найстабільнішим джерелом фінансів, оскільки на них набагато менше впливають спади виробництва, підвищення ставок по кредитах, зміна цін тощо. По-третє, амортизаційні відрахування – це власні кошти підприємств, і в разі відмови від позикових коштів вони дають змогу економити на виплаті процентів, що в цілому перевищує ефективність виробництва. По-четверте, наявність амортизаційного фонду і необхідність використовувати його за цільовим призначенням самі собою дисциплінують підприємця, примушують його витрачати ці

[124] Аналіз законодавства України у сфері досліджень, розробок та інноваційної діяльності та пропозиції щодо доповнень до законодавства. Проект ЄС «Вдосконалення стратегій, політики та регулювання інновацій в Україні». – К.:Фенікс, 2011. – С. 121.

кошти на розширення і модернізацію виробництва; контроль з боку держави за цільовим використанням амортизаційного фонду позбавляє спокуси витратити їх на інші цілі. По-п'яте, за помітно прискорених темпів технічного прогресу у світі серйозну роль відіграє фактор часу: гроші, отримані сьогодні, «коштують» набагато дорожче тих, які будуть отримані через 2–3 роки. Прискорена амортизація дозволяє підприємцям отримувати додаткові кошти в перші роки використання основних фондів, створюючи для них значні преференції у відношенні до конкурентів[125].

Інвестиційний податковий кредит та ***інвестиційна (інноваційна) податкова знижка*** застосовуються у багатьох країнах світу, зокрема Ірландії, Іспанії, Канаді, Китаї, Нідерландах, Південній Кореї, Португалії, США, Франції, Японії. Зазначений спосіб податкових преференцій полягає у тому, що підприємство може зменшити свій податковий платіж на суму відповідного вирахування (податкового кредиту). Зазначений кредит в абсолютній величині визначається множенням його ставки на величину інноваційних витрат підприємства[126]. Інвестиційний податковий кредит (як і знижка) може бути об'ємний або приростний. Базою для нарахування об'ємного податкового кредиту можуть бути витрати, спрямовані на інноваційну діяльність, річна сума інвестицій у капітальні активи, інвестиції в дослідження і розробки. Базою для нарахування приростного кредиту може бути річна сума приросту витрат на НДДКР, річна сума приросту витрат на придбання основних засобів, сума приросту витрат на дослідження і розробки. Різниця між податковою знижкою і податковим кредитом полягає у тому, що інвестиційна податкова знижка зменшує базу оподаткування, а інвестиційний податковий кредит – суму нарахованого податкового зобов'язання.

---

[125] Соколов М. Фантом у теорії оподаткування (про криву Артура Лаффера) / М. Соколов // Економіка України. – 2010. – № 7. – С. 32.

[126] Алєксєєв І. В. Важливість правильного підбору податкових пільг і шляхів їх надання при податковому стимулюванні інноваційної діяльності підприємств / І. Алєксєєв, Р. Желізняк // Бізнес-інформ. – 2014. – № 2. – С. 317–318.

Податкові канікули являють собою звільнення від одного (або кількох) податків конкретного платника податків, галузь або вид діяльності на певний період часу. Перевагою такої пільги є повна відсутність податкових наслідків при здійсненні інноваційної діяльності. Недоліком пільги можна вважати її підтримуючий, а не стимулюючий характер. Такі пільги доцільно застосовувати під час проведення радикальних реформ і період часу, достатній для адаптації до економічних трансформацій.

Звільнення від оподаткування прибутку, отриманого від інноваційної діяльності. На наш погляд, ця пільга є найменш ефективною і практично не здатною виконати сое призначення, оскільки на перших стадіях інноваційного процесу прибуток відсутній, а наявний лише на етапі комерціалізації.

У світовій практиці застосування однієї пільги інноваційного характеру є швидше виключенням, ніж правилом, оскільки набагато частіше має місце застосування ***комбінацій податкових пільг***, направлених на стимулювання інноваційної діяльності.

Ключова роль науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт (НДДКР) (R&D) у справі економічного зростання є загальновизнаною серед економістів і політиків[127]. Організація з економічного співробітництва і розвитку (OECD) *визначила R&D* наступним чином: «це – творча робота, яка провадиться на постійній основі з метою збільшення обсягів знань ... та використання цих знань для розробки нових можливостей прикладного застосування». R&D може відбуватись у формі загального дослідження, прикладного дослідження чи експериментальної розробки. R&D включає в себе основні аспекти інновацій і не лише їх. Інші менш систематичні аспекти відносять до процесу пізнання через створення, використання та взаємодію, що часто не враховується при стандартному статистичному аналізі наукових досліджень і розробок. Наприклад, піддається сумніву необхідність

---

[127] Аналіз законодавства України у сфері досліджень, розробок та інноваційної діяльності та пропозиції щодо доповнень до законодавства // Проект ЄС «Вдосконалення стратегій, політики та регулювання інновацій в Україні». – К.: Фенікс, 2011. – С. 125.

включення розробки програмного забезпечення до визначення наукових досліджень і розробок[128]. Інтенсивність проведення наукових досліджень і розробок, а також економічне зростання країн часто залежить від обсягів фінансування наукових досліджень і розробок бізнес-сектором[129].

Що стосується України, то відносно до ОЕСР є декілька принципових відмінностей[130]:

1. У промислово розвинених країнах підприємство отримує право скористатися податковими пільгами після здійснення витрат на R&D, а в Україні Законом України «Про інноваційну діяльність» (від 04.07.2002 р. № 40-IV) передбачалося надання права на отримання пільг тим підприємствам, які мають свідоцтво про державну реєстрацію інноваційного проекту, в розмірі 50 % ПДВ і 50 % податку на прибуток, тобто надання податкових пільг залежно від кінцевих результатів інноваційної діяльності. Проте визначити в бухгалтерському і податковому обліку величину ПДВ і розмір прибутку від реалізації саме інноваційного проекту надзвичайно важко. Крім того, певна величина ПДВ і розмір прибутку не обов'язково є результатом реалізації інноваційного проекту. На них можуть впливати ринкові фактори, кон'юнктура ринку, ціни на ресурси тощо. Таким чином, критерій *кваліфікованих витрат* на ННТР (R&D) не був задіяний. Слід зазначити, що *перелік витрат*, які відносяться до кваліфікованих витрат на ННТР (R&D), *в Україні був відсутній*. Тому умовою їх втілення для цілей податкового стимулювання інноваційної діяльності є доцільна розробка і затвердження Міністерством фінансів України спеціального П(С)БО «Витрати на наукові дослідження, дослідно-

---

[128] «Науково-дослідні і дослідно-конструкторські роботи та зростання продуктивності: аналіз даних по 16 країнах – членах OECD» (Guellec, D and Pottelsberg 2001. R&D and Productivity Growth: Panel Data Analysis of 16 OECD Countries, STI Working Paper 2001/3).

[129] Tanayama, T and Yla-Anttila, P. 2009. Verokannustimet innovaatiopolitiikan valineena. ETLA Discussion papers no. 1189.

[130] Никифоров А. Є. Податкове стимулювання інноваційної діяльності / А. Є. Никифоров, В. М Диба., В. О. Парнюк // Фінанси України. – 2009. – № 5. – С. 85.

конструкторські розробки та експериментальні роботи» та сьогодні передбачити його використання у ПКУ при визначенні суми витрат.

2. У зарубіжних країнах значного поширення набули, як зазначалось, *прирістні пільги*, що стимулює підприємства до розвитку інноваційної діяльності. В Україні, як метод, прирістні податкові пільги відсутні і це не передбачено у ПКУ.

3. Величина податкових пільг, які надаються в промислово розвинених країнах, є суттєвою для суб'єктів інноваційної діяльності, що за умови контролю з боку фіскальних органів над формуванням витрат підприємств, робить розвиток інноваційної діяльності економічно вигідним.

4. За кордоном існує система контролю за цільовим використанням коштів *інвестиційного податкового кредиту*. В Україні інвестиційний податковий кредит не використовується і його не передбачено у ПКУ. Гальмом для його впровадження є не чіткі правила формування витрат, які формуються як у податковому, так і в бухгалтерському обліку за різною методикою. В Україні не стимулюється противитратний механізм формування витрат при розрахунку податку на прибуток, що стримує впровадження податкових інноваційних регуляторів[131].

Таким чином, застосування податкового інструментарію стимулювання інноваційного розвитку в Україні не відзначається високою ефективністю, що пов'язано з несистемністю та вибірковістю його застосування. У таких умовах основне навантаження щодо державної підтримки інноваційного розвитку перекладається на видатки бюджету.

Для забезпечення інноваційного розвитку держава повинна брати на себе більшу частину фінансування інноваційних програм розвитку виробничої та соціальної інфраструктури. Без коштів державного бюджету неможливий ефективний розвиток галузей соціального комплексу, а також життєво важливих галузей

---

[131] Никифоров А.Є. Податкове стимулювання інноваційної діяльності / Никифоров А.Є., Диба В.М., Парнюк В.О. // Фінанси України. – 2009. – № 5. – С. 85–86.

виробничої сфери. Державне регулювання інноваційної діяльності, державна підтримка інноваційних програм здійснюються, в основному, шляхом направлення фінансових ресурсів на виконання цільових державних програм та на інші потреби, що визначаються в порядку, встановленому чинним законодавством.

Форми бюджетного фінансування

1. Фінансова підтримка високоефективних інноваційних програм на умовах розміщення виділених коштів на конкурсній основі.

2. Централізоване фінансування державних інноваційних програм.

Бюджетне фінансування інноваційних проектів здійснюється шляхом базового та програмно-цільового фінансування.

Базове фінансування надається для забезпечення:

- фундаментальних наукових досліджень;
- найважливіших для держави напрямів досліджень, зокрема в інтересах національної безпеки та оборони;
- розвитку інфраструктури наукової та науково-технічної діяльності;
- збереження наукових об'єктів, що становлять національне надбання;
- підготовки наукових кадрів.

Перелік наукових установ та вищих навчальних закладів, яким надається базове фінансування для здійснення наукової та науково-технічної діяльності, затверджується Кабінетом Міністрів України. До нього, в основному, включено наукові організації академічного сектору науки країни, у яких проводяться фундаментальні дослідження.

Програмно-цільове фінансування застосовується, як правило, на конкурсній основі для:

- науково-технічних програм і окремих розробок, спрямованих на реалізацію пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки;

➢ забезпечення проведення найважливіших прикладних науково-технічних розробок, які виконуються за державним замовленням;

➢ проектів, що виконуються в межах міжнародного науково-технічного співробітництва.

Воно здійснюється через:

➢ проведення спільних наукових досліджень, технічних та технологічних розробок на основі кооперації, спільних науково-технічних програм;

➢ виконання робіт, передбачених угодою, однією зі сторін якої є організація іноземної держави або міжнародна організація;

➢ проведення досліджень і розробок за спільними координаційними угодами;

➢ спільні дослідження і розробки у міжнародних колективах спеціалістів, міжнародних інститутах та спільних підприємствах;

➢ використання власності на науковий результат на основі угод між суб'єктами наукової та науково-технічної діяльності;

➢ взаємний обмін науковою та науково-технічною інформацією, використання об'єднаних міжнародних інформаційних фондів, банків даних;

➢ спеціальну підготовку спеціалістів.

Крім базового й цільового бюджетного фінансування, чинним законодавством передбачена можливість функціонування спеціальних фондів. Зокрема, для підтримки фундаментальних досліджень в Україні з 1992 р. діє Державний фонд фундаментальних досліджень (далі – ДФФД).

Завдання Державного фонду фундаментальних досліджень

➢ підтримка на конкурсній основі фундаментальних наукових досліджень, що проводяться науковими установами, вищими навчальними закладами, вченими;

➢ методичне, організаційне, фінансове забезпечення фундаментальних наукових досліджень;

➢ організація й проведення наукознавчих та наукометричних досліджень з питань перспективного розвитку науки в Україні;

➢ поширення інформації в галузі наукових досліджень, сприяння розширенню наукових контактів;

➢ налагодження і розвиток міжнародного наукового співробітництва.

Підтримка фундаментальних наукових досліджень здійснюється із ДФФД шляхом фінансування на безповоротній і безоплатній основі конкурсних наукових та науково-технічних проектів. За оцінкою фахівців, ДФФД сьогодні – єдина структура, яка підтримує фундаментальні дослідження у чистому вигляді, високий науковий рівень результатів яких відображається у сотнях журнальних публікацій світового рівня.

Для фінансового забезпечення інноваційної діяльності в Україні поряд з ДФФД було створено Державний інноваційний фонд (далі – ДІФ). Він здійснював на конкурсних засадах фінансову, матеріально-технічну підтримку заходів, спрямованих на впровадження пріоритетних науково-технічних розробок. Фонд проіснував до грудня 1999 року. За сім років свого існування ДІФ розглянув 4864 інноваційні пропозиції, із яких профінансував близько 1800 проектів. Перевірки діяльності фонду засвідчили, що 50 % проектів були успішними.[132] Серед успішних проектів Державного інноваційного фонду можна назвати проекти з літакобудування:

– «Літак АН-140 на АНТК ім. О.К. Антонова»;

– «Розробка автоматизованої системи виготовлення еталонів і складального оснащення для виробництва літака АН-70 на Київському авіаційному заводі «Авіант»;

– «Створення нового покоління авіадвигунів на АТ «Мотор-Січ»;

– «Створення мікро супутників на ДКБ «Південне».

Протягом своєї діяльності Державний інноваційний фонд надав інноваційних позик на суму 700 млн грн, з яких на початок 2002 р. було повернуто лише 9 %.

---

[132] Економіка й організація інноваційної діяльності: підручник / О. І. Волков, М. П. Денисенко, А. П. Гречан та ін.; під ред. проф. О. І. Волкова, проф. М. П. Денисенка. – К.: ВД «Професіонал», 2004. – С. 409.

На базі Державного інноваційного фонду було створено Українську державну інноваційну компанію (далі – УДІК) як правонаступника майнових прав і обов'язків фонду.

Основні завдання УДІК:

- організація роботи з відбору й експертизи інноваційних проектів;
- фінансування інноваційних проектів, спрямованих на впровадження прогресивних науково-технічних розробок і технологій у виробництво;
- залучення позабюджетних коштів для фінансування інноваційних проектів;
- забезпечення повернення інноваційних позик Державного інноваційного фонду шляхом організації управління борговими зобов'язаннями дебіторів.

Пряме державне фінансування перспективних проектів на сьогодні практично не здійснюється, зокрема правонаступник Державного інноваційного фонду – Державна інноваційна компанія не має у своєму розпорядженні достатнього обсягу фінансових ресурсів. Тому на сучасному етапі розвитку України бюджетне фінансування навіть програм державного рівня здійснюється вкрай незадовільно. Фактичний обсяг фінансового забезпечення програм унеможливлює завершення багатьох НДДКР та своєчасну передачу їх результатів для практичного використання й комерціалізації, уповільнює процес кругообігу коштів, що витрачаються державою на науку та інноваційну діяльність, і тим самим уповільнює перехід економіки на інноваційну модель розвитку.

Відповідно до Закону України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» на період до 2006 року були визначені такі *пріоритетні напрями розвитку науки й техніки:*

1) фундаментальні дослідження з найважливіших проблем природничих, суспільних і гуманітарних наук;

2) проблеми демографічної політики, розвитку людського потенціалу та формування громадянського суспільства;

3) збереження навколишнього середовища та сталий розвиток;

4) новітні біотехнології; діагностика і методи лікування найпоширеніших захворювань;

5) нові комп'ютерні засоби та технології інформатизації суспільства;

6) новітні технології та ресурсозберігаючі технології в енергетиці, промисловості та агропромисловому комплексі;

7) нові речовини і матеріали.

Однак недостатність бюджетного фінансування приводить до розпорошення цих коштів через недофінансування, а тому виникає проблема активнішого залучення фінансових коштів із позабюджетних джерел, а також зосередження зусиль на обмеженій кількості напрямів.

Указом Президента України від 08.09.2010 р. № 895 «Про заходи щодо визначення і реалізації проектів із пріоритетних напрямів соціально-економічного та культурного розвитку» були визначені такі напрями, в межах яких Державним агентством з інвестицій та управління національними проектами передбачається реалізація інвестиційних проектів суспільного значення, що отримали статус Національних проектів.

Важливим є те, що ряд таких проектів планується здійснювати на засадах державно-приватного партнерства (далі – ДПП) на основі спеціального Закону України «Про державно-приватне партнерство» від 01.07.2010 р. № 2404-17.

Державно-приватне партнерство (ДПП) є одним із основних механізмів реалізації політики модернізації економіки України, вирішення важливих соціально-економічних проблем. Висока ефективність ДПП як форми взаємодії держави та бізнесу доведена досвідом багатьох країн світу. Нині актуалізувалися об'єктивні обставини для запровадження механізмів ДПП. Для реалізації масштабних модернізаційних проектів у різних секторах економіки потрібні значні інвестиційні ресурси, потужним джерелом яких може стати приватний бізнес. Водночас зростає інтерес бізнесу до державної підтримки, що дає змогу знизити ризики приватних інвестицій, підвищити надійність інвестиційних проектів для кредитних організацій.

Як уже зазначалося, інноваційна модель розвитку потребує не лише технологічних, але й соціальних інновацій. Тому визначення, зокрема, системи охорони здоров'я як однієї зі сфер застосування ДПП, а саме стимулювання інноваційної компоненти розвитку установ соціальної сфери, активізація використання науково-технічного потенціалу для впровадження існуючих та розробки нових технологій сприятиме перетворенню економіки України в інноваційну. Адже, про що наголошувалося раніше, лише довіра та співпраця між бізнесом і владою, зміна ідеології кожного громадянина здатні перетворити інноваційну модель розвитку суспільства в реальність.

Успішний розвиток ДПП як механізму активізації інвестиційно-інноваційної діяльності та залучення приватних інвестицій у стратегічно важливі для держави сфери можливий лише за умови, коли буде забезпечено баланс інтересів держави і приватного інвестора. Правова форма здійснення ДПП має забезпечити для інвестора привабливість, безпеку вкладення коштів у державну власність і реалізувати основну мету проекту, тобто розвивати сферу, яка стратегічно важлива для держави. Для цього держава повинна сприймати приватного інвестора як рівноправного партнера. Вимагаючи від нього виконання передбачених угодою зобов'язань, держава має, зі свого боку, гарантувати виконання власних зобов'язань у повному обсязі.

Суттєве підвищення ефективності державного інвестування повинно відбуватися на основі чіткого визначення вичерпного переліку пріоритетів для уникнення розпорошення інвестиційних ресурсів, а також широкої реалізації проектів на засадах державно-приватного партнерства.

Для підвищення ефективності механізму прямого державного фінансування вважається, що ***за рахунок бюджетних коштів повинні фінансуватися лише:***

- дослідження та розробки, що мають велике соціально-економічне значення;
- розробки нових технологій, важливих насамперед для держави;

➢ створення інноваційної інфраструктури (розвиток мережі бізнес-інкубаторів, технопарків, технополісів тощо);

➢ програми конкурсного фінансування окремих комерційних проектів для стимулювання розвитку малого і середнього високотехнологічного бізнесу (як правило, на умовах спільного фінансування з приватним бізнесом).

5.3. Донорське фінансування інновацій

Для організації і управління фінансуванням інноваційної діяльності існують так звані *донорські організації, які можуть бути як фондом, приватною особою, так і державною установою або компанією, які безповоротно надають кошти для здійснення конкретного інноваційного проекту.*

Як одну із можливостей залучення донорського фінансування можна розглядати *бюджетні асигнування.* Урядом передбачено виділення коштів з бюджету на фінансування високоефективних інвестиційних проектів за умови розміщення таких коштів на конкурсних засадах.

Ще однією альтернативою для фінансування інноваційного проекту може бути *грант.*

> *Грант – це кошти, які безповоротно передаються спонсором організації або фізичній особі для здійснення конкретного інноваційного проекту.*

У кожної донорської організації існують свої пріоритети, які можуть включати визначені напрями діяльності, переважні типи грантозаявників, а також регіональні уподобання. Проте одна із серйозних перешкод полягає в тому, що посилюється конкуренція за отримання доступу до донорських джерел фінансування, оскільки досить часто кошти фондів, які надають гранти, є єдиним джерелом надходження нових фінансових засобів для багатьох інноваційних проектів. Схема пошуку гранту зображена на рис. 5.2.

При виборі донорської організації необхідно врахувати такі моменти:

1. Більшість організацій спеціалізується на видачі грантів за територіальною ознакою, але не варто виключати можливість отримання гранту від міжнародної організації, навіть якщо раніше вона такого не практикувала.

2. Фонди, в основному, фінансують проекти суворо визначеної тематики, або обмежують тип заходів, які вони готові профінансувати.

3. Як правило, спонсори обмежують і тип одержувача, наприклад, індивідуальний дослідник, студент, неурядова екологічна організація тощо.

Рис. 5.2. Схема пошуку гранту

Джерело: складено авторами.

Відносно новою формою залучення донорського фінансування є ендаумент.

Ендаумент – цільовий фонд, призначений для використання в некомерційних цілях, як правило, для фінансування закладів освіти, культури, медицини, науки.

Такі фонди цільового капіталу є новими для України джерелами фінансування інноваційних освітніх програм та наукових досліджень. Вперше така форма фінансування виникла в США і використовувалася передусім для недержавної підтримки закладів освіти. Перевагами фондів цільового капіталу є прозорий характер його діяльності. Схема діяльності такого фонду є відносно простою:

1. Благодійники передають кошти до фонду цільового капіталу, формуючи цільовий капітал.

2. Фонд передає капітал управляючій компанії.

3. Дохід від капіталу передається організації (університету, науковій установі тощо).

Традиційно на фінансування інноваційних проектів витрачаються тільки доходи від інвестування цільового капіталу фонду, а сам капітал залишається незмінним.

Ендаумент дає можливість забезпечити:

- часткову незалежність від одноразових добровільних надходжень;
- фінансову стабільність за рахунок отримування гарантованого доходу;
- формування довгострокових джерел фінансування відповідної комерційної діяльності.

Питання до самоконтролю знань

1. Охарактеризуйте роль державних закупівель у фінансовому забезпеченні інноваційного розвитку.

2. Поясніть, у чому полягають переваги і недоліки державних гарантій за кредитами.

3. У чому полягає мета фіскальної підтримки інноваційної діяльності?

4. Які основні види податкових пільг використовуються у світовій практиці для підтримки інноваційного розвитку?

5. Які характерні ознаки властиві податковим пільгам інноваційного спрямування?

6. У чому полягає різниця між інвестиційним податковим кредитом та інвестиційною знижкою?

7. У чому полягає різниця між прирістною та об'ємною інвестиційною знижкою?

8. Охарактеризуйте переваги і недоліки амортизації як форми підтримки фінансового забезпечення інноваційного розвитку.

9. У чому полягає сутність донорського фінансування інноваційного розвитку?

10. Що таке ендаумент?

Тестові завдання

1. Кошти цільового фонду (ендаумент) можуть використовуватися на фінансування інновацій у сфері:

а) освіти і науки;

б) освіти, науки, медицини, культури;

в) освіти, науки, виробництва;

г) освіти і медицини.

2. Кошти, які безповоротно передаються спонсором організації або фізичній особі для здійснення конкретного інноваційного проекту:

а) ендаумент;

б) подарунок;

в) грант;

г) благодійна допомога.

3. Величину об'єкта оподаткування зменшує:

а) інвестиційна податкова знижка;

б) інвестиційний податковий кредит;

в) прискорена амортизація;

г) звільнення від сплати податку на прибуток.

4. Величину нарахованого податкового зобов'язання по податку на прибуток зменшує:

а) інвестиційна податкова знижка;

б) інвестиційний податковий кредит;

в) прискорена амортизація;

г) звільнення від сплати податку на прибуток.

5. Небезпеку зростання зовнішнього державного боргу збільшують такі інструменти фінансового забезпечення:

а) державні закупівлі;

б) податкові пільги;

в) кредити під гарантію уряду;

г) гранти.

6. Амортизація є джерелом формування фінансового забезпечення інноваційного розвитку, якщо вона:

а) прискорена;

б) звичайна;

в) регресивна;

г) амортизація не може виступати джерелом фінансування інноваційного розвитку.

7. На конкурсній основі здійснюються:

а) програмно-цільове фінансування з бюджету та гранти;

б) надання податкових пільг;

в) ендаумент;

г) кредити під гарантію уряду.

Розділ 6
Формування ресурсів фінансового забезпечення інноваційної діяльності на мікрорівні

6.1. Власні ресурси підприємницьких структур.

6.2. Банківські кредити та лізинг.

6.3. Залучення венчурного капіталу на фінансування інноваційного розвитку.

6.4. Міжнародні інвестиції.

Питання до самоконтролю знань.

Тестові завдання.

Задачі.

> *Думай, перш ніж вкласти гроші. І не забувай думати, коли вже вклав їх.*
>
> *Ф. Дойл*

6.1. Власні ресурси підприємницьких структур

Власні фінансові ресурси суб'єктів господарської діяльності необхідно розглядати як фундаментальний елемент забезпечення інноваційних процесів. При цьому важливим є те, що власні фінансові ресурси виступають не просто фактором підтримки, а й стимулом інноваційної діяльності. У роботах класиків, зокрема, Й. Шумпетера, Л. фон Мізеса та ін., в умовах ринкової економіки прибуток розглядається як головний стимул ведення господарської діяльності, що проявляється, у свою чергу, через інновації.

Загальновизнано, що джерелами формування фінансових ресурсів можуть бути:

- статутний капітал;
- додатковий та резервний капітал;
- амортизаційні відрахування;
- прибуток;
- кредити банків;
- кредиторська заборгованість;
- фінансова допомога тощо.

За економічною сутністю фінансові ресурси можна розділити на три групи: власні кошти, залучені та запозичені. Проблему забезпеченості фінансовими ресурсами інноваційних процесів на мікрорівні доцільно розглядати у розрізі саме цих трьох груп.

Серед науковців і практиків точаться дискусії з приводу того, які фінансові ресурси мають переважати у фінансуванні інноваційного розвитку. З однієї сторони, використання власних фінансових ресурсів не призводить до погіршення фінансового стану підприємства, однак вони є відносно дорогими для залучення та обмеженими за обсягом. Використання позичених ресурсів збільшує ризик втрати фінансової стійкості, однак стимулює підприємців до ефективного використання отриманих ресурсів.

Переваги, які створюються через переважання власних фінансових ресурсів[133]**:**

– підвищення фінансової стійкості за рахунок додатково сформованого з прибутку власного капіталу;

– формування і використання власних коштів, що відбувається стабільно упродовж року;

– мінімізація витрат на зовнішнє фінансування (обслуговування боргу кредитором);

– спрощення процесу прийняття управлінських рішень щодо розвитку підприємства за рахунок додаткових інвестицій, оскільки джерела покриття витрат відомі раніше.

Хоча ринкова економіка має більше альтернативних джерел фінансування, ніж адміністративно-командна система, однак наявність альтернативних джерел фінансування тільки підкреслює ту особливу роль власних фінансових ресурсів підприємств, яку вони повинні відігравати в ефективній діяльності суб'єктів господарювання. У ринковій економіці жоден інвестор або позичальник не надасть кошти на розвиток доки не переконається, що власник бізнесу інвестує, у першу чергу, власні фінансові ресурси.

---

[133] Бочаров В. В. Управление денежным оборотом предприятий и корпораций / В. В. Бочаров. – М.: Финансы и статистика, 2001. – С. 24.

Розглянемо детальніше основні джерела власних фінансових ресурсів.

Статутний капітал складається з грошових, матеріально-речових внесків, інтелектуальних вкладень, прав власності (нематеріальні активи) засновників підприємства. Хоча суто теоретично ресурси статутного капіталу можуть бути джерелом фінансування інноваційних процесів, однак на практиці кошти статутного капіталу для інновацій майже не використовуються. Принаймні це стосується реалій українського сьогодення. Такий елемент статутного капіталу, як нематеріальні активи забезпечують рух інноваційного процесу, однак за своєю сутністю нематеріальні активи характеризують здебільшого напрям використання, а не джерело формування ресурсів. Щодо додаткового й резервного капіталу, який складається з позитивної різниці між ціною первинного продажу акцій суб'єкта господарювання і номіналом, то в умовах незадовільного рівня розвитку вітчизняного фондового ринку немає достатніх підстав вважати його сталим джерелом фінансування інноваційних проектів.

Амортизаційні відрахування становлять стабільне джерело власних фінансових ресурсів, які підприємство може використовувати для цілей простого і розширеного виробничого процесу. Амортизаційні відрахування, поряд із прибутком, є основним джерелом фінансового забезпечення на мікрорівні. Використання амортизаційних відрахувань у фінансуванні інноваційних процесів є проблематичним, оскільки їх надходження розпорошені у часі. Вони надходять на підприємство у складі виручки від реалізації, тому використовуються переважно на фінансування поточних витрат.

Значний ступінь зносу, характерний, зокрема, економіці України, недостатні темпи зростання амортизаційних відрахувань, що є наслідком такого стану основних засобів, стримують інноваційні процеси та ставлять завдання використання прискорених методів амортизації (тобто завищених її норм). *Прискорена амортизація* дає можливість зменшити обсяги оподаткування прибутку шляхом переведення його частин в амортизаційні витрати виробництва, що не оподатковуються. Це робить її потенційним джерелом інвестицій, однак в умовах низької рентабельності це дає мало

можливостей для податкового маневру. Крім того, за відсутності накопичувального механізму амортизації неможливо проконтролювати цільове використання амортизаційних коштів.

Економічній теорії відомий ряд методів прискореної амортизації. Серед найбільш відомих методів потрібно виділити такі:

- метод зменшення залишкової вартості;
- метод суми чисел (кумулятивний);
- метод подвоєного зниження залишку.

Кожен з цих методів має свої переваги та недоліки. Зокрема, метод подвійного зниження залишку в короткостроковій перспективі є найбільш привабливим для підприємства, оскільки дозволяє протягом перших років списати на собівартість продукції більшу частку вартості введених у виробництво основних фондів. Враховуючи те, що амортизаційні відрахування для підприємств, які функціонують у ринковому середовищі, що зазнає трансформаційних змін, є головним джерелом капітальних вкладень, цінність цього методу зростає. Водночас, уже в середньостроковій перспективі метод суми чисел (кумулятивний) дозволяє максимізувати термін окупність нововведень на виробництві. Отже, зважаючи на ці обставини, не можна однозначно рекомендувати застосування лише того чи іншого методу.

Основний висновок, виходячи з аналізу переваг та недоліків методів прискореної амортизації, полягає в тому, що лише менеджмент підприємства повинен визначати методи обчислення амортизаційних нарахувань відповідно до обраної облікової політики.

Хоча зміни в обліковій політиці підприємства не можуть відбуватися частіше одного разу на рік, однак, незважаючи на це, варіювання методами обчислення амортизаційних відрахувань може бути тим інструментом, що дозволяє максимально раціонально використовувати для цілей інноваційного розвитку таке потужне джерело ресурсів, як амортизація.

При виборі оптимального методу нарахування амортизації необхідно враховувати, що збиткові підприємства не отримують ніяких економічних переваг від прискореної амортизації,

оскільки відбувається лише штучне завищення збитків. Прискорена амортизація стає вигідною для таких підприємств тільки з моменту їх перетворення на рентабельні.

Ефективність прискореної амортизації полягає в тому, що:

- суб'єкти господарювання одержують додаткові кошти, не обтяжені податком (на відміну від прибутку);
- на амортизаційні відрахування не впливають кон'юнктурні зміни в економіці (спад виробництва, зміна цін і ставок за кредитами), тобто вони є стабільним джерелом фінансових ресурсів на підприємстві;
- амортизаційні відрахування є власними коштами підприємств, тобто не передбачають виплату відсотків за кредитами, а це в цілому підвищує ефективність виробництва;
- наявність амортизаційного фонду та необхідність використовувати його за цільовим призначенням примушують керівництво підприємства витрачати ці кошти на оновлення обладнання, що збільшує його конкурентоспроможність;
- прискорена амортизація дає змогу підприємцям отримувати додаткові кошти у перші роки використання основних засобів.

Світовий досвід свідчить, що введення пільгових норм амортизаційних відрахувань є одним із найефективніших методів стимулювання інвестиційної діяльності. У деяких країнах норма прискореної амортизації перевищує 100 %, зокрема у Японії вона становить навіть 200 %. У Великій Британії передбачено вищий рівень норм амортизації для малих підприємств, ніж для великих фірм. Набагато активніше, ніж в Україні, амортизаційне джерело інвестиційних ресурсів використовується й у пострадянських країнах.

Одним із *недоліків вітчизняної амортизаційної системи* є відсутність зацікавленості підприємств у оновленні основних засобів. Небажання підприємців спрямовувати амортизаційні відрахування в модернізацію основних фондів має дві причини. Перша – психологічна, вона полягає в тому, що наявність індексації та переоцінки основних фондів і так сприяють

збільшенню амортизації, зменшенню бази оподаткування та, таким чином, сплаті податку на прибуток, а тому в інвестора не виникає потреби спрямовувати кошти на оновлення основних фондів. Друга причина – відсутність належного контролю. На державному рівні необхідним є контроль за напрямом використання цих коштів. Для підвищення ефективності використання наданих податкових пільг у Податковому кодексі України передбачено, що суми коштів, вивільнені від оподаткування, спрямовуються підприємствами – платниками податку на збільшення обсягів виробництва, переоснащення матеріально-технічної бази, запровадження новітніх технологій, пов'язаних із основною діяльністю такого платника податку, та/або повернення кредитів, використаних на зазначені цілі, і сплату процентів за ними[134].

Недоотримання податків державою через прискорену амортизацію, за умови належного контролю з боку податкових органів за цільовим використанням коштів, через невеликий проміжок часу компенсується завдяки підвищенню таких показників, як поліпшення якості продукції, продуктивності праці, що, зрештою, приводить до розширення бази оподаткування, а відповідно і збільшення суми сплаченого податку.

Кредити банків належать до джерел позичкових коштів і виступають у ринковій економіці вагомим фінансовим важелем стимулювання та забезпечення інноваційних процесів. Варто лише зазначити, що фундатор інноваційної теорії Й. Шумпетер розглядав кредитну емісію як основне джерело інноваційного розвитку, саме тому значення ресурсів банківських установ для інноваційної системи важко переоцінити.

Інші джерела **позичкових коштів** – це, наприклад, емісія боргових цінних паперів (облігації, векселі). У ринковій економіці через фінансовий ринок і, зокрема, ринок капіталів перерозподіляється найбільша частка вільних фінансових ресурсів. Розвиток фондового ринку України дозволяє вбачати у цьому найкращі

---

[134] Пріоритети інвестиційної політики в контексті модернізації економіки України / А. П. Павлюк, Д. С. Покришка, О. О. Молдован, Д. В. Ляпін та ін.; за ред Я. А. Жаліла. – К.: НІСД, 2013. – 80 с.

способи вирішення проблем фінансового забезпечення інноваційних процесів у вітчизняній економіці.

Кредиторська заборгованість не є і не може слугувати фінансовим ресурсом інноваційного розвитку, оскільки інноваційні проекти, як правило, мають значний термін окупності вкладених коштів. Це не дозволяє розцінювати законну кредиторську заборгованість як фінансове джерело інноваційного розвитку.

Фінансова допомога. Високорозвинена економіка світу створила систему, що поєднує фінансову допомогу та податкові інструменти підтримки інноваційної діяльності підприємств. Хоча фінансова допомога, на відміну від державної підтримки, носить ознаки дискретного, не перманентного процесу, логічно стверджувати, що розміри та якість подібних фінансових вкладень безпосередньо залежать саме від якості інноваційної ідеї та стану інвестиційного клімату в країні. Очевидно, що в економіці України розміри фінансової допомоги не є широковживаним інструментом підтримки інноваційних процесів, однак це лише негативно характеризує стан інвестиційного середовища в країні, а не значимість та потужність цього фінансового джерела.

Прибуток. Підвищення ефективності виробництва, зростання рівня рентабельності становлять одну із основних умов для нарощування фінансових ресурсів підприємства, які можуть спрямовуватися на інноваційний розвиток, зокрема за рахунок прибутку. Проте обсяги прибутків українських підприємств недостатні для забезпечення сучасної модернізації виробництва, а також для залучення позичкових коштів (адже відсоткові ставки за банківськими кредитами перевищують рівень рентабельності в декілька разів)[135].

На жаль, фактично половина підприємств базових галузей економіки України, продукція яких є конкурентоспроможною не лише на внутрішньому, але й на світовому ринку, не мають власних фінансових можливостей здійснювати новаторську діяльність усього інноваційного циклу: від розробок до впровадження.

---

[135] Корпоративні структури в національній інноваційній системі України / [за ред. д.е.н. Л. І. Федулової]. – К. : Вид-во УкрІНТЕІ, 2007. – С. 440.

Приватизація державної власності та те, що приватні структури в ринкових умовах діють більш ефективно, ніж державні, означає, що відбувається процес генерації фінансових ресурсів, здатних забезпечити інноваційні процеси на рівні окремого підприємства. Однак навіть у випадку отримання прибутку після сплати податків залишається не надто велика частина і її важко розподілити і на внутрішні потреби, і на фінансування інноваційної діяльності.

Надмірна концентрація наявних доходів у секторі фінансових корпорацій порушує рівновагу між доходами підприємств і фінансових корпорацій, що збіднює реальний сектор економіки, обмежуючи можливості функціонування та розширеного відтворення у сфері виробництва. Галузі з виробництва кінцевих продуктів функціонують в умовах низької рентабельності. Зокрема, найвищий рівень рентабельності не може формувати ресурси розширеного відтворення, рівень рентабельності операційної діяльності серед видів промислової діяльності має добувна галузь на противагу машинобудуванню, легкій, харчовій промисловості тощо. Вихід економіки на новий рівень конкурентоспроможності потребує розширення інвестиційних можливостей суб'єктів господарювання на основі якісного вдосконалення фінансової системи, передусім завдяки посиленню орієнтації на використання внутрішніх ресурсів, що, у свою чергу, потребує зміни моделі поведінки підприємств – від споживчої до інвестиційної[136].

Таким чином, недостатність власних фінансових ресурсів суб'єктів господарювання для цілей інноваційного розвитку слід пояснити неефективністю механізмів їх формування.

Це обумовлено *суб'єктивними факторами*: законодавча база, податкова, амортизаційна, бюджетна, митна, грошово-кредитна, приватизаційна політика, кон'юнктура фінансового ринку тощо. Для активізації використання власних ресурсів на фінансування інноваційної діяльності необхідно, щоб держава створила для цього відповідні умови. Для України це може бути можливість зменшення оподатковуваного прибутку на суму

---

[136] Послання Президента України Віктора Януковича до українського народу / укладач А. В. Єрмоласв. – К. : НІСД, 2010. – 128 с.

нарахованої прискореної амортизації, звільнення від оподаткування прибутку, який спрямовується на фінансування інноваційної діяльності тощо. Однак не менш важливе значення мають і *об'єктивні фактори*, серед яких – вибір методу нарахування амортизації по основних фондах, скорочення термінів експлуатації засобів виробництва, зокрема через зростання обсягів нововведень, тобто пошук, власне, резервів підвищення ефективності методів господарювання.

6.2. Банківські кредити та лізинг

Запозичені (позичкові) кошти суб'єктів господарської діяльності разом із власними коштами підприємств (організацій, установ) є основним джерелом ресурсів для підтримки інноваційних процесів на мікрорівні. Сформовані через акумуляцію позичкових коштів фонди, по суті, є фондами розвитку. Кошти таких фондів повинні підтримувати інноваційний процес підприємства на всіх його етапах: від розробки до впровадження нових технологій. Однак зважаючи, що до позичкових коштів існує вимога повернення суми боргу, це (на відміну від власних коштів підприємств) накладає певні обмеження як на механізм реалізації фінансової підтримки, так і напрями цільового використання цих коштів.

Отже, *до запозичених коштів будемо відносити такі, які через певний визначений проміжок часу мають бути повернені кредитору на платній основі.* Тобто у вартісному еквіваленті ціна інноваційного проекту підприємства, що фінансується за рахунок запозичених коштів, складається з основної суми (обсягу кредиту, облігаційного боргу тощо) та відсотків (плати за користування позичковими коштами). Ця основоположна відмінність позичкових коштів вимагає того, щоб позичкові кошти використовувалися лише для прикладних розробок і досліджень. Фундаментальні, а також прикладні розробки, що мають середньо- та довгострокову перспективу, фінансуватися за їх рахунок не можуть.

Серед запозичених фінансових ресурсів підприємств вирішальне місце належить **банківським кредитам**. Успішність економічної діяльності в інноваційній сфері останнім часом дедалі тісніше ставиться у залежність від ступеня залучення кредитних ресурсів банківських установ до системи фінансового забезпечення відтворювальних процесів. Як відомо з досвіду зарубіжних країн, існують різноманітні форми залучення банківських кредитів, зокрема національного банку, комерційних банків, міжнародних кредитів, кредитів інвестиційних фінансових організацій, єврокредитів міжнародних банківських консорціумів та синдикатів, облігаційних позик, лізингового кредиту та інші. Таким чином, банки стають одним із учасників інноваційного процесу, забезпечують не тільки його фінансування, але й зв'язок між усіма учасниками – державою, інвестиційно-інноваційними фондами, науково-технічними установами та споживачами.

Слід відразу зазначити, що банківська система на сьогодні не відповідає за ресурсними характеристиками вимогам економіки інноваційного типу. І це є основним положенням, що характеризує стан справ і основні тенденції у сфері кредитування реального сектора економіки. Причина такої невідповідності в тому, що ресурсна база комерційних банків України, тобто загальний фонд акумульованих коштів громадян не достатній для забезпечення не лише інноваційних, а й виробничих процесів у реальному секторі економіки. Це зумовлює використання кредитних ресурсів в основному на поповнення обігових коштів підприємств і аж ніяк на реалізацію інноваційних проектів. Не сприяють надходженню фінансових ресурсів у сферу інновацій також і існуючі механізми кредитування і зависокі ставки за кредитами.

Банки можуть кредитувати всі етапи життєвого циклу нововведення. Зазвичай кредит надається під фонди, які є у заявника, під гарантії його вищої організації, під договори на придбання нової продукції, що виробляється за рахунок кредиту. При цьому процентна ставка за кредит на інноваційну діяльність встановлюється залежно від її ефективності, термінів окупності, відповідності пріоритетів науково-технічного розвитку і ступеня ризику

кредитованих заходів. Ризиковий характер інноваційної діяльності перешкоджає широкому залученню комерційних банків.

Водночас реальна поточна ситуація є такою, що довгострокові кредити, які мають бути основними чинниками стимулювання інноваційної діяльності суб'єктів господарювання, становлять небезпечно малу частку в загальному обсязі кредитних вкладень в економіку.

Довгострокове інноваційне кредитування обмежують:

- високий рівень відсоткових ставок за банківськими кредитами;
- високий кредитний ризик;
- ризик незбалансованої ліквідності;
- переважно поточний та короткостроковий характер банківських пасивів;
- низька ліквідність об'єктів застави, що можуть бути передані у забезпечення інноваційного кредиту;
- зацікавленість банків у кредитуванні господарських операцій із швидким обігом грошових потоків;
- обмежені можливості рефінансування у НБУ.

Розглядаючи особливості банківського кредитування в Україні, слід зазначити, що початковим моментом, який визначає можливі обсяги надання кредитів, є рівень капіталізації банків. Протягом останніх років спостерігається позитивна динаміка основних показників банківської діяльності. Однак, аналізуючи структуру фінансових ресурсів за останні роки, можна зробити висновок, що пропозиція кредитно-фінансових ресурсів недостатня. Це обумовлено не тільки обмеженістю вільних фінансових ресурсів, але й певними інституційними обмеженнями, з якими стикаються підприємства, коли звертаються до банків. До таких можна віднести високу вартість кредитів, завищені вимоги до заставного забезпечення кредитів, можливі ризики при довгостроковому кредитуванні. Тому в структурі фінансування інноваційної діяльності банківське кредитування не може зайняти домінуючу позицію.

Для підприємств кредитування залишається поки що найбільш ризиковим способом зовнішнього фінансування, оскільки

вартість залучення кредиту є фіксованою і не залежить від результатів діяльності підприємства та підлягає обов'язковому поверненню у визначений термін. Ризики кредитування зростають, якщо банки використовують механізми плаваючих ставок та прихованих комісій.

Як кредитні послуги для фінансування інноваційного розвитку можуть застосовуватися банківські кредити та фінансовий лізинг. Вибір між цими двома видами банківських послуг залежить від вартості їх залучення та тривалості використання. Сучасні банки пропонують різноманітні види кредитів (рис. 6.1).

Розвиток фінансового ринку в цілому та ринку банківських послуг призвів до поширення нових видів банківських кредитних послуг. Такі послуги не слід розглядати як джерело фінансового забезпечення інноваційного розвитку у чистому вигляді, однак у комбінації з іншими джерелами фінансування кошти, мобілізовані завдяки таким послугам, дають можливість перекривати потреби у фінансових ресурсах.

Рис. 6.1. Класифікація кредитів
Джерело: побудовано авторами.

Найпоширенішими формами надання послуг кредитного характеру є такі:

1. Строковий кредит *– надання кредиту на визначений термін і подальше його погашення.*

2. Контокорентний кредит *– передбачає ведення поточного рахунку організації банком-кредитором з оплатою банком розрахункових документів і зарахування виручки. При цьому банк кредитує недостатні для погашення зовнішніх зобов'язань організації суми в межах, обумовлених кредитним договором, з наступним відшкодуванням з боку організації-позичальника.*

3. Онкольний кредит *– подібний до контокорентного кредиту, але оформляється під заставу товарно-матеріальних цінностей або цінних паперів.*

4. Обліковий кредит *– надається банком шляхом купівлі векселя організації до настання терміну платежу.*

5. Факторинг – операція з придбання банком або факторинговою фірмою права на вимогу боргу. Тим самим організація звільняється від ризику несплати боргу, за що сплачує певний відсоток.

6. Форфейтинг – фінансова операція, яка перетворює комерційний кредит у банківський шляхом купівлі боргу, зазначеного у документі, у кредитора на безобіговій основі. Також може являти собою кредитування експортера шляхом купівлі векселів, акцептованих імпортером.

Залучення кредитів до системи формування фінансового забезпечення інноваційного розвитку має як позитивні, так і негативні наслідки (рис. 6.2).

Ефективність банківської системи відносно інноваційно-інвестиційної діяльності визначається можливостями, *по-перше*, швидко і надійно отримати кредит під інноваційну програму на прийнятних умовах, а *по-друге*, отримати максимально можливий обсяг допомоги від банку в реалізації програми. Таким ознакам відповідають інвестиційні банки, які знайшли широке розповсюдження у світі, але в Україні практично не функціонують.

$$\%_{real} = \frac{\sum_{total} \%}{AK_{real}} \quad (6.1)$$

$\%_{real}$ – реальна відсоткова ставка за користування кредитом;

$\sum_{total} \%$ – загальна сума відсотків за користування кредитом;

AK_{total} – реальна сума кредиту, яку підприємство може використати у господарській діяльності.

Приклад

Підприємство розглядає можливість кредитування у двох банках «А» та «Б». Банк «А» пропонує кредит у сумі 500000 грн на 5 років під 18 % річних, разова комісія за відкриття кредитного рахунку становить 1,5 % від суми кредитування. Банк «Б» пропонує таку ж суму кредиту під 17 % річних за умови відкриття депозиту у банку «Б» на 5 років на суму 50000 грн. Підприємству необхідно обрати банк з найнижчою ефективною ставкою кредитування.

Розв'язування

Ефективна ставка для банку «А» становить:

$$\%_{real\,A} = \frac{500000 \times 0{,}18}{500000 - 500000 \times 0{,}015} \times 100\% = 18{,}27\%$$

Ефективна ставка для банку «Б» становить:

$$\%_{real\,B} = \frac{500000 \times 0{,}17}{500000 - 50000} \times 100\% = 16{,}89\%$$

Таким чином, підприємству доцільно обрати банк «А», оскільки він пропонує нижчу реальну ставку кредитування.

Можливим та доступним джерелом фінансування виробничих та інноваційних проектів для широкого кола підприємств є **корпоративні облігації**. Про переваги такого підходу переконує світовий досвід. У середньому сума фінансування, мобілізованого через облігації, у 10 разів більше суми, мобілізованої через акції. У розрізі окремих країн частка інвестицій в облігаціях становить в Англії – 81, Франції – 42, США – 72, Японії – 13 % [138].

---

[138] Сорокіна С. В. До питання про зміст фінансової й інвестиційної діяльності / С. В. Сорокіна // Науковий вісник Волинського державного університету ім. Лесі Українки. Економічні науки. 2001. – № 4. – С. 305.

Відмінності між кредитом та облігаціями як інструментами залучення кредитного капіталу надані в табл. 6.1.

Таблиця 6.1

Відмінності між кредитом та облігацією як інструментами залучення кредитного капіталу суб'єктами економічної діяльності[139]

Кредит	Облігація
1	2
Проценти за користування кредитними ресурсами встановлює комерційний банк чи інший фінансово-кредитний інститут	Процент за користування кредитними ресурсами встановлює підприємство-емітент
Обсяг кредитних коштів, що може бути наданий позичальнику, встановлює кредитна установа	Обсяг кредитних коштів, що може бути залучений підприємством, встановлюється на фондовому ринку на підставі попиту
Обсяг кредитного капіталу встановлюється на рівні, що не перевищує певної частини, переважно 75 % від вартості об'єктів забезпечення	Обсяг капіталу, що може бути залучений, встановлюється на підстав попиту, але не більше 255 від статутного капіталу підприємства (згідно з максимальним обсягом емісії, що встановлений законодавством)
Відсотки на кредитні ресурси залежать не лише від інфляції, а й від облікової ставки НБУ	Відсотки за облігаціями менші, ніж відсотки за кредитами, але не менше рівня відсотків за ОВДП
1	2
Згідно з кредитною угодою позичкові ресурси та плата за їхнє використання надаються підприємством у грошовій формі	При настанні строку платежу за зобов'язаннями за облігаціями підприємство може запропонувати її власнику замість коштів власні акції на еквівалентну суму
Цільове використання кредитних ресурсів є жорстким	Напрями, за якими використовуються кредитні ресурси, є ширшими та не мають меж

[139] Бодаковський В.Ю. Проблеми залучення кредитних ресурсів вітчизняними підприємствами / В. Ю. Бодаковський // Фінанси України. – 2005. – № 1. – С. 109.

Продовження таблиці 6.1

Кредитна установа (комерційний банк або кредитна спілка) отримують вплив на діяльність підприємства та, в окремих випадках, право на конфіденційну інформацію	Власники облігації не мають безпосереднього впливу на діяльність підприємства та права отримувати конфіденційну, на погляд емітента, інформацію про підприємство
Швидкість залучення кредитних ресурсів залежить від процесу визначення ступеня довіри кредитної установи до позичальника та технічної сторони реалізації кредитних відносин	Терміни залучення позичкового капіталу є коротшими за наявності попиту на даний вид облігацій, оскільки потенційних позичальників більше і процес встановлення довіри не такий трудомісткий

Таким чином, облігації як інструмент залучення кредитного капіталу є привабливішими, ніж кредитні послуги комерційних банків. Для підприємства вартість залучення капіталу за рахунок облігацій залежить від кількох факторів.

Приклад

Дохідність боргового капіталу становить 12 %. Тоді випущені облігації, або наданий кредит у розмірі 1000 грн будуть приносити щорічно (1000 грн × 12 % = 120 грн). Якщо ставка податку на прибуток становить 18 %, то витрати у розмірі 120 грн. на виплату відсотків будуть означати економію на податках у розмірі 21,6 грн. При цьому витрати на виплату відсотків після сплати податків становитимуть 120 – 21,6 = 98,4 грн. Таким чином, вартість боргового капіталу після сплати податків становитиме – 98,4/1000 = 0,0984 (9,84 %), або (1 – 0,18) × 12 % = 9,84 %.

Для кредитора вкладання коштів у облігації є вигіднішим, ніж вкладання коштів на депозити. Середня відсоткова ставка за депозитами становить 9,85 %, а за облігаціями підприємства – понад 17 %.

Одним з ефективних способів підтримки інноваційної діяльності є лізинг.

Лізинг направлений на інвестування тимчасово вільних коштів за договором фінансової оренди. Орендодавець (лізингодавач) зобов'язується придбати у власність обумовлене договором майно у певного продавця і надати його лізингоотримувачу за плату у тимчасове користування.

Об'єктом лізингу може бути будь-яке рухоме і нерухоме майно, яке належить до основних засобів. Таким чином, лізинг представляє собою довгострокову оренду як з можливістю подальшого викупу орендованого майна, так і без неї.

Лізингові компанії створюються як комерційні організації, фінансування придбання лізингового майна здійснюється за рахунок власних або залучених коштів. Для виробників основних видів лізингового майна лізинг створює сприятливі умови для розширення ринків збуту. Види лізингу представлені на рис. 6.4.

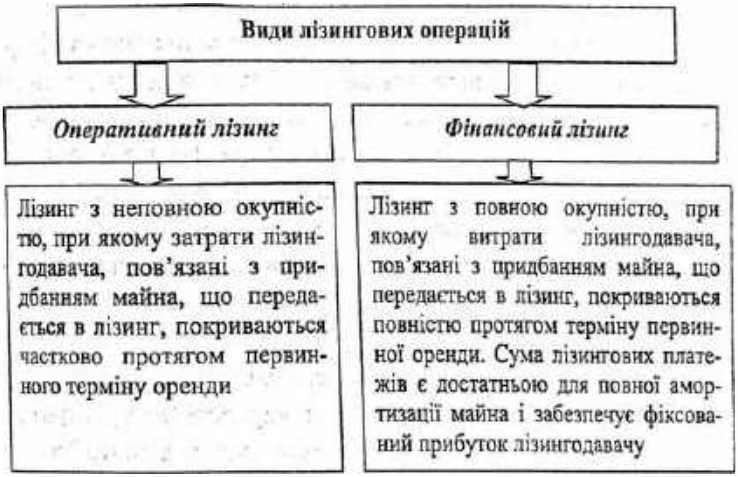

Рис. 6.4. Види лізингових операцій
Джерело: побудовано авторами.

При оперативному лізингу:

- лізингодавач не покриває свої витрати за рахунок одного лізингоотримувача;
- ризик від псування та втрати майна лежить, як правило, на лізингодавачу;

➢ після закінчення терміну лізингу майно передається наступному клієнту.

У межах фінансового лізингу розрізняють:

➢ ***лізинг з обслуговуванням*** – угода, що передбачає виконання лізингодавачем ряду додаткових послуг, пов'язаних з утриманням і обслуговуванням об'єкта лізингу;

➢ ***леверидж-лізинг*** – угода, за якої більша частка переданого в лізинг майна береться лізингодавачем у третьої сторони;

➢ ***лізинг «в пакеті»*** – система, при якій всі споруди і будівлі надаються в кредит, а обладнання передається по договору оренди.

Залежно від джерела придбання об'єкта лізингової угоди лізинг поділяється на:

➢ ***прямий лізинг***, що передбачає придбання майна лізингодавачем у його виробника в інтересах лізингоотримувача;

➢ ***поворотний лізинг*** – передбачає надання майна підприємством-виробником його власного майна в оренду лізинговій компанії з одночасним підписанням контракту про його оренду.

Лізинг суттєво відрізняється від оренди. На лізингоотримувача, окрім традиційних обов'язків орендаря, покладаються обов'язки покупця, пов'язання з придбанням майна, а саме: оплата майна, страхування і технічне обслуговування, відшкодування втрат від випадкової загибелі майна, ремонт.

Методи розрахунку лізингових платежів базуються на теорії зміни вартості грошей у часі. Для всіх схем розрахунків основною вимогою є рівність теперішньої вартості всіх лізингових платежів та вартості майна, яке пропонується у лізинг. Згідно із загальноприйнятим принципом вартості грошей у часі мати певну кількість грошей сьогодні завжди краще, ніж мати їх завтра. Це пояснюється дією декількох основних факторів:

➢ інфляція (з часом, внаслідок загального подорожчання товарів, гроші знецінюються);

➢ ризик (невизначеність майбутнього збільшує цінність грошей, що є в наявності: сьогодні гривня на рахунку вже є, а чи буде вона там завтра – ще питання);

➢оборотність (грошові кошти здатні з часом самостійно генерувати дохід: можна покласти гроші на депозит чи провести якусь іншу інвестиційну операцію і додатково до вкладених грошей отримати певний прибуток)[140].

Здебільшого сукупність усіх платежів по договору лізингу в основному складається з авансового платежу, (2) періодичних лізингових платежів та (3) викупної (залишкової) вартості. При цьому сплата періодичних лізингових платежів може бути визначена у декількох схемах (рис. 6.5).

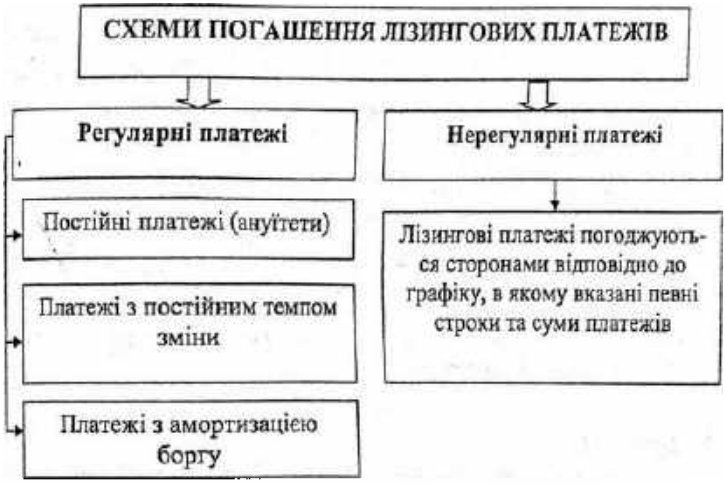

Рис. 6.5. Схеми погашення лізингових платежів
Джерело: побудовано авторами.

Регулярні постійні платежі (ануїтет)

Регулярні постійні платежі передбачають виплату однакової суми лізингового платежу через однакові проміжки часу. Такий

[140] Інформаційно-аналітичний портал «Лізинг в Україні». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://leasinginukraine.com/ua/publications/financial_issues/?pid=330

механізм припливу (відпливу) грошей має назву ануїтету. Сума лізингового платежу розраховується за формулою[141] (6.2):

$$A = (P - S\frac{1}{(1+i)^n}) \times (\frac{i}{1-(1+i)^{-n}}), \quad (6.2)$$

де Р – первісна вартість предмета лізингу (якщо договором передбачено авансовий платіж, то до уваги береться вартість за мінусом суми авансового платежу);

n – строк лізингу в місяцях, кварталах, роках (загальна кількість лізингових платежів);

і – відсоткова ставка за період (у розрахунках річну відсоткову ставку ділять на кількість періодів лізингу в році. Так, для щомісячних лізингових платежів річну відсоткову ставку необхідно розділити на 12);

S – залишкова (викупна) вартість предмета лізингу. При цьому слід зазначити, що незалежно від методу розрахунку, чим вищою буде викупна вартість предмета лізингу – тим більший розмір процентів сплатить лізингоотримувач і отримає лізингова компанія.

А – лізинговий платіж.

Приклад

Вартість предмета лізингу 2000 грн, ставка 15 % річних або 1,25 % на місяць, термін лізингу – 5 місяців, залишкова (викупна) вартість становить 200 грн. Тоді лізинговий платіж складає:

$$A = (2000 - 200\frac{1}{(1+1{,}25\%)^5} \times \left(\frac{1{,}25}{1-(1+1{,}25)^{-5}}\right) = 1168{,}55 \text{ грн}$$

Розподіл лізингового платежу на амортизацію боргу (погашення вартості майна) та проценти проводиться послідовно. Сума, що йде в погашення вартості майна, визначається як різниця суми лізингового платежу та процентів на залишок заборгованості (6.3):

$$Д_t = A - Д_{t-1} \cdot i, \quad (6.3)$$

---

[141] Інформаційно-аналітичний портал «Лізинг в Україні». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://leasinginukraine.com/ua/publications/financial_issues/?pid=330220

де Дt – сума, що відноситься в погашення вартості майна в періоді t =1,…n.

Дt-1 – залишок заборгованості за предмет лізингу на кінець періоду t-1.

Для зручності наведемо графік сплати лізингових платежів, погашення вартості майна та процентів у табличній формі:

Регулярні платежі з постійним темпом зміни

Умови погашення заборгованості по лізингу передбачають зміну (збільшення чи зменшення) лізингових платежів з постійним темпом приросту (зменшення) в кожному періоді. Іншим чином задається прискорена (зменшена) амортизація боргу (погашення вартості майна). Розміри лізингових платежів розраховуються за допомогою таких формул (6.4, 6.5):

$$A_t = A_1(1+k)^{t-1}, \qquad (6.4)$$

де А1 – розмір першого лізингового платежу;

t – період лізингу = 1, …, n;

k – темп приросту. Якщо k>0 – відбувається прискорене погашення вартості майна, якщо k<0 – навпаки відбувається зменшення розміру платежів з плином часу.

Розмір першого лізингового платежу визначається (6.5):

$$A_1 = \left(P - S\frac{1}{(1+i)^n}\right) \times \frac{i-k}{1-\left(\frac{1+k}{1+i}\right)^n} \qquad (6.5)$$

Розподіл лізингового платежу на амортизацію боргу (відшкодування вартості предмета лізингу) та проценти проводиться так само як і в попередньому прикладі: сума, що йде в погашення вартості майна, визначається як різниця суми лізингового платежу та процентів на залишок заборгованості.

Приклад

Вартість предмета лізингу 1000 грн, ставка 15 % річних або 1,25 % на місяць, термін лізингу – 5 місяців, залишкова (викупна) вартість становить 200 грн. Темп приросту 36 % річних (3 % щомісяця). Тоді перший лізинговий платіж буде дорівнювати:

$$A_1 = (1000 - 200\frac{1}{(1+1,25\%)^5}) \times \frac{1,25\% - 3\%}{1-\left(\frac{1+3\%}{1+1,25\%}\right)^5} = 158,85 \text{ грн.}$$

Регулярні платежі з амортизацією боргу рівними частинами

При такій схемі розмір лізингового платежу визначається як сума відшкодування вартості предмета лізингу та процентів. При цьому погашення вартості предмета лізингу в кожному періоді відбувається рівними частинами, а сума процентів визначається виходячи з величини заборгованості за предмет лізингу на початок періоду.

Сума періодичного відшкодування вартості предмета лізингу визначається діленням вартості, що погашається, на кількість періодів (6.6):

$$d = \frac{P - S}{n} = \text{const}, \qquad (6.6)$$

де d – сума відшкодування вартості предмета лізингу. Лізинговий платіж визначається за формулою (6.7):

$$A_t = Д_{t-1} \cdot i + d \qquad (6.7)$$

Залишок заборгованості за предмет лізингу (Дt) на початок кожного наступного періоду визначається як різниця залишку заборгованості на початок попереднього періоду (Дt-1) та щомісячної суми погашення вартості предмета лізингу (d).

Приклад[142]

Вартість предмета лізингу 1000 грн, ставка 15 % річних або 1.25 % на місяць, термін лізингу – 5 місяців, залишкова (викупна) вартість становить 200 грн. Графік лізингових платежів у таблиці (6.2).

---

[142] Інформаційно-аналітичний портал «Лізинг в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://leasinginukraine.com/ua/publications/financial_issues/?pid=330

Таблиця 6.2

Розрахунок лізингових платежів

Лізингові періоди	Залишок заборгованості, (гр.2-гр.3)	Погашення вартості майна	Проценти, (гр.2*ставка лізингу)	Лізинговий платіж, (гр.3+гр.4)
1	2	3	4	5
1	1 000,00	160,00	12,50	172,50
2	840,00	160,00	10,50	170,50
3	680,00	160,00	8,50	168,50
4	520,00	160,00	6,50	166,50
5	360,00	160,00	4,50	164,50
Усього	200,00	800,00	42,50	842,50

Нерегулярні платежі

Нерегулярними називають сплату лізингових платежів, що здійснюються в різних сумах за різні проміжки часу. Ініціатива щодо застосування нерегулярних платежів частіше за все надходить від лізингоотримувача. Це здебільшого пов'язано з сезонністю бізнесу компанії-лізингоотримувача або ж стратегією одночасного інвестування значної суми грошових коштів в оборот для стрибкоподібного зростання бізнесу або для виконання привабливого контракту. Зазвичай лізингоотримувач пропонує погодити графік, у якому лізингові платежі є незначними в перші періоди лізингу і швидко зростають через певний проміжок часу. Слід вказати, що при застосуванні банківських кредитів є подібна схема, що передбачає відстрочення сплати тіла кредиту при обов'язковій щомісячній сплаті відсотків за користування ним. У такому випадку заробіток лізингової компанії переважно буде більшим ніж при застосуванні схем регулярних платежів. Необхідно також зазначити, що в цьому збільшується ризик, пов'язаний з невиконанням клієнтом договору лізингу, а тому лізингова компанія завжди збільшить процент по лізингу на премію за ризик дефолту по контракту.

На практиці також є ситуації, коли клієнт бажає швидше розрахуватися за предмет лізингу і, як наслідок, сплатити менше процентів лізинговій компанії. При цьому клієнт пропонує погодити графік платежів, у якому розмір лізингових платежів в перші

періоди є досить значним, а через деякий період різко зменшується. У такому випадку сума отриманих лізингодавцем процентів буде менша ніж при застосуванні схеми регулярних платежів. Вважаючи на це, лізингова компанія і в цьому випадку має збільшити процент за лізинг на компромісну величину. Збільшення процентної ставки викликане тим, що при такій схемі лізингова компанія недоотримає частину доходів порівняно із застосуванням ануїтету або іншої схеми регулярних платежів[143].

6.3. Залучення венчурного капіталу на фінансування інноваційного розвитку

Важливим джерелом фінансового забезпечення науково-технічної та інноваційної діяльності, що широко застосовується в зарубіжній практиці і може позитивно вплинути на структуру фінансування, є використання венчурного капіталу.

Слово *«venture»* в перекладі з англійської означає ризикований захід, ризикувати або діяти навмання. В економічній термінології це слово закріпилось за ризиковим (венчурним) підприємництвом.

У попередніх розділах вже наголошували, що розробляючи інновації, ніхто наперед не знає, чи успішно завершиться дослідження, чи принесе воно вигоду в майбутньому. Така діяльність характеризується високим рівнем невдач, тому і називається ризиковою. Але високий ризик – це лише одна сторона інноваційної діяльності, інша сторона – можливість отримати надвисокі прибутки. Саме це і стимулює інвесторів вкладати кошти у венчурне підприємництво.

Завдяки ризиковій схемі фінансування, за якої вкладники мусять чекати результатів підприємницької діяльності кілька років, виникають стимули щодо активізації інноваційної діяльності, зростання відповідного капіталу, активного продажу акцій, отримання надприбутків від використання нововведень. Ця схема фінансування полягає в тому, що фінансові кошти вкладаються у

---

[143] Інформаційно-аналітичний портал «Лізинг в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://leasinginukraine.com/ua/publications/financial_issues/?pid=330

венчурний бізнес без гарантій з боку венчура, тобто користувача цих коштів. Кошти надаються на безвідсотковій основі. Цей ризиковий капітал розміщується не як кредит, а як пай у статутному фонді фірми.

***Венчурне підприємництво** – це ризикована діяльність, у процесі якої створюються і впроваджуються у виробництво нові технології, товари, послуги.*

Це поєднання двох видів підприємництва: фінансового та інноваційного. Відповідно до цього спеціалізовану діяльність щодо виробництва і просування на ринок нових товарів ведуть компанії і фонди венчурного капіталу та малі венчурні фірми (венчури).

***Венчурні фірми** – це здебільшого малі підприємства в прогресивних з технологічного погляду галузях економіки, що спеціалізуються у сфері наукових досліджень, розробок, створення і впровадження інновацій, організація яких пов'язана з підвищеним ризиком.*

Категорія венчурного капіталу відображає систему відносин між суб'єктами венчурного підприємництва, що забезпечує акумуляцію вільних коштів і вкладення їх в інноваційні проекти з метою дослідження, освоєння і комерціалізації нововведень.

Венчурне фінансування здійснюється на принципах пайової участі, а кошти фірм венчурного капіталу функціонують як акціонерний капітал. Важливим моментом, що визначає природу венчурного капіталу, є безпосередня участь відповідних інвесторів в управлінні ризиковими проектами.

Особливості венчурного фінансування

- Фінансові кошти вкладаються у венчурний бізнес без гарантії з боку венчура.
- Кошти надаються на безповоротній і безоплатній основі, тобто венчурний капітал ближчий до такої форми фінансування, як внесення частки у статутний капітал.

Інвестори вимушені очікувати в середньому від 3 до 5 років, щоб переконатись у перспективності вкладень, та від 5 до 10 років, щоб отримати прибуток на вкладений капітал. Інвестори ризикового капіталу прагнуть отримати не підприємницький, а засновницький дохід, який почне приносити підопічна фірма.

Повернення вкладених коштів венчурним фінансистам здійснюється у момент виходу цінних паперів фірми на відкритий ринок і залежно від їх дольової участі. Фінансова організація стає співвласником венчурної фірми, а надані кошти – внесок у статутний капітал підприємства – часткою власних засобів останнього. Венчурні фінансисти надають різноманітні управлінські, консультаційні та інші послуги новій фірмі, але не втручаються в оперативне управління її діяльністю.

Форми венчурного фінансування[144]:

1. Участь як партнера з обмеженою відповідальністю у фондах, які засновуються і управляються професійними менеджерами венчурного бізнесу, або придбання акцій венчурних фірм через первинний ринок цінних паперів.

2. Організація квазісамостійної дочірньої фірми (внутрішній венчур) з менеджерами-співробітниками корпорації. Фінансування такої фірми здійснюється за рахунок коштів корпорації.

3. Пряме фінансування малих венчурних фірм державними, регіональними структурами або приватним капіталом.

Венчурне фінансування здійснюється поетапно, надання ресурсів наступного етапу залежить від якості виконання попереднього.

Етапи венчурного фінансування

На першому етапі виділяються кошти для створення підприємства, доопрацювання ідеї, специфікації нового продукту чи послуги, дослідження ринку, розроблення бізнес-плану. Варто зазначити, що середній американський венчурний капіталіст щорічно отримує близько 200–300 пропозицій для інвестування. Після

---

[144] Антонюк Л. Л. Інновації: теорія, механізм розробки та комерціалізації: [монографія] / Л. Л. Антонюк, А. М. Поручник, В. С. Савчук. – К.: КНЕУ, 2003. – С. 51.

початкового аналізу більшість таких пропозицій відкидаються, а серед прийнятих у 70 % випадків фінансування припиняється наприкінці першого етапу[145]. Головними критеріями відбору перспективних проектів є потенціал відповідного ринку, фірми та її менеджменту.

На другому етапі фінансові ресурси спрямовуються на організацію та підготовку виробництва. Використовується управлінське вміння венчурних інвесторів.

На третьому етапі – необхідні значні фінансові ресурси для виробництва нової продукції, створення іміджу нової фірми, торговельної мережі.

На четвертому етапі здійснюється комерціалізація нововведень. Інноваційна фірма поглинається великою фірмою або перетворюється в державне підприємство. На цьому етапі венчурні капіталісти починають отримувати дохід.

На ринку венчурного капіталу діють кілька категорій інвесторів – індивідуальні венчурні капіталісти, відділення інвестиційних банків, спеціалізовані компанії для венчурного фінансування. Значну частку становлять спеціалізовані компанії трьох типів: незалежні, корпоративні та приватні інвестиційні компанії. У США значну роль відіграють незалежні фонди венчурного капіталу, які для свого фінансування використовують різні джерела, наприклад, пенсійні фонди або страхові компанії. Остання тенденція полягає в тому, що такі фонди стають акціонерними і можуть залучати більше капіталу та інвестувати у більшу кількість фірм, зменшуючи таким чином ризик.

Друге місце за розміром посідає корпоративний венчурний капітал, який відображає відносини між корпораціями та малим інвестиційним бізнесом. Корпоративне венчурне інвестування здійснюється шляхом створення невеликих дочірніх компаній або внутрішніх цільових груп, головним завданням яких є розроблення та впровадження перспективних нововведень. Венчурний капітал дає змогу корпораціям забезпечити технологічне «вікно»,

---

[145] Чабан В. Г. Складова інноваційної інфраструктури: венчурний капітал / В. Г. Чабан // Фінанси України. – 2004. – № 4. – С. 36.

менше витрачання коштів на оновлення асортименту продукції, дозволяє звести до мінімуму ризик, підтримувати конкурентоспроможність і завойовувати нові ринки.

Третє місце посідають приватні інвестиційні компанії малого бізнесу, які надають малим фірмам довгострокові позики й користуються державною гарантією.

Важливою умовою ризикового фінансування є орієнтація венчурної фірми на розширення виробництва, оскільки підприємство, яке швидко розвивається, може розраховувати на підвищення курсу своїх акцій після виходу на біржу і забезпечити необхідний дохід венчурним інвесторам.

Розглянемо проблеми венчурного капіталу в Україні. Досвід венчурного фінансування у зарубіжних країнах дає багатий матеріал для аналізу і водночас значно ускладнює його, оскільки кожна країна має свої особливості в організації такої діяльності та власні потреби, які намагається розв'язати. Необхідність виникнення венчурного капіталу зумовлена нездатністю традиційної фінансової системи запропонувати гнучкі форми фінансування малих і середніх високотехнологічних підприємств. Традиційна фінансова система не може оцінити перспективність того чи іншого наукового напряму, оперуючи такими поняттями, як активи, пасиви, рентабельність, кредитоспроможність, що не прийнятні для нових підприємств, чиї активи нематеріальні і складаються з перспективних ідей, знань, умінь.

Аналізуючи зарубіжний досвід, можна зробити висновок, що *для успішного функціонування венчурного капіталу в Україні необхідні такі умови:*

1. Наявність вільного капіталу, який формується з різних джерел.

2. Наявність правового поля, що сприяє венчурному фінансуванню. Це стосується переш за все податкового законодавства, від якого залежить обсяг фондів венчурного капіталу.

3. Високі стандарти щодо прозорості роботи фірм.

4. Наявність кваліфікованих менеджерів з управління венчурним капіталом.

5. Механізм забезпечення ліквідності активів.

6. Розвинена інноваційна інфраструктура (наявність інвестиційних фондів, страхових, аудиторських, консалтингових фірм, бізнес-центрів, бізнес-інкубаторів тощо).

В Україні потреба у венчурному капіталі дуже велика, оскільки головною перешкодою розвитку інноваційної діяльності є насамперед брак фінансових ресурсів.

Україна значно відстає від західних країн за рівнем розвитку ринку венчурного капіталу. Розвиток венчурного бізнесу в Україні розпочався у 1992 році зі створення Фонду «Україна» з початковим капіталом 22,5 млн дол. США. Інвестування здійснюється у малі та середні приватні компанії за допомогою придбання їхньої частки або створення нового спільного підприємства. Інвестиції становлять від 100 тис до 1 млн дол. США.[146]

Згідно з постановою КМУ в 1992 році було створено Державний інноваційний фонд. Джерелом формування фонду були відрахування в розмірі 1 % від обсягу реалізації робіт (послуг, товарів) чи валового доходу підприємства. Інноваційні кредити надавались підприємству-заявнику у вигляді безвідсоткової цільової інноваційної позики терміном від півтора до 5 років. Від початку діяльності фонду було профінансовано 1852 проекти на загальну суму 698 млн грн. Із 1998 року кошти Фонду стали стабільним джерелом вирішення питань фінансування за зобов'язаннями державного бюджету. Із грудня 1999 року Державний інноваційний фонд було ліквідовано.

У 1994 році на українському ринку з'явився фонд підтримки підприємництва в нових незалежних державах Western Nis Enterprise Fund з початковим капіталом 150 млн дол. США, наданим урядом США. Механізм інвестування Фонду подібний до принципів діяльності Фонду «Україна».

Венчурні фонди стали створюватися в Україні після прийняття Верховною Радою Закону України «Про інститути спіль-

[146] Чабан В. Г. Складова інноваційної інфраструктури: венчурний капітал / В. Г. Чабан // Фінанси України. – 2004. –№ 4. – С. 39.

ного інвестування» (2001 р.)[147], нова редакція якого була прийнята у 2012 р[148].

Відповідно до українського законодавства венчурний фонд належить до інвестиційних фондів закритого типу. Структура його активів формується без значних обмежень, а вкладниками можуть бути виключно юридичні особи. Активами венчурного фонду управляє компанія з управління активами (управляюча компанія), а відповідальне збереження активів забезпечується спеціальною охоронною компанією.

За інвестором постійно зберігається право власності на вкладені ним кошти, що підвищує захищеність його вкладу.

Як показує світовий досвід, становлення і сталий розвиток малих технологічних підприємств не можуть бути ефективно реалізовані без державної підтримки. А тому ключовим напрямом повинен стати розвиток сучасних фінансових інструментів і механізмів для залучення позабюджетних коштів у сферу розробки, виробництва і реалізації високотехнологічної продукції. Вирішення цієї проблеми може бути досягнуто шляхом використання «венчурного» способу фінансування малого і середнього бізнесу. Держава повинна лише запустити цей процес, а у міру його успішного розвитку своєчасно «вийти» з нього[149].

У більшості випадків пріоритетними галузями для інвестування венчурними фондами в Україні є: переробка сільськогосподарської продукції, виробництво й переробка продуктів харчування, виготовлення запасних частин до автомобілів, виробництво упаковки та будівельних матеріалів. Вважається, що саме ці галузі мають найкращі шанси вийти на міжнародні ринки. Усі

---

[147] Про інститути спільного інвестування: Закон України: від 15.03.2001 № 2299-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2299-14

[148] Про інститути спільного інвестування: Закон України: від 05.07.2012 № 5081-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5080-17

[149] Розвиток венчурного підприємництва в Україні: проблеми та шляхи розв'язання. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://old.niss.gov.ua/Monitor/june2009/6.htm

фонди, що здійснюють інвестування в Україні, створені за допомогою великих міжнародних інвесторів. Потенційно у венчурному фінансуванні значну роль можуть відігравати великі банки. Та в нинішніх умовах банки не мають наміру ризикувати, оскільки інноваційна діяльність потребує довготермінового відволікання коштів. Венчурний капітал в Україні перебуває на початковій стадії розвитку і його роль у фінансовій системі незначна. Низька активність венчурних фондів пов'язана з рядом причин: триває реструктуризація економіки, простежується нерозуміння сутності венчурного фінансування не тільки підприємцями, але й працівниками консалтингових фірм, бракує прозорої та адекватної інформації про стан ринку, відсутні податкові пільги для венчурних інвесторів. Також розвиток венчурного фінансування в Україні потребує істотного вдосконалення законодавчої бази.

Таким чином, подальший розвиток венчурного фінансування потребує більш чіткої державної політики сприяння в галузі удосконалення відповідного чинного законодавства, створення інноваційного конкурентного середовища, у тому числі за рахунок залучення малих і середніх підприємств, підвищення кваліфікаційного рівня підприємців та управлінського персоналу їх фірм, а також багатьох інших організаційно-економічних заходів. Важливим є створення інфраструктури венчурного фінансування, серед яких повинні бути створення фондових бірж, інжинірингових фірм, інкубаторів венчурного бізнесу.

6.4. Міжнародні інвестиції

Іноземні інвестиції становлять одне із перспективних джерел фінансування інноваційної діяльності. Їх вплив на розвиток соціально-економічної системи будь-якої країни в сучасних умовах важко переоцінити. Глобалізаційні процеси сприяють зростанню вагомості впливу капіталу іноземного походження на розвиток окремих соціально-економічних систем. Раніше, коли рівень відокремленості соціально-економічних систем був більшим, суб'єкти підприємницької діяльності були приречені працювати в межах національного інвестиційного поля. Зараз

ситуація радикальним чином змінюється і перетік інвестиційних ресурсів від однієї економічної системи до іншої може відбуватися дуже швидко і в значних обсягах. Трансформаційні та посттрансформаційні економіки, до яких належить і економіка України, отримують таким чином більше кращих альтернатив розвитку, ніж це було ще 50–100 років тому.

Проте це потужне джерело інвестиційних ресурсів Україна використовує на дуже низькому рівні. За обсягом залучених ПІІ на одну особу Україна відстає від усіх країн Центральної та Східної Європи. На динаміку іноземного інвестування в Україну суттєвий вплив мали зовнішні чинники, зокрема уповільнення зростання світової економіки та невизначеність у співпраці з МВФ із приводу продовження кредитування. Водночас головним чинником, що стримує надходження ПІІ в Україну, залишається несприятливий інвестиційний клімат.

Розподіл ПІІ за видами економічної діяльності є нерівномірним і не відповідає потребам модернізації економіки: закордонні інвестори спрямовують капітал насамперед у фінансово-посередницькі сфери зі швидким обігом вкладених коштів та високою прибутковістю. Саме фінансова сфера стала головним реципієнтом іноземних інвестицій у 2010 р., акумулювавши 56,4 % річного приросту ПІІ, що було зумовлено необхідністю підтримки ліквідності банківських установ.

Використання іноземних інвестицій має ряд переваг порівняно з позичковим капіталом та іншими видами кредитно-фінансового забезпечення. На відміну від кредитів вони не збільшують зовнішнього боргу держави, сприяють одержанню коштів для розвитку виробництва, зацікавлюючи в цьому безпосередньо іноземного інвестора. Вивезення прибутків, зароблених інвесторами завдяки їх внескам та участі у виробництві, є набагато меншою небезпекою, ніж погашення кредитів з відсотками.

Значну частину інноваційних, промислових, соціальних проектів у сучасних умовах можна фінансувати за рахунок залучення іноземного капіталу як у прямій, так і в опосередкованій формі. У першому випадку йдеться про залучення прямих іноземних інвестицій, у другому – портфельних. Наприклад, Клайв

Грук у відомому в усьому світі часописі «The Economist» (від 3 травня 2003 р.) зазначає, що для цілей інноваційного розвитку прямі іноземні інвестиції є більш привабливими порівняно з портфельними. Зокрема, прямі іноземні інвестиції є більш безпечним джерелом капіталу, ніж банківські кредити; вони надають споживачу цього ресурсу також сучасні технічні та управлінські знання і навички, а також нові канали доступу до світових ринків.

У світі найбільш поширеною формою глобалізації інноваційних фінансових ресурсів, використання іноземного капіталу у виробництві є ТНК та різноманітні фінансові структури у вигляді пенсійних, інвестиційних, страхових та інших фондів і компаній. Серед таких глобальних суб'єктів – це міжнародні організації: МВФ, Світовий банк, СОТ, близько 60 регіональних організацій, майже 50 тис. багатонаціональних корпорацій і транснаціональні інвестори, володарі страхових компаній та інвестиційних фондів. В Україні є лише одна ТНК – Луганська транснаціональна корпорація «Сиріус», а наприкінці 90-х років почали діяти такі форми міжнародного підприємництва та комерціалізації науково-технічних розробок, як Українська асоціація бізнес-інкубаторів та інноваційних центрів, а також американсько-українська Програма розвитку бізнес-інкубаторів, діяльність яких сприяє залученню до інноваційної діяльності іноземних інвестицій. Тобто шляхом активізації створення подібних структур існують великі резерви залучення іноземних коштів на інноваційну діяльність.

Залучення іноземних інвестицій у вітчизняну економіку як джерело фінансування інноваційних проектів стикається з рядом проблем, що зумовлені низьким фінансовим рейтингом, який пов'язаний зі значною політичною, економічною, законодавчою нестабільністю інноваційної діяльності в країні. Це не сприяє притоку іноземних інвестицій у вітчизняну економіку.

Залучення іноземних інвестицій в українську економіку повинно сприяти вирішенню таких проблем соціально-економічного розвитку:

1. Освоєння незатребуваного наукового-технічного потенціалу.

2. Просування вітчизняних товарів і технологій на зовнішній ринок.

3. Сприяння розширенню і диверсифікації експортного потенціалу і розвитку імпортозамінних виробництв у галузях.

4. Сприяння притоку капіталу в праценадлишкові регіони і регіони з багатими природними ресурсами для прискорення їх освоєння.

5. Створення нових робочих місць і освоєння передових форм організації виробництва.

6. Освоєння досвіду цивілізованих відносин у сфері підприємництва.

7. Сприяння розвитку виробничої інфраструктури.

Форми інвестицій іноземного капіталу у вітчизняну економіку, які сприятимуть розвитку фінансового забезпечення інноваційного розвитку, представлені на рис. 6.6.

Рис. 6.6. Форми інвестицій іноземного капіталу у вітчизняну економіку

Джерело: побудовано авторами.

Найбільш розповсюдженою формою є інвестиції в акціонерний капітал організацій і державні корпоративні цінні папери.

Основні інвестори, що вкладають кошти в акціонерний капітал вітчизняних організацій

1. Приватні інноваційні фонди, частіше за все у вигляді пайових інноваційних фондів, основний інтерес інвестора – гра на курсі цінних паперів.

2. Венчурні фонди Європейського банку реконструкції і розвитку, що вкладають кошти в акціонерний капітал в основному в перспективні середні і дрібні організації, їх фінансовий інтерес – курсові різниці цінних паперів.

3. Міждержавні організації.

4. Промислові компанії, які зацікавлені в розвитку власного бізнесу і розширення ринків збуту.

Основні організаційні форми залучення інвестицій для фінансування інноваційних програм

1. ***Дефіцитне фінансування*** – означає державну позику під гарантію держави з утворенням державного боргу і наступним розподілом інвестицій по проектах і суб'єктах інвестиційної діяльності. Держава гарантує і здійснює повернення державного боргу. Розрізняють:

- державні бюджетні кредити на поворотній основі;
- асигнування з бюджету на безповоротній основі.
- фінансування по цільових державних інноваційних програмах.

2. ***Акціонерне або корпоративне фінансування***. У даному випадку інвестується конкретна діяльність галузі чи організації, у тому числі:

- участь у статутному капіталі організації;
- корпоративне фінансування, яке полягає в купівлі цінних паперів.

3. ***Фінансування програм, при якому інвестується безпосередньо програма***:

- з повним регресом для позичальника;
- з обмеженим правом регресу;
- без права регресу на позичальника.

Основною особливістю фінансування інноваційних програм, на відміну від акціонерного і державного, є врахування і управління ризиками, розподіл ризиків між учасниками програми, оцінка витрат і доходів з урахуванням цього. Фінансування програм також називають фінансуванням з регресом. Регрес – це вимога про відшкодування наданої у позику суми.

Форми фінансування інноваційних програм

1. ***Фінансування з повним регресом на позичальника*** – тобто наявність певних гарантій або вимога певної форми обмежень відповідальності кредиторів програми. Ризики програми в основному падають на позичальника, але при цьому «ціна» позики відносно невелика і дозволяє швидко отримати фінансові кошти для реалізації програми. Фінансування з повним регресом на позичальника використовується для малоприбуткових і некомерційних програм.

2. ***Фінансування без права регресу на позичальника*** – тобто кредитор у даному випадку не має ніяких гарантій від позичальника і приймає на себе всі ризики, пов'язані з реалізацією програми. Вартість такої форми фінансування досить висока для позичальника, оскільки кредитор сподівається отримати відповідну компенсацію за високий ступінь ризику. Таким чином фінансуються програми, які мають високу прибутковість і які в результаті реалізації дають високо конкурентоспроможну продукцію. Програми такої форми фінансування повинні використовувати прогресивні технології виробництва продукції, мати добре розвинені ринки продукції, передбачати надійні домовленості з постачальниками матеріально-технічних ресурсів для реалізації програм і т.д.

3. ***Фінансування з обмеженим правом регресу.*** Така форма фінансування програм передбачає розподіл усіх ризиків програми між її учасниками, так щоб кожен учасник брав на себе ті ризики, які від нього залежать. У такому випадку всі учасники приймають на себе конкретні комерційні зобов'язання і ціна фінансування є помірною. За даної ситуації всі учасники програми зацікавлені в її ефективній реалізації, оскільки від цього залежатиме їх прибуток.

Підводячи деякий підсумок стосовно іноземних інвестицій, необхідно зауважити, що, на жаль, цей вагомий фінансовий ресурс поки що не відіграє у фінансовому механізмі забезпечення інноваційного розвитку України суттєвої ролі. Тому в напрямі їх більш масштабного залучення необхідно вбачати основні резерви підвищення ефективності функціонування фінансового механізму України. Водночас акумуляція іноземних інвестицій не завжди залежить від властивостей фінансової системи або грошово-кредитної політики уряду. Тут у дію вступають політичні фактори, нормативно-правові та інші. У зв'язку з цим дії уряду щодо залучення іноземних інвестицій повинні набути комплексного характеру і не тільки на мікро- чи макроекономічному рівні, а й на рівні міждержавних відносин, зовнішньоекономічної діяльності уряду. Зокрема, багато залежить від зовнішньоекономічної інтеграції України.

Питання до самоконтролю знань

1. Охарактеризуйте власні джерела формування фінансових ресурсів підприємства.
2. У чому полягають особливості прибутку як джерела фінансового забезпечення інноваційного розвитку?
3. У чому полягають особливості амортизаційних відрахувань як джерела фінансового забезпечення інноваційного розвитку?
4. Охарактеризуйте кредит як джерело фінансового забезпечення інноваційного розвитку.
5. Які існують види кредитних послуг банківських установ?
6. Охарактеризуйте лізинг як джерело фінансового забезпечення інноваційного розвитку.
7. Які існують схеми погашення лізингових платежів?
8. У чому сутність венчурного підприємництва?
9. Що таке венчурні фонди?
10. Які перешкоди на шляху розвитку венчурного підприємництва в Україні?
11. У чому полягають особливості міжнародних інвестицій як джерела фінансового забезпечення інноваційного розвитку.

Тестові завдання

1. До короткострокових залучених коштів належать:

а) іпотечний кредит, фінансовий лізинг, емісія корпоративних облігацій;

б) факторинг, комерційний, вексельний кредит;

в) міжнародні інвестиції;

г) емісія власних акцій, венчурний капітал.

2. Організації, що спеціалізуються на підтримці малого бізнесу на початкових етапах його становлення – це ...

а) центри передачі технологій;

б) бізнес-центри;

в) бізнес-інкубатори;

г) технопарки.

3. Приховане самофінансування здійснюється за рахунок:

а) отримання безповоротної фінансової допомоги;

б) використання прибутку та амортизаційних відрахувань;

в) недооцінки матеріальних активів та зниження відрахувань до резервних фондів;

г) додаткової емісії акцій.

4. Участь у статутному капіталі організації передбачає:

а) акціонерне фінансування;

б) венчурне фінансування;

в) бюджетне фінансування;

г) немає правильної відповіді.

5. Цільове фінансування, значні пільги для комерційних організацій, які здійснюють власні НДДКР, характеризують:

а) стратегію активного втручання;

б) стратегію децентралізованого втручання;

в) змішану стратегію;

г) немає правильної відповіді.

6. Ризикові організації – це...

а) венчурні фонди;

б) акціонерні компанії;

в) приватні підприємства;

г) трастові компанії.

7. Утворення державного боргу є наслідком:

а) дефіцитного фінансування;

б) інвестування;

в) акціонерного фінансування;

г) венчурного фінансування.

8. До залучених джерел фінансових ресурсів відносять:

а) прибуток, амортизаційні відрахування, резервні фонди;

б) кредитні інвестиції, банківські кредити, фінансовий лізинг, комерційний кредит;

в) державні дотації, субсидії, субвенції;

г) кошти акціонерів, кошти від розміщення цінних паперів на фондовому ринку від нових випусків акцій, нетрадиційні джерела фінансування.

Задачі

Задача 1

Підприємство розглядає можливість кредитування у трьох банках «А», «Б» та «В». Банк «А» пропонує кредит у сумі 1000000 грн на 5 років під 18 % річних, разова комісія за відкриття кредитного рахунку становить 1,5 % від суми кредитування. Банк «Б» пропонує таку ж суму кредиту під 17 % річних за умови відкриття депозиту у банку «Б» на 5 років на суму 80000 грн. Банк «В» пропонує таку ж суму кредиту під 17,5 % річних, комісія за відкриття рахунку 0,5 %, щорічні страхові платежі – 20000 грн. Підприємству необхідно обрати банк з найнижчою ефективною ставкою кредитування.

Задача 2

Визначити вартість залучення боргового капіталу за допомогою облігацій. Дохідність боргового капіталу становить 12 %. Обсяг емісії облігацій – 500000 грн.

Задача 3

Вартість предмета лізингу 300000 грн, ставка 15 % річних або 1,25 % на місяць, термін лізингу – 10 місяців, залишкова (викупна) вартість становить 2000 грн.

Задача 4

Вартість предмета лізингу 100000 грн, ставка 15 % річних або 1,25 % на місяць, термін лізингу – 8 місяців, залишкова (викупна) вартість становить 2000 грн. Темп приросту 42 % річних.

Задача 5

Вартість предмета лізингу 100000 грн, ставка 18 % річних, термін лізингу – 1 рік, залищкова (викупна) вартість становить 2000 грн. Розрахувати графік погашення лізингових платежів.

Розділ 7
Ефективність фінансового забезпечення інноваційної діяльності

7.1. Критерії результативності інноваційної діяльності.

7.2. Ризики інноваційних проектів.

7.3. Методи оцінки інноваційних проектів.

7.4. Види ефективності та проблеми оцінки ефективності інноваційної діяльності.

Питання до самоконтролю знань.

Тестові завдання.

Задачі.

> *Багато робити не означає багато зробити.*
>
> *Едуард Севрус*

7.1. Критерії результативності інноваційної діяльності

Для підприємств основним підсумком інновацій є комерційний результат. Тому здійсненню таких заходів, як створення нових потужностей, модернізація діючих, удосконалення технологій передує ретельне вивчення ряду питань, а саме:

1. Якою мірою і на який термін буде підвищена конкурентоспроможність продукції на основі інноваційного розвитку, які існують можливості розширення її збуту.

2. Якими можуть бути витрати, співставлення їх з економічними результатами. В деяких випадках може виявитись, що при прориві на нові ринки і при широкій демонстрації нових виробів, яким прогнозується хороше майбутнє, на перших етапах прибуток досягатись не буде. Але при розширенні обсягів продажу за рахунок правильно обраної стратегії позитивний результат буде досягнутий.

3. За рахунок чого можна забезпечити зниження витрат (економія ресурсів, підвищення продуктивності) та збільшення ціни (за рахунок підвищення споживчих якостей, відповідності моді і т.д.)

4. Наявність технічних, організаційних і фінансових можливостей для швидкої реалізації інноваційного проекту. Частіше за все виробник намагається збільшити обсяги продаж, оскільки частка цього фактора в економічному результаті, як правило, найбільша.

Однак сам факт збільшення обсягів виробництва за рахунок інноваційних заходів має ряд економічних наслідків, що проявляються за межами підприємства. Як видно з рис. 7.1, ці наслідки позитивно впливають на розвиток економіки, на рівень і якість життя широких верств населення. Взявши за основу методики розрахунку економічних результатів фінансування інноваційної діяльності обсяг додатково випущеної продукції, можна за нормативними і дослідними показниками прорахувати додаткові надходження до бюджету, соціальні фонди, а також розрахувати додатково виплачені кошти фонду оплати праці. Трансформація зростання обсягів виробництва в конкретні показники покращання життєвих умов населення і розвитку економіки значною мірою йде через такий канал, як зростання маси і середньої величини заробітної плати. Важливо, щоб це відбувалося як нормальний наслідок вищого рівня виробництва. Природно також зростають обсяги бюджетних і соціальних виплат. Саме зростання грошових доходів у результаті додаткового випуску продукції забезпечує розширення споживчого попиту на товари і послуги, що стимулює збільшення виробництва в наступному циклі.

До переліку реальних і вагомих наслідків зростання виробництва на основі інновацій може бути включена економія на інвестиціях. Питома вага витрат на інновації суттєво менша за витрати на нове будівництво. Враховуючи значну роль кредиту у фінансуванні інноваційної діяльності, варто було б врахувати додаткові доходи банківської системи.

Таким чином, економічні результати інноваційної діяльності значно більше проявляються поза межами підприємства, задовольняючи потреби суспільства та держави

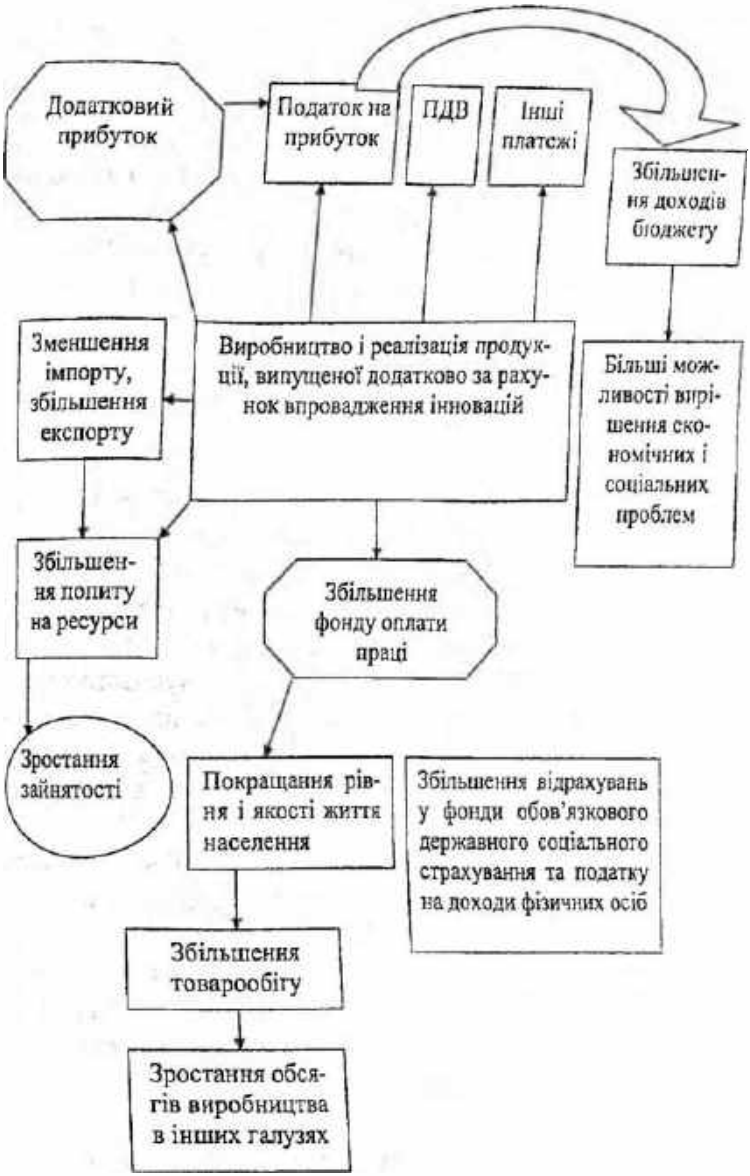

Рис. 7.1. Економічні наслідки інноваційної діяльності
Джерело: побудовано авторами.

При розрахунках економічної ефективності варто врахувати, що підприємства одночасно знімають з виробництва застарілі вироби. Не всі підприємства можуть дати великий приріст обсягів виробництва, оскільки ніша на ринку буде невеликою, але продукція все одно необхідною. Інноваційною діяльністю не завжди буде нарощування обсягів виробництва, це може бути зниження витрат, оновлення асортименту, зміна номенклатури з метою втриматись на завойованих секторах ринку. Для порівняння та відбору використовуються різноманітні показники. При цьому показників, як абсолютних, так відносних, для аналізу якості інноваційних проектів може використовуватись дуже багато, і чим глибше проводиться цей аналіз, тим ширше склад показників, за якими порівнюють проекти.

Для розрахунку економічних показників, які використовують у процесі відбору проектів, застосовують декілька кількісних методів. Більшість з них пов'язані з фінансовими аспектами проектів і базуються на використанні конторисно-фінансових показників. Фінансові чинники відіграють більш вагому роль у показниках оцінки проектів, ніж науково-технічні, хоча останні (прогнози витрат, потреби в кадрах та ймовірності наукового успіху) можуть бути зроблені з достатнім ступенем точності. Однак в окремих випадках науково-технічні фактори можуть зайняти почесніше місце у процесі відбору проектів, ніж те, яке їм відводиться у багатьох випадках.

Незалежно від того, чи використовуються кількісні методи, є деякі суттєві питання, які повинні остаточно вирішуватись лише на основі досвіду та інтуїції особи, яка проводить відбір. Серед найбільш важливих суб'єктивних міркувань можна вказати такі, як відношення до проекту вищого керівництва, ентузіазм і добросовісність дослідників, наукова кваліфікація, можливість залучення кадрів та інтуїція керівництва підприємства.

На етапі фінансового забезпечення інноваційних проектів обґрунтовують обсяги фінансових коштів, джерела надходження інвестицій, можливість залучення конкретних інвесторів тощо. При інвестуванні доцільно орієнтуватись на теперішню і майбутню вартість капіталу, що буде сприяти врахуванню ризиків і захисту інвестицій.

7.2. Ризики інноваційних проектів

Ризики об'єктивно існують протягом усієї історії розвитку суспільно-економічних відносин. Передумовами їх появи й одночасно результатами впливу ризиків є нестабільність, незбалансованість економічних систем, непередбачуваність поведінки суб'єктів господарювання. Наявність альтернативи при виборі рішення, варіантність результату подій визначають різні трактування сутності категорії ризику.

На сьогодні в економічній науці склалися *класична і неокласична теорія ризиків*. Основні положення класичної теорії ризиків були сформульовані в XIX столітті у працях Н. У. Сеніора та Р. Манна. Представники цієї теорії виділяли в загальній структурі доходу підприємця плату за ризик, що призначалася для відшкодування збитку від його впливу. У працях Сеніора, Міляя ризик асоціюється, насамперед, з математичним сподіванням утрат, що є наслідком прийняття будь-якого рішення. Іншими словами, ризик сприймається лише як збиток, що виникає в результаті дії чи бездіяльності[150].

Постулати класичної теорії не враховують усіх аспектів сутності ризику, природи його впливу і причин виникнення. Розвиток суспільно-економічних відносин зумовили необхідність проведення подальших досліджень теми ризику в економічній науці. Так, А. Маршалл, характеризуючи вплив факторів внутрішнього середовища, виділяє суб'єктивну сторону ризику і створює передумови для виділення категорії ризику і невизначеності. Й. Шумпетер розділяє випадковість і невизначеність як фактори, що зумовлюють результати впливу ризику, заперечуючи можливість його регулювання з боку підприємця[151].

---

[150] Шестопалов Б.Б. Теоретичні основи управління ризиками виробництва. / Б.Б. Шестопалов // Економіка та держава. – 2005. – № 12. – С. 60–64.

[151] Шумпетер Й. Теория экономического развития (исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента, цикла конъюнктуры) / Й. Шумпетер. – М.: Прогресс.

Проблема невизначеності, імовірності і ризику в рамках сучасної економічної теорії досліджував також американський економіст Фр. Найт. На його думку, невизначеність сама по собі не піддається оцінці. Однак установити характер її впливу на розвиток економічної ситуації можна, оцінивши імовірність виникнення тієї чи іншої події.

Таким чином, закордонні економісти розробили різні аспекти проблеми ризику. Аналіз різних точок зору, сформованих авторами, дає змогу трактувати ризик як економічну категорію, що характеризує можливість, імовірність відхилення від мети, розбіжності фактичного результату з наміченим в умовах об'єктивно існуючої невизначеності.

Аналіз сутності ризику вказує на його імовірнісний характер, а також взаємозв'язок з поняттями невизначеності і випадковості. При цьому існує об'єктивна можливість передбачати напрям і силу впливу ризику, виходячи із специфіки його виду і діючих факторів.

Інноваційний ризик є результатом сукупної дії всіх факторів, що визначають різні види ризиків: науково-технічних, економічних, політичних, соціальних, екологічних тощо.

У процесі реалізації інноваційного проекту здійснюється операційна діяльність, інвестиційна діяльність, фінансова діяльність. Усі види діяльності пов'язані з типовими ризиками будь-якого інвестиційного проекту. Таким чином, інноваційні ризики пов'язані з імовірністю втрат, що виникають при вкладенні підприємством засобів у виробництво нових товарів і послуг, а також при розробці, освоєнні і впровадженні технологічних, організаційних та інших нововведень. Специфічні ризики інноваційних проектів зображені на рис. 7.2.

Рис. 7.2. Класифікація ризиків інноваційних проектів
Джерело: побудовано авторами.

Прийнятті рішення про фінансування того чи іншого інноваційного проекту інвестор враховує цілий комплекс факторів, серед яких чільне місце відводиться очікуваному рівню прибутковості на вкладений капітал. Очікуваний рівень прибутковості складається з трьох основних компонентів: ціни капіталу (відповідає рівню чистої прибутковості альтернативних проектів вкладення фінансових ресурсів), рівня премії за ризик і очікуваного рівня інфляції. Один з підходів до визначення величини ризикової премії базується на аналізі так званого «середнього класу інновації». Визначити «середній клас» інновації можна за допомогою наведеної таблиці (табл. 7.1).

Таблиця 7.1

Ознаки класу інновацій

Ознаки розподілу на групи	Групи інноваційних процесів	Значення ознак
1	2	3
За змістом (видом) нововведення	Нова ідея	8
	Нове рішення	4
	Новий продукт	7
	Нова технологія (метод)	6
	Новий регламент (структура)	4
	Нова послуга	5
Сфера створення нововведення	Науково-технічні організації і відділення	6
	Виробничі фірми і відділення	7
	Маркетингові відділення і фірми	4
	Споживачі і їх організації	3
Тип новаторства (галузь знань і функцій)	Фінанси та економіка	6
	Організація та управління	4
	Виробництво	7
	Юриспруденція	3
	Техніка і технологія	8
	Консультанти	1
	Природничі науки	8
	Ноу-хау	2
Тип новаторства (сфера нововведення: фірми, служби)	Соціальні і суспільні ланки	5
	Науково-технічні ланки	7
	Промислові ланки	6
	Фінансові, маркетингові, комерційні ланки	5

Продовження таблиці 7.

	Експлуатаційні і обслуговуючі ланки	4
Ієрархічний рівень новатора	Підрозділ фірми	7
	Фірма	8
	Концерн, корпорація	6
	Галузь, група галузей	5
Територіальний масштаб нововведень	Район, місто	4
	Область	5
	Україна, країни Балтії, СНД	6
	Інтернаціональний рівень	5
Масштаб розповсюдження нововведення	Одинична реалізація	5
	Обмежена реалізація	6
	Широка реалізація	7
Ступінь радикальності	Радикальна (піонерні, базові)	8
	Ординарні (винаходи, нові розробки)	4
	Удосконалюючи (модернізація)	2
Глибина перетворень	Системні	6
	Комплексні	4
	Елементні, локальні	1
Причина виникнення інновацій	Розвиток науки і техніки	7
	Потреби виробництва	5
	Потреби ринку	3
Етапи життєвого циклу попиту на новий продукт	Зародження	8
	Прискорення росту	3
	Уповільнення росту	4
	Зрілість	5
	Затухання	7
Характер кривої життєвого циклу товару	Типова, класична крива	1
	Крива з «повторним циклом»	3
	«Гребінцева» крива	5
	«Пікова» крива	7
Етапи життєвого циклу товару	Виведення на ринок	7
	Зростання	4
	Зрілість	5
	Спад	8
Рівень змінності технології	Стабільна	1
	Плодюча	5
	Змінна	8
Етап життєвого циклу технології	Зародження	8
	Прискорення росту	2
	Уповільнення росту	4
	Зрілість	6
	Затухання	7

Метод зворотного розрахунку був запропонований Ральфом Х. Менлі як спосіб адекватності кошторису на розробку і реалізацію проєктів.[152] Загалом він виходить з передумови, що кінцевий прибуток повинен складати суму, яка була б достатньою для покриття витрат на ці роботи, на будь-які нові споруди і обладнання, необхідні для виробництва і збуту нової продукції. Щоб провести зворотній розрахунок, необхідно оцінити ці фактори, а потім після обліку максимального періоду окупності визначити витрати, які, згідно з логікою, можуть бути затрачені на розробку і реалізацію інноваційних підприємницьких проектів. Метод зворотного розрахунку найкраще використовувати в розробках або дослідженнях прикладного характеру.

Другий метод – **метод розрахунку прибутковості капітальних вкладень** – часто використовують для загальної перевірки кошторисних заявок на розробку і реалізацію інноваційних підприємницьких проектів. Він базується на формулі прибутковості капітальних вкладень. Ця формула звичайно використовується в дослідних роботах на рівні підприємств, керівники яких затверджують кошторисні заявки відділів та підрозділів з розробки даних проектів. Формула, на якій базується цей метод, має вигляд (7.1):

$$П_о - С_{пп} = J_н \times НП, \qquad (7.1)$$

де $П_о$ – очікуваний річний прибуток для компенсації витрат на розробку і реалізацію інноваційних проектів, грн.;

$С_{пп}$ – сумарні річні витрати на розробку та реалізацію інноваційних проектів, грн;

$J_н$ – загальні річні інвестиції на розробку і реалізацію інноваційних проектів;

НП – бажана річна норма прибутковості капіталовкладень, %.

Сутність формули полягає в тому, що очікуваний дохід, який залишився після покриття вартості розробки і реалізації інноваційного проекту, повинен забезпечити хоча б мінімальну но-

---

[152] Основи інноваційно-інвестиційної діяльності: навч. посіб. / за науковою редакцією В. Г. Федоренко. – К.: Алеута, 2004. – С. 294.

рму прибутку на інвестиції. Використання цієї формули дає відповідь на питання про те, скільки коштів слід вкласти в розробку і реалізацію інноваційних підприємницьких проектів протягом року без втрати норми прибутковості. При цьому основна увага має бути зосереджена на тому, щоб дослідна програма не виходила за встановлені кошторисом межі.

Метод, заснований на співвідношеннях і тенденціях, запропонований Бертоном В. Діном та С.С. Сингуптою. Він полягає у визначенні співвідношень і тенденцій між вартістю науково-дослідних обґрунтувань і контрольованою долею ринку, торговельними витратами, капітальними та іншими незалежними змінними.

Узагальнення досвіду вітчизняних і закордонних підприємств та вивчення фактичних матеріалів показують, що для оцінки ефективності інноваційних проектів можуть використовуватись такі основні показники:

- показник прибутковості;
- показник окупності;
- показник порівняльної цінності;
- показник ризику.

Оцінка інноваційних підприємницьких проектів за показником прибутковості здійснюється за формулою, яка передбачає тільки період надійного збуту продукції, виготовленої внаслідок розробки і реалізації інноваційного проекту, на ринку, який характеризується незмінно високим рівнем продаж і прибутку (7.2):

$$ПП=\frac{J_{НУ}J_{КУ}N_{п}Ц_{п}T_{нз}}{C_{пп}+C_{впо}+C_{впр}}, \qquad (7.2)$$

де $J_{НУ}$ – імовірність наукового успіху інноваційного проекту;

$J_{КУ}$ – імовірність комерційного успіху інноваційного проекту;

$N_{п}$ – річний обсяг продажу продукції, виготовленої згідно із запропонованою розробки і реалізації інноваційного проекту (шт.);

$Ц_{п}$ – ціна одиниці продукції, грн;

$T_{нз}$ – період надійного збуту продукції, років;

$С_{пп}$ – вартість розробок і реалізації підприємницьких проектів, грн;

$С_{ото}$ – витрати в період виробничо-технічного освоєння продукції, грн;

$С_{пр}$ – витрати, які пов'язані із просуванням продукції на ринок.

Проте ця формула ефективна тільки в тому випадку, коли є можливість розрахувати річний обсяг майбутніх продаж і ціну одиниці продукції. Однак включення одного тільки періоду стійкого збуту слід розглядати як прояв деякої обережності, оскільки передбачений проектом період можливого скорочення збуту продукції не приймається в розрахунок. Замінюючи дані щодо продажу сумою економії, цю формулу можна використовувати також і для інноваційних проектів.

Для обчислення другого показника оцінки ефективності інновацій, а саме показника окупності, науковцями пропонується використовувати таку формулу (7.3):

$$пО = \frac{n_m K_{ніу}}{C_{пп}}, \qquad (7.3)$$

пО – показник окупності;

n_m – розрахунковий прибуток від розробки і реалізації інноваційного проекту, грн;

$К_{ніу}$ – розрахунковий коефіцієнт імовірності наукового успіху;

$С_{пп}$ – розрахункові витрати на розробку і реалізацію інноваційного підприємницького проекту, грн.

Розрахункові показники імовірності успіху і вартості успіху інноваційного підприємницького проекту не вимагають детальних пояснень, але визначити віддачу цих показників не так просто. Використовуючи формулу для обґрунтування ефекту наукових обґрунтувань інноваційних підприємницьких проектів, наприклад техніки і технології, у цьому випадку ефектом буде сума отриманої економії.

Показник порівняльної цінності передбачає включення окремих оцінок імовірності комерційного успіху залежно від якості но-

вої продукції та інших економічних факторів, досягнутих у результаті розробки і реалізації інноваційних проектів (7.4):

$$ПЦ = \frac{J_{НУ} J_{куя} J_{ку} П_р K_{омд} - \Delta K_{нкв}}{C_{пп}}, \quad (7.4)$$

$J_{куя}$ – імовірність комерційного успіху від якості продукції;

$K_{омд}$ – коефіцієнт оцінки майбутніх доходів від розробки і реалізації інноваційного проекту;

$\Delta K_{нкв}$ – необхідні нові капітальні вкладення, грн.

У цій формулі є декілька нових елементів. Замість валового доходу використовується чистий дохід, який забезпечує реалізація інноваційного підприємницького проекту. У зв'язку з цим необхідним є визначення обсягу продаж, ціни, витрат на виробництво, витрат на рекламу і періоду існування нового продукту. У подальшому суму розрахункового прибутку від розробки і реалізації інноваційного підприємницького проекту коригують з огляду на меншу цінність майбутніх надходжень порівняно із готівкою, а із цієї оцінки майбутніх доходів вираховують необхідні капітальні вкладення.

Приклад

Визначити період надійного збуту інноваційної продукції для забезпечення прибутковості на рівні 25 %, якщо ймовірність наукового успіху інноваційного проекту – 0,4, ймовірність комерційного успіху продукції – 0,6, ціна одиниці продукції – 1 200 грн, обсяг реалізації продукції – 6 000 шт., величина середньорічного прибутку 800 000 грн. Вартість розробок і реалізації підприємницьких проектів – 950 000 грн, витрати на виробничо-технічне освоєння продукції – 550 000 грн, витрати на маркетинг – 180 000 грн.

$$ПП = \frac{J_{ну} \times J_{ку} \times Цп \times N \times T_{нз}}{C_{пп} + C_{вто} + C_{втр}}$$

$$Тнз = \frac{ПП \times (C_{пп} + C_{вто} + C_{втр})}{J_{ну} \times J_{ку} \times Цп \times N}$$

$$Тнз = \frac{0{,}25 \times (950000 + 550000 + 180000)}{0{,}4 \times 0{,}6 \times 1200 \times 6000} = 0{,}97 \text{ (років)}$$

Відповідь: термін надійного збуту продукції становить 0,97 років.

Щоб встановити, чи компенсуються отримані в результаті такого коригування витрати на розробку і реалізацію проектів, суму прибутку пропонується перемножити на три імовірності оцінки перспективного інноваційного проекту. Застосування поправки на меншу вартість майбутніх прибутків викликало необхідність ввести у формулу поняття дисконтування капітальних витрат. Кожен прийнятий до реалізації інноваційний проект повинен щонайменше повернути всі витрати, пов'язані з його розробкою і реалізацією, а також суму облікового проценту на них, яка могла б бути отримана за період розробки і реалізації таких підприємницьких проектів. В іншому випадку показник оцінки буде нижчий одиниці і такий проект буде збитковим.

7.4. Види ефективності та проблеми оцінки ефективності інноваційної діяльності

Під ефективністю інноваційної діяльності розуміється ступінь використання *інноваційного потенціалу,* що виявляється співвідношенням результатів і витрат *суспільного виробництва.* Чим вище результат при тих самих витратах, тим швидше він зростає в розрахунку на одиницю витрат суспільно необхідної праці, та чим менше витрат на одиницю корисного ефекту, тим вище ефективність виробництва.

Залежно від результатів і витрат, що враховуються, розрізняють такі види ефекту (рис. 7.3).

Рис. 7.3. Види ефектів

Джерело: побудовано авторами.

Показники оцінки ефективності інноваційних проектів

Оцінка ефективності здійснення інноваційних проектів може здійснюватись з використанням різноманітних якісних і кількісних показників, кожен з яких має свої переваги і недоліки. Усі кількісні показники можна поділити на дві групи:

1. ***Показники, що враховують фактор часу.*** За їх розрахунком здійснюється процедура дисконтування, тобто визначення поточної вартості майбутніх грошових потоків і нарахувань від здійснення інноваційного проекту, а саме:

– чистий поточний ефект;

– внутрішня норма рентабельності;

– дисконтований період окупності інвестицій;

– індекс рентабельності інвестицій.

2. *Показники, що не враховують фактор часу*, а саме:

– економічна додана вартість;

– період окупності інвестицій;

– облікова норма рентабельності.

Найбільш складним в оцінці економічної ефективності інноваційних проектів є обґрунтування майбутніх вхідних і вихідних грошових потоків. Надходження готівки забезпечується за рахунок власних (чистого прибутку, амортизаційних відрахувань), позикових (кредитів, емісії облігацій), залучених (емісії акцій) джерел фінансування інноваційного проекту. Видатки коштів виникають при здійсненні інвестицій, крім того, відтік готівки відбувається через поточні інноваційні витрати, сплату податків, відсотків за кредитами, погашення позик.

Величина грошового потоку може бути обчислена методом прямого розрахунку, якщо певний варіант інвестицій в інноваційний проект є повною мірою фінансово відокремленим, тобто має певні комерційні результати (створення нового підприємства, філій тощо). При цьому основою розрахунків є виручка від реалізації інновацій, надходження і видатки готівки на здійснення інноваційного проекту.

Альтернативним підходом до визначення грошових потоків інноваційних проектів є непрямий метод (метод коригування), за яким величина прибутку коригується на доходи і витрати, що не пов'язані з рухом грошових коштів, операційної дебіторської і кредиторської заборгованості тощо.

Рух грошових коштів може визначатись як першим, так другим методом за видами діяльності: операційною, інвестиційною, фінансовою.

Для розрахунку дисконтних показників економічної ефективності використовуються однакові вихідні дані, але в різних комбінаціях і з різними ставками дисконту. Обґрунтування ставки дисконту є самостійною науковою проблемою, яка вирішується для кожного інноваційного проекту окремо.

Існують дві точки зору на проблему визначення ставки дисконту[153]:

– ставка має відображати вартість залучення коштів у проект;

– при визначенні ставки слід враховувати альтернативні можливості використання цих коштів.

За першим підходом за основу береться безризикова ставка (наприклад, LIBOR – річна процентна ставка, прийнята на Лондонському міжбанківському ринку банками першої категорії для оплати взаємних кредитів), яка збільшується на величину премії за ризик, премії за інфляцію, премії за низьку ліквідність.

Якщо інноваційний проект фінансується за рахунок одного джерела (власного чи позиченого капіталу), за основу береться та ставка відсотка, яку потрібно виплатити інвестору за користування його капіталом, і потім додаються премії за ризик, інфляцію, низьку ліквідність.

У разі фінансування проекту з декількох джерел за основу береться середньозважена вартість капіталу, що показує середню дохідність, на яку очікують власники й кредитори.

У рамках другого підходу ставку дисконту визначають як максимальне значення ставок прибутковості всіх можливих альтернативних варіантів інвестицій в інноваційний проект.

Як свідчить світовий досвід, при оцінці ефективності інвестицій найчастіше застосовують показник внутрішньої норми рентабельності. Другий за частотою застосування показник – період окупності інвестицій, третій – чистий поточний ефект.

У зарубіжній та вітчизняній практиці економічний ефект інноваційної діяльності визначається показником ***чистий поточний ефект*** (NPV, Net Present Value) – це різниця між дисконтованими грошовими потоками за весь життєвий цикл інноваційного проекту та інвестицій в інноваційний проект (7.5):

---

[153] Економіка й організація інноваційної діяльності: підручник / О. І. Волков, М. П. Денисенко, А. П. Гречан та ін.; під ред. проф. О. І. Волкова, проф. М. П. Денисенка. – К.: ВД «Професіонал», 2004. – С. 619.

$$NPV = PV - I = \sum_t \frac{CF_t}{(1+r)^t} - I, \qquad (7.5)$$

PV – поточна вартість майбутніх грошових потоків;

I – одноразова інвестиція в інноваційний проект;

CF – грошовий потік від здійснення інноваційного проекту в t-му році;

r – ставка дисконту.

Якщо інноваційний проект передбачає послідовне інвестування фінансових ресурсів фірми протягом декількох років, показник NPV має вигляд (7.6):

$$NPV = \sum_t \frac{CF_t}{(1+r)^t} - \sum \frac{I_t}{(1+i)^t}, \qquad (7.6)$$

і – прогнозований середній темп інфляції у відповідному періоді;

I – інвестиція у відповідному періоді.

Якщо NPV > 0 – інноваційний проект доцільно прийняти, якщо NPV < 0 – інноваційний проект є збитковим, приймати його недоцільно. Якщо NPV = 0 – проект ні збитковий, ні прибутковий. У такому випадку вартість фірми не зміниться, однак позитивним може бути зростання обсягів виробництва, тобто збільшаться масштаби підприємства.

Основні *позитивні риси показника чистого поточного ефекту*:

– дає змогу оцінити приріст вартості капіталу фірми;

– адитивність, що дає можливість використовувати його при оцінці економічного ефекту інноваційного портфеля;

– дає можливість зробити правильний вибір при аналізі проектів з нерівномірними грошовими потоками.

Недоліки показника чистого економічного ефекту:

– суттєва залежність від часових параметрів, а саме – від терміну початку віддачі від інвестицій в інноваційний проект і тривалості періоду віддачі. Зрушення початку віддачі вперед зменшує величину NPV пропорційно коефіцієнту дисконту.

З кінця XX століття широко застосовується нова концепція прийняття інвестиційних рішень і оцінки результатів діяльності на всіх етапах управління фірмою – ***концепція економічної***

доданої вартості. Економічна додана вартість являє собою відомий з економічної теорії показник економічного прибутку, який відрізняється від бухгалтерського прибутку тим, що за його визначення враховуються не лише явні бухгалтерські витрати, але й неявні витрати використання капіталу (втрачені вигоди).

Фірма матиме прибуток лише в тому випадку, якщо чистий прибуток від її інноваційної діяльності перевищуватиме той рівень дохідності, який вона може отримати за іншими альтернативними варіантами вкладень. Економічну додану вартість можна обчислити за сукупними активами фірми (7.7):

$$EVA=NOPAT - A \times WACC, \qquad (7.7)$$

де NOPAT – чистий операційний прибуток після сплати податків, але до сплати відсотків;

A – сумарна величина активів фірми;

WACC – середньозважена вартість капіталу.

Також економічну додану вартість можна обчислити за власними коштами фірми (7.8):

$$EVA=E_a - C \times COE, \qquad (7.8)$$

де E_a – скоригований чистий прибуток після сплати податків і відсотків;

C – розмір власного капіталу;

COE – ціна власного капіталу.

Середньозважена вартість капіталу:

$$WACC= COD \times W_d + COE \times W_e, \qquad (7.9)$$

де COD – ціна позикового капіталу;

W_d W_e – питома вага позикового і власного капіталу в загальній сумі активів джерел відповідно.

З наведених формул видно, що бухгалтерський прибуток завжди більший за економічний, а фірма може бути прибутковою з бухгалтерської точки зору і нерентабельною з економічної.

Керівництво фірми може максимізувати економічний прибуток за рахунок:

– збільшення чистого прибутку завдяки збільшенню обсягів продажу або валового прибутку;

– зменшення розміру капіталу фірми;

– зниження вартості капіталу фірми.

Переваги оцінки економічного ефекту інноваційної діяльності фірми на основі показника економічної доданої вартості:

– підвищення ефективності використання власного капіталу фірми за рахунок інвестування у проекті з позитивним економічним, а не бухгалтерським прибутком;

– стимулювання економії власного капіталу при прийнятті управлінських рішень;

– більш об'єктивна оцінка внеску кожного керівника у забезпеченні економічного прибутку фірми.

Поряд з цим вказаний показник не позбавлений ряду *недоліків*:

– можливість маніпулювання показником економічного прибутку заради збільшення винагороди в короткотерміновій перспективі;

– можлива проблематичність визначення економічного прибутку окремих підрозділів;

– показник не завжди можна використати для оцінки нових підприємств;

– економічний прибуток є абсолютною величиною, що виключає можливість порівняння різних за масштабами проектів.

Перерахованих недоліків позбавлений інший показник – ***індекс рентабельності інноваційного проекту***. Він характеризує рівень грошового потоку на одиницю інноваційних витрат і обчислюється за формулами:

1) якщо інвестиція здійснюється одноразово (7.10):

$$PI = \sum_t \frac{CF_t}{(1+r)^t} / I, \qquad (7.10)$$

2) якщо інвестиція здійснюється протягом ряду років (7.11):

$$PI = \sum_t \frac{CF_t}{(1+r)^t} / \sum_t \frac{I_t}{(1+i)^t} \qquad (7.11)$$

Якщо PI > 1 – інноваційний проект доцільно прийняти;
якщо PI < 1 – проект варто відхилити;

PI = 1 – проект не принесе ні прибутків, ні збитків, при цьому NPV = 1.

Чим більшим є значення цього показника, тим вищою є віддача кожної грошової одиниці, інвестованої в інноваційний проект. Критерій PI використовують при виборі певного проекту із декількох альтернативних, у яких NPV приблизно однакові. *Позитивними рисами* цього показника є те, що він характеризує відносну міру зростання цінності фірми, служить інструментом ранжування інвестицій за ступенем вигідності, може використовуватись при формуванні інвестиційного портфеля фірми.

Негативним моментом PI можна вважати неможливість використання індексу рентабельності в аналізі проектів з різними життєвими циклами.

Ще одним досить поширеним показником є ***облікова норма рентабельності***, яка характеризує співвідношення середньої величини чистого прибутку до середньої величини інвестицій. Основними *перевагами* цього показника є простота розрахунку і можливість його перевірки зацікавленими особами за даними фінансової звітності. До *недоліків* можна віднести те, що він не враховує грошові потоки та зміну їхньої вартості у певний період часу, розбіжність суми чистого прибутку за роками.

Питання до самоконтролю знань

1. Охарактеризуйте економічні наслідки інноваційної діяльності.
2. Які існують джерела ризику у здійсненні інноваційної діяльності?
3. У чому сутність інноваційного ризику?
4. Охарактеризуйте основні види інноваційних ризиків?
5. Яким чином можна оцінити ступінь ризику інноваційних проектів?
6. Охарактеризуйте основні методи зменшення ризику.
7. Які існують методи оцінки інноваційних проектів?
8. Охарактеризуйте види ефектів.
9. Які існують показники оцінки ефективності інноваційних проектів?

Тестові завдання

1. Економічна придатність інноваційного проекту означає:

а) можливість підвищення якості життя населення;

б) розмір чистого економічного прибутку проекту;

в) міру сприяння проекту досягненню встановлених країною цілей економічного розвитку;

г) найпривабливіший з погляду економічних вигод проект.

2. Які показники ефективності інноваційного проекту не враховують чинник часу:

а) норма прибутку;

б) період окупності;

в) індекс рентабельності;

г) внутрішня норма дохідності?

3. Інноваційний проект – це:

а) план довгострокових фінансових укладень;

б) бізнес-план;

в) програма дій з використання фінансових ресурсів;

г) завдання з визначеними вихідними даними і плановими результатами (цілями), що зумовлюють засіб його вирішення.

4. Які показники ефективності інноваційного проекту не враховують чинник часу:

а) норма прибутку;

б) період окупності;

в) індекс рентабельності;

г) внутрішня норма дохідності.

5. Основним принципом оцінювання економічної ефективності реалізації інновацій є:

а) порівняння ефекту (результату) від застосування нововведень і витрат на їх виробництво та споживання;

б) порівняння ефекту (результату) від застосування нововведень і витрат на їх розроблення, виробництво та споживання;

в) порівняння ефекту (результату) від застосування нововведень і витрат на їх розроблення;

г) порівняння ефекту (результату) від застосування нововведень і витрат на їх розроблення та виробництво.

6. При визначенні ставки дисконту враховують:

а) структуру інвестицій;

б) вартість окремих складових капіталу;

в) рівень інфляції у країні, що реалізує проект;

г) усі відповіді правильні.

7. Відношення приведених доходів до приведених на цю саму дату витрат, що супроводжують реалізацію управлінського рішення, – це:

а) індекс рентабельності;

б) внутрішня норма дохідності;

в) чиста дисконтована вартість;

г) чиста теперішня вартість.

Задачі

Задача 1

Вартість проекту А – 8 000 євро; середньорічний прибуток – 2 500 євро. Вартість проекту Б – 11 000 євро; чистий середньорічний прибуток – 5 000 євро. Ринкова норма процента становить 12 % на рік, а термін функціонування проектів А – 4 роки, Б – 3 роки. Розрахувати термін окупності, якщо ймовірність наукового успіху для проекту А – 0,2, для проекту Б – 0,3.

Задача 2

Підприємство розглядає доцільність придбання нової технологічної лінії за ціною 300 000 грн. Обсяг виробництва сьогодні на підприємстві становить 3 000 од. Після впровадження нової технології обсяг виробництва зросте на 800 од. Ціна одиниці продукції становить 450 грн без ПДВ. Собівартість одиниці 370 грн. Податок на прибуток 25 %. Визначити чисту теперішню вартість

проекту, якщо ставка дисконту становить 18 %, тривалість прогнозного періоду – 5 років.

Задача 3

Підприємство повинне прийняти рішення про доцільність фінансування інноваційних проектів Х та У. Розрахувати індекс прибутковості, якщо відома така інформація:

– термін реалізації проектів: Х – 4 роки, У – 5 років;

– необхідні інвестиції: Х – 40 000 євро, У – 28 000 євро;

– чистий середньорічний прибуток (після сплати податків та врахування амортизації): Х – 15 000 євро; У – 8 000 євро;

– ринкова норма проценту становить 12 % річних;

– умови платежу: проект Х – 65 % самофінансування, 35 % – у кредит строком на чотири роки під 9 % річних за умови одноразового погашення суми боргу та відсотків у кінці терміну користування, проект У фінансується за рахунок власних коштів.

Задача 4

Підприємство розробило нову технологію пошиття одягу. Раніше протягом року на виробничих потужностях підприємства можна було виробити 1 000 од. продукції, то після освоєння нової технології продуктивність збільшилась у 2 рази. Ціна одиниці продукції без ПДВ становить 500 грн. Собівартість продукції становить 75 % від обсягу її виробництва, податок на прибуток – 25 %. Визначити вартість технології, якщо ставка дисконту дорівнює 20 %, а тривалість прогнозного періоду – 2 роки.

Задача 5

Розрахувати внутрішню норму дохідності, якщо проект фінансується за рахунок власного та позичкового капіталу. Частка позичкового капіталу дорівнює 40 %, частка власного капіталу – 60 %, вартість позичкового капіталу – 9 %, вартість власного капіталу – 25 %.

Розділ 8
Світові тенденції інноваційного розвитку та його фінансового забезпечення

8.1. Концепції і стратегічні напрями світового інноваційного розвитку.

8.2. Огляд світових тенденцій фінансового забезпечення інноваційної діяльності.

8.3. Напрями міжнародного інноваційного співробітництва України.

Питання до самоконтролю знань.

Тестові завдання.

> *У будь-якому випадку вам необхідно здійснювати інновації, якщо перед вами стоятиме проблема виживання.*
>
> *Фред Сміт*

8.1. Концепції і стратегічні напрями світового інноваційного розвитку

Важливим чинником забезпечення ефективності механізму фінансового забезпечення інноваційної діяльності слід визнати й *урахування світового досвіду.* Цей досвід свідчить про перевагу приватних та громадських форм регулювання розвитку цієї сфери. Держава бере участь у цьому процесі на партнерських основах та на основі створення законодавчої бази щодо сприяння функціонування ринкових форм використання нових знань. Хоча в різних країнах із ринковою економікою склалися й різні типи управління інноваційним розвитком, у сфері фінансового забезпечення переважають недержавні організації та позабюджетні кошти цільового призначення. Зокрема, світова практика свідчить, що фінансовий механізм інноваційної діяльності грунтується на таких принципах:

1. Чітке цілеспрямоване орієнтування на швидке та ефективне впровадження інновацій – забезпечення швидкого, широкого

й ефективного використання сучасних науково-технічних досягнень.

2. Обґрунтованість та захищеність джерел коштів.

3. Різноманітність джерел фінансування – його багатоканальність.

4. Фінансування всіх етапів життєвого циклу інновації.

5. Гнучкість фінансового механізму – постійна спрямованість усієї системи й окремих її елементів на умови динамічних змін зовнішнього середовища для підтримки максимальної ефективності.

У сучасному світі формування стимулів для підтримки й активізації науково-технічної та інноваційної діяльності належить до найважливіших напрямів державного регулювання. Це зумовлено тим, що розвиток науки й техніки є визначальним чинником прогресу суспільства та підвищення добробуту його членів.

В інноваційно-розвинених країнах світу, де інноваційна продукція становить понад 50 % усієї виробленої і реалізованої продукції, інвестиції в інноваційну діяльність забезпечують 60 % приросту ВВП. При цьому формування механізму управління науково-технічною політикою є важливим чинником оптимального розвитку науково-технічного потенціалу. Цей механізм, наприклад у США, складається як результат вибору і прийняття рішень у кількох ключових сферах: розподіл державних ресурсів між різними секторами наукових досліджень і визначення структури державних наукових пріоритетів, виконання досліджень і розробок у державних наукових центрах; непряме державне стимулювання науки й освоєння її досягнень у приватному секторі господарства за допомогою податкової, амортизаційної, антитрестовської, патентної, зовнішньоторговельної політики, підтримка необхідного з точки зору темпів та ефективності НТП рівня конкуренції; формування інноваційного клімату в економіці та інфраструктури забезпечення досліджень і розробок, включаючи національні служби науково-технічної інформації, стандартизації, статистики, вивчення зарубіжного досвіду і міжнародного співробітництва, прогнозування науково-технічного розвитку.

У розвинених країнах, зокрема США, принципи формування державної інноваційної політики включають:

1) урядову підтримку фундаментальних досліджень і одночасно перенесення більшої частини витрат на прикладні дослідження на приватний сектор. Адміністрація підтримує лише ті довгострокові прикладні науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи (НДДКР), що мають потенційно велике значення для держави;

2) встановлення пріоритетів у сфері науки і техніки, що в основному покладено на Адміністративно-бюджетне управління. При цьому процес формування пріоритетів спрямований на розширення асигнувань на НДДКР і регулювання їхнього розподілу;

3) стимулювання перебудови промисловості, згідно з планом економічного відродження, фактично є непрямим фінансуванням НДДКР з боку приватного сектору (особливо перспективних робіт, прискорення впровадження нововведень).

В Японії державна політика пріоритетів передбачає два шляхи: по-перше, освоєння зарубіжного досвіду на основі закупівлі ліцензій; по-друге, розвиток власних досліджень і розробок. При цьому якщо до початку 80-х років японський уряд віддавав перевагу освоєнню знань (процесів), то згодом він виступив ініціатором великих національних програм у сфері НДДКР, що свідчить про перехід до політики динамічного планування наукових досліджень і засвоєння нових технологій. Але формування політики у сфері НДДКР відбувається не під егідою єдиного центру, а як результат жорсткої конкуренції між багатьма урядовими установами за фінансові ресурси і панівне становище у провідних напрямах досліджень.

В Японії провідну роль у визначенні стратегії розвитку промисловості, розробці НДДКР та їх впровадженні відіграє Міністерство зовнішньої торгівлі і промисловості. Під егідою цього міністерства знаходиться і Японська асоціація промислових технологій, яка займається експортом та імпортом ліцензій. Існує довгострокова програма науково-технічного розвитку країни, здійснюється стимулювання прикладних досліджень і закупівля ліцензій за кордоном. У реалізації НТП акцент робиться на великі

корпорації. У цілому державна політика направлена на перетворення Японії з імпортера ліцензій в експортера.

Міністерство зовнішньої торгівлі і промисловості Японії не тільки визначає стратегію розвитку промисловості і зовнішньої торгівлі, але також має у своєму розпорядженні досить значний арсенал засобів і методів, які дозволяють конкретизувати цю стратегію. Крім традиційних економічних і адміністративних засобів впливу на розвиток експортного виробництва та експорту, таких як пільгове кредитування і страхування експорту, часткове звільнення експортерів від сплати податків, пряме субсидування, державна комплексна допомога експортерам, сприяння їх збутовій діяльності та ін.., японські державні органи широко використовують спектр непрямих методів. До них можна віднести такі:

- цільовий розподіл фінансових ресурсів, які надаються приватними банками, і зосередження їх у пріоритетних галузях;
- сприяння підприємствам у придбанні передових іноземних технологій;
- контроль за науково-технічним обміном із зарубіжними країнами.

Японська модель інтеграції науки і виробництва передбачає будівництво абсолютно нових технополісів, які зосереджують науково-дослідні роботи і промислове виробництво.

Досвід Японії в досягненні високої конкурентоспроможності характеризується вченими як «економічне диво» внаслідок швидкого економічного зростання, надзвичайно гнучкої пристосованості до змін міжнародного ринку і здатності творчо й ефективно здійснювати інноваційну діяльність. Тому серед розвинених країн світу особливо виділяється інноваційна стратегія Японії. Але й у неї є слабкі сторони. Найслабшою ланкою в інноваційній діяльності Японії в середині 90-х років вчені вважають недостатнє фінансування фундаментальних досліджень та недосконалу систему освіти.

Основні напрями інноваційної політики Японії:[154]

1. Підтримання дослідників та вдосконалення науково-технічної бази.

2. Реформування сфери освіти та створення нової сучасної інфраструктури.

3. Збільшення фінансування ефективних досліджень.

4. Усебічна підтримка приватних НДДКР, включаючи субсидування та захист інтелектуальної власності.

5. Підтримка міжнародного науково-технічного співробітництва.

6. Підвищення якості освіти в технічних вишах.

7. Посилення зв'язків між приватним сектором та університетами.

Альтернативою державним цільовим науково-технічним програмам, наприклад у США, є великі програми спільних досліджень промислових корпорацій та вищих навчальних закладів (далі – ВНЗ). Держава підтримує вузівсько-промислову кооперацію на початкових етапах досліджень у пріоритетних напрямах НТП, щоб стимулювати об'єднання фінансових коштів і матеріально-технічної бази промисловості з кваліфікованими вузівськими кадрами.

Для заохочення промислових корпорацій до фінансування ризикованих науково-технічних проектів з довгостроковою орієнтацією держава не тільки бере на себе частину початкових витрат вузівсько-промислових центрів, а й надає фірмам-учасницям безоплатні ліцензії на використання зроблених винаходів і відкриттів. Для створення конкретного центру держава оголошує конкурс серед ВНЗ, які подають програми досліджень у визначених галузях науки і техніки, а потім на базі відібраних ВНЗ на державні кошти створюються центри, до участі в роботі яких залучаються промислові корпорації. Загалом можна виділити кілька моделей інноваційного розвитку, які сформувалися у світі (табл. 8.1).

---

[154] Антонюк Л. Л. Інновації: теорія, механізм розробки та комерціалізації: [монографія] / Л. Л. Антонюк, А .М. Поручник, В. С. Савчук. – К.: КНЕУ, 2003. – 394 с.

Таблиця 8.1

Типи моделей науково-інноваційного розвитку розвинених країн

Тип моделі	Характеристика
Країни, орієнтовані на лідерство	Орієнтування на лідерство в науці, реалізацію великих цільових проектів, що охоплюють усі стадії науково-виробничого циклу. Як правило, такі країни мають значну частку інноваційного потенціалу в оборонному секторі (США, Великобританія, Франція)
Країни, орієнтовані на розповсюдження нововведень	Орієнтування створення сприятливого інноваційного середовища, раціоналізацію всієї структури економіки (Німеччина, Швеція, Швейцарія).
Країни, що стимулюють нововведення	Стимулювання здійснюється шляхом розвитку інноваційної інфраструктури, забезпечення сприйняття до досягнень науково-технічного прогресу, координація дій різноманітних секторів у галузі науки і технологій (Японія, Південна Корея)

Джерело: складено авторами.

Для розбудови динамічної економіки ЄС у 2000 р. були об'єднані національні інноваційні системи країн ЄС в єдину мережу. Одночасно з цим проголошена концепція створення єдиного дослідницького простору в Європі з метою об'єднання зусиль учених різних країн.

Німеччина, Великобританія, Франція є провідними країнами у складі Євросоюзу. Євросоюз велику увагу приділяє активізації інноваційної діяльності.

Основні напрями інноваційної політики ЄС:

- вироблення єдиного антимонопольного законодавства;
- використання системи прискореної амортизації обладнання;
- пільгове оподаткування науково-дослідних робіт;
- пряме фінансування підприємств для стимулювання інновацій у галузі новітніх технологій;
- стимулювання співробітництва університетської науки і фірм, що виробляють наукомістку продукцію.

Практично в усіх промислово розвинених країнах держава створила умови для ефективного функціонування малих інноваційних фірм, на основі яких сформувався динамічний сектор малого інноваційного підприємництва. Так, у США держава фінансує більше половини витрат на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи великого бізнесу і третину малого. Регулюючи науково-технічну ініціативу малого бізнесу, держава не лише вкладає власні кошти, але й заохочує фінансову, матеріально-технічну й інші форми підтримки малого бізнесу великим.

Державна політика сприяння малому бізнесу у США націлена передусім на створення необхідної ринкової інфраструктури, а також на формування системи державної і громадської підтримки розвитку малого бізнесу. Політика стимулювання новаторства малого бізнесу проводиться на всіх рівнях виконавчої влади – від федерального уряду до муніципалітету. При цьому основним у впливі федерального уряду на науково-технічну ініціативу малого бізнесу є регулювання фінансових потоків. За джерелами фінансування можна виділити три напрями:

1) субсидіювання через федеральні агентства і відомства;

2) залучення приватного капіталу;

3) надання пільг.

Державні структури у промислово розвинених країнах з метою підтримки малих наукомістких фірм надають право розпоряджатися результатами НДДКР, які проводяться за кошти держбюджету; отримувати ліцензії на патенти, які належать уряду, брати участь на контрактній основі у виконання замовлень державних відомств у проведенні НДДКР.

Серед заходів щодо підтримки малого інноваційного бізнесу через використання організаційних форм особливий інтерес становлять інкубатори – ядро технополісу зі сприятливими умовами для виникнення дрібних наукомістких фірм, а самі організація навчання, робота на сучасному обладнанні, за новітніми технологіями, підготовка до впровадження інновацій у виробництво, формування відповідного мікроклімату, стимулювання власного бізнесу. Основне призначення *«інкубаторських програм»* – підтримка малого, насамперед інноваційного бізнесу, допомога підприємців,

які бажають, але не можуть розпочати свою справу. Вони отримують в «інкубаторі» пільговий доступ до виробничих приміщень, наукового обладнання, фондів венчурного капіталу. Такі інкубатори функціонують на кошти штатів і місцевих органів влади; субсидії від федерального уряду; орендну плату підприємців, які користуються послугами «інкубаторів»; відсотки від доходів тих, хто вийшли з «інкубаторів»; успішно функціонуючих малих компаній; кошти університетів та інших навчальних закладів, промислових корпорацій, приватних осіб – організаторів власних «інкубаторів», пожертвування.

Цілеспрямоване субсидіювання урядом малого інноваційного бізнесу здійснюється у формі дотації (грантів) та укладання контрактів на розробку нової продукції або технології.

Залучення приватного капіталу для фінансування малого інноваційного бізнесу реалізується переважно через компанії венчурного капіталу. Сьогодні великий бізнес у розвинених країнах усе частіше спрямований на створення малих наукоємних фірм. Свої тимчасово вільні кошти корпорації спрямовують на фінансування ризикових проектів через посередників - спеціалізовані фірми венчурного капіталу або самі створюють дочірні компанії з виконання венчурних операцій, що є надзвичайно поширеним.

Венчурне підприємництво базується на основі приватної або колективної власності на засоби виробництва. Суб'єктом підприємницької діяльності є автор новаторської ідеї венчурної компанії за повної майнової відповідальності з боку венчурного інвестора.

Поява на початку 60-х років XX ст. у США венчурного фінансування була зумовлена саме динамічним зростанням високотехнологічних галузей, що забезпечували розвиток економіки. На Заході його ототожнюють з венчурним капіталом, поява якого зумовлена погіршенням умов фінансування корпорацій через ринки позикових капіталів, надзвичайно високим ризиком і тривалим терміном окупності. Принципова відмінність венчурного капіталу від кредитування полягає в тому, що його переважно інвестують в ідею, проект з підвищеним рівнем ризику. Венчурні фірми не зобов'язані повертати отримані суми і виплачувати відсотки. Інтерес інвестора задовольняється придбанням прав на всі

новації як запатентовані, так і безпатентні ноу-хау, та отриманням прибутку від науково-технічних розробок. Кошти для венчурного фінансування формуються із внесків окремих вкладників, великих корпорацій, страхових компаній, банків, університетів, пенсійних фондів і акумулюються спеціальними фінансовими та банківськими інститутами.

Період становлення і роботи малих інноваційних фірм у середньому становить 5–7 років. Далі приблизно 20 % малих венчурних фірм перетворюються у відкриті корпорації, 60 % – поглинаються більш потужними конкурентами, а 20 % - стають банкрутами.

За підтримки інвесторів венчурного капіталу були реалізовані багато найбільш радикальних і поліпшуючих нововведень XX ст., пов'язаних із мікропроцесорною технікою, персональними комп'ютерами, Інтернетом, генною інженерією та ін. Венчурний капітал відіграв помітну роль у становленні сучасних флагманів наукомісткого бізнесу, таких як «Майкрософт», «Apple», «Діджитл Еквіпмент Корпорейшн», «Компак» та ін.

Важливою складовою підтримки інноваційної діяльності з боку загальнодержавних та регіональних органів влади у країнах Західної Європи є *інфраструктурне забезпечення*. Послуги винахідникам, підприємцям, суб'єктам венчурного капіталу надають торгово-промислові палати. Вони не лише реєструють нові підприємства, але й розповсюджують необхідну для роботи підприємств інформацію, проводять виставки, надають допомогу в організації кооперацийних зв'язків у пошуках ринків збуту продукції, сировини, матеріалів. При торгово-промислових палатах функціонують навчальні заклади для осіб, які бажають займатися підприємницькою діяльністю, і для осіб, які намагаються отримати професійну освіту. Торгово-промислові палати суттєво фінансуються за рахунок місцевих органів влади.

У світовій практиці часто використовується проектне та венчурне фінансування. ***Проектне фінансування*** передбачає, що доходи, отримані від реалізації проекту, є єдиним джерелом сплати боргу. Якщо венчурний капітал може бути використаний для організації фінансування інноваційної діяльності на будь-

якому етапі, то організатор проектного фінансування не може йти на такий ризик. ***Інноваційний венчурний бізнес*** припускає можливість провалу проекту. Як правило, перші роки ініціатор проекту не несе відповідальності перед фінансовими партнерами за витрату коштів і не виплачує за ними відсотків. Інвестори ризикового капіталу перші роки задовольняються лише придбанням пакета акцій новоствореної фірми. Якщо інноваційна фірма починає давати прибутки, то вона стає основним джерелом винагороди вкладників ризикового капіталу. Досить часто венчурний капіталіст стає власником інноваційного проекту.

Як правило, інвестору надзвичайно важко обрати варіант із запропонованих інноваційних проектів. Тому для мінімізації проектних ризиків і оптимізації параметрів успішності проекту найбільш широко використовується портфельний підхід. Портфель інновацій має містити різні проекти, великі і малі, далекі і близькі за термінами, різні за призначенням і принципами реалізації. Це необхідно для оптимального впровадження інновації з високою результативністю фінансово-економічних показників, а також для успішної стратегії конкуренції фірми. Вміст портфеля інновацій повинен часто оновлюватись. Ретельний та багатосторонній аналіз і відбір інноваційних проектів дозволяє оптимізувати склад портфеля.

8.2. Огляд світових тенденцій фінансового забезпечення інноваційної діяльності

Структура фінансового забезпечення інноваційної діяльності розвинених країн визначається не тільки їх фінансовою стійкістю, але і обраною інноваційною стратегією. Так, у США широко впроваджується практика пільгового оподаткування витрат на освіту з метою зробити вищу освіту доступною для широких верств населення. Крім того, приділяється увага перепідготовці робітників у спеціальних навчальних закладах, де навчають професіям, які виникають під час інформаційної революції.

Інноваційна стратегія США базується на стимулюванні залучення приватних інвестицій для розроблення й ефективного

використання технологій в економіці країни. При цьому зростає фінансування фундаментальної науки та інвестицій у людський капітал, продовжується високоефективне партнерство держави і приватного сектору у сфері комерціалізації нововведень за допомогою венчурного капіталу.

Глобалізація в інноваційні сфері виявляється у зростанні питомої ваги зарубіжного фінансування наукових досліджень у розвинених й індустріальних країнах, а також посиленні процесів злиття та об'єднання технологічних компаній. Корпорації відкривають такі дослідницькі наукові підрозділи, щоб удосконалити продукцію компанії відповідно до місцевих особливостей, розробити товари та технології для місцевого ринку, підтримати і модернізувати технологічну базу за кордоном, використати глобальний науково-технологічний потенціал.[155]

Інноваційною стратегією країн-членів ЄС є концентрація фінансових ресурсів на основних напрямах, які охоплюють:[156]

1. Створення єдиної бази даних, яка акумулює і регламентує комплекс мінімально необхідних процедур, формальностей для створення підприємств.

2. Підтримку малих і середніх підприємств із метою їх правового захисту від незаконного копіювання розроблених технологій та процедур.

3. Створення механізму фінансової підтримки малих та середніх підприємств, надання їм допомоги в патентуванні, враховуючи досвід роботи національних та європейських патентних бюро.

4. Удосконалення системи інноваційної діяльності підприємств.

5. Уведення досконалішого податкового механізму, що надає певні пільги підприємствам-розробникам і виробникам інноваційної продукції.

6. Створення на підприємствах умов, які стимулюють підвищення освітнього рівня працівників.

---

[155] Антонюк Л.Л. Інновації: теорія, механізм розробки та комерціалізації: [монографія] / Л. Л. Антонюк, А. М. Поручник, В. С. Савчук. – К.: КНЕУ, 2003. – 394 с.

[156] Коротков А. В. Статистический анализ развития инновационного процесса / А. В. Коротков // Вопр. статистики – 2001. – № 11. – С. 55–59.

Третє місце за питомою вагою витрат на наукові дослідження у ВВП в Європі займає Великобританія. Починаючи з 80-х років, з метою стимулювання розвитку інноваційної активності урядом цієї країни було ухвалено широку програму приватизації як промислових підприємств, так і науково-дослідних установ. Унаслідок приватизації науково-дослідних інститутів, інноваційних центрів, наукомістких підприємств у країні сформувалось нове середовище підприємницької діяльності, де належне місце посідає венчурне фінансування. У Великобританії здійснюється одна з найбільших програм субсидування інноваційної діяльності приватних підприємств на державному рівні. Вона надає змогу підприємцям відшкодовувати 50 % витрат на здійснення нововведень, що сприяє пожвавленню активності в інноваційній сфері.

У Нідерландах уряд з метою стимулювання інноваційної діяльності активно використовує пільгове оподаткування. Зокрема, введено пільги з податку на доходи корпорацій для стимулювання пропозиції венчурного капіталу. Пільги диференціюються залежно від того, ким надається капітал – фізичною чи юридичною особою. Венчурні підприємства можуть отримати безвідсоткові кредити у розмірах, визначених чинним законодавством.

Важливе значення у фінансуванні нових підприємців та технологій в Індії має венчурний капітал. Уряд ще в 70-80-ті роки намагався стимулювати створення ризикових фондів, але акумулювання коштів відбувалось за рахунок держави. У середині 90-х років було введено положення про регулювання іноземних інвестицій венчурного капіталу в Індії, згідно з яким звільнено капітали від податків. Такі кроки уряду дали поштовх до активізації формування фондів венчурного капіталу, що посилило потік вітчизняного капіталу у венчурні компанії. Фахівці вважають, що розвиток венчурного капіталу в Індії став таким значним завдяки мережі технологічних парків програмних продуктів.[157] Найбільшим серед цих структур є парк «Бангалоре», який виконує роль координа-

[157] Антонюк Л.Л. Інновації: теорія, механізм розробки та комерціалізації: [монографія] / Л. Л. Антонюк, А. М. Поручник, В. С. Савчук. – К.: КНЕУ, 2003. – 394 с.

ційного і методологічного центру надання допомоги всім високотехнологічним компаніям регіону і є центром розвитку «нової економіки» в Індії.

Найбільш успішною моделлю функціонування венчурної індустрії та переорієнтації економіки на інноваційно орієнтовану модель є модель Ізраїлю «Yozma», яка більшою мірою заснована на потенціалі російських та українських вчених. Модель передбачала створення фонду фондів та подальший розвиток 10 приватних фондів за участі держави, кожний з капіталом у 20 млн доларів США та більше. Програма була створена під керівництвом міністерства промисловості та торгівлі Ізраїлю. До фондів пред'являлися вимоги щодо наявності хоча б одного ізраїльського партнера та одного американського або європейського партнера з досвідом та з репутацією в галузі венчурного інвестування. При цьому іноземні партнери брали на себе зобов'язання навчати ізраїльських спеціалістів, у той час як управління самим фондом здійснювалося ізраїльською приватною компанією з управління активами. Створений фонд, який проходив конкурс, отримував 8 млн доларів США з фонду «Yozma», що становило 40 % вартості проекту. У випадку успішності в реалізації проекту передбачався викуп приватним інвестором частки держави по початковій вартості інвестиції держави в проект плюс незначний дохід, нарахований на частку держави. Усього, в межах програми «Yozma», були створені 10 венчурних фондів, які практично всі були закритого типу. Загальний обсяг високотехнологічного експорту збільшився з 2,2 млрд доларів США у 1991 році до 11 млрд доларів США у 2000 році[158].

Ринок США характеризується високо розвинутою інфраструктурою венчурного інвестування та є значним за обсягом ринком венчурного капіталу у світі. У країні діє розвинена законодавча база, яка має більше ніж 80-літню історію, використовується

[158] Інститут розвитку економіки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ireu.org.ua/2014/05/16/finansuvannya-innovatsiynogo-rozvytku-ukrainy/

широкий спектр інструментів: податкових пільг, кредитів, гарантованих державою позик.

Програма компанії з інвестицій у малий бізнес (далі – «*ПКІМБ*») – унікальна програма державно-приватного партнерства, за допомогою якої та з моменту її створення здійснено інвестування у більше ніж 100 000 малих американських підприємств на загальну суму у розмірі 48 млрд доларів США.

Управляюча компанія за програмою ПКІМБ – це створені приватними особами венчурні компанії, які ліцензовані державою з метою надання венчурним компаніям інвестицій в акціонерні капітали або довгострокових позик. Такий механізм запроваджений у США з 1958 року з тим, щоб спростити доступ малого бізнесу до позикового капіталу. Мінімальний розмір капіталу, який необхідний для створення компанії за ПКІМБ, становить 5 млн доларів США, повинен бути наданий приватними особами, залишковий капітал, необхідний для розвитку проекту, надавався державою у трикратному розмірі через продаж цільових державних цінних паперів. З моменту запуску зазначеної програми, з 1958 року, було розподілено 46 млрд доларових позик та інвестицій в акціонерний капітал у більше ніж 99 000 малих американських підприємств. Більшість сьогоднішніх відомих холдингів розпочинали саме з цієї програми. Наприклад, це такі компанії: Intel, Apple Computer, Callaway Golf, JetBlue Airbus. Крім того, ця програма вирішує питання трудової сфери, зокрема, у 2005 році було створено нових 218 000 робочих місць, які були повністю зайняті новими працівниками[159].

У Фінляндії також була побудована одна з найефективніших у світі систем венчурного інвестування в інноваційні програми розвитку, основою якої став Національний фонд досліджень та розвитку Фінляндії (SITRA). Фонд був заснований у 1967 році державою і нині регулюється парламентом країни. Однією з цілей діяльності фонду є державна підтримка інноваційних компаній у

---

[159] Інститут розвитку економіки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ireu.org.ua/2014/05/16/finansuvannya-innovatsiynogo-rozvytke-ukrainy/

Фінляндії та в інших країнах, у тому числі через прямі інвестиції або через фонд фондів. Основною складовою успішності цієї програми є оптимальна взаємодія держави, науки та приватного бізнесу на основі спільних правил і розподілу обов'язків. Каталізатором розвитку венчурних інвестицій став фонд «посівних інвестицій» SITRA (венчурний фонд фінансування start-up проектів). Загальний обсяг інвестицій, здійснених за період з 1991 року по 2003 рік, збільшився від 50 млн євро до 420 млн євро[160].

8.3. Напрями міжнародного інноваційного співробітництва

Для розвитку інноваційного співробітництва особливе значення мають розвиток таких форм співробітництва, як виробниче та науково-технічне.

В основі ***міжнародного виробничого співробітництва*** лежать галузева і внутрішньогалузева спеціалізація окремих країн з виготовлення ряду продуктів або їх частин з метою досягнення масового виробництва, високого рівня продуктивності праці на базі нової техніки і технології, зниження витрат виробництва та ін. Розвиток міжнародного внутрішньо- і міжфірмового розподілу праці веде до виникнення елементів прямої виробничої кооперації між підприємствами різних країн. Тобто відбувається інтернаціоналізація виробництва – це розвиток таких його організаційно-економічних форм, які пов'язують виробництво одних країн з використанням його результатів в інших.

Подальше поглиблення міжнародного розподілу праці обумовлює перехід від предметної (галузевої) спеціалізації до подетальної (внутрішньогалузевої). Наприклад, деталі автомобілів, комп'ютерів, телевізорів, електронної побутової техніки виробляються в одних країнах, а їх зборка здійснюється в інших. В економіці розвинених країн міжнародні кооперовані поставки сягають 50–60 % вартості багатьох видів продукції окремих галузей промисловості.

---

[160] Там само.

Основними формами міжнародного виробничого співробітництва є: спільна кооперація виробництва і збуту продукції на основі спеціалізації і кооперування, спільне володіння підприємствами (спільні підприємства), підрядне будівництво та ін.

Найважливіші риси міжнародного виробничого співробітництва

- стабільність і регулярність економічних відносин між партнерами різних країн;
- розподіл завдань у межах узгоджених програм;
- закріплення за партнерами виробничої спеціалізації на основі довгострокових угод між ними.

Глобалізація супроводжується постійною конкурентною напругою національних та регіональних економічних механізмів. Підтримка конкурентного середовища – один з найважливіших пріоритетів державного регулювання. Конкуренція являє собою особливий інститут, який, на відміну від інших інститутів, мало здатен до самопідтримки і саморозвитку. Для всіх ринків, що народжуються, конкуренція є найболючішою проблемою, оскільки вона ніколи і ніде не була вигідною товаровиробнику.

Завдання одночасно захищати вітчизняного товаровиробника, підтримувати великі підприємства, здатні виробляти наукоємну продукцію, і забезпечувати конкурентний тиск на внутрішньому ринку надзвичайно складне. За винятком невеликої кількості оборонних, а також соціально значущих виробництв, що включають здебільшого державні підприємства, всі інші галузі економіки повинні бути відкриті для конкуренції. Державною підтримкою повинні користуватися насамперед ті виробники готової продукції і напівфабрикатів, які виходять на зовнішні ринки. Експортному виробництву повинна бути відкрита «зелена вулиця», а на внутрішньому ринку ті ж самі виробники повинні працювати в умовах жорсткої конкуренції.

Наукомісткі виробництва, що є монополістами на внутрішньому ринку, самі вступають у боротьбу з іноземними конкурентами, маючи потребу не стільки у захисті від конкурентів, скільки в початковій економічній підтримці і наступному просуванню на зовнішніх ринках. Це визначає і напрями державного регулювання.

Велику роль в економічній інтеграції відіграє ***міжнародне науково-технічне співробітництво***, що здійснюється у вигляді спільних програм науково-дослідних, проектно-дослідних робіт, формування спільних науково-дослідних груп спеціалістів чи організацій.

Сучасний розвиток науки, техніки і технології дозволяє забезпечити розробку та випуск нової продукції в таких масштабах, що найбільш доцільно це робити, об'єднуючи зусилля багатьох країн. Досягнення в розвитку засобів інформації і комунікацій зробили можливим швидке розповсюдження нової техніки і технологій в усіх регіонах земної кулі, різке підвищення рухомості капіталу та робочої сили.

Основні форми науково-технічного співробітництва та технічної допомоги зображені на рис. 8.1.

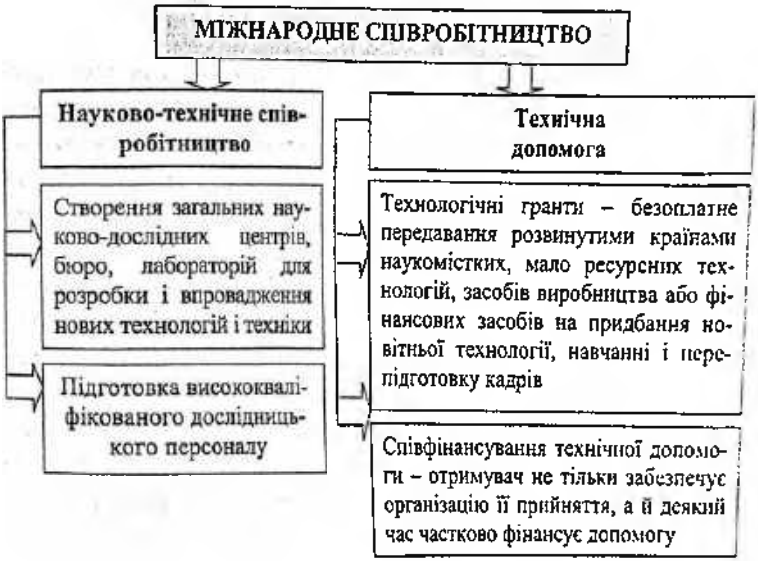

Рис. 8.1. Форми міжнародного науково-технічного співробітництва та технічної допомоги

Джерело: складено авторами.

Технічне сприяння залежно від кількості країн, які беруть участь у проекті, буває дво- і багатостороннім. Однак передавan-

ня технологій стикається з певними перешкодами. Багато країн обмежують імпорт технологій з метою обмеження іноземної конкуренції. Певну роль відіграють також політичні та ідеологічні мотиви. За міжнародним передаванням технологій запроваджено державний контроль. ***Це викликано такими причинами:***

- прагненням утримати технологічне лідерство;
- міркуваннями національної безпеки;
- умовами міжнародних угод.

На сучасному етапі науково-технічного розвитку висуваються більш високі вимоги до організації та управління виробництвом, його науково-технічного забезпечення. Освоєння новітніх технологій вимагає значних затрат на розвиток допоміжних виробництв, а також різних послуг, від яких залежить ефективність використання сучасної техніки, виробничої та інформаційної інфраструктур. Це обумовлює необхідність організовувати виробництва загальними зусиллями ряду країн.

Зростання добробуту народу, створення самодостатньої економіки – вирішення цього стратегічного завдання вирішальною мірою визначається правильною технічною політикою. Пошук стратегічно перспективних технічних рішень є важливою стратегічною проблемою України. У розвинених країнах на частку нових чи удосконалених технологій, що містять нові рішення та знання, припадає до 85 % приросту ВВП. Обсяг світового ринку наукомісткої продукції сьогодні становить 2 трлн дол. З цієї суми 39 % припадає на США, 30 – на Японію, 16 – на Німеччину. Частка України становить десяті частини відсотка. Сім найбільш розвинених країн, володіючи 46 макротехнологіями з 50, які забезпечують світове виробництво наукоємної продукції, отримують 80 % світового ринку наукомісткої продукції. Тому стратегічне завдання України – увійти на умовах рівноправного партнера у світове товариство. В Україні наявний науково-технічний потенціал, індустріальна база, проте відсутня належна організація справи зі стратегічним передбаченням, необхідна система концентрації фінансових коштів. Для цього акцент повинен бути зроблений на зміцненні ролі держави у проведенні науково-технічної політики.

Питання до самоконтролю знань

1. Охарактеризуйте концепції фінансового забезпечення інноваційного розвитку США та Японії.

2. Охарактеризуйте стратегічні напрями світового інноваційного розвитку.

3. У чому полягають особливості інноваційної моделі розвитку Ізраїлю?

4. Які існують форми міжнародного науково-технічного співробітництва та технічної допомоги?

5. Які напрями інноваційного розвитку передбачає стратегія країн ЄС?

6. Яка роль проектного фінансування у забезпеченні інноваційного розвитку?

7. Охарактеризуйте основні напрями інноваційної політики країн ЄС.

8. Які існують типи моделей науково-інноваційного розвитку розвинених країн?

Тестові завдання

1. Із наведених груп країн виберіть ту, яка включає перелік лише тих країн, що входять до «технологічного ядра»:

а) Японія, Німеччина, Велика Британія, Франція;

б) Італія, Канада, Швеція, Голландія, Австрія, Південна Корея;

в) Бразилія, Росія, Індія, Китай;

г) США, Китай, Ізраїль, Сінгапур, Південна Корея.

2. Для якої країни характерний такий варіант інноваційної політики, як ринкова орієнтація:

а) США, Японія, Німеччина;

б) Україна, Росія, Німеччина;

в) Канада, Японія, Франція;

г) Китай, Японія, Великобританія.

3. Модель науково-інноваційного розвитку, яка передбачає орієнтацію на лідерство в науці, реалізацію великих цільових проектів, що охоплюють усі стадії науково-виробничого циклу, характерна для країн:

а) СНД;

б) Німеччина, Швеція, Швейцарія;

в) США, Англія, Франція;

г) Японія, Південна Корея.

4. Модель науково-інноваційного розвитку, яка передбачає орієнтацію на розповсюдження нововведень, створення сприятливого інноваційного середовища, раціоналізацію всієї структури економіки, характерна для країн:

а) СНД;

б) Німеччина, Швеція, Швейцарія;

в) США, Англія, Франція;

г) Японія, Південна Корея.

5. Модель інноваційного розвитку, яка передбачає стимулювання нововведень шляхом розвитку інноваційної інфраструктури, забезпечення сприйняття до досягнень НТП, координацію дій різноманітних секторів у галузі науки і технологій, характерна для країн:

а) СНД;

б) Німеччина, Швеція, Швейцарія;

в) США, Англія, Франція;

г) Японія, Південна Корея.

6. У зарубіжних розвинених країнах основним джерелом фінансування інноваційної діяльності є:

а) венчурне фінансування;

б) самофінансування;

в) іноземні інвестиції;

г) банківські кредити.

7. Глобалізація в інноваційній сфері виявляється в:

а) посиленні процесів спеціалізації в окремих країнах відповідно до їх науково-технологічного потенціалу;

б) забезпеченні високоефективного партнерства держави і приватного сектору у сфері комерціалізації нововведень;

в) посиленні процесів злиття та об'єднанні технологічних компаній, зростанні питомої ваги зарубіжного фінансування;

г) забезпеченні умов для мобільності працівників.

8. Інноваційна стратегія США базується на:

а) стимулюванні залучення приватних інвестицій для розроблення й ефективності технологій в економіці країни;

б) розширенні бюджетних асигнувань на підтримку розвитку інноваційної діяльності;

в) створенні сприятливих умов для імпорту технологій;

г) сприянні створенню технополісів як основної форми організації інноваційної діяльності.

9. Недоліками інноваційної стратегії Японії вважають:

а) посилення зв'язків між приватним сектором та університетами;

б) надзвичайно гнучка пристосованість до змін міжнародного ринку;

в) стимулювання імпорту технологій з іншими країнами;

г) недостатнє фінансування фундаментальних досліджень та недосконала система освіти.

10. Для розвитку міжнародного інноваційного співробітництва особливе значення є розвиток таких форм, як:

а) культурне та політичне співробітництво;

б) міжнародна глобалізація та інтеграція;

в) виробниче і науково-технічне співробітництво;

г) факторинг та форфейтинг.

Розділ 9
Резерви нарощування фінансового потенціалу інноваційного розвитку в Україні

9.1. Стан фінансового забезпечення інноваційного розвитку в Україні.

9.2. Резерви сфери публічних фінансів.

9.3. Резерви фінансового ринку.

9.3. Резерви залучення іноземного капіталу.

Питання до самоконтролю знань.

Тестові завдання.

> *Гроші – як їжак, якого легко упіймати, однак непросто втримати.*
>
> *Еліан Клавдій*

9.1. Стан фінансового забезпечення інноваційного розвитку в Україні

Для забезпечення економічного зростання в Україні у довгостроковій перспективі, тобто на інноваційній основі, першим кроком повинен стати критичний аналіз та оцінка сучасного стану фінансового забезпечення інноваційного розвитку. Це пов'язане з тим фактом, що переважна більшість науковців і практиків не безпідставно вважають, що основною перешкодою втілення інноваційної моделі розвитку є нестача фінансових ресурсів. У такому контексті важливим постає використання фінансового потенціалу, оскільки резерви його зростання можуть бути пов'язаними як із інтенсифікацією використання наявних фінансових ресурсів, так і із залученням нових, незадіяних фінансових інструментів. Тому важливо розблокувати окремі шляхи нагромадження фінансового потенціалу, максимально привести в дію фінансові стимули і таким чином сформувати оновлений фінансовий простір, зорієнтований на активізацію інноваційного розвитку економіки, що, у свою чергу, неможливо без попередньої оцінки існуючого стану фінансового забезпечення такого розвитку з усіх джерел.

Хоча в сучасних умовах основним джерелом фінансових ресурсів, як відомо, є внутрішні джерела, збільшення яких становить основу для зростання і зовнішніх інвестицій, однак лише за умови взаємодії сфери приватних та державних фінансів участь приватного сектору в інноваційному розвитку буде активнішою. Державні пріоритети повинні тісно узгоджуватися як з цілями соціально-економічного розвитку, так і інтересами національного бізнесу. Таким чином, у *розв'язанні завдання нарощування фінансового потенціалу інноваційного розвитку ключовим чинником виступає взаємодія приватного і державного секторів економіки.* Лише мобілізація внутрішнього інвестиційного ресурсу та широке залучення зовнішніх інвестицій можуть забезпечити здійснення інноваційних перетворень.

Водночас динаміка фінансового забезпечення інноваційного розвитку характеризується рядом системних проблем, що потребують невідкладного вирішення. Обсяги інвестицій у вітчизняну економіку перебувають на низькому рівні через несприятливий інвестиційний клімат, що пояснюється недосконалою законодавчою базою, нерозвиненими фондовим ринком та фінансово-кредитною системою, потужним податковим тиском, неефективним використанням амортизаційних відрахувань, а також низьким рівнем трансформації заощаджень населення в інвестиції[161].

За результатами дослідження Європейської Бізнес-Асоціації, у I кв. 2012 р. індекс інвестиційної привабливості України становив 2,18 бала за п'ятибальною шкалою (в IV кв. 2011 р. – 2,19), що є найнижчим значенням за чотири роки. У 2014 р. аналогічний показник становив 2,72[162], що обумовлено зростанням потенціалу структурних зрушень в економіко-політичному житті України. Серед основних чинників, що зумовлюють негативне сприйняття інвестиційного поля України, інвестори називають: недоліки податкової системи та Податкового кодексу України,

---

[161] Активізація інвестиційного процесу в Україні: монографія / [Т. В. Майорова, М. І. Диба, С. В. Онишко[та ін.]; за наук. ред. М. І. Диби, Т. В. Майорової. – К.:КНЕУ, 2012. – С. 5.

[162] Веб-сторінка Єврорейської бізнес-асоціації [Електроний ресурс]. – Режим доступу: http://www.eba.com.ua/uk/about-eba/indices/investment-attractiveness-index

посилення тиску з боку владних структур і зарегульованість ринку, корупцію, недосконале правове середовище, непрозорість судової системи, технічні бар'єри у процесі митного оформлення та відшкодування ПДВ, труднощі під час отримання банківських кредитів та позик, імовірність другої хвилі рецесії[163]. Крім того, проблемою є високий рівень тіньової економіки та відсутність належних правових гарантій прав власності[164].

У таблиці 9.1 представлено структуру фінансування інноваційної діяльності за основними джерелами, що є доступними на сучасному етапі в Україні.

Таблиця 9.1

Джерела фінансування інноваційної діяльності в Україні у 2000–2013 рр., млн грн

Рік	У тому числі за рахунок коштів							
	власних		державного бюджету		іноземних інвесторів		інші джерела	
	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9
2000	1399,30	79,64	7,70	0,44	133,10	7,57	217,00	12,35
2001	1654,00	83,90	55,80	2,83	58,50	2,97	203,10	10,30
2002	2141,80	71,07	45,50	1,51	264,10	8,76	562,40	18,66
2003	2148,40	70,21	93,00	3,04	130,00	4,25	688,40	22,50
2004	3501,50	77,22	63,40	1,40	112,40	2,48	857,30	18,91
2005	5045,40	87,72	28,10	0,49	157,90	2,75	520,20	9,04
2006	5211,40	84,60	114,40	1,86	176,20	2,86	658,00	10,68
2007	7999,60	73,72	144,80	1,33	321,80	2,97	2384,70	21,98
2008	7264,00	60,56	336,90	2,81	115,40	0,96	4277,90	35,67
2009	5169,40	65,02	127,00	1,60	1512,90	19,03	1140,60	14,35
2010	4775,20	59,35	87,00	1,08	2411,40	29,97	771,90	9,59
2011	7585,60	52,92	149,20	1,04	56,90	0,40	6542,20	45,64
2012	7335,9	63,89	224,3	1,95	994,8	8,67	2925,6	25,48
2013	6973,4	72,89	24,7	0,26	1253,2	13,11	1311,3	13,71

Джерело: розраховано авторами за даними Державної служби статистики України.

---

[163] Пріоритети інвестиційної політики в контексті модернізації економіки України / [А. П. Павлюк, Д. С. Покришка, О. О. Молдован, Д. В. Ляпін та ін.]; за наук. ред. Я. А. Жаліла. – К.: НІСД, 2013. – 80 с.

[164] Паєнтко Т.В. Інституціоналізація фіскального регулювання фінансових потоків [монографія] / Т. В. Паєнтко. – К.: ДКС центр, 2013. – 294 с.

У 2010–2011 рр. спостерігалося збільшення загального обсягу інноваційних витрат порівняно з попереднім роком (у 2009 р. вони становили понад 7,9 млрд грн), однак досягти показників 2007–2008 рр. вдалося лише у 2011 році. У 2013 р. ситуація із фінансуванням інновацій погіршилася, що пов'язано із поглибленням економіко-політичних протиріч у суспільстві.

Як уже зазначалося, зростання ролі людського фактора в сучасних умовах глобалізації та інтелектуалізації суспільного розвитку, загострення міжнародної конкуренції висувають нові вимоги до системи освіти, що є першою ланкою в системі інноваційного розвитку. Дослідження, проведені Національним центром якості освіти персоналу США (National Center on the Educational Quality of the Workforce), показали, що збільшення витрат на підвищення освітнього рівня працівників на 10 % підвищить продуктивність їхньої праці на 8,6 %. Тоді як збільшення на 10 % інвестицій в обладнання призводить до підвищення продуктивності тільки на 3,4 %. Іншими словами, значно вигідніше вкладати кошти в інтелектуальний потенціал. За рахунок системи освіти та тісно пов'язаних із нею наукомістких галузей розвинені країни світу отримують до 40 % ВНП[165].

Сутність фінансового забезпечення вищої освіти полягає у виділенні певної суми фінансових ресурсів з державного бюджету на діяльність галузі, а також на розв'язання окремих завдань щодо здійснення фінансової політики в системі вищої освіти.

Фінансування освіти державою залишається основним і пріоритетним джерелом. Експертами ЮНЕСКО критичним вважається рівень витрат на освіту – 5 % ВВП, нижче якого система освіти просто руйнуватиметься. Розвинені країни витрачають на всі рівні освіти в середньому 6,2 % ВВП (і державних, і приватних витрат). За даними ОЕСР, рівень витрат на освіту становить в Австралії 5,2 % (з них 3,8 % – державні), Данії – 7,1 % (державні – 6,6 %), Ісландії – 7,8 % (7,0 %), Південній Кореї – 7,0 % (4,2 %), США – 7,6 % (5,0 %) ВВП.

---

[165] Щербак Е. Н. Условия образовательного кредитования в России / Е. Н. Щербак // Экономика образования. – 2008. – № 5(48). – С. 21–31.

В Україні фінансування освіти постійно зростає і в абсолютних, і у відносних показниках, що досягнуто об'єднанням потоків державних і приватних витрат, які ідуть на навчальні заклади через казначейство з 2000 року. За такого підходу фактично обсяг державних витрат збільшується на величину тих приватних ресурсів, які надходять до державних закладів через плату за навчання.

Одним з ключових показників відношення країни до проблем забезпечення конкурентоспроможності національної економіки виступає рівень фінансування вищої освіти. Так, найбільшою слабкістю європейської системи освіти вважається низький рівень витрат на вищу освіту (у середньому 1,1 % ВВП), тоді як у США вони становлять 2,9 %. Щоб наздогнати США за рівнем фінансування вищої освіти, ЄС необхідно додатково вкладати в цю сферу 150 млрд євро на рік. Європейська комісія визначила, що інвестиції у вищу освіту на рівні 2 % ВВП є мінімальною вимогою для економіки, заснованої на знаннях, і пропонує збільшувати фінансування вищої освіти за допомогою грантів і позик з метою забезпечення гарантованого доступу до вищої освіти всім бажаючим.

Що ж стосується України, то ми бачимо, фінансування вищої освіти офіційно становить 2,3 %. Водночас враховуючи, що у вищій освіті найбільшою є частка спеціального фонду (тобто інших, переважно приватних джерел фінансування), то реально держава виділяє на вищу освіту близько 1 відсотка ВВП.

Механізм державного фінансування, який залишається основним джерелом фінансових ресурсів системи освіти, потребує подальшого вдосконалення через впровадження гнучких стимулюючих методів, форм і формул фінансування. Актуальною проблемою є не тільки вдосконалення нормативного підходу до фінансування освіти, а й впровадження елементів фінансування, орієнтованого на результати діяльності.

Крім традиційних джерел (державних, приватних, коштів підприємств), розвиваються змішані та з'являються нові механізми оплати освітніх послуг (позики на навчання, ваучерна освіта та ін.), метою яких є поєднати різні механізми фінансування та

надання освітніх послуг, ввести елементи конкуренції та відповідальності за якість наданої освіти. Залучення приватних ресурсів в освіту може відбуватися шляхом створення навчальних закладів приватної форми власності або переходу на приватні джерела фінансування. Вагомим фінансовим джерелом ВНЗ стають зовнішні ресурси: гранти міжнародних організацій і фондів, закордонних університетів та ін. Так, законодавчими положеннями в Україні такими можуть бути: приватні особи, юридичні особи та галузеві міністерства.

Вибір Україною адекватної стосовно її соціально-економічних реалій форм організації та фінансування освіти є важливою запорукою реальної ефективності її кроків і стосовно розбудови моделі інноваційного розвитку.

Рівень витрат на виконання наукових та науково-технічних робіт за рахунок держбюджету в Україні є одним з найнижчих порівняно з розвиненими країнами світу. У 2010–2011 рр. витрати на наукові та науково-технічні роботи в Україні зменшилися на 3,3 % і становили 0,42 % від ВВП. Так, наприклад, у кризовому 2009 р. витрати державного бюджету на наукові та науково-технічні роботи в Японії становили 0,77 % від ВВП, у країнах ЄС-27 – 0,74 % від ВВП.

Аналіз ефективності існуючої системи фінансування інноваційної діяльності не можливий без розгляду обсягу виконаних наукових та науково-технічних робіт і їх питомої ваги у валовому внутрішньому продукті (табл. 9.2).

Протягом періоду 1996–2013 рр. переважають науково-технічні розробки, більшість з яких виконувалася на замовлення підприємств промислового сектору України. Друге місце традиційно посідають фундаментальні дослідження, що виконуються науково-дослідними установами, вищими навчальними закладами під егідою Національної академії наук України, Міністерством освіти і науки України. Однак спостерігається тенденція скорочення обсягу виконаних наукових і науково-технічних робіт у валовому внутрішньому продукті.

Таблиця 9.2

Обсяг виконаних наукових та науково-технічних робіт в Україні у 1996–2013 рр., млн грн

Рік	Усього, у фактичних цінах	У тому числі				Питома вага обсягу виконаних наукових і науково-технічних робіт у ВВП
		фундаментальні дослідження	прикладні дослідження	розробки	науково-технічні послуги	
	млн грн					%
1996	1111,7	140,6	321,6	606,9	42,6	1,36
1997	1263,4	188,5	309,2	693,7	72,0	1,35
1998	1269,0	205,5	297,5	682,8	83,2	1,24
1999	1578,2	220,5	330,4	918,6	108,7	1,21
2000	1978,4	266,6	436,7	1106,3	168,8	1,16
2001	2275,0	353,3	304,9	1317,2	299,6	1,11
2002	2496,8	424,9	343,6	1386,6	341,7	1,11
2003	3319,8	491,2	429,8	1900,2	498,6	1,24
2004	4112,4	629,7	573,7	2214,0	695,0	1,19
2005	4818,6	902,1	708,9	2406,9	800,7	1,09
2006	5354,6	1141,0	841,5	2741,6	630,5	0,98
2007	6700,7	1504,0	1132,6	3303,1	761,0	0,93
2008	8538,9	1927,4	1545,7	4088,2	977,7	0,90
2009	8653,7	1916,6	1412,0	4215,9	1109,2	0,95
2010	9867,1	2188,4	1617,1	5037,0	1024,6	0,90
2011	10349,9	2205,8	1866,7	4985,9	1291,5	0,79
2012	11252,7	2621,9	2057,7	5369,9	1203,2	0,80
2013	11781,1	2695,5	2087,8	5772,8	1225,1	0,81

Джерело: веб-портал Державної служби статистики України.

Інтенсивність науково-дослідних і дослідно-конструкторських розробок і впровадження їх результатів у реальне виробництво визначають сьогодні рівень економічного розвитку країни та галузеву структуру національної економіки. На частку нових знань і винаходів, втілюваних у технологіях, обладнанні, системах машин, підготовці кадрів, організації та плануванні виробництва в розвинених країнах, припадає не менше 60–80 % приросту ВВП, на жаль, в Україні цей показник не перевищує 40 %.

Майже 93 % фінансових ресурсів направляється на розвиток інновацій у переробну промисловість, а саме у виробництво мінеральної продукції, машин і устаткування, харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів, хімічну та нафтохімічну промисловість, що свідчить про пріоритетність розвитку саме цих галузей. Необхідно також відзначити, що саме ці сектори отримали найбільшу частку іноземних інвестицій у період з 2003–2010 років.

Основною проблемою в інноваційній сфері все ще залишається низька ефективність існуючої системи фінансування інновацій, яка не створює необхідного підґрунтя для модернізації та структурної перебудови економіки і не призводить до її якісного оновлення.

Серед основних причин низької ефективності системи фінансування інноваційних процесів в Україні ми виділили шість основних (рис. 9.1).

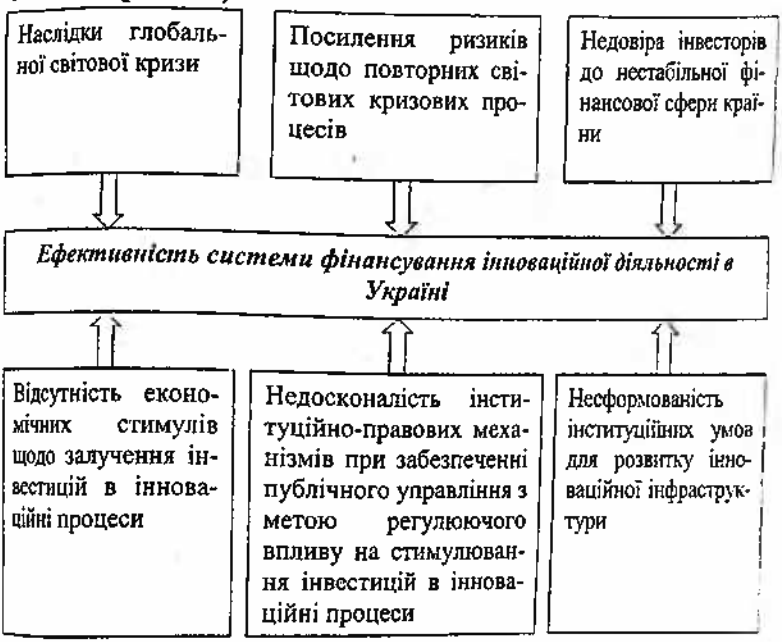

Рис. 9.1. Причини низької ефективності системи фінансування інноваційних процесів в Україні

Джерело: розроблено авторами.

Недосконалість інституційно-правових механізмів є наслідком незавершеності адміністративної реформи в Україні і проявляється у нечіткості та дублюванні функцій між кількома центральними органами виконавчої влади, відсутності ефективної координації дій між органами публічного управління, які регулюють інноваційну сферу, є певна неузгодженість дій і в структурі національної інноваційної системи.

9.2. Резерви сфери публічних фінансів

Стосовно публічних фінансів особливого значення набуває не лише збільшення обсягів державного фінансування, але й сприяння їх раціональному використанню за рахунок таких чинників.

По-перше, оптимізації розподілу фінансових ресурсів між окремими стадіями системи інноваційного розвитку з тим, щоб охопити всі її складові (дослідження, розробки, освоєння їх результатів у виробництві), не порушувати зв'язок між ними і на цій основі досягти найбільшої ефективності. Це вимагає певного співвідношення між обсягами фінансування окремих складових інноваційного розвитку.

Зарубіжний досвід переконує, що пошук шляхів оптимізації співвідношень при фінансуванні окремих стадій НТП завжди був важливим елементом управління науково-технічним розвитком. Особливо це стосувалося двох видів співвідношень, а саме між:

1) дослідженнями, розробками та освоєнням їх результатів у виробництві;

2) видами наукових досліджень: фундаментальні та прикладні, науково-технічні розробки.

Так, у СРСР у 1970–1980 рр. структура затрат на науку в середньому характеризувалася таким розподілом: фундаментальні дослідження – 9, прикладні – 28, розробки – 63 %, а з урахуванням затрат на впровадження нової техніки: фундаментальні дослідження – 5, прикладні – 18, розробки – 56, впровадження – 21 %, що у вигляді пропорцій становило, відповідно, 1:3:7 та 1:3, 6:11, 2:4.

У сучасних умовах відчувається недостатня увага до цієї проблеми при визначенні фінансової політики, що здатна позбавити інноваційний розвиток тих структур і технологій, без яких його модель не спрацює в її широкому соціально-економічному контексті. Першим кроком на шляху максимального приведення в дію фінансових стимулів інтенсифікації інноваційного розвитку слід визнати оптимізацію співвідношень у частині фінансового забезпечення всієї системи інноваційного розвитку. Як частковий підхід до цієї проблеми, можна розглядати послідовне втілення співвідношення між фундаментальними, прикладними науками і розробками, встановлене Концепцією науково-технічної політики, затвердженою Постановою Кабінету Міністрів України від 29.02.96, а саме: фундаментальні науки – 15, прикладні – 25, розробки 60 %, що у вигляді пропорції виглядає як 1:1,7:4. На практиці за нашими розрахунками вони становили в середньому в 2000–2003 рр. 1:1,1:3,7[166].

За світовими оцінками, оптимальні пропорції між фундаментальними, прикладними дослідженнями і науково-технічними розробками становлять 1:2:10. Наприклад, у Росії у 2000 р. за розрахунками Н. Ейсена[167], це співвідношення, становило 1:1,2:5,25. Таким чином, в Україні сформовані співвідношення далекі не лише від світових стандартів, але й нормативно встановлених. Особливу увагу звертає недофінансування прикладних досліджень. Суттєвого перегляду потребує стадія науково-технічних розробок і не просто з огляду на світові стандарти, а й в контексті ефективності кінцевого результату, комерціалізації результатів НДДКР.

Для реального запровадження інноваційної моделі структурної перебудови економіки стратегічного значення набуває оптимізація співвідношень, що склалися при фінансуванні не лише окремих видів НДДКР, але й освоєнням їх результатів. Посилаючись на закон

---

[166] Онишко С. В. Фінансове забезпечення інноваційного розвитку: [монографія] / С. В. Онишко. – Ірпінь: Національна академія ДПС України, 2004. – 434 с.

[167] Эйсен Н. Формирование стратегии развития народного хозяйства в условиях глобализации / Н. Эйсен // Экономист. – 2004. – № 2. – С. 42–48.

розподілу НДДКР за структурою науково-виробничого циклу, такий розподіл Є. Бліоков представляє у вигляді такої пропорції: 1:3:9:27[168]. Н. Ейсен вважає, що «тенденция роста научного подразделения обусловливает приближение к равенству количества фундаментальных исследований, прикладных исследований и разработок, а их пропорций – к соотношению 1:2:4, а расходов на внедрение и освоение разработок 8 и 16, что обеспечивает тенденцию роста доли эффективных разработок и соответствует условию минимизации потерь».

В Україні, за нашими розрахунками, склалися такі співвідношення: 1:1:3,6:6,5. Порівняння цих даних зі світовими тенденціями також свідчить про нераціональність економічної стратегії держави у сфері забезпечення інноваційного розвитку. Для досягнення оптимальних співвідношень фактично кожна з наведених стадій повинна бути збільшеною приблизно втричі. Таку залежність можна визнати досить закономірною. Це пов'язано з тим, що по мірі вичерпання можливостей статичного розвитку витрати на освоєння та впровадження результатів НДДКР, що забезпечують динаміку розвитку, повинні зростати значно більшими темпами. Для України характерний саме такий стан, що об'єктивно вимагає перегляду державної політики стимулювання науково-технічного розвитку на користь його впроваджуючої та реалізаційної стадій. Відповідно до цього повинна бути скоригована й політика фінансування.

Не менш важливим є оптимізація співвідношень між фінансуванням окремих складових системи інноваційного розвитку в цілому: освіта, наука, техніка, виробництво. Відчутним недоліком діючого механізму фінансового забезпечення інноваційного розвитку є ігнорування зв'язку між освітою та наукою. Динаміка співвідношень між фінансуванням науки і освіти упродовж 2000–2002 рр. виглядала таким чином: 1:11,5; 1:12,4; 1:16,3. Тобто, середній показник знаходився в межах 1:13,4 при нормативно ви-

---

[168] Блиоков Е. Н. Концепция оценки эффективности НИОКР и ценообразования на научно-техническую продукцию / Е. Н. Блиоков. – М., 1995. – С. 42.

знаних 1:4,3 (2,3 % ВВП – наука і 10 % ВВП – освіта). За даними Світового банку, в країнах high income OECD витрати на освіту в 1995–1997 рр. були на рівні 5 % ВВП, а на дослідження і розробки в 1987–1997 рр. – 2,4 % ВВП. Можна припустити, що співвідношення між витратами на науку і освіту в цих країнах становило 1:2. Порівняння світових і вітчизняних та нормативно встановлених і фактичних пропорцій зайвий раз переконує в недосконалості фінансової політики щодо її особливої ролі у забезпеченні бажаних науково-технічних проривів.

У сучасних умовах видатки на освіту є значно нижчими від нормативно визначених – 10 % ВВП. Таке відставання, наприклад у 2002 р., перевищило 40 %, а стосовно науки – 80 % при нормативно визначеному розмірі її фінансування – 2,3 % ВВП. Тому усунення нераціональності відносин у сфері розподілу державних витрат між окремими складовими інноваційного розвитку, доведення розмірів фінансування хоча б до законодавчо встановлених розмірів становлять вагомий резерв нарощування фінансового потенціалу інноваційної діяльності.

З огляду на обмеженість бюджетного джерела фінансування важливе задіяння потенціалу позабюджетних джерел. Для цього потребує суттєвого вдосконалення використання бюджетного і позабюджетного фінансування, зокрема за рахунок їх розмежування, на основі таких заходів: обґрунтування політики цін за навчання та політики витрачання позабюджетних коштів, встановлення державних нормативів видатків на особу, яка навчається, введення прямої залежності між обсягами фінансування та рівнем освітніх послуг, створення фондів підтримки освіти та пріоритетних спеціальностей. Фінансування загальноосвітянських програм (йдеться про початкову і повну середню освіту) має здійснюватися переважно за рахунок коштів держави. Отримання професійно-технічної та вищої освіти в умовах ринкової економіки має фінансуватися за рахунок коштів тих осіб, які її отримують. Вагоме місце серед джерел фінансування мають посісти кредитні джерела в частині поширення сфери комерційного (банківського) кредиту, державного безвідсоткового кредитування з поступовим поверненням, кредитування з поверненням залежно від реального

прибутку після одержання диплома, що у своїй сукупності повинні базуватися на відповідних державних гарантіях. Важливо повніше використати потенціал й іноземних грантів.

По-друге. Важливим резервом ефективності інноваційного розвитку з боку державних фінансів слід визнати вдосконалення бюджетного фінансування через активізацію методів програмування. Сьогодні в Україні діє понад 200 науково-технічних державних програм, які фінансують понад 60 міністерств і відомств. Така розпорошеність коштів призводить до того, що держава реалізує заплановане лише на 30–40 %. Тому постає завдання концентрації ресурсів на пріоритетних напрямах інноваційного розвитку та чіткого виконання визначених пріоритетів і термінів виконання поставлених завдань.

Пріоритети науково-технічного і інноваційного розвитку

➢ створення та впровадження екологічних, енерго-, ресурсоощадних технологій у масовому виробництві;

➢ розробка нових біотехнологій, особливо для сільського господарства, переробних галузей та харчової промисловості, виробництва ліків;

➢ створення наукових основ охорони здоров'я населення, профілактики захворювань, захисту генофонду України та лікування хворих;

➢ створення та практичне застосування нових речовин і матеріалів із заданими ефективними функціональними та конструкційними властивостями;

➢ розвиток конкурентоспроможних технологій у літакобудуванні, ракетно-космічному комплексі, судно- й автомобілебудуванні, а також виробництві сучасних видів озброєнь та військової техніки.

Для підвищення віддачі бюджетних коштів, що вкладаються в інноваційні проекти, керуються ***принципами***:

➢ швидкої віддачі, згідно з якою кошти вкладаються в інноваційні проекти, які перебувають на стадії реалізації, або в проекти, які потребують незначної доробки;

➢ розподілу за часовим лагом, згідно з яким інвестують інноваційний проект, який потім впливає на всі сфери економіки.

В умовах нестачі наявних фінансово-кредитних ресурсів такий принцип сприяє повноцінній підтримці всіх інноваційних програм.

По-третє. Нарощуванню фінансового потенціалу інноваційного розвитку сприятиме вдосконалення державної інноваційної політики в частині її фінансової складової. Вона повинна забезпечувати:

- пряме державне фінансування інноваційних програм, насамперед у стратегічних наукомістких галузях;
- прямі державні інвестиції в модернізацію та розвиток сучасної інноваційної інфраструктури;
- податкове стимулювання нової виробничої діяльності з ознаками інновацій;
- пільгове оподаткування прибутку, який спрямовується на інноваційні інвестиції залежно від цілей та пріоритетів держави.

Зарубіжний досвід свідчить, що навіть при реалізації пріоритетів у науково-технічній сфері не доцільно обмежуватися лише державною підтримкою. Слід ширше практикувати сумісне фінансування таких проектів, що збільшить фінансові ресурси для їх виконання.

Сфера приватних фінансів

У системі інструментів, що визначають фінансові потоки для забезпечення інноваційного розвитку, особливого значення набувають стимули підвищення ефективності використання і прибутку, і амортизаційних відрахувань. Хоча в ринкових умовах підприємницькі структури переважно самі вирішують питання використання власних коштів, у трансформаційний період істотного значення набувають також важелі державного впливу, однак за умови його виваженості. Відтак, взаємодія між приватним і державним секторами через гармонізацію їх інтересів становить вирішальний чинник розблокування фінансових резервів інноваційного розвитку, що має враховуватися при розробці і економічної, і інноваційної політики держави.

По-перше. Економічні реалії свідчать про суттєвий дисбаланс між фіскальними та підприємницькими інтересами при визначенні амортизаційної політики. Для подолання існуючих суперечностей і перетворення амортизаційного джерела у фактор

інноваційної активності необхідні більш радикальні дії щодо існуючої амортизаційної політики. Важливі резерви вдосконалення амортизаційної політики існують щодо підприємств державної форми власності. Сума амортизаційних відрахувань за основними засобами, що належать державі, становить вагомий фінансовий ресурс, який держава повинна використовувати не просто на відтворення промислового капіталу, але й для цілей інноваційного розвитку. Важливо реалізувати можливості нарощування ресурсів для активізації переходу до розширеного відтворення капіталу та інноваційного розвитку через масштабне застосування прискорених методів амортизації. Варіювання цими методами на основі порівняння їх переваг і недоліків, що належить до компетенції менеджменту підприємства, є тим механізмом, що дозволить максимально раціонально використовувати це потужне джерело ресурсів для інноваційного розвитку.

По-друге. Слід здійснити ряд заходів для збільшення фінансового потенціалу в частині власних фінансових ресурсів. З цією метою важливо передбачити:

- здійснення політики пільгового оподаткування виробництва інноваційної продукції з одночасним запровадженням прогресивного оподаткування прибутку від випуску застарілої продукції;
- звільнення експортерів високотехнологічної продукції від сплати податку на прибуток на приріст обсягів експортної продукції до попереднього року;
- звільнення від мита обладнання та матеріалів, що використовуються для виготовлення експортоорієнтованої інноваційної продукції;
- зменшення оподаткування прибутку на суму витрат, що направляються на НДДКР з прибутку, який залишається в розпорядженні підприємства;
- створення пільгових умов та стимулів для використання в інноваційних цілях власних ресурсів підприємств.

Завдяки запланованому розгортанню у 2012 р. фіскальних заходів щодо пожвавлення економічної активності очікується,

що, починаючи з 2013 року, в Україні утвердиться стала тенденція до зниження податкового навантаження на економіку.

Разом з тим існує ряд чинників, які послаблюють інвестиційний потенціал названих стимулів:

➢ зниження ставки податку на прибуток з 23 до 18 % не гарантує, що вивільнений фінансовий ресурс спрямовуватиметься саме на інвестиції чи поповнення обігових коштів – при несприятливій макроекономічній чи політичній ситуації він буде виведений з економіки;

➢ звільнення від сплати ПДВ з окремих операцій не обов'язково приведе до активізації економічної діяльності, оскільки цей інструмент здебільшого застосовується із соціальною функцією (стимулювання виробництва книжкової продукції, національної кіноіндустрії, зменшення вартості соціальних послуг і товарів тощо);

➢ окремі фіскальні пільги взагалі такими вважатися не можуть, оскільки не продукують інвестиційних імпульсів для економіки, зокрема до таких належить право створення страхових резервів банківськими установами, що відносяться на витрати;

➢ низьким залишається рівень оподаткування ресурсів, унаслідок чого відсутні стимули до ефективного їх використання та переробки у продукцію з високою часткою доданої вартості;

➢ застосування потенційно ефективних фіскальних стимулів (механізму прискореної амортизації виробничого обладнання, «податкових канікул» і ряду інших) є суттєво обмеженим і, як наслідок, вивільняється надто незначний обсяг фінансових ресурсів.

Таким чином, попри позитивні зрушення в інституційній розбудові бюджетно-податкових механізмів стимулювання інвестиційної активності, їх практичне запровадження значно відстає. Тому вони функціонують із досить меншою ефективністю від потенційно можливої. Водночас у 2012 р. було ухвалено ряд законів щодо посилення фіскальних механізмів стимулювання інвестиційної діяльності. Зокрема, Законом України «Про стимулювання інвестиційної діяльності у пріоритетних галузях економіки з ме-

тою створення нових робочих місць»[169] визначено основи державної політики в інвестиційній сфері протягом 2013–2032 років щодо стимулювання залучення інвестицій у пріоритетні галузі економіки, критерії надання державної підтримки. Для реалізації положень цього закону внесено зміни до Податкового та Митного кодексів України. Зокрема, щодо звільнення від оподаткування ввізним митом на період з 1 січня 2013 р. до 31 грудня 2022 р. устаткування (обладнання) та комплектуючих виробів до нього.

Також передбачено звільнення від оподаткування з 1 січня 2013 р. до 31 грудня 2017 р. та пільгові ставки оподаткування після цієї дати прибутку, отриманого від реалізації інвестиційних проектів суб'єктами господарювання, які реалізують інвестиційні проекти у пріоритетних галузях економіки. Отже, для того, аби спрямований в економіку додатковий ресурс трансформувався в інвестиції, необхідно продовжувати роботу над радикальним поліпшенням інвестиційного клімату в державі[170].

9.3. Резерви фінансового ринку

В умовах ринкового господарства неможливо уявити розвинені й ефективну економіку без розвиненого й ефективного фінансового ринку. Виконуючи ряд важливих функцій в економіці, фінансовий ринок здійснює на неї активний вплив. Проте такий вплив може бути як позитивним, так і негативним. Тобто при негативному впливі потенціал фінансового забезпечення інноваційного розвитку здатен скорочуватися і, навпаки, при позитивному впливі – нарощуватися. Тому для реалізації резервів, що закладені у функціонуванні фінансового ринку, важливо зробити таке функціонування ефективним. Варто зазначити, що мобілізація резервів фінансового забезпечення інноваційного розвитку через

---

[169] Про стимулювання інвестиційної діяльності у пріоритетних галузях економіки з метою створення нових робочих місць: Закон України: від 06.09.2012 р. № 5205-17 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5205-17

[170] Пріоритети інвестиційної політики в контексті модернізації економіки України / А. П. Павлюк, Д. С. Покришка, О. О. Молдован, Д. В. Ляпін та ін.: за ред Я. А. Жаліла. – К.: НІСД, 2013. – С. 80.

механізми фінансового ринку потребує відповідного розвитку ринку цінних паперів, становлення якого в Україні відбувалося (та й триває донині) у важких і нестандартних умовах.

Зважаючи, що основна макроекономічна функція фінансового ринку пов'язана з перерозподілом грошових накопичень та з точки зору динаміки і якості економічного зростання найважливішою є здатність ринку мобілізувати довгостроковий капітал для інвестицій, розглянемо основні характеристики складових фінансового ринку.

Грошово-кредитний ринок та його інститути відіграють особливу роль у виконанні фінансовим ринком його стратегічної ролі, починаючи від забезпечення загальних фундаментальних основ ринкової діяльності і закінчуючи відсотковими ставками, обмінними курсами, формами інвестиційних платежів і розрахунків. Тут особливо слід наголосити на співвідношенні дохід/ризик. Стабільність умов інвестування, доступність кредитних ресурсів і рівень плати за них можуть прямо й опосередковано позначатися на прибутковості інвестування в конкретні галузі і на ризику такого інвестування. Вирішальним чинником активізації інвестицій є вирівнювання граничної ефективності капіталу та норми банківського відсотка.

Банківська система є більш пристосованою для фінансування традиційних галузей та видів економічної діяльності. Ступінь концентрації в банківській системі дозволяє краще виявити їх вплив на тенденції інвестиційно-інноваційного розвитку. Вважається, що невеликі банки краще пристосовані для фінансування невеликих за обсягами високоефективних інноваційних проектів. Призначенням невеликих банківських інститутів є фінансування ризикованіших довгострокових проектів. Тому така система сприяє розвитку підприємств, діяльність яких є венчурною і тісно пов'язана з НДДКР. Великі банки з метою економії транзакційних витрат віддають перевагу кредитуванню великих, але менш ризикованих проектів. Тому вони спеціалізуються на фінансуванні широкомасштабних великих проектів із низьким ступенем ризику. Врахування таких особливостей дозволяє чіткіше уявити про значення банківських інститутів у нарощуванні фінансового

потенціалу інвестиційно-інноваційної діяльності. Однак в Україні їх діяльність пов'язана з рядом проблем (рис. 9.2).

З метою нарощування фінансового потенціалу інноваційного розвитку в економіці України важливим є:

- удосконалення законодавчої бази розвитку грошово-кредитної системи. Сьогодні вона не має чітких механізмів стимулювання інвестиційно-інноваційної діяльності;
- активізація структурних та інфраструктурних перетворень грошово-кредитних установ. Йдеться про необхідність концентрації у банківській системі, переведення слабких комерційних банків у розряд фінансових компаній чи приєднання їх до сильніших, формування банківських філій, створення банківських інвестиційних консорціумів, промислово-фінансових груп тощо;
- диверсифікація інвестиційно-інноваційної діяльності грошово-кредитних установ. Брак ресурсів суттєво знижує можливості банківської системи обслуговувати інвестиційно-інноваційний процес;
- розширення застосування нових грошово-кредитних інструментів залучення капіталу до інноваційного процесу. Йдеться про розвиток проектного фінансування, факторингу, форфейтингу тощо.

Для розв'язання таких завдань з позиції удосконалення організації та управління фінансуванням інноваційної діяльності суттєве значення мали насамперед здійснені загальні заходи щодо лібералізації зовнішньої торгівлі. У контексті таких заходів суттєве значення мало *введення нової форми фінансування експорту – форфейтингу*. Форфейтинг – що використовується у зовнішньоекономічній діяльності, – це кредитування експортера шляхом купівлі векселів або інших боргових зобов'язань. Продавцем виступає експортер, що намагається прискорити надходження готівкових коштів за товар, який експортується. Як покупець, тут виступає банк або спеціалізована компанія (форфейтер), яка приймає на себе боргові зобов'язання за мінусом відсотків за весь період, на який вони виписані, і експортна угода перетворюється у готівкову.

Рис. 9.2. Перешкоди на шляху залучення кредитів банків на фінансування інноваційної сфери

Джерело: складено авторами.

Таким чином, **форфейтинг** – це двостороння угода, згідно з якою відбувається купівля банком або спеціалізованою фірмою боргових вимог, акцептованих імпортером у експортера без права регресу (зворотної вимоги) до експортера.

Суть цієї банківської операції для вітчизняного ринку полягає у фінансуванні зовнішньоекономічної діяльності експортерів шляхом надання їм пільгових середньострокових кредитів на умовах обліку права регресу комерційних і фінансових векселів, власниками яких є підприємства-експортери[171]. Продавцем форфейтингових платіжних зобов'язань є експортер, який приймає векселі в оплату вартості поставлених товарів. Покупець, яким є банк, купуючи платіжні зобов'язання, відмовляється від свого права пред'являти зворотні вимоги до будь-кого з попередніх власників зобов'язань, що є предметом угоди, а тому приймає на себе всі ризики, пов'язані з їх оплатою. Інакше кажучи, експортер надає форфейтору всі свої ризики з боргових вимог і відповідальність за їхнє інвестування в обмін на негайну оплату готівкою зі знижкою (дисконтом).

Форфейтингові угоди можна характеризувати як своєрідну форму кредитного договору у вигляді комерційного кредиту експортеру. У світовій практиці форфейтинг використовують переважно в разі експорту засобів виробництва. Він надає експортеру змогу прискорити оборотність коштів, зменшити дебіторську заборгованість, поліпшити структуру балансу та підвищити його ліквідність, передати форфейтору свої ризики з кредитування зовнішньої торгівлі.

Іншим фінансовим інструментом стимулювання зовнішньоекономічної діяльності підприємств є *експортний факторинг.*

> *Факторинг – це купівля банком або спеціалізованою факторинговою компанією грошових вимог постачальника до покупця та їх інкасація за певну винагороду.*

Факторингова фірма купує у своїх клієнтів їх платіжні вимоги до покупців на умовах негайної оплати 80–90 % вартості

[171] Крупка М. І. Фінансово-кредитний механізм інноваційного розвитку економіки України / М. І. Крупка. – Львів: Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка, 2001. – С. 367–369.

поставок і сплати залишкової частини за вирахуванням комісійних і процентів за кредит у чітко визначені терміни, незалежно від надходження виручки від покупців.

Факторинг – це чотирьохстороння угода, яка застосовується для реалізації короткострокових зобов'язань. Тобто факторинг передбачає короткострокове кредитування постачальника, однак переважно постійні зв'язки між ним та факторинговою компанією, остання бере на себе лише частину ризиків експортера і надає право регресу до нього.

Ринки цінних паперів не лише формують вартість виробничих активів, але й опосередковано впливають на курси валют, вартість запозичень, норми прибутку в економіці. Вважається, що рівень капіталізації фондового ринку з певною точністю відбиває реальну ситуацію в економіці з урахуванням можливих перспектив. Тому зростання ефективності фондового ринку стає важливим резервом нарощування можливостей фінансового забезпечення інноваційного розвитку.

У фінансовому словнику зазначається, що[172]

> ***Ринок цінних паперів*** *– це частина ринку позикових капіталів, де здійснюється емісія, купівля-продаж цінних паперів. Через ринок цінних паперів (фондову біржу, банки, спеціальні кредитні установи) акумулюються грошові нагромадження юридичних осіб і громадян та спрямовуються на виробниче і невиробниче вкладання капіталів.*

Тому заходи, спрямовані на ефективне функціонування фінансового сектору, значною мірою зумовлюють можливості нарощування фінансового потенціалу для розвитку, зокрема й інноваційного. У цих цілях **державне регулювання ринку цінних паперів виконує такі функції:**

➢ визначення засадничих принципів і складових підсистем фондового ринку та ролі учасників цього ринку;

---

[172] Загородній А.Г. Фінансовий словник/ А. Г. Загородній, Г .Л. Вознюк, Т. С. Смовженко. – 3-тє вид. випр. та доп. - К.: Знання, 2000. – С. 415.

➢ формування сприятливого законодавчого поля для учасників фондового ринку;

➢ передбачення відповідальності за незаконні дії на фондовому ринку.

На формування ринку цінних паперів суттєво вплинув **ряд негативних факторів**. У контексті інноваційного розвитку серед них були такі:

➢ масова сертифікатна приватизація, що не сприяла формуванню ефективного власника і надходженню інвестицій;

➢ незадовільне використання облігацій для залучення коштів;

➢ нерозвиненість муніципальних і регіональних цінних паперів;

➢ недосконалість інститутів спільного інвестування;

➢ відсутність умов для вигідного залучення цінних паперів іноземних емітентів та збільшення обігу цінних паперів вітчизняних емітентів за межами України;

➢ нераціональність податкових пільг;

➢ нерозвиненість інфраструктури фондового ринку.

Ринок цінних паперів з погляду інвестора є більш ризикованим, ніж вкладення в банки. Курси акцій залежать від очікуваних дивідендів, реклами, випадкових обставин, економічної кон'юнктури, ситуації на грошовому ринку тощо. Механізми залучення фінансових ресурсів не базуються на прямому контролі за підприємствами, сприяють швидшому запровадженню нових технологій і економічному зростанню, а тому більш характерні для розвинених країн. Динаміка обсягів торгів цінними паперами представлена на рис. 9.3.

Як видно з діаграми, представленої на рис. 9.3, обсяги торгів цінними паперами зростали до 2012 р., у 2013 вони суттєво скоротилися, що пов'язано із погіршенням політичної ситуації в Україні. Саме тому інституційна сформованість та політична стабільність є одними з основних передумов розвитку ринку цінних паперів, а отже, і зростання його потенціалу щодо формування фінансового забезпечення інноваційного розвитку.

Рис. 9.3. Обсяги торгів цінними паперами у 2009–2013 рр. в Україні, млрд грн

Джерело: побудовано авторами за даними Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку.

Емісія цінних паперів є найвигіднішим механізмом запозичень. Залучення фінансових ресурсів шляхом додаткової емісії акцій у всьому світі є важливим джерелом модернізації виробництва. Український фондовий ринок має одне із найгірших місць серед усіх ринків світу за співвідношенням обсягів торгів до капіталізації (менше 5 %). При цьому обсяги торгів, що переважно відбуваються на вторинному ринку, свідчать про наявність та активність інвесторів, які бажають вкладати кошти в українські цінні папери. Для розвинених ринків єврозони цей показник перевищує 70 %, а в США – це майже 150 %. Стан вітчизняного ринку визначає його вразливість до спекулятивного капіталу, а також переважання неорганізованого ринку (96 % торгів в Україні відбувається на неорганізованому ринку, що є безпрецедентним у світі). Справедливі ціни активів визначаються лише на організованому ринку, що визначає його привабливість для інвесторів.

У країнах з розвиненою економікою модернізація виробництва істотно фінансується за рахунок заощаджень населення. У США 80 % своїх заощаджень населення вкладає у цінні папери, що стимулюється наданням податкових пільг. В Україні такі заощадження концентруються переважно у банківській системі, що негативно відбивається на обсягах торгів фондового ринку. Тому

стоїть завдання стимулювання населення до вкладання своїх заощаджень у корпоративні цінні папери, що має велике значення для збільшення фінансування інноваційно-інвестиційного розвитку вітчизняної економіки. Необхідною передумовою інноваційного розвитку має стати залучення в Україну прямих і портфельних інвестицій через фондовий ринок. Тому для зростання фінансового потенціалу фінансового ринку стоїть завдання адекватного регулювання функціонування фондового ринку як джерела додаткових фінансових ресурсів.

У подоланні основних вад українського фондового ринку, а саме невеликої капіталізації та вкрай низької ліквідності – обсягів торгів, що визначаються загальною сумою укладених на біржі угод за певний період, вирішальну роль має відіграти державна політика, спрямована на створення умов для широкого виходу вітчизняних підприємств на фондовий ринок з конкурентоспроможною емісією корпоративних цінних паперів, а також максимального залучення до національного фондового ринку всіх потенційних покупців цінних паперів (інвесторів).

Зокрема, *невідкладними заходами у контексті капіталізації фондового ринку мають стати*:

- протидія ухиленню від оподаткування значної частини прибутків підприємств та відпливу капіталу внаслідок закупівлі у посередницьких фірм (часто офшорних) сировини та обладнання за завищеними цінами та реалізації таким фірмам готової продукції за заниженими цінами;
- законодавче закріплення прав міноритарних інвесторів на розподіл певної частки прибутку з можливістю контролю за його формуванням;
- перегляд умов приватизації щодо модернізації виробництва, її строків, наслідків невиконання;
- законодавче посилення захисту прав власності у всіх її формах та боротьби з рейдерством.

Для збільшення обсягів торгів на фондовому ринку необхідним вважається:

- розробка ефективних заходів для стимулювання населення до вкладання заощаджень у корпоративні цінні папери,

зменшуючи частку вкладень у банківські депозити, що відповідає світовій практиці;

➢ залучення, зокрема через фондовий ринок, вивезених з України капіталів;

➢ скорочення частки неорганізованого сегмента фондового ринку шляхом посилення державного регулювання і контролю за його учасниками[173].

Аналізуючи сучасну емісійну діяльність підприємств на ринку цінних паперів України, можна зазначити такі тенденції (рис. 9.4).

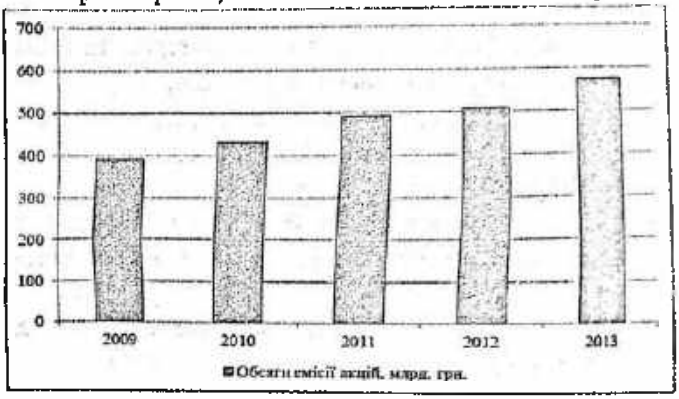

Рис. 9.4. Обсяги емісії акцій у 2009–2013 рр. в Україні, млрд грн

Джерело: побудовано авторами за даними Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку.

Як видно з рис. 9.4, обсяги емісії акцій мають виражену тенденцію до зростання, однак темп зростання недостатній для того, щоб мобілізувати достатні ресурси для формування фінансового забезпечення інноваційного розвитку.

Таким чином, в Україні існує значний потенціал для формування фінансового забезпечення інноваційного розвитку за рахунок мобілізації резервів фінансового ринку.

---

[173] Структурні зміни та економічний розвиток України: монографія / [Геєць В. М. Шинкарук Л. В., Артьомова Л.І. та ін.]; за ред. д-ра екон. наук Л. В. Шинкарук; НАН України; Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2011. – 670–671 с.

9.4. Резерви залучення іноземного капіталу

За оцінками деяких фахівців, на інноваційну діяльність в Україні спрямовано лише 2 % іноземних кредитів[174]. Тому активізація залучення іноземного капіталу для інноваційних цілей становить важливий резерв нарощування фінансового потенціалу інноваційного розвитку економіки України. Хоча при неадекватному їх залученні та використанні іноземні інвестиції здатні створити ряд загроз національній безпеці.

Негативна дія іноземних інвестицій обумовлюється

- переважно короткотерміновим характером та необхідністю сплати відсотків при поверненні інвестицій;
- використанням короткотермінових кредитів переважно на модернізацію підприємств, що містить загрозу неконкурентоспроможності продукції таких підприємств;
- використанням державою значної частини кредитів (за умови заборгованості перед бюджетною сферою) на поточні соціальні витрати.

Основні перешкоди для іноземних інвестицій в Україні

- законодавча нестабільність;
- незадовільний стан транспортної інфраструктури;
- неспроможність уряду дотримуватися взятих на себе зобов'язань;
- недостатній рівень підтримки органами виконавчої влади;
- корупція;
- труднощі з отриманням необхідних дозволів;
- ненадійність постачальників;
- труднощі з місцевими банками;
- низька продуктивність праці.

Вважається, що портфельні інвестиції здатні забезпечити Україну додатковими фінансовими ресурсами лише після того, як сформуються ефективні внутрішні механізми акумуляції та залучення фінансових ресурсів. Іноземні інвестори не можуть замінити

---

[174] Сухоруков А. Инновационный фактор конкурентоспособности / А. Сухоруков. – С. 29.

внутрішнього фінансового ринку. За умови ефективного внутрішнього фондового ринку можливе визначення справедливого використання та вартості різноманітних фінансових інструментів.

Щодо прямих іноземних інвестицій, то їх значення для економічного, в тому числі інвестиційно-інноваційного, розвитку посилюється. Зокрема, вони відіграли вирішальну роль і забезпечували високу норму нагромадження у таких постсоціалістичних країнах, як Чехія, Польща і Словаччина. Тут частка таких інвестицій становила 30–40 % загального обсягу, відповідно підвищуючи рівень норми нагромадження до 30 % ВВП. За розрахунками фахівців, в Україні в середньому за 1995–2001 рр. частка прямих іноземних інвестицій становила лише 7 % загального обсягу джерел фінансування інвестицій, що забезпечувало додатково лише 1–2 % норми нагромадження. Тобто залучення таких інвестицій становить важливий резерв нарощування фінансового потенціалу, зокрема й для інноваційного розвитку. А одним із стимулів, здатних сприяти активізації таких процесів, можуть бути податкові для створення певних конкурентних переваг порівняно із іншими країнами.

За сучасних умов одним з найефективніших механізмів їх залучення є випуск і розміщення серед потенційних стратегічних інвесторів депозитарних розписок на акції українського емітента.

Депозитарна розписка – це сертифікат, який підтверджує право власності на певну кількість депозитарних акцій, які, відповідно, надають право власності на певну кількість цінних паперів іноземного емітента.

Їх випуск на емісію акцій емітента дає змогу реальним іноземним інвесторам отримати контрольний пакет акцій об'єкта інвестування та мінімізувати ризики, пов'язані з обігом цінних паперів.

Незважаючи на постійне декларування заходів, направлених на поліпшення інвестиційного клімату в Україні, обсяги іноземних інвестицій в Україну залишаються недостатніми. Варто зазначити, що за офіційною статистикою Україна є одним з аутсайдерів серед країн постсоціалістичного простору у залученні іноземних інвестицій. Якщо врахувати, що частина інвестицій, які

відображаються в офіційній статистиці, є фактично поверненням капіталу, який раніше було вивезено з України, то обсяги реальних інвестицій виявляться ще меншими. Крім обсягів іноземних інвестицій, значення має і структура їх вкладання (табл. 9.3).

Таблиця 9.3

Динаміка прямих іноземних інвестицій в Україну за видами економічної діяльності (млн дол. США)

Галузі	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.
Сільське господарство та мисливство	557,1	803,2	871,4	833,7	813,4	800,7
Добувна промисловість	1 059,5	1 001,8	1 128,1	1 207,7	1 492,4	1 548,4
Переробна промисловість	6928	6 328	7 740,8	12 488,1	13 956,8	14 078,7
Виробництво та розподілення електроенергії, газу, води	137,5	126,7	153	346,8	689,5	1 539,7
Будівництво	1 619,2	2 052,9	2 212,9	2339,2	2992,7	974,1
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів	3 056,4	3 718,4	4 224,6	4 764,5	5 193,5	6 003
Діяльність транспорту та зв'язку	1 276,9	1281	1506,3	1 711,2	2 931,9	3 015,7
Фінансова діяльність	4 793,9	7 154,8	8 968,4	15 059,5	16 318,5	16 105,6
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг, надання послуг підприємцям	2 250,6	3570,7	4 065	4754,1	5721,5	9058,5
Державне управління	2	0,4	0,5	0,5	0	0,1
Освіта	18,1	13,3	13,8	16,8	9,1	6
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	203,4	123,8	120,8	131,2	134,4	129,7
Інші види економічної діяльності	712,6	921	960,1	1 054,7	1 085,6	1 211,2

Джерело: Державна служба статистики України.

Як видно з даних, представлених у таблиці 9.3, найбільші обсяги іноземних інвестицій спрямовані у переробну промисловість та фінансовий сектор. Однак при цьому інвестиції, які направляються у переробну промисловість, переважно стосуються фінансування традиційних напрямів економічної діяльності, а не інноваційних.

Журнал «Newsweek» провів дослідження інвестиційної привабливості 100 країн світу. Для визначення рейтингу використовується специфічна методологія оцінювання за 5 категоріями: освіта, медична система, якість життя, динамізм економіки і політичне середовище. За даними дослідження, у середньому в Україні дохід на одну особу становить 2 800 дол. США, тоді як в Азербайджані – 4840, в Білорусії – 5 540, в Казахстані – 6 740, в Росії – 9 370, а в Канаді – 42 200 дол. США. А якщо проаналізувати категорію динаміки економіки, то побачимо, що Україна знаходиться на 142 місці за складністю ведення бізнесу, тоді як Росія – на 120 місці. Казахстан, Білорусія, Азербайджан і Росія спромоглися створити більш сприятливий клімат для інвестицій, ніж Україна. У цій категорії Україна посіла лише 66 місце[175]. На жаль, протягом останніх трьох років ситуація радикально на краще не змінилася.

Для збільшення обсягів фінансового забезпечення інноваційної діяльності необхідно вирішити цілий ряд проблем становлення інноваційного сектору в Україні: комерціалізація інноваційної продукції; надвисокі ризики інноваційної діяльності; нецільове та/або неефективне використання фінансових ресурсів, спрямованих на підтримку інноваційної діяльності; спекулятивне використання державних пільг[176].

Таким чином, резерви іноземного інвестування в частині формування фінансового забезпечення інноваційного розвитку є одними з найбільш важкомобілізованих. Передусім це пов'язано з низькими гарантіями прав власності в Україні та нестабільною політичною ситуацією у країні.

Питання до самоконтролю знань

1. Охарактеризуйте сучасний стан фінансового забезпечення інноваційного розвитку в Україні.

---

[175] Паславський Т. Україна у рейтингу найкращих країн світу – 49-та / Т. Паславський // День.– 26.08.2010.– № 151.

[176] Товт Т. Й. Особливості фінансування інноваційної діяльності підприємств України / Т. Й. Товт // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 3. – С. 102–108.

2. Обґрунтуйте, які проблеми існують у сфері банківського кредитування інноваційного розвитку.

3. Чи існують резерви у залученні банківського капіталу на фінансування інноваційного розвитку?

4. Які резерви фінансування інноваційного розвитку наявні у сфері публічних фінансів?

5. Чи можна збільшити роль населення у фінансуванні інноваційного розвитку?

6. Охарактеризуйте, які існують резерви фінансового ринку у формуванні фінансового забезпечення інноваційного розвитку.

7. Чи можна підвищити значення ринку цінних паперів у формуванні фінансового забезпечення інноваційного розвитку?

8. У чому полягають проблеми залучення іноземних інвестицій на фінансування інноваційного розвитку?

Тестові завдання

1. Фінансова операція, що перетворює комерційний кредит у банківський:

а) факторинг;

б) форфейтинг;

в) лізинг;

г) франчайзинг.

2. Фінансова операція, що виступає в ролі фінансового агента, робить компаніям, що працюють зі своїми покупцями на умовах відстрочки платежу:

а) факторинг;

б) форфейтинг;

в) лізинг;

г) франчайзинг.

3. Довготермінові вкладення капіталу у різні сфери з метою отримання прибутку – це:

а) інвестиції;

б) інвенції;

в) субвенції;

г) інновації;

д) правильні всі відповіді.

4. Вкладення в об'єкти, пов'язані територіально і функціонально з інноваційним об'єктом, які необхідні для його нормальної експлуатації, – це:

а) прямі інвестиції;

б) супутні інвестиції;

в) портфельні інвестиції;

г) неактивні інвестиції.

5. Інвестиційні інструменти, за якими провадиться фіксована виплата відсотків протягом встановленого терміну дії, після завершення якого вони погашаються, – це:

а) звичайні акції;

б) привілейовані акції;

в) облігації;

д) банківські кредити;

е) комерційні кредити.

6. До портфельних інвесторів належать:

а) інвестиційні приватні фонди;

б) фонди допомоги;

в) фонди венчурного капіталу;

г) пенсійні фонди.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Активізація інвестиційного процесу в Україні: монографія / [Т. В. Майорова, М. І. Диба, С. В. Онишко та ін.]; за наук. ред. М. І. Диби, Т. В. Майорової. – К.: КНЕУ, 2012. – С. 5.

2. Алексєєв І. В. Важливість правильного підбору податкових пільг і шляхів їх надання при податковому стимулюванні інноваційної діяльності підприємств / І. В. Алексєєв, Р. Железняк // Бізнесінформ. – 2014. – № 2. – С. 314–319.

3. Алексєєнко Л. М. Економічний словник: банківська справа, фондовий ринок (українсько-англійський тлумачний словник) / Л. М. Алексєєнко, В. М. Олексієнко, А. І. Юркевич. – К.: Видавничий будинок «Максимум», Тернопіль: Економічна думка, 2000. – С. 213.

4. Аналіз законодавства України у сфері досліджень, розробок та інноваційної діяльності і пропозиції щодо доповнень до законодавства. Проект ЄС «Вдосконалення стратегій, політики та регулювання інновацій в Україні». – К.: Фенікс, 2011. – С. 121.

5. Антонюк Л. Л. Інновації: теорія, механізм розробки та комерціалізації: [монографія] / Л. Л. Антонюк, А. М. Поручник, В. С. Савчук. – К.: КНЕУ, 2003. – 394 с.

6. Анчишкин А.И. Наука-техника-экономика / А.И. Анчишкин. – М.: Экономика, 1986. – С. 28.

7. Балабанов И.Т. Инновационный менеджмент: [уч. пособие] / И.Т. Балабанов. – СПб.: Питер, 2000. – С. 208.

8. Белл Даниел. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Белл Даниел. – М.: Academia, 1999. – 256 с.

9. Блиоков Е.Н. Концепция оценки эффективности НИОКР и ценообразования на научно-техническую продукцию. – М. – 1995. – С. 42

10. Бодаковський В.Ю. Проблеми залучення кредитних ресурсів вітчизняними підприємствами / В.Ю. Бодаковський // Фінанси України. – 2005. – № 1. – С. 109.

11. Бондаренко В. Малый и средний бизнес в крупнейших городах мира / В. Бондаренко // Бизнес для всех. – 1999. – № 2. – С. 16.

12. Бочаров В.В. Управление денежным оборотом предприятий и корпораций / В.В. Бочаров. – М.: Финансы и статистика, 2001. – С. 23.

13. Василик О.Д. Теорія фінансів: [підручник] / О.Д. Василик. – К.: НІОС, 2000. – С. 22.

14. Василик О.Д. Державні фінанси України: [підручник] / О.Д. Василик, К.В. Павлюк. – К.: НІОС, 2002. – 608 с.

15. Вебер М. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика / М. Вебер; пер. з нім. О. Погорілий. – К.: ОСНОВИ, 1998. – С. 312.

16. Ввозный В.Л. Шестая рамочная программа научных исследований, технологического развития, инноваций и создания европейского научно-исследовательского пространства в Европейском Союзе (2002–2006 г.). Информационный обзор / В.Л. Ввозный // Інноваційні технології. – 2003. – № 4–5. – С. 96–115.

17.Веб-портал Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.

18.Веб-сторінка Європейської бізнес асоціації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.eba.com.ua/uk/about-eba/indices/investment-attractiveness-index

19.Веб-сторінка Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку.

20.Глазьев С.Ю. Экономическая теория технического развития / С.Ю. Глазьев. – М.: Наука, 1990. – С. 84.

21.Голиченко О.Г. Проблема регулирования экономического роста в макроэкономических моделях / О.Г. Голиченко // Экономика и математические методы. – 2001. – № 4. – Т. 37. – С. 36.

22.Голов С. Дискусійні аспекти амортизації / С. Голов // Бухгалтерських облік і аудит. – 2005. – № 5. – С. 5.

23.Гречан А.П. Стратегічні альтернативи інноваційного розвитку промислових підприємств / А. П. Гречан // Економіка та держава. – 2005. – № 9. – С. 45–47.

24.Гриньов А.В. Інноваційний розвиток промислових підприємств: концепція, методологія, стратегічне управління / А.В. Гриньов. – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2003. – С. 38.

25.Гусєв В. Система пріоритетів державної інноваційної політики: зб. наук. праць Української Академії державного управління при Президентові України / В. Гусєв; за заг. ред. В.І. Лугового, В.М. Князєва. – К.: Вид-во УАДУ, 2002. – Вип. 2. – С. 101.

26.Джонсон Дж. Социально-экономические последствия прогресса знаний и нарастания сложности / Джонсон Дж // Вопросы экономики. – 2001. – № 8. – С. 36–40.

27.Эйсен Н. Формирование стратегии развития народного хозяйства в условиях глобализации / Н. Эйсен // Экономист. – 2004. - № 2. – С. 42–48.

28.Економіка знань та її перспективи для України / [за ред. акад. НАН України В.М. Гейця]. – К.: Ін-т екон. прогнозув., 2005. – 168.

29.Економіка й організація інноваційної діяльності: підручник / [О.І. Волков, М.П. Денисенко, А.П. Гречан та ін.]; під ред. проф. О.І. Волкова, проф. М.П. Денисенка. – К.: ВД «Професіонал», 2004. – С. 686.

30.Економічний розвиток України: інституціональне та ресурсне забезпечення / [О.М. Алимов, А.І. Даниленко, В.М. Трегобчук та ін.]. – К.: Об'єднаний ін-т економіки НАН України, 2005. – 540 с.

31.Экономика знаний: уроки для России (доклад академика В.Л. Макарова). – Литературная газета, 2003.

32.Загородній А.Г. Фінансовий словник / А.Г. Загородній, Г.Л. Вознюк, Т.С. Смовженко. – [3-тє вид., випр. та доп.]. - К.: Знання, 2000. – С. 415.

33.Занг В.-Б. Синергетическая экономика / В.-Б. Занг. – Москва: МИР, 1999. – С. 94–101.

34.Забарная Э. Современные организационные формы инновационной деятельности / Э. Забарная // Економіст. – 2004. – № 6. – С. 63–65.

35.Захарченко В.И. Экономический механизм процесса нововведений / В.И. Захарченко; под ред. И.П. Продиуса. ВАЭК. – Одесса: АОЗТ «ИРЭНТиТ». – С. 149.

36.Иванова Н.И. Национальные инновационные системы / Н.И. Иванова. – М.: Наука, 2002. – 244 с.

37.Індекс Йельського університету, розраховано на підставі даних з сайтів http://www.epi2010.yale.edu/, http://epi.yale.edu/ [Електронний ресурс].

38.Инновационный менеджмент справ: [пособие / под ред. П.Н. Завлина, А.К. Казанцева, Л.Э. Менделя]. – Спб.: Наука, 1997. – 428 с.

39.Гринев Б.В. Инноватика / Б.В. Гринев, В.А. Гусев. – Харьков: «ИСМА», 2010. – 352, [176–184] с.

40.Інноваційний розвиток економіки: модель, система управління, державна політика / [за ред. д-ра екон. наук Л.І. Федулової]. – К.: Основа, 2005.

41.Інноваційно-технологічний розвиток України: стан, проблеми, стратегічні перспективи: Аналітичні матеріали до Парламентських слухань [«Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів»] ; за ред. Л.І. Федулової, Г.О. Андрощука; Ін-т екон. та прогнозув. НАН України. – К., 2009. – 196 с.

42.Інститут розвитку економіки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ireu.org.ua/2014/05/16/finansuvannya-innovatsiynogo-rozvytke-ukrainy/

43.Інформаційно-аналітичний портал Лізинг в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://leasinginukraine.com/ua/publications/financial_issues/?pid=330

44.Казакова Н.В. Некоторые подходы к управлению знаниями и интеллектуальным капиталом в современной экономике / Н.В. Казакова // Инновации. – 2003. - № 1. - С. 54–60.

45. Кендюхов А.В. Интеллектуальный капитал как нова экономическая категория / А.В. Кендюхов // Економіка промисловості. – 2002. – № 10. – С. 129–133.

46. Ковалишин П. Інноваційний менеджмент. Актуальні питання / П. Ковалишин // Економіст. – 2004. – № 6. – С. 60–61.

47. Кокурин Д.И. Инновационная деятельность / Д.И. Кокурин. – М., 2001. – С. 111.

48. Корпоративні структури в національній інноваційній системі України / [за ред. д.е.н. Л. І. Федулової]. – К. : Вид-во УкрІНТЕІ, 2007. – С. 440.

49. Коротков А.В. Статистический анализ развития инновационного процесса / А.В. Коротков // Вопр. статистики. – 2001. – № 11. – С. 55–59.

50. Краснокутська Н.В. Інноваційний менеджмент: [навч. посібник] / Н.В. Краснокутська. – К.: КНЕУ, 2003. – С. 132.

51. Крупка М.І. Фінансово-кредитний механізм інноваційного розвитку економіки України / М.І. Крупка. – Львів: Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка, 2001. – С. 64.

52. Кузнєцова А. Фінансування інвестиційно-інноваційної діяльності: [монографія] / А. Кузнєцова / Інститут економічного прогнозування НАН України. – Л.: Львів. банків. ін-т НБУ, 2005. – С. 24.

53. Курган О.Г. Капітальні інвестиції як основа інноваційного розвитку підприємства / О.Г. Курган, В.В. Шехман // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2013. – № 1. – С. 180–187.

54. Лабенко О.М. Інвестування та фінансування: співвідношення економічних понять / О.М. Лабенко // Економіка, фінанси, право. – 2005. – № 7. – С. 10–13.

55. Ламбен Ж.-Ж. Стратегический маркетинг. Европейская перспектива / Ж.-Ж. Ламбен; [пер. с фр.]. – Спб.: Наука, 1996.

56. Лапин Н.И. Актуальные проблемы исследования нововведений / Н.И. Лапин // Социальные факторы нововведений в организационных системах. – М., 1980. – С. 10.

57. Луніна І.О. Державні фінанси та реформування міжбюджетних відносин / І.О. Луніна. – К.: Наукова думка, 2006. – С. 212–228.

58. Майорова Т.В. Інвестиційна діяльність: [підруч. для студ. вищ. навч. закл.] / Т.В. Майорова. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – С. 230–231.

59. Майорова Т.В. Залучення іноземних інвестицій в умовах глобалізації / Т.В. Майорова // Вісник КЕФ КНЕУ імені В. Гетьмана. – 2011. – № 1. – С. 89–101.

60. Мартюшева Л.С. Інноваційний потенціал підприємства як об'єкт економічного дослідження / Л.С. Мартюшева, В.О. Калишенко // Фінанси України. – 2002. – № 10. – С. 61–66.

61. Маршалл А. Принципы экономической науки / А. Маршалл. – М.: Прогресс, 1993. – Т. 1.

62. Масалов А. Инновационный тип развития / А. Масалов // Журнал для акционеров. – 1999. – № 9. – С. 12.

63. Мірошников П. С. Щодо методичних рекомендацій В.Г. Чиркова з обґрунтування фінансування інноваційних проектів / П.С. Мірошников, Л.П. Мірошников // Фінанси України. – 1998. – № 6. – С. 15.

64. Морозов Ю.П. Инновационный менеджмент: [учебн. пособие для вузов] / Ю.П. Морозов. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2000. – С. 12–13.

65. Навроцька Н.А. Дуалізм впливу прямих іноземних інвестицій на приймаючі країни / Н.А. Навроцька // Бізнес Інформ. – 2012. – № 1. – С. 67–71.

66. Наукова та інноваційна діяльність (1990–2010 рр.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua.

67. Науково-дослідні і дослідно-конструкторські роботи та зростання продуктивності: аналіз даних по 16 країнах – членах OECD (Guellec, D and Pottelsberg 2001. R&D and Productivity Growth: Panel Data Analysis of 16 OECD Countries, STI Working Paper 2001/3).

68. Національна Доповідь про людський розвиток 2011 року «Україна: на шляху до соціального залучення» [Електронний ресурс]. – 124, [66] с. – Режим доступу: www.undp.org.ua.

69. Нельсон Ричард Р. Эволюционная теория экономических изменений / Нельсон Ричард Р., Уинтер Сидней Дж.; пер. с англ. – М.: Дело, 2002. – С. 270.

70. Никифоров А.Є. Податкове стимулювання інноваційної діяльності / А.Є. Никифоров, В.М. Диба, В.О. Парнюк // Фінанси України. – 2009. – № 5. – С. 85.

71. Николаев А.Б. Международный инновационный процесс и концепция национальных инновационных систем / А.Б. Николаев // Философия хозяйства. Альманах Центра общественных наук и экономического факультета МГУ им. М.В. Ломоносова. – 2010. – № 3. – С. 128–141.

72. Нонака Икуджиро. Компания – созидатель знания. Зарождение и развитие инноваций в японских фирмах / Нонака Икуджиро, Такеучи Хиротака; пер. с англ. – М.: ЗАО «Олимп-Бизнес», 2003. – 384 с.

73. Огурцов А. Вихід на інноваційний шлях розвитку суспільства / А. Огурцов, Л. Мамаев, В. Заліщук // Науковий світ. – 2003. – № 4. – С. 4–6.

74. Онишко С.В. Фінансове забезпечення інноваційного розвитку: [монографія] / С.В. Онишко. – Ірпінь: Національна академія ДПС України, 2004. – 434 с.

75. Онишко С.В. Фінансове забезпечення інноваційної діяльності: [навчальний посібник] / С.В. Онишко, Т.В. Паєнтко, К.І. Швабій. – К.: КНТ, 2008. – 256 с.

76. Опарін В.М. Фінанси (загальна теорія): [навч. посібник] / В.М. Опарін. – К.: КНЕУ, 1999. – 164 с.

77. Основы инновационного менеджмента. Теория и практика: [учебн. пособие / под ред. П.Н. Завлина, А.К. Казанцева, Л.Э. Миндели]. – СПб., Наука, 1997. – 367, [14] с.

78. Основи інноваційно-інвестиційної діяльності: навч. посіб. / [за науковою редакцією В.Г. Федоренко]. – К.: Алеута, 2004. – 431 с.

79. Паєнтко Т.В. Інституціоналізація фіскального регулювання фінансових потоків: [монографія] / Т.В. Паєнтко. – К.: ДКС центр, 2013. – 294 с.

80. Паєнтко Т.В. Фискальное регулирование финансовых потоков: [монография] / Т.В. Паєнтко // Фискальное регулирование социально-экономического развития государства в посткризисный период. – К.: ДКС Центр, 2011. – С. 28–42.

81. Паєнтко Т.В. До питання регулювання руху інвестицій та фінансових ресурсів держави / Т.В. Паєнтко // Інвестиції: практика та досвід. – 2007. – № 21. – С. 7–10.

82. Паєнтко Т.В. Фінансові аспекти політики підтримки інноваційної діяльності малого бізнесу / Т.В. Паєнтко // Науковий вісник Національної академії ДПС України. – 2007. – № 2(37). – С. 75–80.

83. Паєнтко Т.В. Венчурное финансирование как фактор формирования модели инновационного развития экономики Украины / Т.В. Паєнтко // Бизнес информ. – 2008. – № 11. – С. 60–62.

84. Паєнтко Т.В. Формирование конкурентоспособной экономики в условиях экономической нестабильности / Т.В. Паєнтко // Бизнес Информ. – 2009. – № 12. – С. 113–116.

85. Паєнтко Т.В. Рух інвестицій в посткризовий період: інституціональний аспект / Т.В. Паєнтко // Економіка і держава. – 2010. – № 3. – С. 23–24.

86. Паєнтко Т.В. Небанківські фінансові посередники та особливості оподаткування їх діяльності / Т.В. Паєнтко // Інвестиції: практика і досвід. – 2011. – № 9. – С. 42–44.

87. Паєнтко Т.В. Трансакційні витрати фіскального регулювання фінансових потоків / Т.В. Паєнтко // Фінанси. Облік. Аудит. – 2013. – № 1(21). – С. 129–137.

88. Паєнтко Т.В. Потенціал податку на прибуток у регулюванні інвестиційних потоків країни / Т.В. Паєнтко // Економічний часопис – XXI. – 2013. – № 7–8. – С. 76–79.

89. Пархоменко В.М. Облік амортизації / В.М. Пархоменко // Фінанси України. – 2003. – № 8. – С. 65.

90. Паславський Т. Україна у рейтингу найкращих країн світу – 49-та / Т. Паславський // День. – 2010. – № 151. – 26 серпня.

91. Показник екологічного навантаження на землю, різниця між «екологічним слідом» (environmental footprint) и біоємністю (biocapacity), розраховано на підставі даних: Ecological Footprint Atlas 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.footprintnetwork.org/en/index.php/GFN/page/ecological_footprint_atlas_2010.

92. Послання Президента України Віктора Януковича до Українського народу / укладач А. В. Єрмолаєв. – К. : НІСД, 2010. – 128 с.

93. Пригожин А.И. Нововведения: стимулы и препятствия (социальные проблемы инноватики) / А.И. Пригожин. – М.: Политиздат, 1989.

94. Пріоритети інвестиційної політики в контексті модернізації економіки України / [А.П. Павлюк, Д.С. Покришка, О.О. Молдован, Д.В. Ляпін та ін.]; за ред. Я.А. Жаліла. – К.: НІСД, 2013. – 80 с.

95. Про інноваційну діяльність: Закон України: від 2002 р. № 40-IV // Урядовий кур'єр. – 2002. – 7 серпня.

96. Проблемы методологии и системного исследования / [ред. коллегия И. В. Блауберг и др.]. – М.: Мысль, 1970. – С. 51.

97. Про інститути спільного інвестування: Закон України: від 15.03.2001 № 2299-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2299-14

98. Про стимулювання інвестиційної діяльності у пріоритетних галузях економіки з метою створення нових робочих місць: Закон України: від 06.09.2012 № 5205-17 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5205-17

99. Ризики та перспективи розвитку України у період посткризового відновлення: монографія / [Ф.І. Даниленко, В.В. Зимовець, В.І. Сіденко та ін.]; за ред. чл.-кор. НАН України А.І. Даниленка, НАН України, Ін-т екон. та прогноз. НАН України. – К., 2012. – С. 60.

100. Розвиток венчурного підприємництва в Україні: проблеми та шляхи розв'язання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://old.niss.gov.ua/Monitor/june2009/6.htm

101. Питання створення технопарків та інноваційних структур інших типів: розпорядження Президента України: від 23 січня 1996 р. № 17-96-рп. // Інноваційне законодавство України: Повне зібрання нормативно-правових актів. – Т. 1. – К., 2003. – С. 131.

102. Рудько-Силиванов В. Финансовый и реальный секторы: поиск взаимодействия / В. Рудько-Силиванов // Вопросы экономики. – 1998. – № 5. – С. 88.

103. Сапир Ж. Экономика информации: новая парадигма и ее границы / Ж. Сапир; [пер. с фр.] // Вопросы экономики. – 2005. – № 10. – С. 4–24.

104. Сергеев В.М. Экономика знаний. Роль образования и науки в современном мире / В.М. Сергеев // Выступление на семинаре ИГПИ 9 сентября 2002 года. – 2002.

105. Смирнов А.Д. Лекции по макроэкономическому моделированию: [учебное пособие для вузов] / А.Д. Смирнов. – М.: ГУ ВШЭб, 2000. – 351 с.

106. Соколов М. Фантом у теорії оподаткування (про криву Артура Лаффера) / М. Соколов // Економіка України. – 2010. – № 7. – С. 32.

107. Сорокіна С.В. До питання про зміст фінансової й інвестиційної діяльності / С.В. Сорокіна // Науковий вісник Волинського державного університету ім. Лесі Українки. Економічні науки. – 2001. – № 4. – С. 305.

108. Статистичний щорічник України за 2010 рік / [за ред. О.Г. Осауленка]. – К.: ТОВ «Август Трейд», 2011. – 560, [325] с.

109. Стройк Д.Я. Краткий очерк истории математики / Д.Я. Стройк; [пер. с нем. И. Погребысского]. – [4-е изд.]. – М.: Наука, Главная редакция физико-математической литературы, 1984. – С. 22.

110. Структурні зміни та економічний розвиток України: монографія / [Геєць В.М. Шинкарук Л.В., Артьомова Л.І. та ін.]; за ред. д-ра екон. наук Л.В. Шинкарук; НАН України; Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2011. – 696, [670–671] с.

111. Сухоруков А. Инновационный фактор конкурентоспособности / А. Сухоруков. – С. 29.

112. Товт Т.Й. Особливості фінансування інноваційної діяльності підприємств України / Т.Й. Товт // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 3. – С. 102–108.

113. Третяк І.О. Фінансовий аспект економічного розвитку України/ І.О. Третяк // Науковий вісник Волинського державного університету ім. Лесі Українки. Економічні науки. – 2001. – № 4. – С. 355.

114. Туманов Ю.Н. Есть ли свет в конце туннеля? / Ю.Н. Туманов // Независимая газета «Наука». – 2001. – С. 11. – 23 мая.

115. Фальцман В.К. Динамика национального богатства СССР / В.К. Фальцман // Экономика и математические методы. – 1991. – Т. 27. – Вып. 2. – С. 8.

116. Федулова І.В. Передумови інноваційного розвитку промислових підприємств України: [монографія] / І.В. Федулова. – К.: НУХТ, 2009. – С. 7.

117. Фінансовий механізм структурної модернізації економіки України: [монографія / за ред. С.В. Онишко, В.П. Унинець-Ходаківської]. – Ірпінь: В-во НУДПСУ, 2013. – С. 441–442.

118. Фонотов А. Теоретико-методологические подходы к разработке инновационной политики / А. Фонотов // Российский экономический журнал. – 1992. – № 9. – С. 103.

119. Финансы: [учебник / под ред. проф. С.И. Лушина, проф. В.А. Слепова]. – М.: Изд-во Рос. экон. акад. – С. 191–193, 202.

120. Фридлянов В. Интеграция инновационной сферы/ В. Фридлянов, М. Марушкина // Экономист. – 1997. – № 2. – С. 18–27.

121. Характеристика інноваційної діяльності підприємств: матеріали УкрІНТЕІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.uintei.ua.

122. Харко А.Ю. Аналіз фінансової діяльності підприємства в нових умовах господарювання / А.Ю. Харко // Науковий вісник Волинського державного університету ім. Лесі Українки. Економічні науки. – 2001. – № 4. – С. 288.

123. Чабан В.Г. Складова інноваційної інфраструктури: венчурний капітал / В.Г. Чабан // Фінанси України. – 2004. – № 4. – С. 36.

124. Чухрай Н.І. Формування інноваційного потенціалу промислових підприємств на засадах маркетингу і логістики: дис. док. ек. наук / Н.І. Чухрай. – Львів: Національний університет «Львівська політехніка», 2003. – С. 127.

125. Шестопалов Б.Б. Теоретичні основи управління ризиками виробництва / Б.Б. Шестопалов // Економіка та держава. – 2005. – № 12. – С. 60–64.

126. Шумпетер Й. Капитализм, социализм и демократия / Й. Шумпетер; [пер. с англ.]; предисл. и общ. ред. В.С. Автономова. – М.: Экономика, 1995. – 540 с.

127. Шумпетер Й. Теория экономического развития (исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента, цикла конъюнктуры) / Й. Шумпетер. – М.: Прогресс.

128. Щербак Е.Н. Условия образовательного кредитования в России / Е.Н. Щербак // Экономика образования. – 2008. – № 5(48). – С. 21–31.

129. Academic Ranking of World Universities-2006. Methodologies and Problems / N.C. LIU and CHENG Institute of Higher Education, Shanghai Jiao Tong University, Shanghai 200240, China http://ed.sjtu.edu.cn/ranking.htm.

130. Crowford R. In the of Human Capital The Emergence of Talent, Intelligence, and Knowledge as the Worldwide Economic Force and What \ it Mears and Investors. New York Harper Business, 1991. – 197 p/ l.

131. Francesca Bray. The Rice Economscs : Technology and Development in Asian Societies. – University of California Press, 1986. – 254 p.

132. Hornbeck D. and Sal'mon L. Human capital and America's future. The J.Hopkins Univ. Press, 1991, Baltimore. P. Lucas R. On the Mechanism of Economic Development. – Journal of Monetary Economics, 1988, vol.22, p. 3–42.

133. Nelson R.R. National Innovation Systems. A Comparative analysis, Oxford University Press, New York and Oxford.

134. Piltzer, Unlimited Wealth. The Theory and Practice of Economic Alchemy. N.Y., Crown Publishers, 1990. Російський текст відсканований із антології «Новая постиндустриальная волна на Западе», що вийшла в 1999 р. у видавництві Academia (Москва) під ред. В.Л. Іноземцева.

135. Proposed Guidelenes for Colecting and Interpreting Technological Innovation Data : Oslo Manual. Paris : OECD, Eurostat, 1997.

136. Stewart T.A. TheIntellectual Capital. The New Wealth of Organization. N. - Y/-L., 1997. – S. 7.

137. Tanayama, T and Ylä-Anttila, P. 2009. Verokannustimet innovaatiopolitiikan välineena. ETLA Discussion papers no. 1189.

138. The Global Competititiveness Report 2011–2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <htpp// www3.weforum.org/docs/WEF_GGR_ Report 2011-2012/pdf>.

139. The Worlds Best Countries // Newsweek [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <htpp//ngocongress.kiev.ua/smagts/recommendation_ru.pdf>

Навчальне видання

СЕРІЯ «ПОДАТКОВА ТА МИТНА СПРАВА В УКРАЇНІ»

Серію «Митна справа в Україні» засновано в 2001 р. Її продовженням є серія «Податкова та митна справа в Україні», яку започатковано в 2015 р.

Світлана Василівна Онишко,
Тетяна Василівна Паснтко,
Сергій Володимирович Онишко

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

Навчальний посібник

Редактор *О. В. Данильчик*

Форматування та
комп'ютерна верстка *Н. М. Шамардак*

Здано до друку 08.07.2016. Формат 60×84/16.
Папір офсетний № 1. Гарнітура «Times New Roman».
Друк. арк. 16.3.
Наклад 300 прим. Зам. № 599.

Підготовлено до друку Видавничо-поліграфічним центром Університету ДФС України
08200, вул. Університетська, 31, м. Ірпінь, Київська обл., Україна

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК № 5104 від 20.05.2016 р.

У СЕРІЇ «МИТНА СПРАВА В УКРАЇНІ» ВИЙШЛИ ДРУКОМ:

2002

«Основи митної справи»

«Митний контроль та митне оформлення»

2003

«Таможенное оформление морских грузов»

«Основы таможенного дела в Украине»

«Митний контроль на автомобільному транспорті»

2004

«Митний контроль на залізничному транспорті»

«Митне оформлення автотранспортних засобів»

«Основи митної справи в Україні»

«Митний кодекс України та нормативно-правові акти, що регулюють його застосування»

«Митний контроль на повітряному транспорті»

«Митне регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні»

«Коментар до Митного кодексу України»

2005

«Порядок заповнення вантажної митної декларації»

2006

«Основи мистецтвознавчої експертизи та вартісної оцінки культурних цінностей»

«Історія митної справи в Україні»

«Митне регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні»

2008

«Основи митної справи в Україні»

2009

«Таможенный контроль: на пути к международным стандартам»

«Таможенный контроль в морских пунктах пропуска»

«Митне оформлення енергоносіїв»

«Митна безпека»

«Міжнародні перевезення товарів автомобільним транспортом: *теорія і практика*»

2010

«Святий Матфей. Митар. Апостол. Євангеліст»

«Історія митної діяльності: Україна в європейському контексті»

2011

«Митні інформаційні технології»

«Особливості митної класифікації товарів»

«Інфраструктура відкритих ключів: технології, архітектура, побудова та впровадження»

«Розподілені бази даних»

2012

«Інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності митних органів»

«Митний кодекс України» / Коментар до ст. 6»

«Митна політика та митна безпека: концептуальне визначення та шляхи забезпечення»

«Архітектура комп'ютера»

«Комп'ютерна схемотехніка»

2013

«Актуальні питання теорії та практики митної справи»

«Історія митної діяльності»

«Механізми державного управління митною справою»

«Формування системи митного аудиту»

2014

«Митна енциклопедія, т. 1»

«Митна енциклопедія, т. 2»

«Митна енциклопедія, т. 3»

СЕРІЮ «МИТНА СПРАВА В УКРАЇНІ» ЗАСНОВАНО В 2001 Р. Й ПРОДОВЖЕННЯМ Є СЕРІЯ «ПОДАТКОВА ТА МИТНА СПРАВА В УКРАЇНІ», ЯКУ ЗАПОЧАТКОВАНО В 2015 Р.

Редакційна колегія:
П. В. Пашко, д.е.н. (голова)
І. Г. Бережнюк, д.е.н.
А. І. Крисоватий, д.е.н.
А. А. Мазаракі, д.е.н.
Л. Л. Тарангул, д.е.н.
В. В. Чепцов, д.іст.н., д.н.д.у.
А. Д. Войценюк, к.е.н.

У СЕРІЇ «ПОДАТКОВА ТА МИТНА СПРАВА В УКРАЇНІ» ВИЙШЛИ ДРУКОМ:

2015

«Реформування податкової системи України: сучасні виклики та орієнтири»
«Міжнародні економічні відносини: у 2-х частинах»
«Адміністративно-правове сприяння соціально-економічному розвитку в Україні: теоретико-методологічні засади»
«Бухгалтерський облік в умовах застосування інформаційних технологій: історія та практика»
«Розслідування злочинів, пов'язаних із неналежним виконанням професійних обов'язків медичними працівниками: сучасний стан, проблеми та напрями удосконалення»
«Формування управлінської компетентності майбутніх економістів у процесі професійної підготовки: теорія і практика»
«Let Develor English skills»
«Кримінальний процес України»
«Європейська інтеграція»
«Проблеми правового закріплення принципів фінансового контролю»
«Протидія розслідуванню кримінальних правопорушень у сфері оподаткування: теорія та практика»
«Інформатика та обчислювальна техніка: практикум»

2016

«Регулятивний потенціал фінансового ринку в умовах глобальних викликів»
«Правовий статус фіскальних органів України та держав-членів Європейського Союзу»
«Психологічні основи у професійній підготовці фахівців ПМ»
«Сучасні інформаційні системи і технології: управління знаннями»
«Економічна кібернетика: введення в спеціальність»
«Інформаційні системи та технології у фінансових установах»
«Фінансове забезпечення інноваційного розвитку»
«Практикум з інформаційних систем в економіці»
«Практикум з WEB-програмування»
«Малий та середній бізнес у взаємовідносинах із податковими органами: соціологічна інтерпретація»
«Моделювання систем захисту інформації»
«Формування бюджетної стратегії України: теорія, методологія, практика»
«Актуальні питання розвитку банківської системи України»
«Система державного фінансового контролю: формування та розвиток в Україні»
«Соціалізація студентської молоді у процесі професійної підготовки»

2016

«Правове забезпечення фінансової безпеки України»

«Розвиток бухгалтерського обліку в умовах інтеграційних процесів»

«Алгоритмізація та програмування»

«Основи психології та конфліктології для фахової підготовки економістів»

«Інформаційні системи і технології»

«Інформаційні системи і технології на підприємстві»

«Проблеми соціологічного, психологічного та педагогічного забезпечення податкових відносин в Україні»

«Теорія ймовірностей та математична статистика: практикум»

«Математика для економістів. Функція багатьох змінних. Ряди»

«Математика для економістів. Вища математика. Частина І. Лінійна алгебра. Аналітична геометрія»

«English grammar for low students»

«Grammar for students of economics»

В УНІВЕРСИТЕТІ ДЕРЖАВНОЇ ФІСКАЛЬНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ ВИХОДИТЬ СЕРІЯ «ПОРТРЕТИ ВЧЕНИХ УНІВЕРСИТЕТУ ДФС УКРАЇНИ», ЗАСНОВАНА 2012 РОКУ, А ТАКОЖ СЕРІЯ «НА ДОПОМОГУ СТУДЕНТУ УДФСУ», ЗАПОЧАТКОВАНА 2016 РОКУ.

У навчальному посібнику розглянуто базисні теоретичні поняття інноваційного розвитку, формування національних інноваційних систем, формування фінансового забезпечення інноваційного розвитку. Приділено увагу проблемам диверсифікації джерел фінансування інноваційного розвитку та особливостям вирішення цієї проблеми у країнах світу.

ISBN 978-966-337-396-6

УДФСУ

ПОДАТКОВА ТА МИТНА СПРАВА В УКРАЇНІ

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

У СЕРІЇ «ПОДАТКОВА ТА МИТНА СПРАВА В УКРАЇНІ» ВИЙШЛИ ДРУКОМ:

2015

«Реформування податкової системи України: сутність виклики та орієнтири»

«Міжнародні економічні відносини: у 2-х частинах»

«Адміністративно-правове забезпечення соціально-економічного розвитку України: теоретико-методологічні засади»

«Бухгалтерський облік в умовах застосування інформаційних технологій: історія та практика»

«Розслідування злочинів, пов'язаних з неналежним виконанням професійних обов'язків медичними працівниками: сучасний стан, проблеми та напрями удосконалення»

«Формування управлінської компетентності майбутніх економістів у процесі професійної підготовки: теорія і практика»

«Let Develop English Skills»

«Кримінальний процес України»

«Європейська інтеграція»

«Проблеми правового закріплення принципів фінансового контролю»

«Протидія розслідуванню кримінальних правопорушень у сфері оподаткування: теорія та практика»

«Системи інформаційні системи і технології: управління знаннями»

«[illegible] та обчислювальна техніка: практикум»

2016

«[illegible] бізнес у ресурсовідносних: політичними [illegible] соціологічна інтерпретація»

«[illegible] розвитку банківської системи України»

«[illegible] основи у професійній підготовці фахівців НМ»

«[illegible] для економістів. Вища математика. Частина І. [illegible] алгебра. Аналітична геометрія»

«[illegible] бюджетної стратегії України: теорія, методологія, практика»

«[illegible] кібернетика: введення в спеціальність»

«[illegible] інформатики та обчислювальної техніки: практикум»

«Інформаційні системи та технології у фінансових установах»

«Інвестиційний потенціал фінансового ринку в умовах глобальних викликів»

«Практикум з інформаційних систем в економіці»

«Практикум з WEB-програмування»

«Правовий статус фіскальних органів України та держав-членів Європейського Союзу»

«Митна справа»

«Соціалізація студентської молоді у процесі професійної підготовки»

«Основи психології та конфліктології для фахової підготовки економістів»

«Фінансове забезпечення інноваційного розвитку»

«Система державного фінансового контролю: формування та розвиток в Україні»

«Методологічні основи спеціальної фізичної підготовки студентів за розділом «Легка атлетика»

«Розвиток бухгалтерського обліку в умовах інтеграційних процесів»

«Моделювання систем захисту інформації»